VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R.

Biblioteca Centrală
Regională
Hunedoara-Deva

Din cuprins:

VEȘNICA TINEREȚE A LENINISMULUI

★

Versuri de: CICERONE THEODORESCU, VICTOR TULBURE, CRISTIAN SÎRBU, RUSALIN MUREȘANU, AURORA CORNU, CEZAR DRAGOI, DOINA SĂLĂJAN, FLORIN MUGUR, ȘTEFAN SCIPACIOV.

★

SHAKESPEARE
Richard III
(două fragmente — în echivalențe românești de ION BARBU)

★

TITUS POPOVICI
Mitru
(fragment de roman)

★

BERTHOLD BRECHT
Versuri
(în românește de NINA CASSIAN)

★

GEO BOGZA
Mototoc și atomul

★

IERONIM SERBU
Hotul *(nuvelă)*

★

AL. GRAUR
Cronica limbii

★

DUMITRU MICU
Evoluția poeziei lui Mihu Dragomir

★

Ov. S. CROHMĂLNICEANU
O depoziție în apărarea „Derbedeilor"

★

I. NEGOIȚESCU
Valori stilistice în nuvelele lui Agîrbiceanu

★

PUNCTE DE REPER
CĂRȚI NOI

REVISTA REVISTELOR
MISCELLANEA

4

APRILIE 1957 — ANUL X

05
V-54

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

88
1
15
1
06

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

81
16

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P/544741

24
P/544741

4

IE - 1957 - ANUL X

CUPRINSUL

Pag.

*** Veşnica tinereţe a leninismului 5

★

CICERONE THEODORESCU: Din „Copiii cartierului“ 11
VICTOR TULBURE: Versuri regăsite 14

★

TITUS POPOVICI: Mitru *(fragment de roman)* 16

★

STEPAN SCIPACIOV: Ziua naşterii lui Lenin *(în romineşte de M. Djentemirov)* 71
FLORIN MUGUR: Oamenilor sovietici 72

★

CRISTIAN SIRBU: Priveam cetatea veche a Sucevei 73
RUSALIN MUREŞANU: Stema 74

★

IERONIM ŞERBU: Hoţul *(nuvelă)* 75

★

AURORA CORNU: Amurg la ţară; Cei atinşi de aripa despărţirii 102
CEZAR DRAGOI: Icoane bulgăreşti 104
DOINA SALAJAN: Doar primăvara 107

★

CAMIL PETRESCU 108

★

GEO BOGZA: Moţotoc şi atomul 111

POEŢII LUMII

SHAKESPEARE: Richard III *(două fragmente — în echivalenţe romîneşti de Ion Barbu)* 120
BERTHOLD BRECHT: Cîntecul unei mame germane; Legenda despre soldatul mort *(în romîneşte de Nina Cassian)* 124

★

*** Cuvîntul cititorilor 127

CRONICA LIMBII

AL. GRAUR: Caracterul obiectiv al faptelor de limbă 131

Pag.

CRONICA LITERARĂ

HORIA BRATU: „Cronică de familie“ (II) 137

MOMENTE CONTEMPORANE

REMUS LUCA: Asociație de idei 151
P. G. Un simț deosebit 153

DISCUȚII

H. BADIU: Notă la o serie de articole despre realismul socialist 156

★

Polemici principiale sau invective? *(art. din „Scînteia“)* 159

PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST

DUMITRU MICU: Evoluția poeziei lui Mihu Dragomir 162

TEORIE ȘI CRITICĂ

Ov. S. CROHMĂLNICEANU: O depoziție în apărarea „Derbedeilor“ . . . 176
I. NEGOIȚESCU: Valori stilistice în nuvelele lui Agîrbiceanu 180
B. E.: Cărți nescrise... dar așteptate 199
EUGENIA TUDOR: Însemnări despre... genul plicticos 203
MIRON DRAGU: Pasiuni și eroi în opera lui Balzac 212

PUNCTE DE REPER

H. O. B.: Discuție despre arta abstractă în „Le Figaro Littéraire“ 221

CĂRȚI NOI

REMUS LUCA: Matei Gall: „Masacrul“; Szabo Gyula: „Neamul Gondoșilor“ . 225
ION HOREA: Victor Tulbure: „Versuri alese“ 228
ROMUL MUNTEANU: Corneliu Leu: „Ochiu-Dracului“ 229
ȘT. CAZIMIR: Petre Solomon: „Drum spre oameni“ 231
C. ARMAȘU: Dionise Șincan: „Oameni și stînci“; Pop Simion: „Lauda tinereții“ 233
SANDA RADIAN: Poeți germani din R.P.R. 234

REVISTA REVISTELOR

— Din țară —

„Gazeta Literară“ — martie, 1957; „Contemporanul“, martie 1957; „Poezia din „Iașul Literar“ nr. 2/957; „Revista de folclor“ Nr. 1—2/1957 236

— De peste hotare —

„Inostrannaia Literatura“ Nr. 2/957; „La Littérature Soviétique“ Nr. 2/957; La originile romanului psihologic; „Critique“, februarie nr. 2/957 241

MISCELLANEA

Patent demodat; Elogii care se răzbună; Ipoteze... geografice; Ce se întîmplă cîteodată cu cărțile; Despre... două reproșuri și-un regret; Monștrii sacri sau nostalgia marilor roluri 250

VEȘNICA TINEREȚE A LENINISMULUI

De fiecare dată, sărbătorirea lui Lenin a determinat o adîncă analiză a realizărilor dobîndite, o apreciere lucidă a succeselor și lipsurilor din toate domeniile vieții noastre. Aniversarea a 87 de ani de la nașterea lui Vladimir Ilici prezintă în actualele condiții istorice o importanță particulară. Căci anul care a trecut a fost perioada unui puternic impuls dat dezvoltării gîndirii sociale (de către documentele Congresului al XX-lea al P.C.U.S. și ale Congresului al II-lea al P.M.R., la noi), în spiritul leninismului. Și tocmai de aceea anul care a trecut s-a caracterizat în același timp prin cele mai furibunde atacuri contra principiilor fundamentale ale politicii partidelor clasei muncitoare, contra a ceea ce formează miezul viu al învățăturii leniniste. N-au dispărut din amintirea noastră zilele de oscilări, de derută ideologică din tabăra intelectualității mic-burgheze din țările capitaliste, clipele încordate și triste din vremea rebeliunii contrarevoluționare din Ungaria, etc.

De-altminteri chiar Lenin arăta în articolul „Marxism și revizionism" că certurile în jurul îndreptărilor teoretice aduse marxismului, divergențele tactice cu revizioniștii în chestiunea unor probleme ale mișcării muncitorești vor trebui să se petreacă într-o măsură mult mai mare atunci cînd clasa muncitoare va accentua toate problemele controversate, va concentra toate divergențele în puncte avînd însemnătate directă pentru determinarea atitudinii maselor. Și este pentru noi un lucru nu de puțină mîndrie că aruncînd o privire asupra rezultatelor luptei ideologice din anul trecut, putem conchide că și de data aceasta, primind lovituri — mergînd de la neînțelegeri sincere pînă la minciuni conștiente — leninismul, marxismul epocii contemporane a ieșit mai puternic, mai oțelit și mai viabil.

Dacă ar fi să formulăm ținta tuturor atacurilor din perioada amintită, am putea-o face vorbind, în domeniul artei, despre chestiunea partinității creației artistice, a situării ei deschise pe poziția forțelor progresiste ale societății. Și nu este de mirare — acest principiu formează conținutul revoluționar, specific al noii metode de creație a realismului socialist. Tocmai pentru că sub îndrumarea partidului de avangardă artiștii din diferite țări și-au însușit o concepție profundă despre lume, o ideologie clară,

că au năzuit permanent și cu abnegație de a ajuta poporul, ei au reușit într-un timp relativ scurt să înscrie în aria artei contemporane realizări remarcabile, și cu o notă unică în creația artistică a omenirii. Folosindu-se de unele condiții, ca de pildă materialul oferit de lupta dusă pentru lichidarea urmărilor cultului personalității în viața socială și literară, din nou a fost agitată cu violență de către cercurile retrograde teza libertății „absolute" a artistului. Se cunosc apostrofările deseori huliganice ale posturilor de radio străine, la adresa, bunăoară, a unor literați romîni cu renume mondial (M. Sadoveanu, T. Arghezi, ș. a.) învinuindu-i de a-și fi vîndut talentul comuniștilor, etc. Sloganul obișnuit și trebuie recunoscut, simplist, al unor atari „gînditori" este următorul : în țările socialiste nu există o libertate a creației artistice, aceasta aflîndu-se sub influența și controlul partidului. Teoreticienii de seamă ai marxismului, au ironizat însă nu odată prezentarea aceasta burgheză a libertății. Se cuvine a se arăta că liberîndu-l pe artist de robia înjositoare a legilor pieții capitaliste, socialismul nu proclamă nicidecum libertatea „absolută" pentru simplul motiv că așa ceva nici nu există. Marxismul consideră că adevărata libertate o reprezintă conștiința necesității social-istorice. Libertatea autentică nu constă în presupusa „independență" față de legitatea naturală sau istorică ci apare atunci cînd omul cunoaște și stăpînește legile obiective ale naturii și ale societății și devine constructor al lumii noi. In „Organizația de partid și literatura de partid" Lenin a documentat fără putință de tăgadă că a trăi în societate și a fi liber de societate este un lucru imposibil, că în virtutea legilor obiective ale societății, în esență, în arta contemporană, libertatea artistului este de două feluri : libertatea de a se vinde burgheziei și libertatea de a fi în slujba poporului. (De altminteri pentru a înțelege adevăratul conținut al faimoasei „libertăți absolute", amintiți-vă de cazul atîtor scriitori autentici care au fost ori împușcați (Federico Garcia Lorca), ori nevoiți să se expatrieze (Thomas Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger) ori au fost nevoiți să se ascundă (Pablo Neruda) sau au stat ani de zile în închisori (Nazim Hikmet). Pe bună dreptate în salutul adresat de către C.C. al P.M.R. primului Congres al Scriitorilor din R.P.R., se spune : „Literatura noastră este cu adevărat liberă, deoarece toți scriitorii talentați s-au situat liber, deschis, pe baza propriilor lor convingeri, de partea forțelor progresiste ale societății". Trebuie spus că și în unele discuții duse în țările prietene și la noi pe marginea modului dogmatic în care au fost concepute unele probleme fundamentale ale realismului socialist, s-au manifestat influențe din partea concepției individualist-anarhice despre libertatea creației. In Polonia spre exemplu, unii literați trăgînd superficiala concluzie — pentru a spune numai atît — că realismul socialist ar fi o născocire artificială, impusă la primul congres al scriitorilor sovietici, ajungeau la falsa idee că realismul socialist ar îngrădi libertatea de creație, ba chiar ar instaura chipurile o dictatură a anumitor teme și ar interzice aproape cu desăvîrșire lirica intimă. Este evident că întîlnim aci o pildă de confuzie între faptul denaturării, vulgarizării unui principiu și însăși valabilitatea principiului. Căci n-a fost document al partidelor comuniste și muncitorești în problema culturii care să nu prevină contra unor atari metode greșite de îndrumare.

Tezele amintite au dus pe literații polonezi la afirmația că întreaga perioadă dintre 1930—1940 este o perioadă de stagnare în literatura sovietică. Nu ne oprim aici asupra faptului că realitatea dezminte astfel de

aserțiuni („Pe Donul liniștit" a fost terminat în 1940, iar „Calvarul" în 1941, etc.) Amintim numai că și la noi în discutarea documentelor Congresului al XX-lea al P.C.U.S., s-a ventilat ideea că literatura noastră într-o anumită perioadă n-ar fi dat opere valoroase ba chiar ar fi constituit o perioadă de frînare a avîntului artistic, punîndu-se sub semnul întrebării însăși valabilitatea drumului parcurs. (De asemenea nu zăbovim aici pentru a demonstra cît de ușor pot fi infirmate atari concepții, atunci văzînd lumina tiparului cărți ca: „Mitrea Cocor" de M. Sadoveanu, „Desculț" de Zaharia Stancu, „În satul lui Sahia" și „Bălcescu" de Eugen Jebeleanu, „Lazăr de la Rusca" și „Minerii din Maramureș" de Dan Deșliu, „Drum fără pulbere" de Petru Dumitriu, „Cetatea de foc" de Mihail Davidoglu, „Desfășurarea" de M. Preda, etc. Atunci apăreau în presă poeziile lui M. Beniuc, Maria Banuș, Cicerone Theodorescu, etc. etc. Fără îndoială, realizările actuale ale literaturii noastre care au primit recent înalta distincție a Premiului de Stat constituie o continuare a acelor izbînzi literare și decisive argumente contra acelor teorii nihiliste, dizolvante.) Nu se poate să nu se vadă însă că de fapt toate aceste „critici" privind o falsă periodizare a literaturii încercau să argumenteze ideea neamestecului partidului și statului în problemele de literatură și artă, făcîndu-se apologia evoluției spontane a creației. Se înțelege însă că partidul muncitoresc și statul socialist trebuie să se intereseze de dezvoltarea literaturii și artei. Partidul răspunde față de popor nu numai pentru dezvoltarea economică și politică a patriei ci și pentru viața spirituală și morală a societății socialiste. Pentru binele poporului și al literaturii el îndrumă arta pe calea adevărului și întărește legătura ei cu masele de oameni ai muncii. Astfel de concepții care negau dreptul partidului de a îndruma literatura fie că nu-și dădeau seama de uriașa însemnătate educativă a artei fie că nu înțelegeau rolul partidului de avangardă. E grotesc că uneori această opacitate ideologică era sprijinită cu citate din V. I. Lenin. Este adevărat, Vladimir Ilici n-a impus niciodată propriile sale gusturi estetice și nu a dat părerilor sale despre anumite fenomene ale artei caracterul unor adevăruri peremptorii. Lenin a fost împotriva spiritului birocratic de comandă, a administrării necompetente și a tutelei meschine în domeniul creației. Dar tot Lenin considera îndrumarea de către partid a literaturii și artei ca obligatorie și necesară, și se ridica cu energie contra pretențiilor oricăror grupări literare de a fi independente față de partidul și statul sovietic. Vom aminti că atunci cînd Proletcultul a încercat să se opună partidului și statului pretinzînd autonomie, în urma cărui fapt la conducerea sa au trecut machiștii și decadenții care propagau concepțiile burgheze în filosofie și gusturi denaturate, absurde în artă, Lenin a ripostat cu vehemență. El a scris cu mîna sa proiectul de rezoluție pentru congresul proletcultului în care cerea ca toate organizațiile proletcultului „să îndeplinească, sub conducerea generală a puterii sovietice (în special a comisariatului-poporului pentru învățămînt) și a partidului comunist din Rusia sarcinile sale, ca o „parte a sarcinilor dictaturii proletariatului". *De altfel, ce-ar însemna practic neamestecul partidului și statului socialist în domeniul creației dacă nu a se da curs liber manifestărilor fățișe ale ideologiei burgheze, apariției variatelor și virulentelor forme ale artei antirealiste și anti-populare? Și pentru că încă și acum unii oameni de artă, chiar de bună credință, în special din străinătate, n-au obosit a striga despre libertatea absolută, încîntîndu-se cu*

muzicalitatea vorbelor, ne permitem a cita următoarele cuvinte din „Ce-i de făcut?" care dau un răspuns concludent: „Libertatea e un cuvînt măreț, dar sub steagul libertății industriei au fost duse războaiele cele mai prădalnice, sub steagul libertății muncii au fost jefuiți cei ce muncesc". ...„Și dacă judecăm oamenii nu după uniforma strălucitoare pe care singuri și-au pus-o, nu după titlul răsunător pe care ei înșiși și l-au dat, ci după purtarea lor și după ceea ce propovăduiesc în realitate, atunci e clar că „libertatea de critică" înseamnă libertatea de a preface social-democrația într-un partid democratic de reforme, libertatea de a infiltra în socialism idei burgheze și elemente burgheze". Oare literatura noastră n-a realizat opere care au primit cu dreptate prețuirea întregului popor tocmai pentru că sub îndrumarea partidului s-a salvat din capcana primejdioasă a misticismului și a șovinismului, a formalismului și naturalismului, ajungînd să înțeleagă just procesele vieții și ale luptei ideologice și apropiindu-se de creația istorică a maselor muncitoare? Dar chiar confuziile amintite care ar fi putut duce pe mulți artiști de la noi pe drumul aventurii dureroase, au primit o explicație veridică datorită grijii și vigilenței ideologice a partidului de avantgardă. În „Figaro Littéraire" a fost publicat un articol intitulat „Și acum, ei vor să uite?" („Et, maintenant — vont-ils oublier?") de Thicrry Maulnier. Adresîndu-se intelectualității franceze — dintre care o parte chiar progresistă a fost prinsă în plasa minciunilor propagandei reacționare în legătură cu rebeliunea din Ungaria, el îi aduce reproșuri amare, imputîndu-i c-ar vrea să uite poziția ei — renegatoare, n.n. — exprimată în acele zile. Nu este trădată aici teama justificată că mai de vreme sau mai tîrziu ori ce rătăcire ideologică, ori ce inegurare a conștiințelor se risipește în fața luminii adevărului învățăturii marxist-leniniste, propovăduită cu perseverență și pasiune revoluționară de către partidele muncitorești? Oamenii noștri de literatură și artă înțeleg din ce în ce mai bine aceste lucruri și aderă liber, deschis, cu inima și cu mintea, la politica partidului, în care văd întruchiparea înțelepciunii, onoarei și conștiinței epocii. Literatura realismului socialist nu are și nu poate avea alte interese în afară de cele ale poporului și ale statului de care se simte legată prin legături de sînge. Partidul vede în ridicarea nivelului artistic și ideologic al literaturii și artei condiția de bază a influenței lor educative asupra poporului. În Hotărîrile de partid de fiecare dată oamenii de litere au fost chemați să studieze atent viața, cerințele poporului, problemele esențiale ale actualității. Lupta pentru veridicitate, înaltă principialitate comunistă, și caracter popular, rămîne caracteristica noii literaturi cu adevărat libere care trebuie așa cum a arătat Lenin, să fertilizeze gîndirea omenirii. Nu din întîmplare, poate, în discuțiile amintite purtate în jurul metodei realismului socialist s-a exprimat cu evidență tendința de a se șterge trăsăturile diferențiatoare dintre această nouă metodă de creație și metodele de creație anterioare. (Vezi unele articole apărute în Polonia unde impresionismul, simbolismul, suprarealismul erau prezentate, s-ar putea zice ca superioare realismului socialist, la acesta din urmă existînd chipurile un divorț între tradiție și inovație. Să reținem că și la noi în discuțiile despre „spiritul modern" punîndu-se cu exclusivitate accentul pe modalitatea artistică: tradiționalism sau modernism, se estompau trăsăturile particulare ale metodei de creație contemporană. Ba n-au lipsit nici tendințe de preluare necritică a literaturii dintre cele două războaie mondiale sau a literaturii decadente din țările imperialiste înfățișate ca „ultimul

cuvînt" al artei autentice). Dar în însăși virtutea legilor istorice noua metodă de creație trebuie să se caracterizeze prin trăsături inedite, originalitatea ei fiind determinată atît de noua concepție ideologică a creatorilor cît și de noutatea fenomenelor de viață contemporane. Scriitorilor de azi le revine sarcina creării literaturii epocii lor. Aici este cazul să amintim că în raportul prezentat la cel de-al II-lea Congres al P.M.R. subliniindu-se succesele noii literaturi romîne s-au adus critici privind faptul că mari teme ale contemporaneității nu și-au găsit pînă acum cîntăreți talentați. Căci aceasta ni se pare a fi chestiunea principală pentru literatura noastră în momentul actual: necesitatea unei dezbateri profunde a noii problematici morale și sociale a vieții oamenilor din orînduirea noastră economică. Există o anumită preferință pentru teme din trecut și o anumită sfială în atacarea fățișă, directă a greutăților de creație pe care le implică tratarea materialului de viață al contemporaneității. Dar oare principala și cea mai de onoare sarcină a literaturii realismului socialist nu stă tocmai în a zugrăvi „idealul democratic și socialist în toată măreția și strălucirea lui", pentru a folosi cuvintele lui Lenin? Incercînd să tragem o concluzie la cele spuse pînă acum putem conchide că învățătura leninistă n-are numai o importanță restrînsă, concret-istorică, ci și una programatică, generală, că tocmai lipsa unei consecvente și creatoare aplicări a leninismului, explică anumite greutăți — confuzii de ordin dogmatic sau liberalist, etc. — pe care le încearcă unii artiști și scriitori la noi. Revizioniștii au încercat să atribuie tezelor lui Lenin despre literatură doar o însemnătate istorică și tactică, încercînd să sugereze, bunăoară, că greșesc teoreticienii cînd se referă la articolul „Organizația de partid și literatura de partid" pentru a susține partinitatea artei. Desigur că articolul lui Vladimir Ilici a fost scris în legătură cu împrejurările concret-istorice ale vremii sale și a avut în vedere rezolvarea unor sarcini absolut precise. Nu-ți trebuie însă prea multă pătrundere de gîndire pentru a vedea că marele dascăl al clasei muncitoare sprijinindu-se pe învățătura lui Marx și Engels cu privire la caracterul de clasă al suprastructurii ideologice, și dezvoltînd cele mai bune tradiții ale gîndirii esteticii materialiste premarxiste a formulat principiul spiritului de partid, care are o valoare generală ca trăsătură fundamentală a noii metode artistice de creație. Deseori revizioniștii se folosesc în tendința lor de a „îndrepta" teoretic unele principii de bază ale marxism-leninismului, de anumite interpretări dogmatice, bucheriste care au loc. Dar există oare vreun material ideologic al lui Lenin, care să nu avertizeze împotriva oricărei încercări — sînt chiar cuvintele lui — de „coborîre a marxismului pînă la nivelul unei dogme", pînă la nivelul „ortodoxismului"? Învățătura marxist-leninistă, se caracterizează tocmai prin aceea că depășește unilateralitatea vechilor concepții ideologice despre lume. De altminteri trebuie spus că revizioniștii cu toată morga lor anti-dogmatică în realitate nu fac decît să practice cel mai de rînd dogmatism. In articolul din „Komunist": „Partidul și dezvoltarea literaturii sovietice" se arată că toți cei care pun sub semnul îndoielii, de exemplu valabilitatea Hotărîrilor partidului comunist al Uniunii Sovietice între anii 1930—1940, nu fac decît să se agațe de amănunte învechite pentru a caracteriza generalul, ceea ce este dominant și durabil în hotăriri — deci, tot o manifestare de dogmatism și îngustime spirituală. Avea dreptate Lenin în „Caiete filozofice" să sublinieze cu entuziasm cuvintele lui Hegel potrivit cărora relativismul filozofic este în fond „cel mai rău dogmatism".

Leninismul este atotputernic pentru că reprezintă expresia teoretică a legilor obiective din viaţa economică, socială şi spirituală. Despre învăţătura lui Lenin se poate spune ceea ce scria el referitor la teoria marxistă: „Din această filozofie a marxismului, turnată dintr-o singură bucată de oţel, n-ai putea detaşa nici un postulat fundamental, nici o parte esenţială fără a te abate de la adevărul obiectiv, fără a cădea în îmbrăţişarea minciunilor burghezo-reacţionare". Trebuie spus cu satisfacţie că toate atacurile violente din anul trecut la adresa unor preţioase teze leniniste care formează sîmburele revoluţionar al metodei realismului-socialist nu dovedesc practic decît interesul şi puternica influenţă de care se bucură această metodă de creaţie în toate ţările lumii. Căci leninismul a devenit steagul de luptă al tuturor forţelor cu adevărat progresiste, a tot ce-i cu adevărat nobil şi de viitor din lumea contemporană. Iar orice încercare de „nimicire" a ideilor leniniste nu face decît să demonstreze de fiecare dată viabilitatea şi tinereţea permanentă a învăţăturii lui Vladimir Ilici. Incît noi putem repeta cu dreptate cuvintele poetului, tulburătoare prin caracterul lor lapidar: „Lenin a trăit, Lenin trăieşte, Lenin va trăi".

V. R.

CICERONE THEODORESCU

COPIII CARTIERULUI)*

SLĂNINA

— Ce-ai acolo?
— O slănină.
— Păi, n-o dai?
— N-o dau. E-a mea.
— Bine, măi, minte puţină,
Colectivul, doar, să-ţi dea?
— Alea-s toate ale noastre!
— Sînt, că fiecare-a dat...
— Vezi să nu-ţi dau una-n coaste!
— Nu faci bine...
— E păcat.
— Ce-ai tu, măi? E cap, ori ceapă-i,
Singur să te-ndopi cu şunci?
— Ce, eşti în partid?
— Nu.
— Apăi,
Ce-ai cu mine dom-le-atunci?

— D-aia-ţi zice Bogdaproste.
— Las-să-mi zică.
— Da?
— Păi, da.
— E cam prost, Ioane.
— Prost e,
Dar nu dau slănina mea...

L-au chemat la judecată.
— Tot n-o dai?
— N-o dau.
— Să ştii

---

* Vezi „Viaţa romînească" nr. 2 şi 3/1956.

Că slănina ta-i furată
Celorlalți de-aci...
— O fi.

Reguli, și la închisoare!
Colectivul — l-a exclus.
— Bine-ți pare ?
— Bine-mi pare.
— Asta-i tot ce ai de spus?
— Asta.
— Asta nu e șagă.
— Ia nu mă tocați la cap!
N-o să dau la lumea-ntreagă
Cînd de-aicea o să scap.

Zile au trecut de-a rîndul
Și-ai fi zis că au uitat :
Dînșii, nemaijudecîndu-l.
El, trăind nesupărat.

Pînă cînd, bătut o noapte
C-a-njurat un gardian
Și bătut încă vreo șapte
Care i-au părut un an,
Nopțile acelea toate
Închisoarea a vuit
De „nu-ba-te !" și „nu-ba-te !..."
Sacadat, fără sfîrșit.

Ai fi zis c-o să se sfarme
Zgîlțiitele zăbrele :
Zăngănit scoteau, de arme,
Unghii se-ncleștau în piele,

Codri hăuiau — pereții
Coridoarelor adînci :
Pumnii-și prăvăleau nămeții
Peste uși — ca niște stînci.

— Pentru cine ? Pentru cine ?...
Îl muncea-ntrebare grea.
— Pentru tine ! Pentru tine !...
Toată inima-i șoptea.

Și trecură luni de-a rîndul
Și pedeapsa terminînd,
Îl muncea într-una gîndul,
Că el pleacă prea curînd
Și ceru ca să vorbească
Cu conducătorul lor :
— Dè, sînt om și eu, nu broască.

N-am uitat. Nu mi-e uşor.
— Ce?
— Cum v-aţi purtat cu mine.
— ...Pentru gardieni a fost!
— Nu-mi tocaţi... Mi-e şi ruşine.
— Da' de ce?
— C-am fost un prost.

— Nu mai tragi o-njurătură?
Stă Ion cu ochii-n jos
Şi-obidit, palma pe gură,
Zice: — Sînt un caraghios.

...L-a privit conducătorul
Indelung, cu ochi adînci.
Ceilalţi, iar, l-au luat cu zorul:
— Dar... slănină mai mănînci?

El, obrajii ca văpaia,
Geme, fără să se-ntoarcă:
— Frate-miu! Lăsaţi-o p-aia...
Şi ceva-l glodeşte parcă.

Fir-ar mintea mea, nebuna!
Oi mînca, dar mai încet.
...Cîte una-n toată luna
Am de gînd să vă trimet.

Drept şi fără să clipească
La conducător privea:
— Sînt şi eu, un om... Nu broască,
Să mă lepădaţi aşa!

— Om eşti. Rău de ce să-ţi pară?
— Ba! Că v-aţi purtat frumos.
— Păi, tu pleci...
— Şi-acolo-afară,
Nu v-aş fi de vr-un folos?

— Ce vrei tu, Ioane? Spune.
— Vreau... Acuma, fiindcă plec...
...Stă suflarea să-şi adune
Şi-nghiţind odată-n sec,

Spuse, jumătate gură,
Stins, cu glasul sugrumat:
— Vreau... să-mi daţi o legătură
Cu partidul...

Şi i-au dat.

VICTOR TULBURE

VERSURI REGĂSITE

FILA VECHE

În odaia dragei lampa-i somnoroasă —
Pleoapele-i sînt cîntec, şoapte de mătasă.

Ea îmi spune: „plouă. Pe curînd ne-aşteaptă
Vara legănată, rumenă şi coaptă".

Eu visez o toamnă lungă şi bogată
Unde amintirea vine şi se-mbată.

Fiindcă mie alte gînduri nu-mi dau pace
Nu ştiu ce-aş mai drege, nu ştiu ce-aş mai face —

Dar aş vrea războiul să se isprăvească
Să îmi lepăd haina asta soldăţească

Şi să-mi stea depusă arma-n magazie
Chiar pentru o vreme cît mai mult tîrzie.

Iar de-o fi cu viaţă să mă-ntorc din focuri
M-aş întoarce poate tot pe-aceste locuri.

Sub pădurea verde şi cu iarbă deasă
Undeva pe Crişuri mi-aş dura o casă

Cu ziduri de piatră şi pereţi de blană
Şi acoperişul tras pe o sprinceană...

...Dar de zi o oră, numai, ne desparte
Şi-oi pleca departe — iarăşi, mai departe.

1944

STAMPA

La margine de apă cetatea-i de hotar
Îngenunchează linişti ca într-o catedrală
Din sfeşnicele nopţii luceferii răsar
Şi din hrisoave luna îşi naltă fruntea pală.

Unde visa domnița în ceasul ei tîrziu
Păienjeni țes uitarea pe zidul vechi de piatră.
Gonit din evul mediu, un cîine cenușiu
De parcă vin tătarii așa de jalnic latră.

1944

POPAS

Să plouă toată noaptea. Ne-mbie vinu-n cană
In casă-i cald. Și perna miroase-a busuioc
Și somnul n-o să vie... Și gazda e văduvă
Și-i dogoresc văratec privirile-i de foc.

1944

TITUS POPOVICI

MITRU *)

CAPITOLUL V

1

Mitru nu vorbi nimic tot timpul drumului spre casă. Bătrîna povesti, rîzînd, cum găsise porcul, cum îl recunoscuse şi cum îl legase de picior cu şorţul să nu fugă ; era veselă şi foarte mîndră, pe urmă adormi şi lui Mitru îi veni să plîngă cînd îi simţi capul mic şi uşor, rezemat de umărul lui. In spate, Ardeleanu şi George vorbeau despre moşia lui Papp, despre oamenii care trebuie neapărat împroprietăriţi, pentru că cele 500 de hectare nu vor ajunge pentru toată lumea : cînd îşi auzi numele Mitru tresări, îi veni să tuşească, dar nu se întoarse. O singură dată, cînd Ardeleanu îl întrebă : Şi tu Mitrule ? te-ai înscris în partid, răspunse răstit privind înainte, peste spinările cailor :

— Cu sufletul !

In sat sosiseră înaintea lor alţii, aşa că toată lumea ştia ce se petrecuse şi totuşi cîteva femei se ţinură de ei, întrebîndu-i dacă nu cumva ştiu de ai lor : i-au bătut, sînt teferi, s-au amestecat în înghesuială, ori dacă n-au pierdut căruţele şi caii.

La şcoală Mitru opri căruţa în faţa porţii, coborî porcul, dar nu voi să intre cu niciun preţ : văzînd posomorala lui George, rînji şi-i spuse :

— Nu-s mînios, dom' derector, da' de unde... Am treburi, azi.

— Mîine vii la înfiinţarea comisiei de împroprietărire, nu-i aşa ? întrebă Ardeleanu.

— Poţi şti că vin, dacă mă chemaţi... Azi am treburi...

Ar fi fost bucuros să-l întrebe ce treburi are, dar nu-l întrebară, aşa că întoarse căruţa şi porni spre casa cumnatului, dar nu se opri în faţa ei ci mînă mai departe spre marginea satului unde locuia Gligor a Hahăului, într-o cocioabă acoperită cu paie putrede. Il găsi dormind greu ca un butuc şi trecu multă vreme pînă ce izbuti să-l trezească. După ce-l puse pe picioare îi şopti :

— Te-ai trezit, ori mai eşti beat ?

— Mi-s treaz.

— No, atunci haidem că avem de lucru...

— Ce, mă ?

*) Fragment din romanul cu acelaş titlu.

— Ii vedea. Hai odată, mînce-te beteşugu !

Gligor îl privi cu ochi tulburi de somn : Mitru tropăia, îşi freca mîinile şi se vedea că-i vine să rîdă.

— Mai ai pistolu cela ?

— Mai, da' la ce-ţi trebueşte ?

— Nu mă tot întreba, pune-te pe picioare, şi-om mere. Ii căruţa afară.

Nu-l mai aşteptă, ieşi în uliţă, se căţără într-un dud şi sub privirile holbate ale lui Gligor rupse cîteva crengi proaspăt înverzite, cu care împodobi hamurile şi capetele cailor.

— Te cruceşti, mă Gligore ? Ha ? N-ai tu neşte haine mai bune ?

— Am cele de duminecă, răspunse flăcăul buimăcit. Da de ce...

— Dă-mi-le, să mă îmbrac cu ele...

— Ţi-or fi mari, mă Mitrule.

— Nu-i bai. Dă-le...

Hainele într-adevăr îi erau foarte mari, mînecile cămăşii ajungeau pînă la genunchi, turul pantalonilor gata să se tîrască pe jos, aşa că trebui să şi-i tragă pînă deasupra pieptului ; în cizme îşi băgă două perechi de obiele. Gligor tăcea, mereu nedumerit, dar nu îndrăznea să întrebe nimic : i se părea că Mitru se scrîntise.

— Să iei şi săcurea, Gligore şi suie-te în căruţă.

Cînd Gligor se aşeză, Mitru chiui din toate puterile şi, din picioare, mînă căruţa din răsputeri. Se înserase, vacile se întorseseră de la cîmp, ici-colo se aprindeau lămpaşele. Mitru opri căruţa în faţa casei lui Sofron, primarul, sări jos, îi spuse lui Gligor să-l aştepte că vine îndată şi intră. Ocolul era mare, pietruit, din bucătăria de vară se auzeau glasuri şi era lumină. Păşind apăsat Mitru intră şi se opri în prag. Sofron era la cină cu nevastă-sa şi o fată de vreo 15 ani, iar pe scaun lîngă perete stătea Cloambeş care, cînd îl văzu pe Mitru, albi şi se sculă în picioare.

— Bună sara, spuse Mitru, răguşit. Poftă bună.

— Vină şi mîncă cu noi, îl îmbie după obicei gazda, dînd să-i tragă un scaun.

— Mulţam, mă tem că mi-a pica greu pita voastră !

Primarul, un om de vreo 60 de ani, cu o mustaţă mare, albă se sculă greoi, ţinîndu-şi burta cu palmele.

— Da' ce poftesti, mă rog ?

— Am treabă cu dumneta, Sofroane... Am avut mai de mult, da amu mi-am adus aminte...

— Eşti băut ? se apropie Sofron, du-te şi te culcă. Pînă mîne-ţi trece. Vorbim atunci, la primărie... Mă afli acolo.

— Ba, te-am aflat aici ! se răsti Mitru. Fă bine şi vină pînă la primărie, acum, în data asta !

— Da dece ?

— Ii vedea acolo. Şi ne mai putînd să se ţină, se strîmbă : — Domnia ta s-o gătat. Nu ţi-i mai bate tu joc de nimeni. Vrem să te dăm jos, ca pe pretorul din Chişineu, duşmanul poporului.

— Da' cine, mă ? începu să se bîlbîie Sofron, care era de altfel foarte fricos.

— Noi, mă, comuniştii, mă. Şi nu te pune contra, că te ţipăm şi din sat. Ascultă cu binele.

Sofron se întoarse spre Cloambeș. Acesta își privea vîrful cizmelor, pe urmă murmură :

— Du-te dragă.

Sofronoaia nu pricepea nimic, stătea încremenită cu lingura mare în mînă.

— Așa-i ordinul, rîse Mitru batjocoritor. Așa sună. — Se întoarse spre Cloambeș : — Iară cu tine mai vorbesc eu, pe altă cale. (Îi venea să strige, atît de tare-l bucura spaima ce se citea pe obrazurile lor. Se gîndea : Uite că-i așa, uite că-i așa, s-o gătat cu ei).

In sfîrșit Sofron se hotărî, își legă brîul tricolor cu degetele butucănoase și tremurătoare și porni ; din prag se întoarse spre muiere :

— Pune zama ceea pe foc, pînă vin.

Se cățără cu greu în căruță și după ce aceasta porni, încercă să intre în vorbă cu Mitru, dar el fluiera subțire și părea că nu-l aude. La primărie nu mai era nimeni în afară de Gociman, plutonierul, care locuia într-o cămăruță acolo și care, auzind zgomot, ieși pe coridor în cămașă și izmene. Mitru făcu ochi mari :

— Cum umbli așa, în casa statului, mă ? Ia pune uniforma pe tine și vină înlontru, că avem treabă.

Gociman rămase cu gura căscată.

— Să nu-ți spun de două ori, că-ți spun altfel ! spuse Mitru măsurat.

— Domnule primar...

— Nu mai îi Sofron primar.

— Da' cine ?

— Eu !

— Da' cine v-o pus ?

— Partidu Comunist, nu știu dacă ai auzit de el. Du-te, nu mai sta în c... gol 'naintea mea, că nu-mi place.

Gociman aflase și el de întîmplările din ziua aceea ; se temea încă de mai înainte că o să vină vremuri grele, așa că nu mai spuse nimic, intră caraghios de repede în cămăruță și începu să se îmbrace. Gligor stătea rezemat în pervazul ușii și zîmbea larg, de la o ureche la alta : Va să zică asta era ! Era bine.

— No, poftește după mine, zise Mitru și luînd-o înainte intră în birou, aprinse lămpașul, se uită la pereți.

— Nu știu Sofrone, n-ai auzit că avem un guvern nou ? Unde-i chipul lu domnu doctor Groza, că nu-l văd ? Ori poate nu ți-o plăcut cum arată la obraz ? Ți-o plăcut mai tare de Antonescu, poate ?

Sofron se buimăci de-abinelea ; încercă să zică ceva, dar se înnecă și-l lovi tusea.

— Nu-i bai, spuse Mitru mai binevoitor, lasă că-l pun eu mîine. Adă cheile.

Ușa se deschise binișor și Gociman, cu carabina în spate, încătărămat, luă poziția de drepți.

— Ordonați, dom' primar.

— Stai undeva *în picioare,* că-mi fac vreme și pentru tine.

— Am înțeles !

Mitru luă cheile din mîna întinsă a lui Sofron, le cîntări în palmă, gînditor.

— Sînt toate, spuse Sofron.

— Bine. No, poţi mere, că ţi s-o răci zama. Ia stai, să nu uit: eşti feldi bun cu Cloambeş, nu?

— Da de unde! Vine pe la mine, nu-l poci ţîpa afară...

— No; atunci sară bună. — Şi înainte ca Sofron să fi ieşit se întoarse spre Gociman: — De cînd eşti în Lunca?

— De 15 ani, dom' primar.

— Nu te-ai urît de luncani?

— Nu, da de unde... Mi-s dragi...

— Ei s-or urît de tine. Nu le mai trebuieşti. Leafa pe luna asta, căpătatu-o-ai?

— Nu, să trăiţi... da, eu....

— Aşteaptă.

Merse la casa de bani din colţ, încercă mai multe chei, pînă o nimeri pe cea bună; scoase un teanc de hîrtii:

— Cît îţi umblă?

— Două mii opt sute...

— Na. Şi acum ascultă aici: domnia voastră s-o gătat, pe vecii vecilor. Vine altă domnie, care nu vă sufere... V-aţi bătut joc de noi, ăia săraci, în fel şi chip. O fost destul. Ia-ţi boarfele şi ce-ai adunat din hoţii şi du-te. Gligore!

— Ce vrei, mă?

— Ia-i puşca. Suie-l în cocie, du-l pînă la capătul satului, acolo scoate plumbii, să nu te puşte pe la spate, dă-i puşca şi spune-i încă odată că dacă-l mai văd în ochi mi-oi aduce aminte de multe. Auzi Gligore? Şi după aia, du-te la mine acasă şi spune-i muierii că eu mi-s la primărie, unde mi-s primar.

Cu mîini tremurătoare, Gociman întinse carabina. I se părea că are un vis rău, şi nici Mitru parcă nu mai semăna a om. Pe urmă se gîndi că poate la marginea satului Gligor o să-l împuşte şi faţa i se îmbroboni de sudoare. Îl apucară slăbiile.

2

Ardeleanu nu voise să rămînă peste noapte la Teodorescu; mîncase foarte mult la cină, cu un fel de lăcomie preocupată, apoi spuse că se duce la vechea lui casă de lîngă moară, unde mai avea ceva lucruri şi cărţi. George îl însoţi pînă la poartă; se aşezară pe pietrele mîncate de ploi ale podeţului şi aprinseră cîte o ţigară. Seara de primăvară a satului era ciudat de zgomotoasă, ca şi cum oamenii n-ar fi avut puterea să doarmă; cîteva case mai încolo, de la cîrciumă, se auzeau chiuituri şi uşa se deschidea în fiecare clipă, azvîrlind pînă pe şosea o limbă portocalie de lumină.

— De ce n-ai vrut să rămîi la noi? întrebă George leneş, cu gîndul în altă parte.

— E mai bine aşa, să fim împrăştiaţi, deocamdată.

— Capete de pod?

— Cam aşa ceva... — Ardeleanu fuma zgomotos, cu plăcere, pleşcăind. — In afară de Cula şi de dumneavoastră, mai sînt comunişti?

— Nu. Dar acum, după anunţarea exproprierii vor vrea să se înscrie mulţi...

— Ce-a fost cu Mitru Moţ? Ce-a făcut azi, la Chişineu?

George stătu pe gînduri dacă să-i spună sau nu; îi părea rău că-l lovise şi asta nu putea ascunde.

— A furat... L-am găsit cu un maldăr de haine şi... i-am tras o palmă...

— De ce?

— Pentru că va trebui să avem mîinile foarte curate...

Ardeleanu rîse încet:

— Lovind?

— Nu... De el era vorba...

— E foarte sărac, nu?

— Ingrozitor... (Se opri brusc, ruşinat. „Ingrozitor" în raport cu ce? cu cine?) N-are nici casă... Am să-mi cer iertare că l-am lovit...

— Nu... Are să uite.

„Oamenii nu uită nimic, gîndi George... în ultimă analiză nu uită nimic..."

Ardeleanu se ridică, îi întinse mîna.

— Vin mîine în zori... Batem toba, anunţăm reforma... Primarul ce fel de om e?

— Un ticălos. Chiabur...

— O să-l dăm afară... Trebuie în loc un om de prestigiu...

— Găvrila Ursului, poate...

— O să vrea?

— Nu ştiu. Nu cred, dar dacă o să ne înţeleagă va fi cu noi...

— Bine, noapte bună.

Indată după ce se despărţiră, lui Ardeleanu îi păru rău că nu voise să rămînă peste noapte la director. Era tîrziu, baba Aurelia trebuie să se fi culcat şi el era foarte obosit, oboseala aceea ameţitoare, împrăştiată în tot trupul, care nu-l mai părăsea de un an aproape, îi înmuia mişcările trupului greoi şi-l făcea să vorbească cu o voce neobişnuit de dulce, parcă tot timpul s-ar fi gîndit la altceva. Trecuse prin multe de azi toamnă de cînd plecase din sat: fusese cîteva zile prizonier la nemţi, băgat într-un tren de marfă, împreună cu o adunătură pestriţă de oameni, pe urmă garnitura fusese părăsită pe o linie moartă, cu vagoanele plumbuite; nu ştia dacă sînt în cîmp sau în vreo gară şi aproape o zi întreagă toţi prizonierii urlară năuci, pe jumătate asfixiaţi şi morţi de foame, pe urmă o linişte de plumb coborî asupra trenului şi se auziră zgomotele cîmpiei, greerii, zumzetul fin al pămînturilor, cîntecul firelor de telegraf. A treia zi trecură tancurile sovietice, dar la început, din pricina vuietului asurzitor al şenilelor, nu se auziră zbieretele celor închişi în tren; pe la prînz fură eliberaţi. Se aflau în cîmp, lîngă şosea şi se împrăştiară îndată, tîrîndu-se pe drumul orbitor deasupra căruia se scutura praful, în falduri. Ardeleanu umblă două zile pînă ajunse la Arad, nemîncat, atît de obosit încît aproape tot timpul avea vedenii. Oraşul nu fusese încă ocupat de ruşi, dar nemţii şi ungurii se retrăseseră în dezordine, lăsînd arme, muniţii, uniforme şi maşini pe toate drumurile. Patrulau grupe de muncitori înarmaţi, schimbînd focuri cu fasciştii răzleţi, care trăgeau asupra lor din podurile caselor sau din balcoane. Ardeleanu găsi sediul partidului în fosta clădire a lui Deutsche Buchhandlung, dar erau numai cîţiva oameni, pe care nu-i cunoştea; despre Mihuţ, omul lui de legătură, care-l trimisese la Lunca atunci cînd era gata să fie descoperit şi arestat, i se spuse că era prin împrejurimile oraşului, cu o

grupă mare de partizani şi pînă la întoarcerea lui nu i se putea încredinţa nici o muncă. Răspunsul acesta-l scoase din fire, deşi îşi dădea seama că nu putea primi altul : erau zile foarte tulburi şi de bună seamă fasciştii îşi lăsaseră în urmă agenţi ca să se strecoare în partid. Munci vreo două zile prin case, tăind lemne, curăţind curţi pentru două farfurii de supă şi dormi în parc unde dimineaţa era foarte frig, pe urmă veniră sovieticii şi partizanii şi-l întîlni pe Mihuţ şi pe încă doi tovarăşi cunoscuţi mai dinainte. După trei sau patru luni în care activă în sectorul gării, lipi afişe noaptea, se bătu cu ţărăniştii, fu znopit de doi legionari de la ASTRA, vîndu ziare, încărcă vagoane pentru front, îl chemară la judeţeană unde dădu un fel de raport asupra activităţii sale la Lunca, vorbi mult despre starea de spirit a ţăranilor, dădu amănunte din care se vedea că cunoaşte foarte multă lume în plasă ; i se spuse că pentru un timp se va întoarce să activeze acolo, să organizeze celule de partid în sate, dar că înainte va trebui să urmeze un fel de şcoală la Bucureşti. Primi. Călători opt zile, pe urmă începu să flămînzească, deoarece la Bucureşti era mizerie : şcoala se afla într-o fostă casă boierească la şosea, neînchipuit de friguroasă, cu odăi ca sălile de aşteptare, în care fuseseră îngrămădite mese, scaune cu picioare aurite care se rupeau dacă te lăsai prea greu ; dormeau cîte douăzeci-treizeci într-o cameră fără foc, dar citeau toată ziua cu un fel de foame, înţelegînd jumătate sau un sfert din ce citeau, bătînd la cap lectorii tot timpul. In fiecare săptămînă era cîte o manifestaţie care se termina cu încăierare ; la 24 februarie Ardeleanu fu în piaţa palatului, sub rafalele de mitralieră, la 6 martie de asemenea. Pe urmă cursurile se terminară şi se întoarse la Arad, peste cîteva zile era trimis încoace.

Intunericul acesta albastru era cunoscut şi liniştit, străbătut de vîntul dezmorţit, în răstimpuri rece, al primăverii. Ardeleanu stătea rezemat de un gard, şi privea cerul spuzit de stele mărunte, şoseaua alburie şi uşa luminată, mereu deschizîndu-se, a crîşmei : se gîndea la toate cîte trebuiesc începute mîine, dar ca la nişte lucruri destul de depărtate. Ii venea să zîmbească spunîndu-şi că luncanii îl vor primi ca şi cum nu s-au văzut decît ieri ; de bună seamă că o să le pară bine că se va redeschide moara cea mică şi nu vor trebui să se ducă în alte sate la măcinat... Se dezlipi de gard şi porni încet către crîşmă : i se făcuse poftă de un pahar mare de ţuică, foarte rece şi de o foaie de varză murată ; de bună seamă că Laboş mai are butoaie întregi... Şi dintr-odată se miră singur cît era de bucuros că venise aici : ar fi vrut să intre în curţi, să strige oamenii pe nume şi să-i întrebe ce mai fac, să stea cu ei de vorbă despre moşia care peste cîteva zile va fi a lor, să-i vadă cum se schimbă, cum încep să gîndească *altfel,* fără să-şi dea seama.

In crîşmă era atîta fum, încît de afară, din întuneric nu se vedea nimic înăuntru : cum intră începu să tuşească. Era plin, la toate mesele oamenii stăteau înghesuiţi unul în altul, cu coatele pe scîndurile groase, scrijelite şi ude. Din odaia cea mică, rezervată domnilor, se auzea stins, scîrţîitul unei viori, acoperit de strigăte răguşite. Laboş cel gras, pe jumătate adormit, cu ochii cîrpiţi se prăbuşea de la o masă la alta, umplea pahare, vărsînd mult pe jos, îşi înjura muşteriii, iar Lăboşoaia cocoţată pe un scaun înalt ca de strană, trecea totul în catastif cu semne cunoscute numai ei, deoarece nu ştia să scrie. Foarte mulţi ţărani aveau capetele înfăşurate în pansamente roşiatice, alţii mîinile legate de după gît.

— Da' tu cînd ai venit ?! îl întrebă Lăboşoaia rece, privindu-l numai cu un ochi. De mult ? Ce bei ? O pălincă ? Cînd dai drumu' la moară ? Pe unde ai fost ?

Ardeleanu îşi bău ţuica ; era călduţă, tare şi greţoasă. Se strîmbă.

— Altădată era mai bună...

— Mda... că n-o făceam ca amu' din cucuruz... Am auzit că poţi şi orbi din ea, şopti Lăboşoaia.

— Da de aia bună nu mai aveţi ? De prună ?

— Ba avem, dar nu-ţi dau. Nu dau la nime...

— Pe mine, mă ? mugi un om slab, cu două pete ruginii pe umerii obrajilor (Ardeleanu îl recunoscu : era Picu.) Pe mine ? Ei ? Boule ! Că cînd v-am spus să nu veniţi pe acolo, că de bună samă ne aşteaptă boanghinele, aţi zis că vă grăbiţi acasă ! Nu v-am spus bine ?

— Da ce-i ? se aplecă Ardeleanu spre Lăboşoaia.

Ea căscă :

— Nu ştii ? S-or bătut astăzi la tîrg, cu ungurii... Aista — împunse ea cu unghia ascuţită şi neagră spre Picu —, capul dracului... i-o aţiţat... Apoi o vinit nu ştiu cine, cătanele ori cine, că nu ştiu şi s-o spart bătaia... Dară ungurii i-or fi aşteptat la capătul tîrgului pe ai noştri şi i-o bătut rău... Îs doi feciori morţi, aşa am auzit şi mulţi îs la ispital !... bătuciţi... Că dacă nu să astîmpără... Oamenii îs răi...

Cu coatele rezemate de tejghea, Ardeleanu se întoarse spre oameni. Tresări. Pe un colţ de bancă, frecîndu-şi ochii roşii de fum stătea Găvrila Ursului, pe care şi-l amintea foarte bine. Se miră că-l vede aici, ştia că de patruzeci de ani n-a înghiţit picătură de alcool, n-a băut nici bere măcar. Privirile lor se întîlniră ; îşi dădu seama că Găvrilă îl recunoscuse, dar celălalt nu făcu nici o mişcare : avea faţa slabă, albă şi mustaţa porumbie i se pleoştise peste buze.

— Da' bine, mă, Picule, dacă se dă pămînt ? spuse un om cam zdrenţăros, destul de timid.

— Dă pe aia a mătii ! Mă, proşti sînteţi, mă... O trebuit să spună oarece... Cu noi se prind ciovîrgăii ăia de la oraş, care cît o fost războiul or sucit măniveluri în făbrici ? Apoi, noi ne-am bătut, mă... V-or minţit şi voi v-aţi lăsat traşi de nas, mă... şi puteam să-i batem... Ei, slabi oameni vi-s !

Atunci Marcu Petrii Simii se sculă de la locul lui, veni lîngă Picu şi-l cuprinse de umeri ; părea beat şi-şi legăna capul încoace şi încolo.

— Tu n-ai auzit, mă, spuse îmbăloşat, că chiar dom' derector, doamne ţine-l, o spus că se dă pămînt... Acela-i om...

— Ii o zdreanţă ! strigă Picu atît de tare încît acoperi toate zgomotele circiumei şi sili lumea să tacă şi să se uite la el. Aţi auzit ce-am zis ?

Cîţiva murmurară, aici şi-acolo, dar nimeni nu îndrăzni să spună nimic. Picu părea ieşit din minţi : se făcuse purpuriu şi-şi sîngerase iarăşi buzele.

— Ce, „domn derector" ? Gata cu el ! Cine s-o vîndut, acela nu mai are ce căuta la noi... Ii spion... După vorbele lui v-aţi luat şi unde am ajuns ? Ghiuriţa Lupului şi Cociş îs morţi ! Mereţi şi spuneţi la mamele lor că derectorul îi om bun, că vă scot ochii şi vă belesc. Pămînt — Începu să rîdă, nechezat, cu mînie. — Sula ! Pămînt de la cine, mă ? De la domnul Papp, mă, care-i omu lu Curcil ? Da de ce nu de la maiestatea sa regele ?

Ori poate şi de la maiestatea sa vreţi să-l luaţi ? De la unguri trebuieşte luat şi să se ducă acasă la ei !

— Moşia lui Papp o să se împartă luncanilor, spuse atunci foarte rar Ardeleanu.

Ca traşi de o sfoară toţi se întoarseră spre el. El îi spuse Lăboşoaiei :

— Mai dă-mi un pahar din otrava asta...

Il luă şi cu el în mînă veni să se aşeze la masă, unde cu greu i se făcu loc.

— Papp nu-i om ? îl întrebă el pe Picu, care stătea mereu în picioare, nedumerit, luat prea pe neaşteptate.

— Ba...

— Nu trăieşte în ţara asta ? Ba trăieşte. Apoi, atunci legile îs şi pentru el. Şi legea îi ia pămîntul.

Un cor de strigăte îi răspunse : Cînd ai venit, mă ? Rămîi aici ? Da moara ? Adică, aşa-i... Păi, musai, că pe front, noi... Taci Picule...

— Uite, zise Ardeleanu ştergîndu-şi fruntea, mîine are să bată toba şi mîine chiară alegem comisia de împroprietărire... Toţi care au drept, primesc... Mai limpede ca asta nu se poate... Ii bine de ştiut...

Găvrila Ursului. se ridică încet, obosit, se înclină spre toată lumea şi fără să zică o vorbă porni spre uşe. Picu îl înhăţă de mînecă.

— Mai stai. oleacă, fă bine, că pe mecanic îl abrictăluesc eu acuma !

Ardeleanu îl privi de jos, surîzînd. Descumpănit, Picu se uită la el, apoi la uşa pe care ieşise Găvrilă.

— Atunci... mormăi, atunci... şi mie mi se cuvine, că şi eu am fost pe front şi mi-am mîncat sănătatea...

—Asta om vedea... Intîi trec văduvele şi cei tare săraci...

Picu se foi puţin, nu mai zise nimic, ci ieşi repede trîntind uşa. Cineva rîse în urma lui, subţire, iar altul ridicîndu-se în picioare făcu semn cu mîna la tîmplă că Picu nu e în toate minţile.

— Şi cum îi cu pămîntul, dară ? se întinse peste masă Bituşea, cam beat, zîmbind cu gura pînă la urechi.

Din odaia cealaltă se auzi o voce hodorogită :

Cîte mîndre am avutu
Tot alţii mi le-or...

— Taci din gură ! strigă un flăcău cu capul bandajat şi aruncă în uşe cu un pahar gol.

Se făcu linişte, apoi în prag apăru obrazul mic şi zbîrcit al notarului Meliuţă. Părea furios, dar cînd îl văzu pe Ardeleanu se strîmbă vesel şi veni spre el cu mîna întinsă :

— Ce mai faci, Ardelene ?

— Bine, Meliuţă, răspunse acesta.

O clipă domni tăcerea apoi un hohot de rîs umplu toată încăperea.

— Şi acum, cu pămîntul lui Papp stăm aşa... începu Ardeleanu.

3

Găvrila Ursului nu se îndepărtase prea mult : mergea încet, cu capul înfundat între umeri şi parcă vorbea singur, ceea ce-l miră pe Picu ; nu-l socotea în toate minţile pe aşa-zisul său frate, dar acuma avea nevoie de el, aşa că-şi spuse că trebuie să fie potolit şi răbdător la toate prostiile

celuilalt. Il ajunse şi-i puse mîna pe umăr; Găvrilă nu se întoarse, nu se opri, nu-l privi; întrebă doar încet:

— Ce vrei?

— Să vorbim. Musai să vorbim, Găvrilă.

— Te aud.

— Nu mă chemi la voi?

— Nu, spuse celălalt blînd.

— De ce, mă?

— Spune ce ai de spus, urmă Găvrilă tot aşa de încet, de dulce.

Picu răsuflă zgomotos; nu se simţea bine, parcă avea pe ochi o bură roşie. Nu zise nimic, ci merse clătinat lîngă Găvrilă, pînă cînd ajunseră pe podul de peste Răstoacă. Era un pic de lună, înecată în glod, şi aici putu vedea faţa ca de strigoi a lui Găvrilă. Il sili să se oprească, îl răzimă de balustrada de lemn putred şi se propti în faţa lui.

— Găvrilă, tu ai bani? — Nu mai putu răbda şi începu să vorbească pătimaş, vîrîndu-se în el, scuipîndu-l subţire: — Găvrilă! toţi zic că-s bolund, poate-oi fi... Nu-mi pasă! Mă, da am cap, mă!... Dacă ţi l-aş putea da ţie pentru o zi, am fi oameni amîndoi, mă, feldi. Oameni... Şi apoi poate veni ce-a veni... Numa ăia, calicii se tem de ziua de mîne... Găvrilă, cîţi bani ai?

— Am mulţi, spuse celălalt, dar în aşa fel că Picu nu-şi dădu seama dacă-şi bate joc sau nu. O luă de bună.

— Şi eu am ceva, nu mulţi, poate-mi ajută Isus să mai găsesc. Acuma, ascultă-mă: hai să cumpărăm moşia lui Papp. Noi doi!

Se răscrăcără şi rămase cu mîinile în şolduri, mulţumit, arătîndu-şi dinţii rupţi. Găvrilă încremeni, încercă să vorbească, se înecă, ceea ce-l bucură nespus pe Picu; începu să rîdă încet, binevoitor. In clipa asta îi era drag Găvrilă, îl rupsese în două şi nu trebuia să-i lase timp să se gîndească. Se lipi de el, îi cuprinse umerii cu braţul:

— Ascultă-mă, fă bine, te rog ca pe dumnezeu... Mă, ăştia iau moşia... O iau oricum, chiar dacă vine armata şi trage în ei. Oricum o iau. Legea-i cu ei, ăsta, derectorul, îi spion, are puteri destule... Lu Papp ce-i pasă de ea? Nimic, niciodată n-o fost s-o vadă.

— O fost amu-s cinşpe ani... într-o vară...

Picu dădu din mînă, nervos.

— Dă-l în... gropi... Găvrilă... fă bine, ascultă-mă... Merem la el şi-i spunem: comuniştii vreau să ia pămîntul... Vindeţi-ni-l nouă, vă dăm bani buni, acuma... Ii dăm un sfert şi apoi dumnezeu să-l bată... — nu te uita că sudui, mi-s învăţat — ..Pricepi? Că el musai să facă actul cum că o luat toţi banii... I-om spune că, dacă se aşază vremurile dăm înapoi, tot cu atîta, poate cu o leacă mai mult, să avem şi noi folos... Găvrilă, cîţi bani ai?

Găvrila Ursului nu mai zise nimic; se dezlipi de pod şi o luă încet spre casă, tîrîndu-şi picioarele. Picu îl înhăţă de mînecă. Gîfîia de nelinişte.

— Eşti cuminte, Todore, surîse Găvrilă. Nu eşti prost. Dar am să-ţi spun altăceva: pămîntul s-o dus... şi nu numai a lui Papp, da' şi a nost'. Tot s-o dus. Dacă prinde în capul sărăcanilor că pot lua pămîntul baronului, nimeni nu le mai poate scoate de acolo că pot să-l ia şi de la noi... Şi după aceea şi l-or lua de la unul la altul şi s-or omorî şi s-or duşmăni sute de ani... Nu pămîntul lu Papp îmi trebuieşte mie, ci rînduială... Rînduială,

frate, să n-aibă curajie s-o calce nici cîinii... Şi cîinii să ştie că-i rînduială. Să le fie frică...

Picu începu să tuşească ; pe neaşteptate, se încovoie cu mînile sub piept şi nu se potoli o vreme. Apoi îşi privi palma :

— N-am scopit sînge... Mă tămăduesc... — Se dădu un pas înapoi şi privi umbra lui Găvrilă, de sus pînă jos. — Ascultă-mă : dacă tot se ia, nu-i mai bine să fie a nost' ? 500 de iugăre, mă... Pămînt... Tu ai alte păreri, dracu ştie, treaba ta... Vrei să faci rînduială... (Şi se gîndi : Bine că eşti prost, şi faci pe deşteptul ! Dă-mi banii şi vezi tu, Croampă !) Tu vrei să te asculte lumea... Dacă ai pămînt te ascultă, de frică, de nevoie, da te ascultă... Ii ai în mînă... Cu vorbele numa', niciodată. Imi dai banii ?

Găvrilă rămase nemişcat. Picu îi pîndea răsuflarea să înţeleagă dacă vrea sau nu, dacă şovăie, dacă...

— Poate că ţi-i dau, spuse într-un tîrziu Găvrilă... Da ar fi mai bine să rămînă aşa cum îi... Oamenii n-or fi nici mai bogaţi nici mai săraci cu patru iugăre, dar li s-a deschide pofta... Bine Picule, bine. Şi acuma, hai la Cordiş...

— De ce, mă ?

— Ii vedea...

— Bine.

Porniră alături. Picu căsca să-şi rupă fălcile, îi era somn, dar nu voia să-l supere. Cînd ajunseră în faţa casei învăţătorului, unde ardea încă lumina şi de unde se auzeau glasuri răguşite de beţivi, Găvrilă spuse privind în pămînt :

— Mi-i inima neagră ca zmoala, Picule... Neagră de tot.

In odaia mare fură primiţi cu strigăte de bucurie : în jurul unei mese plină cu farfurii, sticle, pahare năclăite, se găseau Cordiş, palid şi asudat, Suslănescu care moţăia cu nasul pe tăblia mesei, părintele Ioja, înfierbîntat, în cămaşe, Culcuşea, ameţit, cu bărbia udă de vin roşu ; Valeria, nevasta lui Cordiş, înaltă şi destul de frumoasă încă, se mişca încet pe la spatele lor, îi bătea pe umăr, îmbiindu-i :

— Luaţi, mîncaţi, serviţi, beţi...

Găvrilă se aşeză, frînse o felie de pîine şi-i privi pe toţi, lung. Părintele Ioja se prefăcu că nu-l vede, era doar şeful pocăiţilor şi se simţea obligat să-l duşmănească, deşi în fundul sufletului îl respecta şi ar fi vrut să-l convertească, dar nu ştia prea bine la ce credinţă.

— Adă scîndura ! strigă Cordiş, încurcat, adă, Valerie, să vadă şi ei cum ştim noi să...

Sprintenă, Valeria puse în faţa ochilor lui Găvrilă o scîndură destul de lungă, proaspăt jeluită, pe care era scris cu catran : AICI ŞADE UN TRĂDĂTOR. Toţi se însufleţiră, numai Suslănescu îşi clătină capul cu un surîs trist.

— Ştii ce-i asta ? spuse Cordiş. Nu ştii. Pe asta o batem încă în noaptea asta pe poarta veneticului, a Teodorescului... O batem aşa, ca să n-o poată scoate... Şi să mai ştii că am pus pe cîţiva să-i spargă ferestrele... Să afle cu cine are afaceee...

— Bine, spuse Găvrilă, dînd încet din cap.

Cordiş nu se aştepta la această încuviinţare aşa că rămase uluit un timp, apoi sări de pe scaun, umplu două pahare cu vin şi clătinîndu-se,

veni la Găvrilă. Il îmbrăţişă pe amîndoi obrajii, lipicios şi-i întinse un pahar :

— Musai, musai, bace Găvrilă, să bei, musai...

— Mulţămesc, eu nu beau, spuse Găvrilă.

Cordiş se încruntă : cu el te puteai certa dintr-un nimic, aşa că Găvrilă cu un zîmbet trist, se apropie de el şi-l sărută uşor.

— Trebuie pedepsit Teodorescu ! spuse şi popa Ioja. — Avea o voce nazală, care-l făcea să pară îngîmfat. — Am să vorbesc în biserică despre vînzător... A, nu ştii, Picule şi... dumneata, bace Găvrilă... Mitru Moţului s-a dus la primărie, a furat cheile de la Sofron şi s-a pus singur primar... Trebuie dat în judecată.

— Da, trebuie, murmură Găvrilă... Trebuie băgat la puşcărie.

Suslănescu îl privi atent : îi vedea prin ceaţă trăsăturile frumoase, ochii albaştri cenuşii, şi se simţi atras de el. Toată ziua fusese fericit într-un mod ciudat, cu toată beţia simţea prietenia, respectul celorlalţi, vorbea puţin, în general obscur chiar pentru el însuşi, dar nu ceea ce spunea avea vreo însemnătate ci sunetul ciudat al cuvintelor ; în realitate vorbise de sute de ori aşa cu Vîslan, cu colegii de la liceu, dar niciodată n-avusese sentimentul acesta aprig, neliniştitor, că e înţeles în ceea ce are mai intim gîndirea lui. Şi tocmai de aceşti oameni, care acum 200 de ani ar fi trebuit să-l poarte de subţiori cînd se dădea jos din caretă... Oamenii aceştia nu făceau acum politică ci *politica,* şi revoluţia se împlinea firesc, cu ierarhii. Le simţea din tonul preotului, care-i spunea „domnia voastră domnule profesor", „experienţa domniilor voastre" (cu un plural înduioşetor de stîngaci). Il primiseră dintr-odată, fără nici o suspiciune între ei, fără să-l întrebe ce gîndea (cum încercase s-o facă Teodorescu) dintr-un instinct firesc. Fusese suficientă ziua aceea încordată — cînd pentru prima oară în viaţă nu se temuse — ca să-şi înţeleagă „menirea" (cuvîntul nu era bun, friza apostolatul şi nu era vorba de aşa ceva) ; el se putuse apropia de ei, abandonîndu-se, în timp ce cu toată lumea de pînă atunci trebuise să fie încordat, pînditor şi să piardă, evident, pentru că nu era destul de robust din nici un punct de vedere ca să poată fi perseverent. De aceea nici nu-l interesa ce discutau ; intuia numai esenţa preocupărilor lor (vai, cît de modest şi de copilăros exprimate, direct, fără aprehensiunea ridicolului) şi ele erau ale lui, integral : necesitatea rezistenţei totale în faţa confuziei de valori pe care o aducea epoca şi victoria Rusiei Comuniste. Ii venea să rîdă, amintindu-şi „teoriile" marxiste şi dorinţa fricoasă de-a se adapta, care-l făcuse să fugă la ţară, unde găsise — într-o singură zi — ceva diametral opus, o vitalitate naţională, pură, *Poporul,* faţă de care era vinovat, el şi cei asemenea lui, prin tot ce făcuseră pînă acum şi prin tot ce nu făcuseră.

Era bine între ei, bine în mirosul acesta de slănină, de ceapă, de vin acrişor şi tulbure, de ţigară proastă, de sudoare, de mucegai curat ; îi auzea vorbind ca de departe şi nu-l interesa ce spun, de aceea tresări cînd Cordiş i se adresă :

— O scrieţi dumneavoastră, dom' profesor ?

— Ce ? surîse el larg.

— Scrisoarea.

— Care ?

— Către domnul Papp de Zerind...

— Scriu. Ce să scriu ?

— Păi, ce vorbirăm aici. Că vor să-i ia moşiuţa... Dumnealui — şi arătă spre Picu — merge chiar azi noapte la domnul baron... Dacă ăştia izbutesc, ne ducem dracului în alegeri, nu pupăm nimic...

— Dar nu pot, spuse mereu zîmbind Suslănescu, nu pot fără ochelari...

— Aha, îi drept... — Şi Cordiş îi explică lui Găvrilă : — I-au spart comuniştii ochelarii domnului profesor. Las' că o fac eu. Valerie dă-mi te rog pencala...

În timp ce Cordiş scria, popa Ioja vorbi despre grijile lui cu pămîntul, despre boala nevestei. Pe Suslănescu îl păli deodată neliniştea : trebuia să se ducă acasă, nu era cuviincios să se întoarcă la o asemenea oră, beat. N-avea nici un chef şi se temea de Teodorescu ; Cordiş îi propusese să locuiască la el, dar asta era imposibil, cel puţin acum — ar fi fost o luare prea vădită de atitudine şi voia să se mai gîndească puţin ; beţia îi jucase destule feste, îl făcea de obicei îngăduitor, liric şi pe urmă nu ştia cum să iasă din încurcătură...

— Ia ascultaţi, zise Cordiş foarte mîndru, şi cu o voce complect schimbată, gîtuită de emoţie, citi :

Excelenţia voastră,

Noi intelectualii romîni şi fruntaşii comunei Lunca vă aducem la cunoştinţă că agitatorii comunişti vor să vă reformeze moşia dumneavoastră, din hotarul comunei noastre. Dîndu-ne bine şi de îndată seama de pericolul acestei manevre suptversive care vrea să îndepărteze poporul momindu-l în rîndurile fenedelei (fără neam şi dumnezeu) vă trimitem îngrijoraţi acest mesagiu prin săteanul fruntaş Teodor Marchiş zis Picu, om de încredere, care vă va informa şi prin viul său grai. Trăiască domnia sa domnul Iuliu Maniu !

— E bine, spuse Suslănescu, atent, foarte bine.

Valeria îşi ştergea o lacrimă ; văzînd-o, Cordiş se răsti :

— Da ce credeai, că-s prost ?

Intrunirea se sparse tîrziu. Suslănescu plecă împreună cu Găvrilă, urmînd ca mai tîrziu, Cordiş cu cumnatul său să vie să prindă scîndura de poarta şcolii.

— Să vă ţin ? întrebă Găvrilă, cînd ieşiră pe poartă.

— Nu, vai de mine, mulţumesc, nu sînt beat. dar fără ochelari nu văd absolut nimic...

— Nu vedem nimic, îi noapte, spuse Găvrilă. Ii noapte foarte mare. Şi multă.

— Aş vrea să vin pe la dumneata acasă, spuse Suslănescu într-un elan. Să stăm de vorbă. Imi pari un om deosebit.

— Vi se pare. Poftiţi cînd vreţi...

— Dumneata ce crezi ? o să izbutească să ia moşia ? întrebă Suslănescu, sigur că e un subiect din care va înţelege mentalitatea omului de lîngă el.

— Poate că da, poate că nu. Tot una-i...

— Cum tot una ? — se miră Suslănescu. Pentru el într-adevăr era tot una.

— Tot una-i, domnule. Iaca, aţi ajuns. Noapte bună !

„Va trebui să plec, îşi spuse înfrigurat Suslănescu în timp ce dibuia sub preşul uşii, acolo unde ştia că se află cheia. E imposibil să stau în

casa unui om pe poarta căruia se va prinde o tablă infamantă şi eu să ştiu de asta... Nu se poate... Nu pot trăi în infamie... Nu vreau, acum, nu mai vreau..."

Trecu pe vîrful picioarelor prin dormitor. Era un frig teribil. Toate geamurile erau sparte şi afară începuse să bată vîntul. Nu se vedea nimic. Se ciocni de scaun, de masă, se opri cu inima bătînd. Atunci se auzi vocea Emiliei, înecată de lacrimi :

— V-am mai pus o plapomă şi o pătură, domnule profesor... Ne-au spart toate geamurile... ţăranii... în urma activităţii... soţului meu...

— O, nu face nimic, doamnă — spuse Suslănescu cu vocea încleioşată. Şi abia în clipa aceea se simţi beat, singur şi nefericit, ca pe vremuri.

4

Emilia dormi greu, cu treziri bruşte, nenumărate, ca şi cum cineva ar fi stropit-o cu apă ; în clipele acelea tulburi întinse mîna din obişnuinţă, spre patul celălalt, pe care-l ştia gol ; dar George era acolo şi gemea în somn, uşor, plîngăreţ, ca un copil. Ea nu-şi mai aducea aminte de ziua îngrozitoare care trecuse, cînd în fiecare oră venea cîte o femeie care fusese la tîrg, să-i povestească din vîrful buzelor cum „dom' director" se dăduse cu ungurii, cum din pricina lui fuseseră bătuţi luncanii şi omorîţi doi feciori, deoarece-i dusese cu vorba tocmai cînd erau gata să-i spulbere pe satnouani ; uitase şi oboseala, şi faţa lui străină, împietrită, tăcerea şi tusa semnificativă a bătrînei. Ar fi vrut să-l trezească, să se ghemuiască la pieptul lui, să doarmă mult. O oprea ceva, nu ştia ce, un sentiment nelămurit de teamă. Pe urmă-şi aducea aminte de zgomotul ascuţit al geamurilor care zburaseră în bucăţi pela 11 noaptea, de rîsul lui silit, neomenesc, şi adormea din nou scuturată de friguri, gîndindu-se că a doua zi trebuie să fie în clasă foarte devreme, apoi cu o linişte plăcută, tinerească îşi spunea că mîine e duminică şi poate dormi cît vrea.

Bătrîna o trezi însă foarte devreme şi-i spuse destul de răutăcioasă :

— Da' la porci cine dă ? Da prînzul cine-l face ? Că ne-o trebuit oaspete... O fost numai să avem în casă pe cineva care să vorbească domneşte... Şi scoală-te că o venit poştaşul. Ai carte de la Dănuţ...

Se sculă, încă buimăcită, aruncînd o privire duşmănoasă spre George care dormea cu capul ascuns sub plapomă : răsufla icnit, ca şi cînd ar fi luptat cu tusa.

— Poate că-i plin de oftică, spuse bătrîna. Poate că ne umple pe toţi...

— Ţine-ţi gura mamă ! scrîşni Emilia. Cum poţi fi aşa de ticăloasă, doamne dumnezeule...

— D-apoi eu mă mai gîndesc cînd şi cînd. Alţii, mai tineri n-au grija asta... Au altele... Hai că aşteaptă Vasalia Milionului...

În bucătărie poştaşul, un ţăran vioi la mişcări, dar nu prea în toate minţile, decînd fusese îngropat cîteva ceasuri într-o tranşee la Dalnik, se repezi înaintea ei, fluturînd scrisoarea şi rîzînd silit.

— Iai, doamnă, curios mi-s ce scrie domnişoru... Nana Ană o zis că nu ştie unde-i pălinca, altfel mi-ar fi dat...

— Cum nu ştii, mamă ? Ii în bufet... toarnă-i un pahar.

— N-ajung pînă acolo, mîrii bătrîna. Or nu știi că m-am micit? Cad pe olaltă, se întoarse ea smerită spre Vasalie.

De la primele rînduri ale scrisorii, un val de sînge năvăli în obrajii Emiliei. Dan îi scria, destul de rece, că trecuse o săptămînă de cînd nu primise un ban, că unchiul Octavian era aproape toată vremea plecat și cînd nu era el acasă, trebuia să mănînce la restaurant, că de două zile mîncase numai pîine cu ulei de floarea-soarelui și dacă le vine așa de greu să-l țină la liceu el ar putea eventual să renunțe la studii.

„Doamne, dumnezeule, puiul mamii!" se gîndi, străbătută ca de un fior de o rușine intimă, ca și cînd copilul ar fi ghicit motivul neglijenței ei, încercările deznădăjduite și nedemne de o femeie de 37 de ani, cu băiat mare, de-ași regăsi tinerețea.

— Dănuț scrie că nu mai are bani, spuse fără voia ei.

— Pe semne n-ai vreme să-i trimiți, Milie scumpă, surîse cu răutate bătrîna. Mai am eu nește bani, dacă ai trebuință... Tu auzi ce zice Vasalia? Că Mitru Moțului s-o dus asară și s-o pus primar, singur... Și auzi ce zic oamenii din sat? Că, Todorăscu l-o aținat, să-și bată joc de sat... Așa se laudă Mitru... No, mărăre ție doamne că are satu primar desculț și zdrențăros și înțălept... Mie-mi pare bine...

Emilia făcu ochi mari spre Vasalie. (Ai, că mîndră ești, se gîndi acesta tulburat. Prin capotul descheiat îi vedea gîtul alb, plin. Se înciudă: uite că a uitat de pălinca aceea... de bună samă, domni, — 'tă-i Iorga... și mîncă dimineața ouă și...)

— Ce spun țăranii, Vasalie?

— Multe, doamnă... Eu mi-s prost din război... Acuma, nu că... Mie nu-mi pasă, dumnezeu să-i dea sănătate lu dom' derector, că dacă se dă pămînt și eu capăt, că-s învălit de război... da oamenii știți... știi dumneata, le umblă gurile, cum că n-ar fi trebuit să-i dea dom'derector pe mîna ungurilor legați... Unii zic chiar că vreu... să mă ierți doamnă, că vreu să-l bată!

— Să-i ia dracu, tîmpiți și idioți! izbucni Emilia. Înțelegi? Idioți! Și să îndrăznească, numai, că-i înfundăm în pușcărie! 20 de ani am muncit aici, le-am crescut mocoșii! Asta-i răsplată? Bărbatu-meu știe ce face!

— Așa zic și eu, doamne ține-l... N-aveți cumva un clește, doamnă?

— De ce?

— Că... nu te mînia, da știi, or pus pe poartă o tablă cu vorbe de rușine, urîte... Și-i bătută cu cuie de două părți, că eu încercai s-o scot și mi-am rupt unghiile... Și-i duminică și vede toată lumea...

Veni lîngă Emilia și-i șopti la ureche:

— Cordiș s-o lăudat că el o pus-o... Cu Găvrila Ursului, pocăitul... Și doamnă, dumneata știi: se dă pămînt? Ori îs numai minciuni?

Dar Emilia nu-l ascultă. Se repezi în dormitor, zmulse plapoma de pe George și începu să-l scuture sălbatec, cu ură. El deschise ochii mirați, cîrpiți de somn.

— Ce vrei? strigă Emilia cît putu de tare, fără să-i pese că din odaia cealaltă o aude Suslănescu. Pentru numele lui dumnezeu, ce vrei? Să nu mai putem ieși din casă? Să trebuiască să ne mutăm de aici?

In clipa următoare o podidi plînsul, dar nu din pricina încordării ci pentru că fața lui era atît de îmbătrînită, ca și cum peste noapte ceva s-ar fi surpat în el. Era fața lui de totdeauna și totuși n-o recunoștea și ca de

fiecare dată cînd îl privea îi era milă şi era furioasă pe el că s-a schimbat într-atîta, undeva, departe de ea, în împrejurări necunoscute.

— Vino să vezi, sughiţă. Vino afară, ţi-au pus pe poartă o tablă, te fac de rîsul satului... — Îşi şterse ochii cu mişcări apăsate, îşi scuturâ umerii : — Trebuie neapărat să-l dai în judecată pe Cordiş, ticălosul dracului !

Atunci George începu să rîdă şi ochii ei se umplură de lacrimi ; cînd rîdea, îşi dezvelea dinţii albi puternici şi cam mari, strălucitori pe faţa întunecată bătută de vînt şi Emilia simţea că ori ce ar face, va fi totdeauna alături de el, va suferi pentru el, chiar dacă nu-i va da dreptate, chiar dacă el ar ucide.

— Hai s-o scoatem de acolo, spuse George, mereu liniştit. Aşa-i lupta politică.

— Şi de ce trebuie politică ? Dan ne scrie că nu mai are un leu... Spune, n-ar fi mai bine să te repezi, să vezi ce face ?...

— Nu pot acum, spuse el după o pauză, în timp ce se îmbrăca.

Ea se uita pe geamul spart, afară (era o dimineaţă încă cenuşie, dar undeva soarele se zbătea şi mai tîrziu o să fie frumos) şi nu-i putu vedea expresia în clipa aceea : s-ar fi speriat de neliniştea şi deznădejdea cu care o privea, de expresia de rugăminte mută pe care nu i-o văzuse niciodată.

Ieşiră amîndoi afară în stradă, unde Vasalie se trudea înjurînd să scoată scîndura prinsă de poartă cu cîteva zeci de cuie.

Clopotul începuse să tragă de liturghie şi grupuri grupuri treceau prin faţa şcolii, se uitau, citeau şi plecau şuşotind. Cîţiva nu-l salutară pe George şi chiar aceia care-şi scoaseră pălăria o făceau sfios, uitîndu-se în jur, să nu vadă cineva.

— Să aveţi grije, dom'derector, spuse Vasalie, că vreau să vă bată.

El tresări, o singură clipă, apoi ochii îi străluciră mînios, şi încercă să surîdă. Emilia veni lîngă el, se lipi de umărul lui, pe nesimţite.

În sfîrşit scîndura fu scoasă şi Vasalie le-o întinse surîzînd :

— O puneţi pe foc. Tot îi de folos.

— Vasalie, spuse George, să fii azi la primărie, că o să anunţi împărţirea moşiei... Să te duci pînă la Sofron să-i spui să fie şi el...

— Sofron nu mai îi primar, spuse Vasalie şi-i povesti pe larg cum venise Mitru azi noapte, îl scosese din post şi-l gonise pe Gociman din sat. Mai adăugă că oamenii, adică Găvrila Ursului, Cloambeş, Picu, Marcu Petrii Simii şi alţii îs foarte supăraţi şi cred că dom'derector e de vină.

George rîse cu hohote, dar Emilia simţi că nu era vesel. Cînd îl pofti la dejun, el spuse că n-are vreme şi plecă grăbit spre biserică.

Prostia lui Mitru îl scosese din fire: era singurul lucru după părerea lui, care nu trebuia făcut acum, după nenorocirea din tîrg... Mergea, grăbit, nu saluta, nu băga de seamă şuşotelile oamenilor în urma lui. În faţa bisericii era un grup de flăcăi, care nu-l salutară şi cînd se îndepărtă puţin, auzi un strigăt ascuţit, rău :

— Ciunguu ! Vîndutuu...

Fu cît pe ce să se oprească, să se întoarcă, dar se stăpîni. N-avea nici un rost. Avea totuşi senzaţia că greşise undeva. Satul, deasupra căruia strălucea soarele cu dinţi, luminîndu-l rece, i se păru străin şi ostil ; îi era foame, se simţea neodihnit şi nu ştia ce vrea să facă. Se gîndise că va sta de vorbă cu Găvrila Ursului pe care-l preţuia, îi va explica ce înseamnă

vremurile care vin, îl va ruga să fie primar, ca activitatea democratică în sat să înceapă oarecum sub pavăza acestui nume respectat de toți, chiar de cei care nu-l iubeau, sau îl invidiau. Știa că o să aibă de furcă cu Mitru, dar nu-și închipuise că acesta i-o va lua înainte și lucrul se întîmplase de două ori... și mai erau în el, ca un spin, cuvintele lui Mitru de atunci cînd fuseseră la culesul porumbului : se silise să nu se gîndească niciodată la ele, dar nu era vorba atît de cuvinte ci de realitatea dură din dosul lor : el avea pămînt, Mitru era argatul lui. Pentru toți oamenii acesta era adevărul. Sinceritatea lui n-avea ce căuta aici, poate nici nu era vorba de sinceritate, ci de de dumnezeu știe ce deranjament al unei ordini, pe care interior, el o distrusese, dar pentru alții ea continua să existe, ca și cum nimic nu se întîmplase. Era adevărul lor, adevărul altora... necruțător și mincinos.

Mergînd ca un automat își spuse că nu trebuie să se gîndească, nici acum, nici altădată la greutățile și piedicile ce se vor ridica în calea comunicărilor adevărului lui, care era — și asta o știa așa cum știa că trăiește — adevărul unei întregi epoci care va veni. Nu trebuia să se întrebe nici dacă el era pregătit, sau demn ca să-l comunice tuturor, celor pe care-i iubea sau nu. Avea un singur drum și în afară de el, nimic nu mai era posibil. Dar undeva în această împletitură, pe care din '43 nimic nu reușise s-o spargă, nici mizeria, nici războiul și prezența zilnică a morții, era ceva care i se opunea, de care se temea : neputința de a-i face pe cei apropiați să-l înțeleagă, pe Emilia în primul rînd. Intre ei totul se petrecuse, de la înapoierea lui, altfel decît dorise ; viața zilnică, nopțile, discuțiile, totul nu angaja decît o parte din el, aceea pe care se hotărîse s-o ucidă cu orice preț. Ar fi vrut să-i poată spune tot, dar îl oprea un fel de pudoare și în fond se temea de Emilia, mai ales acum, infirm.

In clipa aceasta ar fi vrut să fie singur undeva în pădure, oriunde, dar nu singur în mijlocul satului, în drum spre casa lui Mitru, unde nu știa ce vrea să facă, printre grupurile de țărani care se duceau la biserică și nu-l salutau.

Poarta casei lui Mitru era larg deschisă și primul om pe care-l văzu fu Ardeleanu. Gol pînă la brîu se spăla la jgheabul fîntînii, țipînd singur ; cînd îl văzu începu să rîdă cu fața udă și strigă :

— Hei, „domnule primar" ! ai oaspeți !

— Vin îndată, se auzi din grajd vocea lui Mitru.

Ardeleanu începu să se șteargă cu cămașa, o îmbrăcă și veni spre George, sprinten, cu mîna întinsă :

— Ai auzit și dumneata de isprava „primarului" ? Eu am stat la crîșmă pînă tîrziu și pe urmă am dormit aici, în grajd.

Mitru apăru în prag și cînd îl văzu pe George schimbă fețe-fețe.

— Mă făcui primar, vai de capul meu, spuse vesel, dar se vedea că se preface.

— Am stat de vorbă pînă tîrziu, spre dimineață, zise Ardeleanu, vorbind repede, poate ca să nu-i dea timp lui George să spună ceva. Bine înțeles din punct de vedere politic a fost o prostie...

— Mă pricep eu în politică ? făcu Mitru bosumflat. Nu mă pricep... Da dacă am văzut că acuma poți arunca afară pe domni, ca pe pretor, ce-am zis ?

— ...o greşeală, urmă Ardeleanu nebăgîndu-l voit în seamă. Oricum Sofron nu putea rămîne, asta e destul de limpede... Prea e legat de toţi reacţionarii din sat şi... în sfîrşit... Va trebui să vorbim cu Găvrila Ursului, să ducem muncă de lămurire, cum se zice...

— D-apăi văd că tot bogătanii îs la preţ, spuse Mitru, acru, noi sîntem buni de...

— Nu-i vorba de asta, spuse George, îmblînzit. E vorba de sat...

Din grajd ieşiră atunci Gligor a Hahăului şi Pavel Bituşea, îmbrăcaţi de duminică.

— Am făcut un fel de şedinţă, explică Ardeleanu. Am organizat într-un fel celula de partid...

George se gîndi: „Fără mine" şi începu să se chinuie cu aprinsul unei ţigări. Se simţi obosit de toate şi-l privi pe Ardeleanu cu ostilitate. Dar acesta, fie că nu observase, fie că nu voia să arate, continuă:

— Ne gîndeam să mergem la dumneata... Azi nu e şcoală, aşa că am fi putut ţine acolo şedinţa de înfiinţare...

— Poftiţi...

— Poate după masă... Acum Mitru trebuie să meargă la biserică...

— Unde? se minună George.

— La biserică, se strîmbă Mitru, aşa zice dumnealui...

— Ştiţi, despre înfiinţarea celulei se va auzi mîine de bună seamă... E bine ca lumea să vadă că asta nu înseamnă ce cred reacţionarii...

— Da cum drac să mă duc? se răsti Mitru. Aşa, în zdrenţe? Să rîdă de mine şi mai tare?

— Dacă-ţi dau eu hainele mele, ajungi de pomina lumii, vorbi gros Gligor. Ca şi ieri, parcă erai bohoţ...

— Floriţă! strigă Mitru pe neaşteptate, Floriţă! Ia vină afară să te vadă dom derector, cum eşti!

Din grajd nimic.

— N-auzi?

— Mi-i ruşine, se auzi dinăuntru. Mi-s ca o...

— Vină afară să nu te scot eu de păr...

George trebui să-şi adune toate puterile ca să-şi stăpînească rîsul. Floriţa purta rochia neagră pe care i-o furase Mitru din tîrg şi nu ştia cum s-o tragă şi s-o întindă ca s-o aşeze mai bine pe ea; stătu o singură clipă în prag, apoi fugi înăuntru.

— Păi vino la mine, să-ţi dau un costum, zîmbi George.

Mitru îl privi lung, bănuitor, se uită apoi la Ardeleanu, care dădu din cap:

— E bine aşa... „dom primar"...

— De mine să nu-ţi baţi joc! se înfurie atunci Mitru, că întorc foaia, să ştiţi, tovarăşe...

Dar Ardeleanu veni lîngă el şi-l strînse în braţe.

— Nu-mi bat, de unde ai scos-o? Eu niciodată nu-mi bat joc de nimeni...

— Atunci îi bine, zise Mitru, încă înorat. Daţi-mi hainele... Iţi face bine şi mi le-ţi scădea din grîul de la vară...

George roşi, imperceptibil şi dădu din cap. Ardeleanu îi făcu semn cu ochiul şi o clipă George îl invidie. Era o siguranţă în ceea ce făcea,

în mișcările lui și ar fi vrut să știe, de unde venea... Poate mai tîrziu, cînd se vor cunoaște mai bine.

Gligor și Pavăl porniră spre biserică, iar George, Ardeleanu și Mitru spre școală. Mitru pășea îmbufnat și George se întrebă curios ce se putuse petrece în noaptea asta între el și mecanic. Era bine că Ardeleanu venise în sat : se știa descurca mai bine în chestiile practice, care lui îi scăpau. Ideea asta cu mersul la biserică, era foarte bună și nu i-ar fi trecut niciodată prin minte. Comuniștii trebuiau să-și cîștige respectul satului treptat, pînă cînd vor deveni inima lui, și asta fără să jignească pe nimeni.

Acasă, Emilia nu spuse nimic cînd auzi că George vrea să-i dea un costum lui Mitru ; scoase din dulap o haină neagră cu dungi, foarte mîncată de molii, pantalonul, vesta și le întinse pe pat, aruncînd o singură privire dispreţuitoare lui Mitru, care se uita la lucruri ruşinat.

— Cred că-ți vin bine, spuse George, avem cam aceeași înălțime...

— Da de unde, murmură Mitru... Dumneavoastră aveți multă învățătură...

Cuvintele acestea îi făcură pe toți să rîdă cu hohote ; numai Suslănescu tăcea stînjenit și nu îndrăznea să-și bea cafeaua cu lapte (se prinsese pieliță deasupra și asta-i făcea o greață teribilă). Ii promisese lui Cordiș că va merge la biserică să-l audă cum cîntă ; era și curios să vadă oamenii, să știe ce înseamnă misticismul satului. Pe urmă îl aștepta un lucru greu, la care se gîndise toată noaptea tremurînd de frig : nu voia să mai stea la Teodorescu și habar n-avea cum trebuie să anunțe asta fără s-o jignească pe doamna care fusese atît de amabilă cu el. Il enerva și faptul că dă atenție unui lucru atît de mărunt ; în realitate ei trebuie să fie bucuroși că scapă de un intrus, nu voiseră să primească un ban pentru chirie și hrană, va achita totul, bine, dar în ce fel ?

Mitru se duse în fundul curții să se îmbrace și cînd apăru pășea cu atîta stîngăcie, parcă ar fi fost îmbrăcat în tinichea.

— Barem de mi-ași fi luat bocancii, spuse, privindu-și picioarele goale. Cum mă duc pînă acasă, așa ?

— Cum ai venit, spuse Ardeleanu.

Din colțul ei, bătrîna asculta totul, fierbînd de ciudă. Iaca, pruncul n-are bani la școală și Teodorescu își dă hainele. Țistuia, se foia pe scăunel, tușea, poate o va întreba cineva ce are și atunci o să le arunce cîteva vorbe, de n-o s-o uite cît or trăi.

Mitru plecă înainte, apoi Emilia cu Suslănescu. Acesta încercă să înceapă o conversație, dar era foarte intimidat, îi venea s-o ia la fugă, să înjure de ciudă. „De m-aș vedea scăpat odată de ei, de ciudățeniile lor... La Cordiș totul e mai simplu, o să mîncăm mai prost, dar o să fim puși tot timpul, așa că n-o să-mi dau seama... Atîta ar trebui să mă îmbolnăvesc de stomac în văgăuna asta..." Emilia era foarte frumoasă în rochia albastră, cu guler și mîneci albe. „E mai bine în orice fel, să plec... Atîta ar trebui să reeditez aici istoria cu Mimi Velceanu și n-ar fi de mirare... Sînt un bărbat tînăr, am necesități..." Se surprinse deodată foarte fericit : „Judec simplu, omenește, am probleme omenești". Asta-l făcu aproape îndrăzneț. Se lipi ușor, ca din întîmplare de Emilia ; ea era cu ceva mai înaltă decît el, avea brațul tare și sub rochie i se ghicea genunchiul rotund, plin ; asta-i sugeră, nici el nu știa de ce, ideea unei

maternități splendide, umilitoare pentru el într-un mod senzual. „Are ochi splendizi, ca de căprioară, și cearcănele ușor albătrui pe pielea fără riduri... Oare... în timpul războiului l-o fi înșelat pe Teodorescu? Oare ce-ar face el dacă ar ști? Trebuie să fie groaznic ca o femeie a cărei carne strigă să trăiască lîngă un om de neînțeles...

— Domnul Teodorescu e un om minunat, spuse, cu subînțelesuri. Sînt atît de fericit că l-am cunoscut...

Ea îl privi recunoscătoare și-l strînse ușor de mînă.

— A suferit mult, șopti, dar nu vrea să vorbească despre asta... Nu v-a spus nimic?

— Niciodată, doamnă și-mi pare rău... Vaș fi... v-aș fi povestit totul... (Stupid, îngrozitor! *Goujat!* se certă cu plăcere).

In fața bisericii grupurile de flăcăi și fete se dădură la o parte dinaintea lor. De ce devenise Emilia așa de palidă, pe neașteptate?

— Dumneavoastră intrați pe acolo, spuse ea lui Suslănescu. Eu am scaunul meu, împreună cu femeile...

— Sărut mîinile, doamnă...

Intrînd, îl izbi mirosul insuportabil al unei mulțimi asudate, al fumului de tămîie de proastă calitate care atîrna peste tot în falduri albăstrii și pișcăcioase, vocea nazală a lui Cordiș; acesta văzîndu-l îi făcu un semn exagerat, fără să se oprească din urlete și-l pofti lîngă el în strană unde mai cîntau scîrțîind cîțiva moșnegi, care-i făcură loc, dînd din cap cu demnitate, distanți. Indată ce se așeză, buimăcit de strigătele lor sălbatice, care păreau să le producă un fel de extaz religios, căută spre pronaos, unde erau femeile și de unde una cînta subțire, tărăgănat, singuratică, pierzînd măsura: Emilia era în față cu coatele rezemate de balustrada de lemn; prin fumul de tămîie și aburul respirațiilor încărcate fața ei i se păru depărtată, ireală și se simți cuprins de regret, fără nici un motiv. N-o cunoștea, n-avea s-o cunoască niciodată și probabil chiar dacă ar ajunge aici, ar fi dezamăgit, își spuse, știind precis că nu era așa și că în viața lui nu va intra niciodată o femeie care ar fi putut s-o schimbe; din această singurătate infirmă se putea, cu timpul, făuri și un motiv de orgoliu, cu condiția să poată realiza ceva, pe un plan oarecare, fie și subiectiv. Incercă să nu se mai gîndească la toate acestea, se simțea exact ca după o boală în urma căreia începi să redescoperi cu o voluptate de care nu te-ai fi crezut capabil, sunete, culori și idei.

Cordiș, pe care venirea lui îl emulase, zbiera din răsputeri cu vinele gîtului umflate, într-un fel de duel cu cealaltă strană, de unde Grozuța, cantorul oficial îl privea cu dispreț; îl lăsa să cînte două trei răspunsuri, apoi intervenea el, cu o voce ca de trompetă, trezind un murmur de admirație în rîndul cucernicilor ascultători. Și cu toate că slujba era destul de sălbatică, Suslănescu se simți emoționat: dealungul pereților, în scaunele de ctitori, vedea cîteva figuri splendide, bătrîni cu mustăți lungi albe, cu chelii auguste, oameni în floarea vîrstei, plini de importanță, ascultînd cu ochii întredeschiși și probabil gîndindu-se la treburile lor. I se refăcu în minte imaginea aceea rotundă, plină de vigoare a lumii sătești pe care o simțise în tîrg: aici era cealaltă față, forța obscură și tenace a tradiției. Și cum i se întîmpla de obicei în fața unui detaliu istoric — pe care rămînea ceasuri întregi să-l contemple, opac la tot ce se întîmpla în jurul lui, înconjurîndu-se cu fantome uluitor de precise — se

intui țăran, trăind viața aceasta de o simplitate perfectă, dorind o clipă arzător să fie ca ei, să poată iubi și urî ca ei, să tremure aparent fatalist, de grija recoltei, să-și urmărească copiii crescînd, nu cu pasiunea absolută și devoratoare cu care și-ar fi iubit copiii, el, Suslănescu, ci cu încrederea inconștientă a acestor plugari ; la fel cum vedeau ei crescînd arborii, grîul sau zăpezile. Accepta bucuros măruntul rezidiu idilic pe care-l simțea, străin totuși, în această imagine ; era convins că are dreptate, că e o crimă să introduci aici noțiuni străine, valori etice pe care eventual, oamenii aceștia le-ar putea accepta, dar nu și le-ar putea integra niciodată. „Oamenii aceștia trăiesc, așa cum vin la biserică : dintr-o obligație mai tare decît ei, exterioară lor ; ce pui în loc dacă o distrugi ? Conștiința existenței ?"

Părintele Dobridor Ioja era tulburat ; cînta mai pe nas decît de obicei, rămînea pe gînduri, uitînd să dea răspunsurile și în clipele acelea biserica se umplea de tusea nestînjenită a oamenilor. Intr-o astfel de tăcere, ușa grea de stejar îmbrăcat în tinichea roșiatică scîrțîi supărător, și Mitru intră bocănind pe lespezi. Purta costumul negru cu dungi al lui George, dar potrivit obiceiului locului își legase în față un șorț negru, lung ; obrazul subțire era ras proaspăt, brăzdat de zgîrieturi vișinii. Păși cu capul sus, își făcu loc printre țărani și ajunse lîngă Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea. Părintele tocmai binecuvînta și cînd îl văzu roși tot și se bîlbîi : era totuși prea mare nerușinare să te arați în fața oamenilor după ce-ai făcut. „Nerușinarea" asta prevestea însă multe lucruri neliniștitoare și părintele își întoarse ochii de la Mitru.

In partea rezervată femeilor era același murmur, dar întretăiat de rîsete și chicoteli. Nevasta lui Mitru în rochia neagră părea o cioară printre femeile care purtau douăsprezece fuste albe și rochii grele de brocart, salbe de aur și argint și cizme roșii cu toc înalt, subțire. Pierdută, Florița își acoperi fața cu palmele, prefăcîndu-se că se roagă.

Așteptînd să vină momentul predicii, părintele Ioja avea îndoieli ; se pregătise să fie fără milă, să-l rușineze pe Teodorescu pînă la fața pămîntului, să-l facă să nu mai aibă curajul de-a apărea în fața satului ; deși înainte de război se văzuseră aproape în fiecare zi, nu-l putuse suferi niciodată (abia acum își dădea seama). Directorul nu se luase niciodată după el, îl contrazicea cu un aer de superioritate liniștită și culmea era că niciodată Ioja nu găsea nimic să-i răspundă și n-avea curajul să facă un scandal. Iar acum, după ce a venit din Rusia... In primul rînd n-a vrut niciodată să vorbească de mizeria de acolo, de chinurile la care a fost supus (asta însemna că n-avea încredere în prietenii lui de pînă mai ieri) ; dimpotrivă, îi lăuda pe ruși cu perfidie, nu prea tare, ca să nu dea de bănuit. Odată, cînd venise vorba de domnia sa domnul Maniu a spus (nu-și mai aducea precis aminte) „hodorog bătrîn" sau „șobolan politic", ceva în genul acesta... Și acum atîță pe oameni să-și împartă moșia... Asta ca să discrediteze pe marele romîn de la Zerind... Da de ce nu-și împarte pămîntul lui, că a adunat destul ?

In sfîrșit, Grozuța începu, foarte sus, priceazna : „Să mi se lipească limba mea, de gîtlejul meu..." Popa Ioja era foarte emoționat. Numai dacă nu s-ar bîlbîi ! A, da, și sabia... Așa trebuia să vorbească ! Cu crucea-ntr-o mînă și cu sabia în cealaltă. (De sabie-i făcuse rost Cordiș de la socru său, care fusese husar : era un fel de fier ruginit, dar totuși sabie).

Cînd apăru aşa, în faţa altarului, toată lumea încremeni, lui Suslănescu îi veni să pufnească în rîs : Ioja era mic, gras, roşu, cu o chelie ciudată, într-o parte, ca o calotă albă.

Părintele ridică sus de tot şi crucea şi sabia şi strigă :

— Cine scoate sabia, de sabie va pieri ! De sabia cea fără de greş a domnului ! Iubiţii mei fii sufleteşti ! Vremurile cele mai grele sînt deasupra noastră, cînd satana încearcă să dezbine frate de frate, neam de neam, căci mai ales între fraţii din sînul aceluiaşi neam încearcă el să vîre discordia. Asta-i face plăcere mare ! !

Vorbi mult despre suferinţele neamului romînesc : vandalii, goţii, gepizii, avarii, pecenegii, cumanii, ungurii, tătarii şi turcii s-au năpustit asupra lui, ca crocodilii. Pe urmă aminti de patimile domnului, care în decursul vieţii lui pămînteşti spusese nu odată : „Daţi cezarului ce este al cezarului şi lui dumnezeu ce este al lui dumnezeu...“ Asta înseamnă că aşa precum în ceruri şi pre pămînt, dumnezeu a lăsat o rînduială anume, ca după ea să trăiască şi să moară oile sale, adică oamenii. Căci aşa cum a regulat mersul stelelor şi al soarelui, să nu se ciocnească unele de altele şi să piară lumea, tot aşa a rînduit între oameni cinuri şi stări deosebite. Dar în marea sa milă a dat voie fiecăruia să ajungă cît de sus, primar, prefect, rege, prin muncă şi viaţă cinstită.

Aici se opri şi roti priviri scăpărătoare. Cloambeş care stătea chiar în faţa lui, îşi făcu cruce.

— Dar iată, strigă Popa Ioja, că duhul neorînduielii celei diavoleşti şi-a făcut loc printre oameni, de pe urma războaielor. Nu prin muncă şi cinste vor să se îmbogăţască unii, ci prin jaf şi hoţie... Prin vînzare de ţarăăă !

In fund o babă începu să se vaiete :

— Tulvai doamne, tulvai doamne, tulvai doamne...

— Taci ! strigă părintele.

Uşa bisericii se deschise şi doamna preuteasă Arina apăru, cu şorţul alb prins dinainte, ştergîndu-şi mîinile albe de făină în poală. (Cineva fugise după ea — locuiau alături în casa parohială — şi-i spusese să vină de grabă că părintele vorbeşte aşa de frumos că plîng şi praporii din biserică).

Infierbîntat şi mai mult, părintele îşi dădu drumul : aminti de cumplita nenorocire din tîrg, descrise pe larg trădarea unuia, pe care deocamdată nu voia să-l numească.

— Momeli ! Momeli mincinoase ! Eu nu le cred : să se ridice dintre noi, un om pe care l-am iubit şi să ne vîndă ungurilor ? Străinilor ? Da, nu vă uitaţi la mine ! De Teodorescu vorbesc ! De directorul şcolii !

In clipa aceea nu se mai auzi nici o răsuflare. Incremenit, Suslănescu rămase cu ochii pironiţi pe faţa albă ca hîrtia a Emiliei. Buzele ei pierduseră ori ce culoare, iar mîinile îi atîrnau pe balustradă, inerte.

— Noi sîntem romîni ! Nouă nu ne trebuieşte comunism ! Cui îi trebuieşte, ducă-se acolo unde ştim toţi ! Acolo, da ! La cazan, la ceaică... Dee şi muierile şi fetele poftelor celor vînduţi iadului. Dară nu aici ! Asta vrea Teodorescu ! Dece-o venit atunci ? De ce n-o rămas...

In focul cuvîntării ochii i se împăienjeniseră de lacrimi, apoi lacrimile începură să-i curgă pe faţa grasă, ceea ce văzînd cîteva muieri începură să bocească. Deodată, pe popa Ioja îl izbi, ca un pumn, figura lui

Mitru. Acesta păşise în faţă de tot, la doi paşi şi se uita la el, direct, fără să clipească, palid ca varul.

— Şi tu! strigă popa şi tu, Mitru Moţ! In loc să munceşti şi să fii smerit, aşa cum se cuvine stării tale, te-ai pus primar! Ha, ha, ha! Doamne iartă-mă că-mi uit de mine în faţa altarului! Da ce sîntem noi? Turmă de animale necuvîntătoare, să ne fii tu în frunte? Şi voi, întinse el degetul către ţărani. Voi, da! Voi! Rîvniţi la bunul altuia? Şi la al cui bun rîvniţi, mă rog? La al acelui om, care în vremea stăpînirii habsburgului s-a luptat pentru voi, pentru noi, a stat în temniţele cele mai întunecoase din Pesta şi l-au mîncat şobolanii? La moşia domnului Papp de Zerind, acela care acuma cînd asupra noastră se învălmăşesc norii se luptă pentru noi? Nu vă daţi seama că sînt şi dintre aceia care umblă să vă cumpere cu o bucată de pămînt, ca mai la urmă să ia tot, să vă aducă la sapă de lemn, la ceaică şi la cazan? Nu vă daţi seama?

— Da' nici de foame nu-i bine să rabzi! răsună atunci uluitor de limpede glasul lui Mitru.

Descumpănit de tot, părintele se uită la el, cu sabia în mînă.

Preuteasa, care pînă atunci plînsese cu hohote, mînjindu-se pe toată faţa cu făină, se îndreptă şi ea, uluită.

— Nu-i bine să rabzi de foame, dom părinte, urmă Mitru tot aşa, şi-şi făcu cruce.

In clipa următoare biserica începu să murmure. Cloambeş spuse, destul de tare: „Ruşine!" dar Mitru se întoarse încet şi-l privi în albul ochilor, silindu-l să-şi coboare privirile. Emilia plîngea cu capul culcat pe braţe; în jurul ei femeile se dăduseră la o parte şi o priveau tăcute, cu o expresie din care nu se putea înţelege nimic.

Tăcerea se prelungi, nefirească, nedumerită. Cineva ieşi din biserică, lăsînd uşa deschisă: pătrunse înăuntru lumina crudă de afară, apoi îndată un vuiet ca de mulţime, punctat de sunetul tobei, bătută cu sălbătăcie. Şi îndată se auzi vocea răguşită a lui Vasalie Milionu:

— Se aduce la cunoştiinţăă!... toţi foştii soldaţi! adică cătanele!... şi văduvele!... de pe urma acestui rezbel!... să vieee mîine! la şcoală!... la comisie! să se scrie!... că să dă pămînt! la oameni! Trăiască! domnul doptor! Pătru! Groza!

Mai bătu odată, scurt, semn că isprăvise. In biserică, mai ales în fund, oamenii îşi dădeau coate, se foiau, destul de stînjeniţi; ar fi vrut să iasă afară, dar nu îndrăzneau. Şi era tăcere; popa Ioja se pierduse cu totul, se auzea numai plînsul înăbuşit al Emiliei, prăbuşită peste balustradă. „Ce-am făcut?" se gîndi popa Ioja încremenind. Pălise, hohotele Emiliei îi spulberaseră într-o clipă beţia pe care o simţise în timpul predicii. Nu era un om rău, mai mult vanitos şi impulsiv şi foarte impresionabil; predica era şi urmarea unei socoteli: dacă ies ţărăniştii în alegeri, poate-l fac protopop în vreo plasă; după aproape treizeci de ani de popie, merita brîul roşu şi celelalte distincţii, leafă mare, pămînt, consideraţie.

Cîntă cu o voce nesigură: „Amiiin!" şi se întoarse să intre în altar, tîrînd sabia după el. In tăcerea şi mai adîncă ce urmă (toţi îi văzuseră stînjeneala) se auzi foarte limpede o şoaptă de femeie.

— Lăsaţi, doamnă, hai să merem acasă... Ne putem face pocăiţi, dacă nu le place de noi...

Era Floriţa Moţ care se apropiase de Emilia şi o mîngîia sfios pe spatele încovoiat. Mitru o auzi şi fără să ştie de ce ochii i se umplură de lacrimi. Păşi în mijlocul bisericii, pe covorul roşu, gros, şi îşi făcu cruce :

— In numele tatălui şi al fiului şi al sfîntului duh ! — apoi încet : — Haideţi, Gligore şi Pavele...

Şi ieşiră toţi trei, pe vîrful picioarelor, urmăriţi de ochi invidioşi.

Emilia se oprise în curtea bisericii ; îşi ştergea ochii şi încerca să se stăpînească, dar nu putea ; nu era numai ruşinea, ci şi un sentiment dureros de neputinţă, de furie ; în clipa aceasta ar fi fost în stare să-i scoată ochii lui Ioja. Floriţa, lăcrimînd, o mîngîia mereu pe braţ, dar nu ştia ce să-i spună. Oprită la cîţiva paşi lîngă portiţa de fier forjat grosolan, doamna Arina, preuteasa o privea cu lăcomie. N-o putuse suferi niciodată, pentru că era mai frumoasă, pentru că se îmbrăca mai bine, pentru că oamenii din sat îl credeau mai bogat pe director decît pe ei, ceea ce nu era adevărat : familia Ioja avea cîteva case mari la Arad, erau părtaşi la o prăvălie de coloniale, dar nu spuneau nimănui un cuvînt, să nu se ştie, umblau prost îmbrăcaţi, se plîngeau că sănătatea doamnei costă mulţi bani, că n-au noroc, că pe ei îi fură ţăranii la recoltă, deoarece n-au tupeu să-i „inspecteze". Faţă de George preuteasa avea o admiraţie secretă şi tulburătoare, pe care şi-o mărturisea sieşi rareori, cu mari reticenţe, mai ales noaptea cînd avea insomnie din pricina sforăiturilor lui Dobridor. Cu Emilia se certase rău de cîteva ori, fusese chiar un an în care timp nu-şi vorbiseră, dar cum se vedeau fără voie în fiecare zi de cîteva ori, se împăcară.

Ridicînd ochii, Emilia o văzu : preuteasa se rezemase de gard, smerită, cu ştergarul în mînă.

— De ce ? suspină Emilia, de ce ?

Doamnei Arina îi veniră lacrimile în ochi (era bolnăvicios de sensibilă din pricina tiroidei : nu putea vedea pe cineva plîngînd că i se făcea rău) — şi pe neaşteptate începu să strige cu voce spartă, nefirească :

— Tu să faci bine să nu mă întrebi ! Auzi ? Vreţi să ne daţi pe mîna comuniştilor ? să ne ţîpaţi din sat afară ? Da' cîtă vreme ai să te crezi cea mai mare ? „De ce ?" De aia, iaca, na ! Să ştiţi şi voi cine-i acela un preot şi să nu vă mai bateţi joc de noi, că nu sîntem mai prejos decît voi !

Mitru ajunsese şi el acolo ; o privi mirat pe preuteasa care striga, cu spumă subţire la colţul buzelor. Intinse mîna spre ea, ca şi cum ar fi vrut s-o pipăie şi spuse grijuliu :

— Tulvai doamne, doamnă, ai grije să nu te lovească frasu !

In clipa aceea faţa lui era atît de copilărească încît Emilia zîmbi fără voie. Mitru mai clătină din cap de cîteva ori în faţa preutesei căreia-i pierise vocea, apoi spuse :

— Haideţi să merem, doamnă... Asta nu-i biserică, ce casă de bolunzi...

Păşiră tăcuţi pe şoseaua prăfuită ; Floriţa mergea în urmă, cu paşi mici, neobişnuită cu rochia prea strîmtă. Indată ce se îndepărtară puţin de biserică, le ieşiră în cale cîteva femei (Emilia le cunoştea pe toate : văduve muritoare de foame, de la marginea satului). Se agăţară de ea, voiră să-i sărute mîinile ; vorbeau fără şir, ţipau :

— Doamne ţine-l pe dom derector ! Că-i om bun, ajute-l maica precista, doamnă ! Că s-o gîndit la noi... Doamne...

— Vai de mine, spuse Emilia aspră. Da ce sînteţi voi, ţigane ? El o făcut ce-i datoria lui !

— Doamne alduieşte-l şi pruncii lui ! şi mama lui ! şi pe dumneavoastră...

Se ţinură după ea, ceea ce izbuti s-o enerveze. „Bine-am ajuns, dacă vom fi preţuiţi de urmele satului, iar ceilalţi o să ne întoarcă spatele"...

Grăbi pasul, să ajungă odată acasă, să se poată gîndi. Dar la fîntîna arteziană, îi tăie calea Catiţa Turicului, moaşa, o văduvă uriaşe, cu faţa cît o pîine şi nasul turtit ; avea gura cea mai ascuţită din tot satul ; fusese vreo 15 ani bucătăreasă la Bucureşti şi vorbea cu „radicale" spre uimirea plină de admiraţie a bărbaţilor. Catiţa îi scutură mîna cu putere, apoi se porni :

— Să-i comunicaţi domniei sale domnului director că are toată stima mea... Căci fiind văduvă nu voi fi uitată, acuma cînd se „iepurează" moşia domniei sale domnului baron Romulus Papp de Zerind, care nu este altă ceva decît un boşorog, să mă scuzaţi. Dacă domnul Teodorescu vrea să se întrevadă cu mine am să-i spun că sînt gata să mă scriu la tovarăşi, fiind o femeie singură şi bătută de dumnezeu...

— Am să-i spun, Catiţă, am să-i spun...

— De ce aţi plîns, coniţă ?

— Da' mai ţine-ţi gura, se răsti Mitru, toci ca meliţa şi mă buigui de cap !...

— Asemenea vorbe sînt egy szar... spuse Catiţa (care nu înjura decît pe ungureşte.)

— Bine, bine, du-te şi fă-ţi prînzul ! o dădu la o parte Mitru.

Cînd ajunseră la şcoală, din faţă, de la pocăiţi, tocmai ieşea lumea, neobişnuit de tăcută în urma lui Găvrila Ursului. Mitru îi făcu un semn şi strigă :

— Bace Găvrilăăă ! Să ştii că ne pocăim toţi ! şi rîse tare, dar celălalt nici nu se uită la el.

Emilia intră în curte, aproape fugind. Voia să-l vadă pe George, să se certe cu el, să se descarce asupra lui de umilinţa îndurată. Din bucătărie se auzea vocea hodorogită a bătrînei, care cînta liturghia — şi partea popii şi răspunsurile.

— Mamă ! strigă Emilia. Unde-i George ?

— D-apoi de unde să ştiu eu ? Poate-i în pod, spînzurat, după ruşinea ce-l mîncă... Fie numeeeleee dooomnului ! Bine-bine-binecuvîntat, de acuuum şiii pînăăă-n...

— Mamă ! ce-ţi iese pe gură ?

— Nimica... Vezi dacă n-am ars rîntaşul... „El" îi în şcoală, cu cela, cu mecanicu... Vorbesc cum să-şi bată joc de neamul cel romînesc... „şiii pînăăă-n veac ! Fiiiee"... Daa, cînd ne-or prigoni din sat cu pietrele, atunci a fi bine... Da ! N-a fi rău.

Emilia o privi cu ură.

— Ştii, urmă Ana, o fost pe aici fata Găvrilii Ursului...

— Ce-o vrut ?

— O zis că... da' lasă, că-ţi spun mai încolo... şi chicoti veselă, făcîndu-şi buzele pungă. Frumoasă fată...

— Da de unde ştii că-i frumoasă, că doară nu vezi! spuse Emilia, acră, scoasă din fire.

Din zi în zi, mamă-sa îi părea mai străină, mai răutăcioasă şi oricît şi repeta că e bătrînă, că a căzut în mintea copiilor, nu se putea împiedeca să n-o repeadă: asta o durea îndată, dar nu-şi putea cere iertare; bătrîna ar fi profitat multă vreme; altfel uita imediat. Uneori, ca şi acum, Emilia o privea cu un fel de frică, aşa cum i se întîmpla să privească totdeauna ceea ce nu înţelegea. Bătrîna mai amestecă în cratiţă, apoi pe neaşteptate, cu paşi mici, veni lîngă ea, o cuprinse în braţe şi-i şopti în ureche, aţîţată:

— Auzi tu, Milie, vorba mea... Lasă-l... Lasă-l păcatelor lui... Tu eşti singură şi frumoasă, te mai poţi mărita...

Nu ştia ce să facă, să se supere, să rîdă, adevărul era că-i venea s-o împingă cît colo. Se stăpîni şi începu s-o mîngîie pe cap, ca pe un copil. Îi vorbi cu o voce blîndă, îndurerată:

— Ce-ai dumneata cu el, mamă? Ce ţi-o făcut? Nu s-o purtat frumos cu dumneata, totdeauna! Ţi-o spus vreodată o vorbă urîtă, ca alţi gineri?

Ana îşi supse buzele, obrazul mic i se încreţi şi mai mult. Emiliei i se umplură ochii de lacrimi.

— De ce aduce în casă oameni străini? Poate-s şpioni... zise bătrîna, apoi se supără: — El îi vineri, tu eşti sîmbătă... Îţi mai veni voi la vorbele mele... Hai să aşternem masa... Nu ştiu ce tot fac „aceia" în şcoală...

— Mă duc să văd, spuse Emilia.

Dar n-avu curajul să intre în clasa de unde se auzeau în răstimpuri, vocile groase ale lui Ardeleanu, Mitru şi a lui Cula, acarul.

Se simţea ciudat de singură şi emoţionată; îi era milă de George, într-un fel matern, niciodată încercat pînă acum. Îşi dădea seama că tot ce face el, de cînd s-a întors, nu i se potriveşte, că nici el singur nu ştie ce să înţeleagă din gîndurile lui. Da, desigur era foarte frumos să lupţi pentru ţărani, dar nu făcuseră ei amîndoi asta, din prima zi cînd intraseră în şcoală? Fuseseră respectaţi, iubiţi — şi sincer... Pentru ce uita George toate astea?

— ...atunci... da, comisia... un inginer agronom pentru măsurători... îndată ce...

Emiliei îi erau la fel de indiferenţi şi ţărăniştii şi comuniştii: ar fi vrut un singur lucru: pacea, mulţumirea liniştită, de odinioară, pe care nimic nu izbutea s-o tulbure. „Doamne, mai avem atît de puţin pînă cînd vom îmbătrîni, atunci de ce? De ce? Şi toate astea nu se puteau spune nimănui; pentru George n-ar fi găsit cuvintele potrivite, mama nu înţelegea nimic... Suslănescu? N-avea încredere în el, era ceva de tîrîtoare în toată fiinţa lui, ceva nesigur şi trădător."

Dinăuntru se auziră scîrţîieturile băncilor şi vocea veselă a lui Mitru:

— Să vă dea dumnezeu sănătate!

Atunci, cedînd unui imbold subit, ea deschise uşa şi păşi înăuntru, zîmbind:

— Aţi terminat de pus ţara la cale? Veniţi să beţi o ţuică, face bine înainte de masă... Domnule Ardeleanu, mănînci la noi, nu?

— Dacă mă poftiţi, cu plăcere, mulţumesc.

— Vai de mine, aţi fumat ca turcii, va trebui să mătur clasa...

— O mătur eu, doamnă, sări Mitru.

Veniră toţi în bucătărie, se aşezară în jurul mesei, tăcuţi. Emilia puse ţuică, slănină, castraveţi, pîine tăiată mărunt.

— Poftim mamă, o chemă George pe Ana, dar ea păru că nu-l aude. Stătea lîngă sobă şi murmura încet, dar destul de limpede „Trăiască regele..."

Emilia veni lîngă ea, o luă de mînă şi o aduse la masă.

— D-apoi doamnă, se ridică Mitru cu paharul în mînă, să trăiască tovarăşul director, care s-a zolit pentru noi.

Ţuica era bună, tare, de anul trecut. George bău cîteva pahare, fără să zică nimic. Ardeleanu încerca să povestească ceva vesel, dar se vedea că are gîndurile în altă parte. Tocmai cînd Mitru, Gligor şi Pavăl se pregăteau să plece, sosi şi Suslănescu, foarte grăbit, roşu la faţă şi transpirat. Bîlbîi cîteva scuze; cînd Emilia îl pofti la masă, se fîstîci:

— Doamnă... mă simt jenat, deoarece...

— Auzi, sări pe neaşteptate bătrîna, o fost pe aici aia, cum o cheamă, Măria Găvrilii Ursului... Zice că ai fost pe la ei să vorbeşti cu tată său... Şi o venit, săraca, să spună că să nu te duci pe acolo, că Găvrilă o zîs că pune cîinii după tine şi-l pune pe Ezechil să-ţi rupă oasele...

Emilia rămase cu lingura în aer, ca lovită în piept. Găvrilă era unul din oamenii pe care-i preţuia mai mult în sat; în timpul războiului venea din două în două zile să întrebe dacă n-au sosit veşti de la domnul director. Nu se putea... O privi pe mamă-sa: aceasta părea să fi uitat cele spuse, îşi sorbea zgomotos supa. Expresia lui George nu se schimbă de fel; numai muşchii fălcilor jucară scurt, de cîteva ori sub pielea bronzată. Suslănescu, stînjenit, părea că vrea să se ascundă sub masă.

— Apoi, atunci văd că va trebui să ne gîndim la alt primar, spuse Ardeleanu cu gura plină. Nu-i nimic. Dă-l în măsa de tîmpit.

Injurătura, spusă fără înconjur, îi făcu bine Emiliei. Cu vocea tremurîndă întrebă:

— George, tu ştii ce-a fost astăzi la biserică?

— Am auzit. Treaba lor.

— Nu e chiar treaba lor, spuse subţire Suslănescu, apoi tăcu brusc.

Dar masa nu se sfîrşi aşa. Emilia tocmai servea o prăjitură de care era foarte mîndră, cînd văzură în curte un grup de ţărani, în frunte cu Marcu Petrii Simii. Se opriseră la capătul coridorului şi păreau că se codesc să înainteze.

— Poftiţi, bace Marcule, poftiţi! strigă Emilia, fericită.

Ii părea foarte bine că oamenii, şi încă cei mai de vază cum era Marcu, socrul lui Cordiş, vin să-i arate lui George simpatia lor. Dar îndată ce intrară, fără să-şi scoată pălăriile, încruntaţi, neîndrăznind să înceapă, inima i se strînse, bănuind ceva rău. Marcu tuşi de cîteva ori, şi începu:

— Noi, adecă, care sîntem şi în comitetul şcolii, am venit să spunem că nu ne mai trebuiţi, dom Todorăscu. Aşa.

George se ridică încet, groaznic de palid, veni pînă lîngă Marcu,

făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să-i pună mîna pe umăr. Ardeleanu se sculase şi el în picioare.

— Şi mai departe, bace Marcule?

— Cum adecă mai departe? Noi cît aţi fost om de treabă şi de omenie şi v-aţi cunoscut lungul nasului, v-am iubit şi v-am omenit... Dară cînd aţi început să stricaţi oamenii cu comonismu, nu ne mai trebuiţi... Om face şi plîngere la ministru, că alt om ne trebuie.

— Altu, ţîţîi Alexie Mavă. Da, da. Ce mai faci, nană Ană?

— Tovarăşe director... spuse apăsat Ardeleanu, urmărind mîna crispată a lui George. Tovarăşe director...

— Afară! strigă atunci, cu o voce sălbatică Emilia. Afară, porci ordinari ce sînteţi! Nu vi-i ruşine obrazului de cîine? Da cine sînteţi voi, ţărănoi puturoşi, să comandaţi în casa omului? Ieşiţi afară imediat!

— No, doamnă, se burzului Marcu, speriat.

— E bine să ieşiţi afară, spuse George rar, foarte moale. Cît despre postul de director, cine m-a pus, acela e în drept să mă schimbe. Hai, marş!

Marcu se zăpăcise de tot. Îşi scoase pălăria şi o învîrti în mîini.

— N-auzi? ţipă Emilia, eşti surd? Vrei să... să te opăresc?

— Bine... Da să ştiţi că noi la şcoală nu ne mai mînăm pruncii... să înveţe spurcăţenii.

— In cazul acesta o să vă amendăm, spuse liniştit George. Bună ziua...

Grupul ieşi de-a-ndaratelea, împiedicîndu-se în prag. Atunci Emilia izbucni. Se repezi la George, îl înhăţă de reverul hainei şi începu să-l scuture furioasă:

— De ce faci toate astea? La ce-ţi trebuie toate astea? Nenorocitule! Să ne arate lumea cu degetul, să suferim insultele acestor nespălaţi pentru care te sbaţi tu? De ce te amesteci? Ce-ai de cîştigat?

O podidiră lacrimile şi se ghemui la pieptul lui hohotind.

— Nu vreau să trăiesc aşa... Toată viaţa... am fost... respectată... şi...

George o dădu binişor la o parte, se duse la masă, se aşeză, îşi aprinse o ţigară.

— Emilia, fii te rog aşa de bună şi adă vinul acela, ştii tu, pe care l-am ţinut pe cînd mă voi întoarce eu... Te rog foarte mult... Am un chef teribil să beau...

Tonul lui îi făcu pe toţi să-l privească atenţi, nu era nimic schimbat în aparenţă, dar se ghicea ceva prea încordat, gata să pleznească. In timp ce Emilia se duse în pivniţă să aducă sticlele, Suslănescu se chinui să găsească la repezeală un mod de a-şi anunţa plecarea; ar fi vrut să evite orice discuţie, să spună politicos şi definitiv că pleacă, dar îi era peste putinţă. Scena din biserică i se păruse ridicolă, dar după părerea lui cele mai mari drame au această aparenţă la prima vedere; şi aici era vorba de o înfruntare atît de decisivă, încît ori ce tergiversare din partea lui ar fi fost încă o dovadă de laşitate iremediabilă. „Par délicatesse, j'ai perdu ma vie"... şi era destul. Il mira şi-l intimida puţin numai abulia celor doi. Fanatism? Nu părea. Undeva trebuia să fie o explicaţie, dar nu-l interesa. Nu părea. Undeva trebuia să fie o explicaţie, dar nu-l interesa.

Vinul pe care-l aduse Emilia şi din care băură prima sticlă în tăcere, era admirabil: un parfum vechi, nobil, înduioşător pentru Suslănescu; în ultima vreme băuse numai alcooluri tari, care-l trăzneau ca o măciucă. O

căldură plăcută îl pătrunse, adormitoare, și găsi îndată cum trebuia să le spună că pleacă. Cu bunătate, explicîndu-le totul, pe larg, fără patimă. În învălmășagul și încăierarea care va urma, patima va fi desigur o trăsătură dominantă, violentă, dar aici nu era nevoie de așa ceva : cu Teodorescu era egal ; sau nu, îi era superior deoarece suferise mai mult, gîndind. Se ridică (ciudat ce grele, și ce moi în același timp, îi erau picioarele !) se înclină spre doamna Emilia, sorbi din vin, și cu buzele umede, strălucitoare, spuse:

— Vă mulțumesc, pentru tot ce-ați făcut pentru mine. Vă părăsesc... adică nu, vai de mine, o să plec.

— Te întorci la oraș ? întrebă George liniștit.

— Nu. Nu m-am exprimat corect. Mă mut de la dumneavoastră.

— Dar de ce, domnule profesor ? Nu vă simțiți bine ? — întrebă Emilia.

Bătrîna care stătea lîngă ea, cu nasul în pahar, îi făcu semn cu cotul: „Lasă-l să se ducă dracului, ce, vrei să-l ții de pomană ?"

— Am să încerc să mă explic, continuă Suslănescu, cu o volubilitate exagerată, deși pentru mine, lucrurile sînt clare : nu vă împărtășesc opiniile, domnule director... Nu le împărtășesc în esența lor, deoarece am devenit și eu marxist. Sînt, o ! cît de fericit că am venit aici, la țară, în mijlocul poporului. Am căpătat conștiința unor valori imense, nepieritoare, de care noi, intelectualii din generația mea, ne-am desolidarizat, prin desrădăcinare... Aceste valori : tradiția, o tradiție intrată în sînge, devenită biologie, dumneavoastră... în sfîrșit... gruparea căreia îi aparțineți, vreți s-o siluiți... cu cele mai bune, cu cele mai sfinte intenții...

— Ascultă, domnule ! se răsti atunci Ardeleanu, ce tot îndrugi ? Ai fugit de la oraș pentru că te temeai că o să se afle că ai scris o droaie de articole fasciste pentru fițuica lui Vîslan ! Ce ne împuiezi urechile ? S-a aflat, tot s-a aflat... Vîslan a spus tot... Nu te socoate nimeni periculos, poți să te duci înapoi dacă vrei, dar nu ne împuia urechile, ce dracu !

Suslănescu, în picioare, cu gura căscată, încremenise.

— Dar, domnule Ardeleanu... nu-i adevărat... noi ne cunoaștem de mult, din timpul refugiului și...

— Și ce importă ?

— Continuă, te rog, spuse George, e destul de interesant ce spui... Reforma agrară înseamnă siluirea tradiției ? A cărei tradiții ? Țărănești ? Interesant...

— Dacă el mă socoate fascist... bîigui Suslănescu.

— Nimeni nu te socoate, domnule... Se știe tot și nimeni nu te socoate fascist.

— Dumneata nu mă poți înțelege... Domnule Teodorescu, doamnă : știu că moral dumneavoastră sînteți cu mult, dar cu mult, deasupra... cum să spun ? adversarilor politici, Cordiș, cîțiva țărani înstăriți...

— Chiaburi, vrei să spui ! interveni Ardeleanu. Ziceai că ești marxist... și te faci că nu știi de lupta de clasă ?

Obosit, Suslănescu se așeză pe scaun.

— Nu mai pot spune nimic... Sînt romîn și... în sfîrșit... Nu-i vorba de lupta de clasă, ci de demnitate... De om. De ceva mult mai adînc... Pentru dumneavoastră, comuniștii, demnitate înseamnă să poți conduce pe alții, pe aceia care sînt... și pe care unii dintre dumneavoastră, poate-i simt, in-

finit superiori lor înşile, prin toată suferinţa lor, prin toată setea de adevăr, prin credulitatea lor...

— Ciudată filozofie, murmură George.

— Nu ! Nu ! strigă Suslănescu cu un fel de disperare. N-am nici un fel de filozofie... toată viaţa am crezut că am una... acum nu mai vreau... Dar simt, înţelegeţi ! *C'est un coup de tête !*

Ardeleanu pufni în rîs. Întărîtat (mai mult pe el însuşi deoarece era atît de nesigur), Suslănescu urmă :

— Din tot haosul războiului... o sete de adevăr... necesitatea unei renaşteri... Cum vreţi s-o obţineţi, pentru numele lui dumnezeu ? Dezbinînd acelaşi popor ? Da ! Clasele există, sînt o realitate teribilă ! Şi ? Nu contopindu-le, sudîndu-le, inculcîndu-le ideea de umanitate, ci azvîrlindu-le una asupra alteia într-o luptă fratricidă, vom putea să... Nu cre...

— Şi credeţi că aceia care posedă bunuri, vor renunţa în favorul altora ? întrebă George.

— Niciodată ! spuse Emilia.

In clipa următoare rămase uluită de schimbarea care se produse pe faţa lui George. Roşi tot, într-un chip penibil, îşi muşcă buzele, dar în afară de Emilia niciunul nu văzu asta şi ea nu înţelegea nimic ; îi umplu paharul, apoi îi veni să rîdă : poate i se făcuse greaţă : vinul era greu.

— Nu vrei să... întrebă.

Suslănescu se frămînta pe scaun ; altădată, acum cîteva săptămîni poate, acuzaţia adusă de Ardeleanu i-ar fi răpit somnul, l-ar fi terorizat pe neaşteptate într-un moment fugitiv de beatitudine ; acum îi producea numai o nepăsare indulgentă. Faţă de George ar fi vrut însă cu tot dinadinsul să se explice, să se despartă ca doi oameni care se înţeleg perfect ; ca doi savanţi care fac aceeaşi experienţă cu metode deosebite : avea nevoie de preţuirea lui, ca să nu existe nimic fals în viaţa lui de acum înainte. Şi în fond el nu voia să facă nici o experienţă, voia doar să trăiască pe un alt plan. Ştia că orice ar fi spus acuma ar fi fost atît de sec, ca o lecţie de gramatică ; încercă totuşi :

— Istoria a dovedit (şi de la început se irită şi începu să se bîlbîie)... eşecul inteligenţelor crude, individuale sau colective care vor să schimbe cu rigla faţa omenirii, să instaureze domnia Binelui, sau a Răului, n-are importanţă... Omul modern nu mai crede în veşnicie... chiar cel mai simplu om modern, un ţăran, un muncitor, nu mai crede în veşnicie, normal, aşa cum respiră, fără să se simtă stînjenit. — Sorbi zgomotos din pahar şi începu să rîdă, stupid : — Ei, şi dacă o să împărţiţi moşia, şi dacă o să egalaţi toate averile şi dacă o să elaboraţi un cod voluminos de etică, oamenii o să fie mai buni, mai răi, mai fericiţi ? Lor înşile propria lor stare le e indiferentă, dovadă că o suportă... Numai gîndirea singuratică mai culege flori din toate astea, ha, ha, ha ! Paliative, domnule Teodorescu. Ar trebui un nou Cristos şi nu-l văd venind...

— Cînd vrei să pleci ? întrebă George sever.

— Chiar azi. — Şi dintr-odată faţa lui se iluminase, deveni parcă mai mică, chinuită, nesigură. — Vă rog să credeţi că sînt profund...

— Mai taci din gură, domnule ! rîse George. Bea. Noroc. Să trăieşti, tovarăşe Ardeleanu. Pleacă, domnule. Dar uite, mai avem aici şase sticle, ca să ne îmbătăm. Şi în timpul acesta eu am să vă povestesc o istorie. Istorie... în sfîrşit. Povestea prizonieratului meu.

— O, cu multă plăcere! strigă Suslănescu, şi încă odată vă voi ruga să credeţi că...

— Mie nu-mi umple nimenea paharul? se răsti bătrîna. Doamne, că multe mai ştiţi vorbi. Da' vasele cine le spală? Vorbele?

CAPITOLUL VI

— Cînd am intrat în lagăr, aveam 40 de kilograme şi voiam să dorm. Sfîrşitul războiului, atîta însemna pentru mulţi dintre noi, un somn lung, fără nici un fel de vis, tăcere şi uitare. In seara aceea ni s-a dat pîine cazonă, neagră şi caldă. Un prieten al meu, locotenent, învăţător în Oltenia, a murit la cîteva ceasuri. Nu-i rezistaseră maţele subţiri. A murit mirat de durerile groaznice. Nu striga. Se zvîrcolea pe jos, pe scîndurile murdare, se uita la noi cu ochi mari... A doua zi un doctor ne-a spus că nu trebuie să mîncăm decît foarte puţin, pînă cînd ne vom obişnui. Era ciudat: după cîteva luni de foame, oamenii se uitau la pîine, o pipăiau, unii mestecau, plîngînd, şi pe urmă o scuipau cu durere, parcă şi-ar fi scuipat limba. Erau foarte multe ciori... Aruncam după ele cu bucăţi de gheaţă. Visam supă caldă de cioară, foarte grasă, aurie...

Era ciudat, dar cuvintele nu spuneau nimic, George o simţea. Ceilalţi îl priveau atenţi, buzele Emiliei fremătau, Suslănescu sorbea fără zgomot din vin, iar Ardeleanu, fumînd se uita în podele. Numai bătrîna îl îmboldea, din cînd în cînd: Şi? Zi, şi? Descria lagărul, bărăcile lungi, paturile suprapuse, somnul neliniştit şi zgomotos al prizonierilor, munca la pădure, la tăiat lemne, cu aceleaşi cuvinte pe care le folosea vorbind despre altceva; nu povestise nimănui nimic dintr-un fel de frică de necunoscutul prezent pe care istoriile acestea l-ar mai putea trezi în el... Toate zilele din lagăr erau uniforme şi totuşi, îşi aducea aminte de fiecare, de culoarea cerului, de mirosurile pe care vîntul le aducea de pe stepă, la începutul primăverii, cînd au înebunit cîţiva, de feţele soldaţilor care-i păzeau; sute de glume, de certuri, totul era aici. Trebuia să le spună, dar la urma urmei nu pentru Suslănescu, să-l reţină; putea să se ducă dracului; nici pentru Ardeleanu şi nici chiar pentru Emilia, deşi ea singură, aducîndu-şi aminte de viaţa lor (altfel decît îşi aducea el aminte în nopţile fără capăt, cînd torturat de dorinţă, de furie, se zvîrcolea pe patul de scînduri, sau mai tîrziu, cînd aştepta să fie executat) putea ghici... ce? In fond nu cu lagărul trebuia să înceapă, ordinea n-avea nici o importanţă, ci cu spaima primei bătălii în Iulie 41, la Ţiganca. Pînă atunci războiul nu însemnase nimic, nici trenurile pline de răniţi care răcneau, nici crucile proaspete cu cască deasupra: astea le ştiau şi ei şi era singura imagine la care rămăseseră. Restul, erau rapoarte, senzaţii.

Camioanele îi descărcaseră la marginea unei porumbişti crude; strecurîndu-se prin păduricea aceasta verde, unde mirosea foarte tare a pămînt şi a lapte vegetal, ascultau uimiţi mormăitul apropiat al bătăliei; se împiedicau în bruşii uscaţi, albi, cu muchii tăioase; involuntar îşi încetineau mersul, strîngeau în mîini armele, ca şi cum ar fi vrut să se agaţe de ele. Cineva tuşea în spate şi toţi se întorceau spre el, sîsîind, scoşi din fire. Pe urmă porumbul începu să se răărească: un cîmp ars, roşcat, pale de fum usturător şi undeva în apropierea unei mori cenuşii, cu două etaje, o linie de bulgăraşi albi de fum, pîrîituri.

— Culcați ! In salturi, înainte ! țipă cineva foarte subțire înnecîndu-se.

Chiar mai tîrziu, lipit de pămînt, în timp ce gloanțele bîzîiau prelung și muzical deasupra, simțea că nu se poate, că nu e drept, că ar trebui ca toți soldații, dintr-o parte și cealaltă, să se ridice ca la un semn și să înceapă să rîdă... Ceva, ca un stol de lăcuste îi fîlfîi deasupra capului, pe urmă sfîșie scurt frunzele late de brustur din spatele lui. Soarele îi ardea ceafa, casca îi căzuse pe frunte, strivindu-i nasul. Un tremur convulsiv îl agita, își auzea dinții clănțănind, îl dureau lovindu-se unii de alții, și zgomotul acesta, intim, lăuntric, acoperi o clipă tot huietul bătăliei. Abia atunci i se făcu frică ; ar fi vrut să sară în picioare, să urle : Destul ! Avea impresia că toată linia de soldați care viermuiau la stînga și la dreapta lui, auzeau cum îi clănțăne dinții ; nu era vorba de rușine, ci de panică ; nu voia s-o transmită celorlalți. Culese cu buzele pămînt de pe jos și-l mestecă scrîșnind : avea un gust uluitor de bun, afînat, cald, încropit de soare... Îi era foame, hainele de pe el miroseau a urină și a sudoare uscată, rece și tăioasă, țeava revolverului era fierbinte...

O explozie. In față pămîntul se ridică brusc, asemenea unei coame uriașe de cal, spulberată de vînt, apoi mormanul negru alunecă într-o parte, se scurse hîrșîind în tufișuri. La stînga, pe cer, se profilă deodată silueta unui ofițer mărunt, gras : într-o clipă îi văzu fața roșie, plină de buburuze, dinții stricați, un muc curgînd din nara stîngă, pe bărbie, pe guler. Mai mult îi ghicește glasul decît i-l aude : probabil „înainte", apoi ofițerul se scufundă în pămînt, liniștit... Își ridică puțin fruntea, spre moara cenușie, cu geamurile împodobite de perdele de fum alb. Acolo sînt ruși... Și cînd vor ajunge față în față ? O nouă rafală mușcă pămîntul, în stînga, în dreapta, în spate. Se lipește mai tare de pămînt, ar vrea să se înșurubeze înăuntru, în răcoarea lui neagră. Chiar sub pîntecul lui, terenul are o încolăcitură moale, ca de femeie adormită pe o rînă, o femeie deasupra căreia se tîrăște gîfîind, ca să n-o trezească. Nu încă. Mii de ace calde îl înțeapă, îl amorțesc : parcă nu i-ar trăi decît degetele picioarelor în bocancii grei... sub unghiile rupte i-a intrat pămînt, îl dor. Incă un salt, cade cu răsuflarea tăiată, alături de un trup subțire. Locotenentul Rădaș, tot învățător... Invățătorii, ofițerii de rezervă, sînt „Legiunea morții", așa li se spune. Mor prostește, executînd ordine, ca la școala de rezerviști. Cu Rădaș, nopți întregi... amintiri înfiorate... Și acum, deodată, alături, minunat. Rădaș îl recunoaște : rîde stins, are fața neagră de noroi, praf lipit de sudoare... Șoptește :

— Mă, e groaznic... Am făcut pe mine...

Intr-adevăr duhnește ca un closet și se tîrăște stînjenit.

Prin aer trece, ca o pasăre grea, ceva. Apoi pămîntul se scutură, moara dispare într-o pălărie cafenie.

— Asta-i artileria germană, strigă vesel Rădaș. Ca ceasu' !

O tăcere imposibilă, și din nou, imediat, lătratul sec și neterminat al mitralierelor...

— Inainteee, mă !

Dintre ierburi, din cutele imperceptibile ale terenului sar ca niște mingi spinări verzi. O baionetă lucește scurt, otrăvit.

— Hai, se bîlbîie Rădaș, verde.

Fuge cîțiva pași, apoi se culcă și începe să verse, icnit.

— Mă... mă scapă toate, ce dracu, ce dracu, 'tu-i sfînta... măsii... mă, închinarea, ce dracu !

Rădaş îi face o scîrbă ciudată, ca şi cum ar fi propriul lui trup, scuturat de vărsături ; fără să ştie de ce, se agaţă de piciorul lui, cu răutate ; îl ţine strîns.

— Linişteşte-te ce... mătii faci ?

Şi tot timpul acesta, o curiozitate copilărească : cum sînt ruşii ? Oare cînd voi fi faţă în faţă cu unul, va trage în mine ? Va putea ? Eu voi putea ?

Dintre brazde se ridică o siluetă înaltă, subţire, cenuşie. Scrutează cu binoclul moara, apoi se apleacă, spune ceva unui telefonist, care învîrte furios manivela aparatului.

— Am rechst ! Drei ! Feuer !

— Nemţii, mă, bîiguie Rădaş. Îmi schimb pantalonii... Trebuie... trebuie... să-mi arunc izmenele. Put.

— Nu fii bou, paştele şi...

— Nu mai pot.

Rădaş se ridică în genunchi, cu degetele însîngerate începe să-şi descheie cataramele şi pe neaşteptate, cade pe spate, ca o piatră.

— Rădaş, mă !

George se tîrăşte lîngă el, îl scutură, celălalt tace. Pe urmă pe piept, la stînga începe să se lăţească o pată negricioasă, ca cerneala pe sugativă. Ochii deschişi, albi, spre cer. George se întinde pe spate şi urmăreşte şi el, direcţia acestei priviri moarte. Cerul e albastru, ca pretutindeni, o scamă de nor, o pasăre, sus... Miroase a fum, a pulbere arsă, a pămînt. Mîna, singură, trece peste obrazul nebărbierit al lui Rădaş. Cald. Ochii deschişi, atinşi cu degetul plin de pămînt, sînt moi, ca un ou rece. Îl împunge cu unghia în obraz, pe buze îl pişcă şi pe urmă îl priveşte : seamănă cu pămîntul acesta ars, galben, verzui. Un soldat în goană trece pe lîngă ei, se împiedecă, scapă arma.

— Ce... dom sublent... Teodorescu, ce-i ? Vi-s rănit ?

— Cum te chiamă ? întrebă George.

— Brobrobro... haideţi, că vin...

— Vorwärtz ! răsună din spate un glas dur.

Moara nu se mai vede. Spre ea înaintează repede ghemotoace verzui. George porneşte şi el, nu se mai culcă. În goană, ca beat, se izbeşte de soldaţi, care fug ca şi el, trăgînd la întîmplare ; atunci îşi dă seama că are revolverul în mînă. Strigă, spart :

— Inainteee ! Pentru ţară şi rege !

Moara arde, e foarte cald lîngă zidurile ei linse de flăcări. Împuşcături răzleţe, un ofiţer cade ţinîndu-se cu mîinile de pîntece.

— Mai trag încă, 'tu-le mama lor ! strigă căpitanul Grigurcu.

Şi pe urmă, linişte, dintr-o dată. Departe, spre răsărit pămîntul icneşte în răstimpuri egale. Cota 472 a fost cucerită.

Un soldat bărbos spune, arătînd cu mîna :

— Uite, mă ! Îi împuşcă pe prizonieri.

Lîngă un zid pe jumătate dărîmat (foarte alb, cu buza roşie, sîngerîndă) prizonierii ruşi, în haine măslinii, înghesuiţi. Un ofiţer german foarte tînăr, blond, împuşcă în ceafă un soldat în vîrstă, apoi fotografiază.

Căpitanul Grigurcu, lîngă George, indiferent :

— Comisarul politic...

Din spate sosesc tancurile : vaiet lung, pămîntul scurmat.

— ...er heisst...

— ...heisst... Lilli, lilli...

— Lillli Marleeen ! er heisst !

Soldaţii s-au culcat pe jos, cu faţa în soare. George ar vrea să meargă la ei, la fiecare, să-i privească, să înţeleagă fără să-i întrebe. Căpitanul Grigurcu îşi scoate fără jenă pantalonii, rîzînd.

— Se întîmplă să te lase brăcinarele, ce dracu.

Descopere pe pulpă o dîră roşie, sîngerîndă, o pipăie, năclăindu-şi tot piciorul. George ar vrea să se întoarcă să-l caute pe Rădaş, dar pe cîmp umblă sanitarii şi pe urmă Rădaş e mort.

Tancurile trec, şir lung, mugind. Nemţii căţăraţi pe turele fac semne. Rădaş e mort. Şi deodată îi vine să rîdă, atît de puternic, încît se culcă la pămînt cu faţa în jos, în palme. Rîsul a pierit.

De la liziera pădurii, prin porta voce, cineva strigă :

— Compania patra ! Regruparea ! Regruparea !

La cîteva luni după aceea, George se schimbase cu desăvîrşire, fără să-şi dea seama. Înainte de război avea o înfăţişare neobişnuit de tînără (care o supăra uneori pe Emilia) şi începuse să se îngraşe ; acum devenise uscat, cu faţa aproape pergamentoasă, foarte rigid, tăcut şi neprietenos, dar niciodată grosolan : un fel de absenţă, de lipsă de interes ; se silea din răsputeri să n-aibă nici o personalitate, nici o preferinţă, să execute ordinele şi atîta tot. In realitate această atitudine îl costa enorm, mai ales cînd, rareori, se întîlnea cu vreun fost cunoscut, sau prieten, care începea să se elibereze în faţa lui de toate întrebările chinuitoare ale războiului. Dar George nu voia să dea nimic acestor ani, nimic din ceea ce era el cu adevărat : trebuia ca învăţătorul şi omul normal şi plin de bun-simţ să rămînă undeva, departe, iar în locul lui să se mişte un fel de automat ; simţea că dacă ar fi fost altfel ar fi înebunit sau ar fi dezertat. El voia să păstreze nealterate acele trăsături omeneşti dinainte de război, pe care dacă i le-ar fi zdruncinat ceva, s-ar fi prefăcut într-un animal periculos ; observa acest lucru la germanii care pe zi ce trecea se transformau într-un fel de bestii vesele, dezlănţuite. Ori el îşi spunea că absurdului nu i se putea opune decît o rigurozitate geometrică, tot atît de absurdă.

Ca ofiţer străin, ocupant, îi era foarte greu să se apropie de „sufletul rusesc", aşa cum îl cunoştea din cărţi şi pe care ar fi vrut să-l înţeleagă. Incepu să înveţe ruseşte, metodic, să discute cu ruşii dar această „lume nouă" se refuza deliberat şi abil. Aflase destule despre colhozuri, despre sistemul de retribuire a muncii şi i se părea interesant, ca ori ce sistem, dar nimic mai mult. După şase luni de război deşi înaintau mereu, îi era clar că ruşii vor cîştiga ; „colosul cu picioarele de lut" nu se prăbuşise şi mîriia ameninţător de undeva, din dosul acelor zări înnebunitor de albastre spre care se îndreptau coloanele nesfîrşite.

Noaptea, în liniştea ameninţătoare şi enormă, îl cuprindea frica : se întreba ce va rămîne din toate la sfîrşit, atunci cînd oamenii vor plăti preţul războiului. Şi nu ştia. Nici măcar nu putea bănui. Obscur, simţea că aici se înfruntă altceva decît două armate sau două tactici ; se înfruntau două imense necunoscuturi umane. Intre camarazi începu să se şuşotească pe

seama lui că era niţel într-o ureche ; soldaţii nu-l iubeau pentru că niciodată nu le spunea o vorbă rea sau bună ; îi erau tot atît de indiferenţi pe cît de indiferent îşi era lui însuşi.

După o permisie de trei săptămîni, în care timp trăi o beţie lucidă, acasă pe cîmpiile cunoscute în care fiecare cot al pămîntului, fiecare movilă îi spunea ceva, îi aştepta piciorul, alături de Emilia, aceeaşi (şi el o mintea lucid prin tot ce spunea, şi făcea, prin liniştea lui surîzătoare) se întoarse pe front, la Stalingrad, prin august.

Totul era în urmă : şi marşurile fără sfîrşit prin stepa albăstruie şi luptele sub cer şi pămîntul străin dar cald, de care te puteai lipi, să te odihneşti o clipă, neliniştit : aici nu era decît moloz roşiatic, vuiet din toate părţile, case care se scufundau în pămînt într-un huruit imens, sub o cupolă de fum şi pe urmă din mormanul de ruine, ruşii începeau din nou să tragă... Şi groaznic era fumul acesta acru mai puternic decît zidurile, atîrnînd nemişcat, ameninţător şi fierbinte deasupra capetelor, ca un nor care nu se va mai sparge niciodată ; niciun vînt nu izbutea să-l împrăştie, părea că stă acolo de la facerea lumii. Toată lumea, ofiţerii şi soldaţii bărboşi, obosiţi de moarte, doreau un singur lucru, mai mult decît sfîrşitul războiului, decît o permisie, decît o rană care să-i scoată de aici : să ajungă la Volga şi atunci totul se va sfîrşi ; să vadă apa lată, verde (o bănuiau aşa, de un verde curat şi adînc) în care să se culce, să plutească îmbrăcaţi, ca nişte înecaţi vii. O singură dată plutonul lui George ajunse la două sute de metri de apă : era spre amurg, şi o rază sîngerie sparse o secundă perdeaua de fum ; atît de ascuţită era această rază, încît îi orbi, le umplu ochii de lacrimi, îi stoarse de vlagă ; în secunda aceasta, undeva sticli argintiu ca un tăiş de sabie linia apei, dar îndată artileria sovietică deschise focul asupra lor şi nu se mai văzu nimic. În clipa aceea, George îşi culcase faţa între două cărămizi şi izbucnise într-un hohot gîtuit de plîns, sub ţeastă i se zbătea ceva roşu, ca o pînză scuturată frenetic, îi era groază, ar fi vrut să se ridice, să urle : sînt om, sînt om... Un soldat se tîrî lîngă el şi-l întrebă dacă e rănit ; el nu-i răspunse, nu se ascunse că plîngea ; soldatul îl scutură de umăr, şi-i zbieră în ureche, că infanteria rusească atacă ; într-adevăr de dincolo de barajul care se apropia de ei muşcînd hălci mari de pămînt şi scuipîndu-le spre cer, sîngerii şi negre, se auzeau strigăte multe ; în faţă, la cîţiva metri un soldat german mort de multă vreme, putrezit ; uniforma-i pleznise lăsînd să se vadă cărnurile vinete, dar ce era ciudat era felul în care-i stătea casca, acoperindu-i tot obrazul, ca şi cum înainte de moarte, soldatul ar fi vrut să-şi apere ochii de lumina soarelui. Plîngînd mereu, George spuse că trebuiau să mai reziste 15 minute, dar soldatul nu se mişcă de lîngă el, dimpotrivă se tîrî în adăpostul precar, ca un sicriu prelung din moloz şi lipindu-şi faţa bărboasă de a lui, îi spuse, duhnind a mahorcă, a murdărie, a cadavru :

— Ne predăm ? Ai ? Ne predăm ?

— Cum te cheamă ?

— Petrescu, mă, sînt bucureştean, din Grant... Ne predăm, ai ? Să ne predăm...

De la flancul stîng puşca mitralieră începu să latre scurt, speriat, pe urmă o bubuitură, o ciupercă neagră verzuie pe locul unde fusese.

George dădu ordinul de retragere şi soldaţii începură să se tîrască înapoi, pe burtă ca nişte raci verzi, cu poalele mantalelor în cap. Petrescu

nu se mişcă : rămase culcat pe spate în micul adăpost, răsucindu-şi o ţigară : George îl mai văzu cum îşi aruncă arma departe, cu o forţă nebănuită, apoi stă cu ţigara în colţul gurii, cu ochii închişi spre cerul de fum.

Din ziua aceea George începu să-şi privească soldaţii cu o curiozitate mirată, dar era prea tîrziu. In fiecare zi plutonul se micşora : unii rămîneau prin vreo casă de unde nu mai puteau ieşi, alţii mureau şi nici războiul nu mai semăna a război. George nu mai gîndea, se surprindea numai cu reacţii copilăreşti, rîdea din senin, mult, sau vorbea aiurea despre mîncare. Intr-o zi îi trase o palmă unui sublocotenent, întors din atac cu amîndouă pleoapele arse şi cu ochii imenşi, care vorbea fără şir despre eroism ; în aceeaşi zi i se întîmplă un lucru ciudat.

Intr-un bloc de beton, la colţul străzii unde erau ei, se afla un singur sovietic pe care nu-l putuseră face să tacă nici brandurile, nici tirul atent al cîtorva ofiţeri buni trăgători, nici o incursiune a unui grup german cu aruncătoare de flăcări. Blocul era o schelărie neagră de piatră, cu sute de găuri de unde rusul trăgea la ori ce oră, precis. Era destul să apară de după colţ o mînă, un umăr, un cap şi glonţul îl găsea fără greş. In ziua aceea, grupul în care se afla George nu primise alimentele pentru că nimeni nu putea trece strada. Un căpitan, leşinat de foame promise o sticlă de coniac celui care se duce dincolo, de unde se striga în răstimpuri : „Hei, mă, ăia ! veniţi şi luaţi hrana că nu mai stăm". George bău un gît de coniac, îşi strînse cureaua căştii sub bărbie, şi porni în salturi mici, clătinate, spre colţul străzii.

Era o după amiază neobişnuit de liniştită pentru Stalingrad, sus de tot, deasupra norului de fum se băteau probabil două avioane de vînătoare, dar păreau neverosimile. Ajuns în colţul străzii, George se întrebă de ce venise ; se simţea foarte slăbit, îl scuturau frigurile, ar fi vrut să doarmă aici, în soare. Bulevardul era plin de morţi, în poziţii ciudate, toţi purtînd o găleată, un pachet, o raniţă. George ochi o bucată mare de ciment, în mijlocul străzii şi pe neaşteptate se repezi într-acolo. Din bloc pocni o împuşcătură, muşcînd piatra chiar lîngă umărul lui. Avea vreo 50 de metri pînă la o casă din faţă de unde cineva îi striga : „Stai ! boule ! te omoară, nu vezi ?" Ghemuit sub blocul de ciment, stătu să-şi tragă respiraţia. Scoase încet patul pistolului şi imediat un glonte i-l zbură din mînă. Un colţ al mantalei fu găurit, casca pe care o întinse zbîrnîi sub izbitura unui glonte ricoşat. După un ceas, George simţi că nu mai poate. Şi începu să vorbească, tare, cu rusul care-l pîndea :

— De ce tragi ? Ce ţi-am făcut ? Mi-e foame... şi ălorlalţi le e foame... Lasă-mă să trec...

Vorbea şi rîdea pentru că „ăla" nu-l putea auzi, în schimb îl auzeau cei din casa unde voia să ajungă. Ii strigau :

— Ce ? Eşti nebun ? Ce... mătii ai venit ? Am trimis nişte ostaşi pe din dos cu haleala... Stai pînă la noapte acolo, mă, ce dracu...

— Nu pot... am amorţit... trebuie să mă scol... Şi, apoi, iarăşi, rusului : Lasă-mă să trec... Şi eu sînt om, ca şi tine... De ce ? Dacă tu ai o poziţie mai bună, să... Poate sînteţi mai mulţi... Şi cu schimbul, nu-i aşa ? Şi tu trebuie să dormi. Dacă eu nu te-aşi lăsa să dormi ?

Pe urmă nu mai vorbi. Ii venise, pe neaşteptate, un gînd : „Cu ce drept îl rog ? Am pierdut războiul. Dar nu numai războiul." Totul i se părea ruşinos, faptul că undeva există oraşe liniştite... unde ? habar n-avea, nu-i

venea în minte nici un nume, că Emilia trăiește în clipa asta, că Dan e la liceu, sau nu, poate că după amiaza n-au cursuri... și el, chincit, amorțit, sub ochiul neîndurător al rusului din bloc. Dar oare rusului îi era ușor, să stea nemișcat, să-l pîndească, cu degetul încleștat pe trăgaci ? Doi oameni obosiți de moarte, în fantoma unui oraș, și viața lor, necunoscută...

— Hei ! strigă spre casa unde trebuia să ajungă. Mă auziți ?

Tăcere. Nu mai era nimeni. Își scoase iar poala mantalei, glontele o găuri.

— Hei ! Ați plecat ?

Ar fi fost bine ca rușii să atace, să-l ia prizonier, ar fi fost extraordinar de bine...

Pe urmă adormi și se trezi noaptea, în mijlocul unui zgomot uriaș ; pe bulevard treceau tancuri germane, legănîndu-se, peste morți, zvîrlind din cale grămezile de moloz. Se tîrî din calea lor ; abia putea umbla, picioarele-i erau umflate ca doi butuci. Îi trebui aproape o oră pînă să ajungă la bunkerul lui. Căpitanul își băuse toată sticla de coniac, mîncase și juca poker cu alți trei ofițeri. Îl priviră ca pe un strigoi, îi dădură niște resturi dintr-o conservă, din care nu putu înghiți nimic, deoarece i se făcu rău, apoi îi povestiră că vreo 40 de SS-iști au ocupat „blocul morții" prinzînd șase femei, pe care le-au omorît cu aruncătorul de flăcări. George asculta cu gura căscată, idiot. Stătu așa, multă vreme, privind pe cei care jucau cărți, fără să-i vadă. Tîrziu, cînd le veni ordinul de atac, se duse la ei, clătinîndu-se și le spuse, răgușit :

— Hei, ăia ! Noi nu mai sîntem oameni...

Din ziua aceea nu mai purtă armă ; cînd i se dădea ordinul să ocupe o casă, un bloc, sau o hudiță ruinată, își ducea oamenii pînă la primul adăpost, se îngropau acolo și reveneau spunînd că nu s-a putut face nimic...

Peste trei luni, în plină iarnă, un grup de 50 de oameni printre care și George, erau încercuiți într-o pivniță undeva în mijlocul orașului încercuit. Din cînd în cînd din proviziile pe care le aruncau avioanele germane, cădea ceva și la ei ; colonelul Dumitrescu raționaliza totul și împărțea cu pistolul în mînă. Era frig, se încotoșmănaseră cu tot felul de zdrențe, purtau două uniforme, îi mîncau păduchii, nu mai dormeau. Într-o zi trecu prin fața lor un pluton de cavalerie, rușii-l mitraliară ; acum aveau carne. În fiecare noapte un ostaș se tîra afară și cu lopata Linemann tăia din cadavrele cailor bucăți mari, înghețate. Le fierbeau în cutii de conserve, arzînd tot ce se putea numi lemnărie în casa distrusă, mai tîrziu paturi de armă. Din trei soldați care ieșeau să aducă carne, unul nu se mai întorcea. Atunci cînd rușii atacau, din vecini porneau să tragă tunuri germane de cîmp, mitraliere, aruncătoare de flăcări lingeau strada, ruinele din față ; ei se culcau pe burtă și se sileau să ochiască umbrele negricioase dansînd prin lumina roșie.

Poate s-ar fi predat dacă n-ar fi fost colonelul Dumitrescu, singurul dintre ei care părea să mai aibă un rest de energie și de voință ; povestea la nesfîrșit anecdote, pălmuia soldații, dădea ordine de zi, pe care le scria singur pe filele unui carnețel, explica soldaților că undeva, în jurul Stalingradului, se grupează blindatele germane ca să spargă inelul rusesc, ținea discursuri, repetînd la infinit că rușii nu iau nici un prizonier nu din răutate, sau sălbăticie ci pentru că nu au cum să-i hrănească (și asta era foarte plauzibil, deși pe George nu-l interesa) ; într-o zi cînd un sergent înnebuni,

colonelul îl împuşcă în frunte şi apoi plînse. Era secundat tot timpul de doi sublocotenenţi tineri, slabi ca scîndurile, dormea între ei, ţinîndu-i de gît, culcîndu-le capul pe pieptul lui lat.

După o săptămînă nu mai aveau ce să mănînce, caii se isprăviseră. Soldaţii (rămăseseră vreo 15) dormeau aproape tot timpul încovrigaţi unul în celălalt şi nu se mai ridicau atunci cînd ruşii porneau la atac. Numai din blocurile alăturate nemţii porneau focul, erau trupe SS fanatice şi pe semne mai aveau ce mînca şi muniţii. La început George suferi îngrozitor, ca şi ceilalţi, pe urmă se petrecu în el o schimbare ciudată : începu să se roage. Inainte de război fusese ateu, într-un fel amabil şi nejignitor pentru nimeni (nici Emilia nu ştia) şi nici acum nu credea, dar rugăciunile pe care le murmura în minte, fără încetare îl liniştea, îl legănau şi-i dădeau o duioşie interioară. Se tîra uneori lîngă soldaţi, îi punea să-şi povestească viaţa şi ei spuneau, cu icnituri, nişte istorii fantastice despre cîmpuri care erau muncite primăvara, vara şi toamna, iarna nu, despre femeile lor cu nume stranii : Maria, Florica, Ana, Silvia, despre copii care erau mici, n-aveau nici un metru jumătate. Unii începură să-şi mestece centurile, curelele de la armă ; apoi vărsau fiere şi sînge. Intr-o noapte George auzi din colţul unde era Dumitrescu un plîns chiţcăit şi vocea sublocotenentului Văleanu (celălalt murise îngheţat) :

— Mi-e foame... hă hă... mi-e foame... mi-e foame...

Pe urmă glasul de bas, potolit, al colonelului :

— Taci, puiule, taci, taci, taci... puiule scump, taci.

— Nu mai vreau... foame... de ce... am plecat din lagărul care...

— Taci, scumpule mic...

Sublocotenentul răcni ascuţit, se ridică şi căzu, împleticindu-se, începu să se zvîrcolească. Ghemul de soldaţi mormăi ceva, afară ningea încet. Colonelul se ridică uşor, se tîrî spre uşa pivniţei, pieri afară. George aţipi din nou, nu mai putea visa, tot timpul îşi simţea limba în gură umflată, fierbinte, zvîcnind ca o rană care coace... Se trezi din nou : în colţul unde stătea colonelul, licărea ceva : o lampă de spirt, sfîrîia zăpada topită, mirosea a carne. Sublocotenentul gîfîia, ca şi cum ar fi făcut dragoste. George se tîrî încet spre ei, fără să trezească pe nimeni : pe neaşteptate vocea lui răguşită, în întuneric :

— Vreau şi eu !

— A, tu eşti Teodorescule ? şopti colonelul. Taci în măta. Du-te afară... Ia-ţi...

— De unde ?

— Afară, este... carne...

Era atît de slăbit, încît se tîrî un ceas întreg pînă să ajungă în faţa pivniţei. Nu se vedea nimic : era îngrozitor de frig, viscolea şi trîmbele de zăpadă îi îngheţau ochii. Pe urmă o căldură bună îl învălui ; ştia că înseamnă sfîrşitul, era ciudat de bine, plăcut, nu-i mai era nici foame, ca după o masă îmbelşugată, şi cald... Se dezmetici zmucit : cu două străzi mai încolo izbucnise un foc de artilerie uşoară, lumina orbitoare a aruncătoarelor, vuietul. In jurul lui schelete de cai, morţi şi îngheţaţi, nimic, şi pe neaşteptate un cadavru cu mîna tăiată din umăr, proaspăt tăiată.

Nu ştiu niciodată cum ajunse înapoi, în pivniţă. Oamenii dormeau, lămpiţa cu spirt sclipea albăstriu. Incet, ferindu-se să facă zgomot, George îşi scoase revolverul din buzunar şi trase piedica.

— Dom' colonel, şopti.

— Ce-i ? Ai adus şi tu ?

Impuşcătura plezni pe neaşteptate, soldaţii săriră în picioare, înghesuindu-se, dînd să-şi apuce armele.

— Eşti nebun, precista mătii ! urlă colonelul. Unde... eşti să nu împuşc pe altul, mă !

George căzuse jos, leşinat. A doua zi dimineaţă un nou atac, nemţii răspunseră foarte slab şi ruşii ocupară poziţii la nici o sută de metri de pivniţă. George trăia un fel de halucinaţie, uitase tot ce se petrecuse în noaptea aceea. Ca prin vis auzi o voce aspră.

— Dom' colonel, să ne predăm... că tot una-i... apoi zbieratul colonelului : — Te împuşc ! mormăielile soldaţilor, clănţănit de închizătoare, tăcere.

Mai trecu o noapte. Oraşul era nespus de liniştit, sub pînza groasă a zăpezii, pe urmă dimineaţa, cîteva împuşcături şi la uşa pivniţei apărură ruşii, cu armele întinse. Unul cîte unul, soldaţii se ridicară ; unii n-aveau puterea să-şi ţină mîinile sus ; colonelul Dumitrescu îl ducea în braţe pe sublocotenent.

Armata de la Stalingrad capitulase.

Oraşul alb, pustiu, fumul parcă îngheţat pe cer, de peste tot, mute, coloane de prizonieri coborau spre Volga, printre schelete albe de tancuri, maşini, oameni, cai, arme, căşti, bucătării, căruţe ; erau ofiţeri cu picioarele înfăşurate în mantale, soldaţi cu cearceafuri cenuşii învelite în jurul capului, siluete de copii, feţe zbîrcite de moşnegi ; pe margini păşeau soldaţi sovietici, foarte tineri, bondoci din pricina cojoacelor de blană şi a pîslarilor ; aveau feţele roşii de ger şi semănau a oameni. Volga era îngheţată şi malurile ei negre de oameni, un muşuroi neaşteptat de cuminte, abia mişcîndu-se.

In spatele lui George cineva mormăi :

— Gata războiul, fraţilor mei.

Şi altul, îi răspunse aspru, cu răutate :

— Minţi !

Spre apus se rostogolea egal, fără pauze, mormăitul tunurilor.

— Trag ai noştri !

— Nu. Ruşii.

Mergînd mecanic, cu picioarele tîrşite, George se găsi alături de un învăţător, vagă cunoştinţă : acesta părea mai bine hrănit, pînă în ultimele clipe fusese cu o grupare germană şi avuseseră ce mînca. Il sprijini pe George şi pe furiş îi dădu o bucată de biscuit negru, s-o sugă. George avea impresia că omul de lîngă el e cald ca o sobă, răsuflarea lui aburindă îi mîngîia obrazul : nu-l auzea ce spune, decît vag şi n-avea nici o putere să răspundă.

— Oroarea nu s-a sfîrşit, horcăi George. Abia începe. E în noi... acum vom avea răgazul să ne gîndim la ea... să ne pedepsim.

In spatele lor, o voce groasă, jovială :

— Nu fac nimic, zău, pe crucea mea... Uite mi-a dat unul o ţigară, da n-am cu ce-o aprinde...

— Eram cu italienii, mamă, mamă ! ce de-a ţipete... Mergeau să se pişe şi le îngheţa aia...

— Hoho, veneau cu ea în mînă, ce ?

— Ofiţerul rus ne-a spus că la primul popas căpătăm supă de varză, caldă....

— Caldă ?

— Fierbinte...

Mergeau pe o şosea de zăpadă, sub un soare cu dinţi, care le inflama ochii şi lacrimile îngheţau pe obraz, în boabe mărunte, tari. George se gîndi la imaginea acestei armate învinse, care plînge şi căreia nu-i pasă, ca şi lui, de victorie, de nimic. O supă caldă.... Tot trupul lui, pe care şi-l simţea în sfîrşit, dureros, bolnav, slăbit, se scutura de fiori la gîndul acestei supe de varză, al cărei gust nu şi-l putea închipui. Se rezemă mai bine de umărul învăţătorului al cărui nume nu şi-l amintea şi întrebarea nepusă niciodată în aceşti doi ani, izbucni, ca un scuipat :

— Ce-am căutat noi aici ? Ce ?

Celălalt răspunse, puţin mirat :

— Nimic... Ne-au trimis...

— A, da, exact. Ne-au trimis... Cine ? — Toată gura îi îngheţa atunci cînd vorbea, aşa că se mulţumi să se strîmbe. — Cine ?

Mareşalul ? Îl văzuse o dată, lîngă Odesa. Mic, roşcovan, pripit, cu un baston de trestie subţioară, dînd din picior... cine era el ? Şi toţi cei care dezlănţuiseră războiul, cine erau ei ? Ştia că tot ce gîndeşte acum erau prostii, copilării, halucinaţii ale foamei şi frigului, dar toate îi făceau o plăcere ciudată, ca o carte cu poze, răsfoită alături de Dănuţ, în seri de iarnă. Închidea ochii, asculta hîrşîitul miilor de paşi pe zăpada îngheţată. ordinele scurte ale ruşilor şi ştia că undeva cîţiva oameni mai sătui îşi plimbă degetele pe hărţi, totul era de rîs. O maşină deschisă trecu pe lîngă ei, încet, înăuntru cîţiva ofiţeri sovietici, unul vorbea romîneşte la porta voce.

— Prizonieri ! Din mers coloana se împarte pentru diferite lagăre. Primul se află la 15 kilometri. Acolo rămîne o parte. Ceilalţi vor fi îmbarcaţi în trenuri.

Porni încet ; vocea aceasta vorbind romîneşte îl înduioşă pe George. Învăţătorul de lîngă el, murmura fără oprire :

— 15 kilometri... vai de noi, 15 kilometri... Nu te mai rezema de mine, că nu mai pot, o, cum am să... 15 kilom...

După un timp George începu să se clatine ; avea impresia că se înserează, că pe stepă curg umbre roze... Se împletici, o dată, de două ori, zăpada îngheţată i se apropie fulgerător de ochi, nu mai simţi izbitura. Numai mai tîrziu, se trezi mergînd, sprijinit de o mînă puternică ; era colonelul Dumitrescu — de partea cealaltă sublocotenentul blond şi slab atîrna de el ca o cîrpă.

— Ce dracu, locotenente, te laşi ? Vrei să te cureţe ? Patria mai are nevoie de noi, ce dracu !

Vorbea mereu şi din pricina aburilor toată faţa îi era acoperită de un fel de mască albă, pe care o sfărîma cu degetele înmănuşate, din timp în timp.

— Ai vrut să mă împuşti într-o noapte. De ce dragă ?

George ridică din umeri.

— Habar n-am. Vă rog să mă iertaţi. Cred că dintr-un acces de nebunie.

— Da' de unde... Pentru că eşti rezervist, de aia. Ce eşti la viaţa particulară ?

— Învățător.

— Să trăiești. Lasă-te pă mine, că te duc. Îl duc și pe puișorul ăsta, săracu'. Ne dau oare ăștia ceva haleală, sau ne curăță ?

Tocmai trecea pe lîngă ei un soldat rus și George îl întrebă ruseşte cît mai au de mers. Soldatul îl privi tăcut, încruntat, apoi răspunse scurt :

— Puțin ! Ți-e rău ?

— Nu.

— Știi ruseşte, dragă ? Teodorescu parcă, nu ?

— Da, domnule colonel.

— Perfect. Trebuie să ne ținem bine. La primăvară sîntem liberi, cu arma-n mînă ! Ăla, care te ducea înainte, ți-e prieten ?

— Nu.

— Perfect. N-a mai putut merge, s-a așezat pe marginea drumului și rusul l-a împușcat.

O altă mașină trecu pe lîngă ei, înainte, se opri, răsunară cîteva ordine, pe care prizonierii și le transmiseră din om în om :

— Noi rămînem în lagăr... De acolo, de la soldatul ăla, rămîn o noapte, mănîncă și pleacă... S-a înțeles ? Dă-i drumul în spate...

— Perfect, spuse colonelul Dumitrescu.

Spre seară ajunseră într-un sat cu case de lemn, înfundate în zăpadă : pe o altă șosea, alăturată, treceau coloane de tancuri albe, camioane pline cu soldați cîntînd. Dumitrescu îi privi lung, scuipă amărît și-l încărcă mai bine pe umăr pe sublocotenentul care părea mort. Se opriră într-un fel de piață, înfundați pînă în genunchi în zăpadă, unii culcîndu-se cu fața în jos. Un ofițer le spuse :

— În seara asta nu dăm decît o porție la doi oameni. Și din pîine și din ciorbă. Să mîncați puțin, ca să nu muriți.

Din mijlocul coloanei, din întuneric, răsună deodată vocea puternică a lui Dumitrescu :

— De ce ați împușcat pe cei care nu mai puteau merge ? Unde-i dreptul internațional ?

Ofițerul răspunse, cu o voce puternică, rece :

— Nimeni n-a fost împușcat. Cei care nu puteau merge au fost încărcați în camioanele ce veneau din urmă.

Coloana începu să rîdă. Dumitrescu scuipă :

— Ai dracului !

La geamurile caselor lumini portocalii, mici. Printre genele umflate, George le privea lacom, dar nu-și putea închipui ce se petrece în dosul lor. Nu-i mai era foame. Nici somn.

Lagărul se afla în apropiere : cîteva barăci, împrejmuite cu sîrmă ghimpată, cîteva lumini. Cînd trecu pe sub poartă, instinctiv, George își plecă fruntea. În curte o mulțime de oameni se repeziră la ei :

— Mă, din ce unitate sînteți ? De unde veniți ? Gata la Stalingrad ? Slavă domnului... Haideți, pe aici, o să ne înghesuim, mă... Se fac alte barăci. A venit material. Haideți... Vai, Ionică, cum arată...

— Cine sînt ăștia ? întrebă în șoaptă George.

— Niște nebuni, răspunse colonelul Dumitrescu.

— Pregătiți gamelele! răsună un glas vesel, țigănesc. Peste cîteva clipe George era rezemat de un perete de scînduri, cu gamela plină de aburi în brațe și un codru de pîine. Sorbi o dată, frigîndu-se tot, apoi căzu cu fața înainte în zăpada înroșită de ciorbă.

După cîteva săptămîni de lagăr, George simți deodată că îi este peste putință să rămînă așa cum fusese pînă acuma; tensiunea și groaza căreia-i rezistase cum crezuse că e mai bine, căzuseră; aici, cu timiditate oamenii încercau să învețe să trăiască. Dintr-odată totul i se păru interesant și proaspăt, apelurile, poveștile celor care se duceau să taie lemne într-o pădure din apropiere, dar mai ales oamenii. Îi pîndea curios, parcă nehotărîndu-se să se apropie de ei; se temea să nu găsească același gol sufletesc pe care și-l simțea lui însuși, o neputință, ca o oboseală cumplită, cînd singura reacție posibilă e un surîs trist și un gest abia schițat. În baraca ofițerilor erau vreo 30 de oameni, de toate gradele și din toate armele, majoritatea ofițeri activi, față de care totdeauna avusese un dispreț adînc: îi vedea tolăniți toată ziua, îi auzea povestind fără încetare anecdote scabroase, sau certîndu-se amarnic pentru o nimica toată (cum a fost în ziua cînd unui căpitan de cavalerie îi dispăruseră pintenii și cînd păgubașul făcuse o adevărată criză de nervi). Rareori se încingeau discuții despre război dar erau de-o stupiditate fără margini; majoritatea credeau ferm în victoria Germaniei, așteptau primăvara cu nerăbdare și odată cu ea tancurile S.S., aceiași oameni care cu trei luni în urmă, pe jumătate morți de foame se tîrîseră afară din adăposturi cu mîinile ridicate. Unii se despuiau, cu candoare, de toate secretele intime cu un fel de cinism amabil: era un căpitan de tancuri, om foarte frumos, care povestea la nesfîrșit cum se căsătorise cu o fată din cea mai bună familie bucureșteană, ca s-o salveze de dezonoare, deoarece era însărcinată cu propriul ei tată; același om lăcrima și scrîșnea de furie cînd se gîndea la „Patrie", la război, adora pe Mihai I, pe Antonescu, pe Hitler, bănuia pe evrei vinovați de dezastrul din iarna aceea, pe urmă revenea la amantele lui, povestea felul lor de-a face dragoste, se înfierbînta pînă rămînea prostit, gîfîind, cu ochii închiși.

George își dădu seama curînd că nu știa nimic; trăise la țară, într-un mediu curat și sfînt, ceea ce se petrecea în afară îi fusese totdeauna indiferent, sau poate nici nu realizase că se petrece ceva în afară de cercul lui de viață. În timpul campaniei îl jigniseră totdeauna profund, aprecierile pe care auzea că le fac nemții despre romîni; acum începu să se întrebe dacă ele nu ascundeau un dram de adevăr. Întreaga lui atenție începu să se concentreze asupra lui, începu să-și facă examene de conștiință, dar nu găsea în tot trecutul un singur moment de care ar fi putut să-i fie rușine.

Se ținuse singur la școală, învățase din răsputeri să ajungă învățător, își făcuse datoria, își crescuse copilul... Era ceva mărunt în toate astea, dar nu știa cum ar fi putut fi altfel. Pe urmă începu să se întrebe ce-ar fi vrut să facă după război și nu găsi decît un singur răspuns mulțumitor: să reia totul de unde-l lăsase și să uite. Dorința aceasta începu să-l hărțuiască pe nesimțite: era suficient să închidă ochii și totul se răzvrătea în el, îi venea să urle de dorul satului, al primăverilor cunoscute, simțea în nări mirosul claselor proaspăt văruite, toamna, la deschiderea școlii, cînd popa Ioja venea să facă o sfeștanie (și acum i se părea că în clipele acelea

popa avea în glas, în gesturi, în cuvinte, ceva emoţionant şi măreţ). Ar fi dat oricît ca în lagăr să fie un om din Lunca, ar fi însemnat pentru el o adevărată salvare să poată regăsi ceva din trecut.

Viaţa în lagăr se scurgea monotonă, iarna se apropia de sfîrşit, dar nici un semn nu dovedea asta; pînă departe, prin gardul înalt de sîrmă ghimpată, stepa se întindea ondulînd sub zăpada cenuşie, vîntul era tăios, hohotea noaptea în pereţi şi de undeva se auzeau tînguirile lupilor. Un eveniment neaşteptat veni să schimbe toate acestea: într-o seară, ca de obicei, căpitanul de tancuri îşi povestea o noapte de dragoste; se vedea limpede că inventează, că-şi epuizase tot bagajul de amintiri şi ceilalţi se plictiseau. Intîmplător George era prin apropiere şi-şi cîrpea o cămaşe, cînd căpitanul se ridică înciudat, veni la el şi-i puse mîna pe umăr:

— Da dumneata, locotenente, de ce taci? N-ai scos o vorbă de cînd eşti aici... Dumneata n-ai nevastă? Ia scoate poza ici şi dă-i drumul.

George îl privi mîhnit, şi nu-i răspunse. Căpitanul se enervă subit şi începu să răcnească:

— Ce, bă locotenente? Eşti... în ureche de n-auzi? Noi te distrăm aici cu povara sufletelor noastre şi tu taci şi înghiţi? Ia dă raportul.

— N-am nimic de spus...

Căpitanul se făcu roşu. Îşi frămîntă degetele ca şi cum s-ar fi stăpînit să nu-l pocnească, apoi ţipă:

— Măi, fraţilor, să mă bată dumnezeu dacă ăsta nu-i spion rus. L-am auzit vorbind ruseşte ca un tătuc.... L-au băgat între noi să tragă cu urechea...

George sări în picioare, pe neaşteptate şi-i puse mîna în piept:

— Dacă mai scoţi o vorbă...

— Ce, mă! se bucură căpitanul. Vrei să te baţi? Păi, să-ţi fac voia.

Şi înainte ca George să se dezmeticească îi trase un pumn între ochi. Lovitura fusese precisă, grea! George se rostogoli printre paturi şi nu se mai putu scula. „Am să-l omor, se gîndi, şi pe urmă fie ce-o fi". Căpitanul, mulţumit, stătea răscrăcărat, cu mîinile în şolduri. Atunci din colţul lui se sculă încet colonelul Dumitrescu, veni lîngă el şi-l privi fix în ochi. Căpitanul uimit voi să spună ceva, dar n-avu timp, deoarece colonelul îi arse două palme fulgerătoare. Pe urmă, închizînd un ochi, îl întrebă:

— Mai vrei două?

Toată baraca începu să murmure ameninţător.

— Ce daţi? ţipă căpitanul, frecîndu-şi obrajii învineţiţi. Ce vă amestecaţi? Hai? Adică noi n-avem să...

Între timp George se sculase şi veni clătinîndu-se lîngă el.

— De ce m-ai lovit? întrebă.

In ochii lui cenuşii sclipea o flacără mică, rea şi căpitanul se sperie: o cunoştea, o văzuse la soldaţi totdeauna înainte de atac. Dădu înapoi.

— Adică... ce? vă băgaţi? De domnul colonel, ce să zic? Dumnealui îi place să se bage pe din dos... (şi trase cu ochiul spre sublocotenentul blond, care stătea întins pe patul colonelului). Dar tu ce vrei?

George întinse mîna foarte încet, îl apucă de pumn şi i-l răsuci pe cînd căpitanul începu să ţipe, şi se lăsă într-un genunchi. Abia atunci cîţiva săriră să-i despartă, dar nu putură descleşta degetele lui George.

— Destul! răcni atunci colonelul. Aţi înebunit? Ruşine! Ofiţeri romîni, histerici! Ţiganilor! S-a terminat! Miine mă duc la comandantul lagărului şi-i cer să ne scoată la lucru, la tăiat lemne... Camarazii noştri sîngerează şi îngheaţă pe front, şi voi? Aţi turbat de bine? La lemne, la muncă, domnilor.

— Ei, na! făcu un sublocotenent în spatele lui, dar în clipa următoare primise un ghiont în piept, care-l făcu să-şi piardă respiraţia şi să-şi holbeze ochii, mirat.

— Din clipa asta, răcni Dumitrescu, am luat comanda barăcii. Drepţi, domnilor! Alinierea în faţa paturilor!

In lumina săracă, fumurie, a celor trei lămpi de petrol, ofiţerii aveau feţe pămîntii, urîte; se priveau cu coada ochiului, apoi pe rînd, se aşezară la locul indicat.

— Stingerea! ordonă sec Dumitrescu. Locotenentul Teodorescu vine lîngă mine.

După ce lămpile de petrol fură stinse şi numai ochiul roşu al sobei clipea prietenos, o voce uscată, rece, se auzi.

— Nu cumva îţi place şi el?

— Sssst! se auzi din cîteva paturi.

— Pentru aceste cuvinte locotenent Panait vei mînca mîine o jumătate de porţie.

A treia zi, ofiţerii ieşiră împreună cu soldaţii la tăiatul lemnelor, în pădurea din apropiere.

In aparenţă, în urma discuţiei pe care Dumitrescu o avusese cu comandantul lagărului, nimic nu se schimbase în baraca ofiţerilor; după ce se întorceau de la pădure, îngheţaţi, cu mîinile vinete şi amorţite, se întindeau pe paturile de scîndură şi dormeau, sau tăceau. Ceva încărcat şi ameninţător plutea în aer, un amestec de ostilitate surdă şi neputinţă împotriva colonelului, care fără să se sinchisească, ordona, pedepsea sau felicita. Vorbea puţin, se mişca încet şi masiv, vrînd parcă să-şi economisească puterile; aproape tot timpul stătea culcat pe spate, cu ochii deschişi şi faţa imobilă. Dintr-un fel de recunoştinţă George încercă să intre în vorbă cu el, dar colonelul îi răspunse numai prin mormăituri şi monosilabe, aproape ostil, aşa că renunţă să-l mai înţeleagă. De altfel se silea să se gîndească puţin: munca fizică îi făcea bine şi de la un timp se distra chiar; de pildă, lovind cu securea îşi spunea că dacă pomul va cădea în urma unor lovituri cu soţ, se vor întoarce acasă încă în anul acela. Noaptea o visa pe Emilia, îi revedea gesturile mărunte, intime, pe care nu le observase niciodată şi se trezea ruşinat, sleit şi cu nervii aţiţaţi; starea aceasta se accentuă odată cu venirea primăverii.

Pe neaşteptate, vîntul îngheţat se încălzi şi toată stepa căpătă o culoare nesigură, tremurătoare, murdară. Noaptea, cei care nu puteau dormi, printre sforăiturile şi gemetele celorlalţi, auzeau un fel de zumzet nesfîrşit, urcîndu-se parcă din adîncuri, transmiţîndu-se aerului, pereţilor, focului neliniştit din sobă. Pădurea care în timpul iernii fusese îngheţată şi sonoră ca sticla, avea acum foşnete moi, aproape omeneşti, pămîntul se înmuia, devenea clisos şi clipocitor... Lui George îi pierise somnul; se zvîrcolea, muşcîndu-şi pumnii; simţea că multă vreme n-o să mai poată suporta cap-

tivitatea. Iscate de nu se ştie unde, circulau cele mai absurde zvonuri: că trupele germane sînt prin apropiere, că lagărul se găseşte într-o mare pungă care se va închide la vară, cînd trupele lui Rommel se vor uni cu cele de pe frontul rusesc, pe urmă se auzi, vag, de o bătălie cumplită, la Kursk, unde întreaga armată germană ar fi fost nimicită. Fără voia lui, George asculta toate acestea, cădea din speranţă în deznădejde; devenise agresiv, gata să ridice securea asupra unui camarad, dintr-o nimica toată. Uitase toate mizeriile războiului, ar fi vrut să fie oriunde în prima linie, decît aici. De acolo se putea dezerta. În închipuire se vedea (aşa cum ar fi trebuit să fie, dacă ar fi judecat puţin) ascuns acasă, printre ai lui... Nu l-ar fi putut prinde niciodată. Avea sute de variante: o colibă în pădure, sau în pod, în cotlonul acela ascuns unde-şi ţineau prisosul de grîne; sau ar fi putut să-şi sape un fel de adăpost subteran, să stea acolo, oricît.

Pe urmă începură ploile nesfîrşite; totul în jur era o perdea de apă fumurie, lipicioasă, vicleană.

Într-una din nopţi asculta îngrozit şuroitul acesta dizolvant, egal, fără pauze, cînd simţi că cineva se strecoară alături de el şi-i trece braţul peste piept; înainte de-a putea spune ceva, o mînă aspră mare, mirosind a murdărie, îi astupă gura.

— Taci, auzi şoapta încordată a colonelului. Taci şi ascultă...

Îşi auzea bătăile inimii, înfundate, şi rare.

— Tu ştii ruseşte?

— Ştiu.

— Bine?

— Foarte bine.

— Perfect. Fugim.

Avu o tresărire violentă a întregului trup. Colonelul rîse încetişor, şi-l bătu pe umăr.

— Totul e pus la punct, de la început. Prima dată cînd ieşim la tăiat lemne, ne pierdem de ceilalţi. E uşor. Am să aleg un sector lăturalnic. Înţelegi?

— Nu.

— Nu-i nimic. Acuma ascultă aici: dacă scoţi o singură vorbă te ucid... Şi dacă nu vrei să vii...

— Vreau, gîfîi George.

— Îţi sfărîm capul. Nici eu, nici micuţul, nu ştim ruseşte, aşa că... În zilele astea începe ofensiva.

— Nu mă interesează...

— Eşti nebun. Taci. Mîine, poimîine, la prima ocazie...

A doua zi ploua, aşa că nu ieşiră la lucru. Morocănoşi, oamenii se învîrteau prin baracă, se încurcau şi se pîndeau unii pe alţii; George, căruia cineva îi propuse o partidă de şah, refuză, spunînd că nu se simte bine. Rămase întins, cu mîinile sub cap şi ochii închişi; se trezise cu o senzaţie de nelinişte care-i tăia respiraţia; în clipa cînd văzu capul mare al colonelului, fălcile puternice, buzele subţiri, crispate, îşi aduse aminte. Ar fi vrut să poată schimba o privire măcar cu celălalt, dar Dumitrescu părea împietrit şi aşa rămase toată ziua. Din clipa cînd îşi spuse „Ei, şi? dacă o să ne prindă? o să ne împuşte şi gata" o linişte desăvîrşită puse stăpînire pe George. Adevărul era că nu voia nici să plece, nici să rămînă, pla-

nul i se părea irealizabil, dar ce importanţă avea ? Nimic nu avea nici o importanţă.

Abia peste o săptămînă încetă ploaia şi ieşiră la lucru. De emoţie şi de frică George nu vedea pe unde calcă, se clătina, ciocnindu-se de ceilalţi. Ca de obicei Dumitrescu făcu împărţirea sectoarelor : el, sublocotenentul şi George rămaseră la margine.

— La prînz ! spuse scurt colonelul. Lucraţi.

George începu să lovească în trunchiul pomului cu o furie rece, concentrată, pînă cînd Dumitrescu îi aruncă :

— Ce, eşti nebun ? Nu te slei... dracu... mult de mers... cruţă...

Avea faţa lividă şi-şi mişca tot timpul buzele, ca şi cum s-ar fi rugat.

Aşteptînd ca Dumitrescu să dea semnalul fugii, George îi urmărea fiecare mişcare, întrebîndu-se de ce se teme de el, la fel cu toţi ceilalţi. Nu ştia.

Ar fi dat oricît să aibe un ceas. Începu să numere, dar curînd pierdu şirul. Zgomotele pădurii, loviturile seci ale securilor, i se păreau insuportabile. In sfîrşit sentinela sovietică îşi făcu rondul, trecu pe lîngă ei şi se depărtă. Atunci colonelul gîfîi :

— Gata, daţi-i drumul, voi doi. Eu vă urmez... Nici un zgomot... Dumnezeu cu noi, mila lui peste noi. Marş !

Sublocotenentul îşi ascunse securea sub manta, îşi înfundă capela pe ochi şi porni în salturi scurte, George, urmîndu-l, îi vedea spatele îngust, umerii încordaţi, îi auzea respiraţia întretăiată. Trebuiră să se oprească însă, curînd, deoarece noroiul şi frunzele moarte li se lipiseră de bocanci, făcîndu-i grei, imenşi. Intorcîndu-se, George îl văzu pe colonel alergînd aplecat printre pomi : faţa îi era roşie, hidoasă. Trecu pe lîngă ei, îl zmuci pe sublocotenent şuerîndu-i :

— Fugi, măicuţa mătii... ţine spre nord... după muşchi... acolo... se termină... un sat distrus... noaptea...

Picioarele se zmulgeau tot mai greu din clisa groasă, sublocotenentul căzuse de cîteva ori, dar alerga mereu, îmboldit de Dumitrescu ; zgomotul securilor se auzea tot mai stins, tot mai departe, pe urmă se treziră în mijlocul unei linişti ameninţătoare, în frig, învăluiţi într-o lumină sură.

Colonelul se opri, scoase o pîine de sub manta, o rupse în trei şi le-o întinse. George muşcă lacom, dar nu putu înghiţi dumicatul, i se făcu greaţă. Parcă tot sîngele i se răzvrătise şi curgea alandala prin arterele obosite. Ochii i se închideau şi în dosul pleoapelor jucau ace roşii, dureroase.

— Aşa, scumpii mei, vorbi colonelul vesel. Am scăpat. Cînd am fost la comandantul lagărului, am văzut o hartă a regiunii... Regiune ? Pfui ! Ăştia n-au nici măcar relief... Spre nord, e un sat pustiu... Atîta că nu ştiu cît avem de mers pînă acolo... In fine... In sat stăm, ne odihnim... Dormim ziua, mergem noaptea. In cîteva zile ne întîlnim cu ai noştri... Ce-i, Teodorescule ? Nu eşti bucuros, mă ?

George ridică din umeri. Ar fi vrut să nu-i pese de nimic, să se lase ca un copil în grija lui Dumitrescu.

— In sat tot o mai fi cineva... Vedem noi... Să nu pierdeţi securile, o fi nevoie de ele. Şi acum, la drum.

Aşa a început evadarea lor.

Ieşiră din pădure abia a treia seară. Abia se mai tîrau, morţi de foame, de oboseală, uzi pînă la piele, mînjiţi cu noroi din cap pînă-n picioare. Pădurea se isprăvea brusc şi în faţa lor se întindea un întuneric larg, stepa tăcută. Nici-o lumină, nicăieri. Sublocotenentul mormăi ceva, furios, apoi pe neaşteptate se repezi la Dumitrescu cu pumnii.

— De ce am fugit ? Unde vrei să mergem ? Unde ? De ce ? N-auzi ? De ce ? Spune ! De ce ?

Il lovea orbeşte, pe unde nimerea, cu o mînă, în timp ce cu cealaltă încerca să-şi scoată securea de la brîu. Uimit, Dumitrescu la început nu ripostă, pe urmă îl înhăţă de gît şi-l doborî.

— Ce, puiule, ai înebunit ?

— Nu mai vreau, ţipă celălalt, cu o voce nefirească, gîtuită. Nu mai pot... Mi-e foame...

Şi se culcă la pămînt, cu faţa în jos.

— Ajută-mă să-l ridic, spuse colonelul.

Sublocotenentul începu să se zvîrcolească, să dea cu picioarele, să-i muşte de mîini. Se luptară un timp, tăcuţi, aproape de nebunie, pînă cînd Dumitrescu, înjurînd, spuse :

— Hai, dom'le, lasă-l aici. A turbat.

— Şi noi, unde mergem ? întrebă George.

— Nu ştiu, răspunse celălalt după o tăcere lungă. Habar n-am. Trebuie să fie un sat pe aici.

Porniră înainte şi peste cîteva minute sublocotenentul îi ajunse din urmă. Se apropie de colonel, îl luă de braţ şi cu o voce sfîrşită îl rugă :

— Iartă-mă, te rog.

— Nu face nimic.

— Spune-mi că mă ierţi.

— Te iert.

— Minţi, de ce minţi ?

In clipa aceea George le strigă :

— Ia tăceţi, măi !

De departe se auzea un lătrat de cîine.

— E bine, spuse colonelul, am ajuns. Haidem...

Umblară foarte multă vreme, pînă cînd ajunseră la marginea unui cătun, cîteva case înşirate în lungul unei şosele foarte late, desfundată, în care se afundară pînă la genunchi. Casele erau tăcute, păreau părăsite.

— Pe aici veneau coloanele spre Stalingrad, spuse Dumitrescu. Probabil nemţii au bombardat totul...

— Să intrăm undeva, imploră sublocotenentul. Eu nu mai pot.

— Staţi aici, mă duc în recunoaştere.

George şi tînărul se lăsară pe marginea şanţului, cu capul în palme. George simţi că o să adoarmă îndată, cînd celălalt îl scutură de umăr.

— Ascultă, dumneata de ce-ai fugit ?

— Aşa.

— Eşti prost... „El" trebuia s-o şteargă... Altfel aflau ruşii cine e şi... Eu, prost, idiot, l-am urmat. Idiot rău. Dar tu ?

— Eu vreau să ajung acasă...

Atunci sublocotenentul începu să rîdă, ascuţit, să dea cu picioarele în noroi, stropindu-se tot, într-un acces de veselie nestăpînită.

— Asta e excelentă. Una dintre cele mai bune. „Acasă" ? Şi de ce nu la Focşani ? Ori poate eşti din Focşani ?

— Nu. Sînt din Lunca.

— Trebuie să fie frumos pe-acolo.

— Din cînd în cînd. Primăvara.

— Aha, da. Şi pe aici e primăvară. Sîntem în aprilie. Am ţinut socoteala zilelor.

— Mai încet nu puteţi ? se auzi, lîngă ei, şoapta colonelului. De ce nu urlaţi ? Am găsit o casă. Pustie. Totul e praf... Dar putem dormi acolo.

— Şi de mîncare ? gemu sublocotenentul.

— Îţi aduc pe urmă. Nici o grije.

Ţinîndu-se de mînă, îl urmară pe colonel, intrară într-o curte plină de gropi, pe urmă într-o colibă de lemn. Nu se vedea nimic, mirosea îngrozitor a stătut, a excremente, a pustiu. Colonelul aprinse un chibrit : un interior răvăşit, un pat rupt, o masă şchioapă, o laviţă, pe jos zdrenţe murdare, pansamente, cutii goale de conserve.

— Probabil au evacuat satul atunci cînd au fost luptele, spuse George. Vocea îi răsună ciudat, străină.

— Şi ce-mi pasă mie ? rîse sublocotenentul.

Se trînti pe laviţă, îşi acoperi faţa cu mantaua şi începu să geamă. Colonelul se apucă să facă aşchii din masă, apoi aţîţă focul în cuptor.

— Şi dacă vede cineva lumină ?

— Ei, na. O vede. Pe aici nu e nimeni.

În clipa cînd focul începu să pîlpîie, gălbui şi vioi, George îşi vîrî obrazul în căldura lui, pînă cînd simţi că barba începe să-i miroasă a pîrlit.

— Trebuie să mîncăm ceva, spuse colonelul. Hai cu mine, mă, să găsim. Trebuie să fie ceva...

George îl urmă supus ; îi era atît de somn, încît nu-i mai ardea să-l întrebe ce nădăjduia să găsească. Se poticniră prin şanţuri, îşi agăţară mantalele zdrenţuite, dar nu îndrăzniră să intre în vreo curte.

— Să nu ne rătăcim, spunea din timp în timp George, dar colonelul nu-i dădea nici o atenţie.

George tocmai voia să-l înhaţe de mînecă, să-l tragă înapoi, cînd din dosul unui gard un cîine sări asupra lor. Dumitrescu scăpă un ţipăt de durere. Cîinele îl apucase de mînă şi trăgea sălbatic.

— Dă... cu securea... în el... repede... Că...

George întinse mîna, dădu de părul lăţos al cîinelui, îşi încleştă degetele, apoi lovi din răsputeri, în spate. Auzi troznetul sec al şirii spinării şi scrîşnetul colonelului.

— Scoate-mi mîna din gura lui... soarele şi... nu mă lasă nici mort...

Cu greu George izbuti să descleştеze fălcile cîinelui. Se năclăise tot de sînge.

Dumitrescu îşi lingea mîna rănită şi înjura fără încetare.

— Hai să plecăm de aici, se răsti George. Dacă e cineva ne prinde ca pe...

— Ia cîinele !

— De ce ?

— Îl mîncăm. Îl fierbem. Am sare... De ce rîzi ? De ce, paştele mătii, rîzi ? Cred că mi-a zdrobit laba... Pune mîna pe el.

Alergară, alunecînd, pînă la colibă. Înăuntru era bine, cald, sublocotenentul scîncea în somn.

— Pune niște scînduri la ferestre, să nu se vadă lumină, spuse colonelul, cercetîndu-și mîna rănită.

Sîngele îi curgea pe pantaloni, pe bocancii noroioși și el era alb la față, aproape de leșin. Îi spuse lui George să-l caute în buzunar și să scoată de acolo o punguță cu sare, apoi presără jumătate peste rană. Nu scoase un geamăt, deși lacrimile-i șiroiau pe obrazul bărbos, murdar.

George pierdu ceasuri întregi, jupuind cîinele cu ajutorul securii. Degetele îi amorțiseră și mirosul aspru al cărnii crude îi întorcea stomacul pe dos. În timpul acesta colonelul ieși afară și aduse apă din șanț în cîteva cutii de conserve. Petrecură aproape toată noaptea încercînd să fiarbă carnea aceea albă și ațoasă ; colonelul își mușca tot timpul buzele, îl ruga pe George să-i pună mîna pe fruntea care ardea, dar nu se plîngea. Cînd în sfîrșit, împungînd carnea cu un băț socotiră că e destul de moale, îl sculară pe sublocotenent, cu greu, deoarece se prăbușea mereu pe patul de scînduri, dezarticulat. Apoi începu să înghită hălci mari, înecîndu-se, și sughițînd de plăcere. Era bine, cald, și George își simțea membrele ca de plumb. Colonelul le spuse că vor dormi toată ziua și spre seară vor porni spre apus. Avea o busolă mică, ruginită, pe care o furase în lagăr de la un prizonier, așa că nu se vor rătăci. Mîna i se umflase, dar spunea că nu-l mai doare deloc și dacă cîinele n-a fost turbat, are să se vindece curînd.

George nu-și dădu seama cît timp dormise, cînd colonelul îl trezi. Afară se înserase. Se înseninase, bătea un vînt călduț și pe cerul palid străluceau stinghere și mari, cîteva stele argintii.

— Știi, eu n-am dormit, îi spuse la ureche Dumitrescu. Mă simt foarte rău... Cred că la un moment dat a fost cineva la geam. Nu știu, poate mi s-a părut... O față bărboasă, de mujic. Așa că e mai bine s-o luăm din loc.

Își umplură buzunarele cu resturile cîinelui, apoi George ieși, să vadă dacă se poate pleca. Nu era nimeni pe șoseaua pustie și casa unde se opriseră era tocmai la marginea satului. Colonelul își cercetă busola, stabili direcția și porniră. Dar nu ieșiseră încă din cătun, că sublocotenentul se întoarse și le arătă, în mijlocul șoselei, un om îmbrăcat într-un cojoc, cu arma în mînă, care le făcea semne să se oprească.

— Mergem înainte! spuse colonelul, grăbind pasul. Faceți-vă că nu l-ați văzut...

O luară drept prin stepă. Pămîntul se mai zbicise, dar era încă moale și lipicios. Înaintau cu greutate, trebuind să se oprească mereu să-și curețe tălpile bocancilor. Se înserase repede, dar cerul rămînea străveziu, ca o apă curată. După un timp, cu voce răgușită colonelul îi rugă să se oprească puțin, deoarece el nu mai putea merge. Avea febră mare, ochii-i erau sticloși și uscați și mîna i se învinețise și nu-și putea mișca degetele. Se întinse pe jos în timp ce sublocotenentul îi făcu semn lui George să vie cîțiva pași mai încolo. Aici, lipindu-și buzele de urechea lui, îi spuse că nu mai are nici un rost să stea. Dumitrescu era pierdut, mai bine să-l lase aici și să-și continue drumul, ei doi.

— Am presimțiri că mîine începe ofensiva. Tu nu vezi ce vreme ? Ar fi o măgărie să ne lăsăm prinși... acum.

George nu-i răspunse. Aprinse un chibrit şi-i vîrî lumina în obraz, ca şi cum ar fi vrut să-l vadă mai bine. Surprins, celălalt se dădu înapoi, aşa că scăpă de pumnul pe care George i-l repezise.

— Ce, dracu...

— Nimic. Taci. Să nu mai vorbeşti niciodată cu mine. Tu, lepră.

Il sculară cu greu pe colonel, dar acesta nu mai putea merge. George îl sprijini un timp, apoi îl încărcă în spinare, dar era prea greu şi n-avea destulă putere să-l ducă. Se opriră pe marginea unei băltoace şi-l întinseră pe jos. Dumitrescu aiura, cerea să-i taie mîna cu securea, pe urmă începu să vorbească nemţeşte.

In liniştea apăsătoare cuvintele lui fără şir aveau o rezonanţă înspăimîntătoare. George îi uda mereu fruntea, pînă cînd simţi că-i amorţesc degetele. Pe urmă adormi chincit şi nu se trezi decît în zori, la zgomotul pe care-l făcu, departe, un foc de armă. Sări în picioare. La orizont, pe linia lui dreaptă şi neagră, se detaşau, extrem de mici, trei siluete călare. Veneau spre ei.

Ii trezi pe cei doi : colonelul privi în direcţia indicată cu ochii roşii, tulburi, şi nu scoase o vorbă. Sublocotenentul începu să scîncească.

— Să mergem, spuse George, poate găsim o adîncitură de pămînt şi ne pierd urma. Aşa ne văd ca pe o faţă de masă... Or fi avînd şi binoclu.

— Poftim, am belit-o în mamă, se porni sublocotenentul, poftim, acum dacă nu fugeam... Şi o să ne cerceteze ! Ai să vezi că o să ne cerceteze ! se repezi el la colonel, pe care-l înhăţă de reverul mantalei. Şi atunci, ce te faci ? Aşa, poate aveam o şansă să ne scape ai noştri, pe cînd... Tu ai vrut ! Poftim, acuma scapă-mă... I-ai promis mamei că o să mă scapi, că n-o să mi se întîmple nimic... Uite, uite ! întinse el mîna spre cele trei siluete care veneau spre ei.

— Cît eşti tu de josnic, puiule, spuse încet, obosit Dumitrescu.

— Domnilor, lăsaţi măgăriile astea, se răsti George. Mergem înainte, ori ce dracu ? Cum te simţi, colonele ?

Acesta-i arătă mîna inertă şi zîmbi.

— *Nous sommes foutus,* spuse încet. Eu nu pot să merg.

— Bine, atunci aşteptăm aici, răspunse George şi se culcă pe pămînt.

Cei doi încetaseră să existe pentru el, la fel cu călăreţii pe care-i simţea apropiindu-se. Parcă toată oboseala i s-ar fi strîns în picioare, atît le simţea de grele şi atît de bine era să le ţie întinse, pe pămîntul rece. „In timpul acesta, se gîndea, ruşii se apropie de noi. Probabil o să ne împuşte aici, e mai simplu, nu mai trebuie să ne care nicăieri". Dar gîndul acesta i se părea atît de ireal, atît de imposibil, încît fără voia lui zîmbi şi cu palmele întinse mîngîie pămîntul moale. „Sîntem atît de mici, încît poate nici n-o să ne vadă. O să treacă pe lîngă noi, fără să ne bage în seamă". Nu ştia dacă asta i-ar fi făcut plăcere sau nu. Colonelul gemea încet, mişcîndu-şi capul dintr-o parte în cealaltă. Capela îi căzuse alături şi abia acum, după cîteva luni de cînd erau împreună, George îi văzu chelia care-i dezgolea fruntea masivă, rotundă. Era straniu, umilitor, cît de străini erau unul de celălalt şi nici măcar clipele acestea nu izbuteau să-i apropie. „Dar aşa e la război. Nimeni nu se preface. Inainte de asta totul a fost prefăcătorie, pentru că altfel nici eu, nici nimeni altcineva n-ar fi tras un singur foc măcar împotriva unor oameni necunoscuţi... şi nu şi-ar fi părăsit casele... Ar fi fost pace..." Işi spunea că totul e prefăcătorie, dar nu credea

pe de-a-ntregul, era doar bucuros că prin mintea lui se înşiră cuvinte, chiar dacă ele nu spuneau nici pe jumătate ceea ce simţea acum, întins pe pămînt, cu mîinile în cruce, ca un mort.

Cerul se înseninа uşor şi dinspre răsărit un soare rotund şi roşu făcea să curgă de-a lungul stepei un rîu de lumină, viu şi cald, ca sîngele.

George se ridică în picioare. Călăreţii erau foarte aproape, le putea desluşi uniformele, armele.

Ridică mîinile şi le făcu semn să se apropie. Zîmbea, dar nu-şi putea da seama că pe faţa lui acoperită de barbă şi de o crustă de noroi nu se desluşea decît o strîmbătură jalnică.

Cînd intrară pe poarta lagărului, într-o căruţă hodorogită, cu călăreţii alături, toţi prizonierii care umblau fără rost prin curte se opriră şi se strînseră în jurul barăcilor. George avea mîinile legate la spate, altfel le-ar fi făcut semne. Nu-i cunoştea pe niciunul, dar feţele lor slabe, negricioase, păreau bune şi încrezătoare şi semănau cu alte sute de feţe pe care le văzuse de atîtea ori, dar nu ştia ale cui sînt.

Fură opriţi în faţa clădirii comandamentului, despărţiţi; George fu vîrît într-un fel de încăpere mică, joasă, unde nu se afla decît o rogojină. Îi dezlegară mîinile şi un soldat îi aduse o strachină cu ciorbă şi pîine, îl privi un timp mîncînd, apoi ridică din umeri şi-l întrebă:

— Unde aţi vrut să mergeţi, proştilor?

— Acasă, răspunse George cu gura plină.

Soldatul se strîmbă ca şi cum i-ar fi venit să rîdă, apoi fruntea i se acoperi de creţuri şi ochii avură o sclipire scurtă, duşmănoasă. Ieşi şi încuie uşa pe dinafară. Parcă n-ar fi aşteptat decît asta, George împinse strachina la o parte, se întinse pe rogojină şi adormi.

În prima zi nimeni nu veni să-i spună nimic, în afară de soldatul care-i aduse de mîncare. George voi să-l întrebe ceva, dar soldatul se răsti la el şi-l înjură. Încercă zadarnic să doarmă, pe urmă începu să se plictisească şi să privească amănunţit pereţii proaspăt văruiţi. După cîteva ceasuri se plimba furios prin celulă, şi cu cît mergea mai repede, creştea în el un fel de spaimă furioasă. Încerca să alcătuiască în minte un mic discurs, pentru ofiţerul sovietic care-l va ancheta. „Domnule ofiţer, am jucat şi am pierdut, sînt gata să plătesc. Cît de mult, oricît, dar repede. N-am vrut nimic rău, am vrut să mă duc acasă, m-am săturat de război... Asta-i tot". Nu-şi putea însă închipui cam ce-i va răspunde interlocutorul său imaginar şi de aceea gîndea de pe acum cu ostilitate: „În fond, dacă tu ai fi în situaţia mea, poate ai tremura de frică, te-ai umili. Ei bine, nu, asta n-ai s-o vezi de la mine... Şi tu, şi eu, sîntem prizonierii aceleiaşi absurdităţi, dar tu eşti mai tare. Asta e tot". Bineînţeles îşi dădea seama că toate acestea erau stupide şi fără rost şi că n-o să spună un cuvînt din toate acestea, pentru simplul motiv că erau stupide şi fără rost şi el însuşi nu credea nimic din tot ce gîndea; dar trebuia să găsească un mijloc de-a se împotrivi fricii şi înduioşării de sine. „Am jucat, am pierdut"... prostie, deoarece nu jucase niciodată nimic, voise numai ordine şi raţiune, ca în matematică. Noaptea veni, fără să poată închide ochii, fără să poată judeca obiectiv situaţia în care se găsea. Îşi dădu doar seama, cu umilinţă, că era de doi ani în Rusia, vorbise cu sute de ruşi, omorîse cîţiva, dar nu ştia nimic despre ei şi era inutil să ghicească acum ceva.

Spre dimineață, pe coridor se auziră zgomote greoaie de pași, apoi un strigăt spart, prelung:

— Fraților! Adio! Mor pentru Romînia!

Bruftuluieli, o izbitură înfundată, o ușă care se închide și se deschide și — de afară — din nou vocea colonelului:

— Fraților! Mă omoară! Mă omoară!

George sări la ușă, o zgîlții, se repezi la fereastră, dar aceasta era foarte înaltă, așa că nu putu să vadă nimic. Peste un timp se auziră două împușcături repezi, departe. Colonelul fusese executat.

Știa că-l așteaptă aceeași soartă (în definitiv era la fel de vinovat) și-și spuse că singurul lucru ce-i mai rămînea de făcut, era să lupte împotriva fricii, singur. O simțea cuprinzîndu-l încet, sigur, tăindu-i respirația, accelerîndu-i bătăile inimii. O, dacă ar fi fost mai mulți în aceeași situație, să se cunoască, cel puțin în clipele astea, să se iubească sau să se urască, să vorbească fără încetare... Sau dacă i-ar fi împușcat în stepă, cînd i-au prins: era atît de sfîrșit, de gol atunci, încît ar fi privit cu un surîs obosit în țeava armei îndreptată asupra lui. Nu voia să se gîndească la cei de acasă, dar îi era peste putință; n-avea alte amintiri, nici altă viață, nici alte gînduri. Și ce era mai groaznic, după cîtva timp, imaginîndu-și-o pe Emilia, pe copil, începu să-i urască: pentru că neștiindu-i ultimele ceasuri, își vor închipui o moarte anonimă, care se uită. Dacă ar fi putut arunca asupra altcuiva această frică, această deznădejde, s-o împartă măcar, ar fi fost mai ușor, sau cel puțin așa credea.

Pe la prînz, cînd soldatul tînăr îi aduse ciorbă, îi veni să se arunce asupra lui, să se termine odată mai repede, dar se răzgîndi în ultima clipă și-l întrebă:

— Pe mine cînd mă împușcă, te rog?

— Nu știu, răspunse soldatul.

— Astăzi? insistă George, cu buzele crispate.

— V-am spus că nu știu...

Faptul că-i vorbise la plural îl emoționă atît de tare că începură să-i tremure mîinile; ar fi vrut să-i ceară ceva tutun, dar n-avu curajul, ca nu cumva refuzul să anuleze acel binefăcător „dumneavoastră".

Spre seară, din nou se auziră pe coridor pași țintuiți, paturi de armă se loveau de pereți și se auzi scîncetul sublocotenentului:

— Nu... Niet! tavarișî! Niet... prașu... niet! Niet!

Pe urmă o zvîrcolitură, bufnetul unui trup, o înjurătură rusească, zgomotul mat al unui trup tîrît cu forța.

— Mori curajos, idiotule! zbieră George.

După ce ușa se închise (ar fi vrut să-și poată închipui această ușă, coridorul, treptele, dar nu putea) rămase nemișcat, agățat de gratiile geamului, cu răsuflarea oprită; trecu însă foarte multă vreme pînă cînd, de departe, răbufni ecoul stins al împușcăturii.

Aproape ușurat, se culcă pe rogojină cu „fața în jos." Cel puțin cu demnitate, cel puțin cu demnitate... își spunea și repetă aceste cuvinte la nesfîrșit, pînă cînd ele își pierdură orice sens, erau doar cîteva sunete izbite unul de celălalt, dar nu-i spuneau nimic. Și se întrebă mirat ce înseamnă „demnitate". Să nu plîngi, să nu urli în fața gropii, în fața armei îndrep-

tată asupra ta? Să poți, în clipa aceea, să înghiți lacom cu privirea tot ce vezi, cerul, pămîntul, toate amintirile tale contopite într-o singură imagine? Dar pentru asta era nevoie numai de puțină stăpînire de sine, și nici chiar de asta. Desigur, sublocotenentul a gemut, s-a zbătut, dar în clipa cînd a ajuns în fața gropii, cînd a auzit în spatele lui clănțănitul sec al închizătorului *n-a crezut*. În clipa aceea *ești* tot atît de veșnic ca pămîntul, ca pomii... Și atunci, demnitatea?... E ca la atac, cînd știi doar că *și* pe tine te țintesc din tranșee soldații dușmani spre care alergi, soldații dușmani, oameni... frații tăi necunoscuți.

„Doamne, ajută-mă să nu cred în clipa aceea și nici înainte, să pot vorbi pe drum cu soldatul care mă va conduce, să-l întreb știri de pe front, să-l fac să sufere el... Ce măgărie... Sînt un inamic, unul din mulții pe care el îi urăște... O să tragă rece, precis, ca la poligonul de tir, doar ceva mai de aproape". Se înșera. Îl cuprinse o toropeală, altceva decît somnul, un fel de beție rece: auzea monstruos fiecare trosnet al podelei, i se părea că de departe, de dincolo de ziduri, deslușește voci, aproape că înțelegea ce spun, dar nu merita osteneală să se forțeze să înțeleagă. Se simțea tot atît de neînsemnat, de nimic, ca ultimul soldat anonim secerat, împreună cu alții, de o rafală de mitralieră și se numea, ca el, Teodorescu George și asta nu era nici rău, nici bine.

Nu-și dădea seama cît poate fi ceasul, cînd ușa se deschise (de pe coridor venea o lumină slabă, fumurie-galbenă) și soldatul tînăr intră și-i spuse:

— La comandant.

George se sculă precipitat, se întinse să se dezmorțească, și începu să-și scuture mantaua de noroiul uscat. Își potrivi capela și-și trecu degetele peste obrazul păros, cu pielea parcă prea largă. Porni înainte, mirîndu-se că nu trebuie să se țină de pereți, dimpotrivă avea parcă un fel de veselie a picioarelor. La capătul coridorului, o ușă de scîndură nejeluită, o bucată de hîrtie roșie, decolorată pe care scria *Komandir*. Soldatul bătu în ușă, apoi îl împinse ușor înăuntru. George se opri în prag, zăpăcit de căldura plăcută, mirosind a brad, dinăuntru. O încăpere mare, un dulap, o masă încărcată de cărți, o lampă cu sticla mare, un portret al lui Stalin, aprinzîndu-și pipa, deasupra fum de țigară. La masă stătea un maior sovietic (George îl zărise de cîteva ori, înainte de evadare) destul de bătrîn, cu părul și mustața cenușii, țepoase și ochelari cu ramă de sîrmă.

— Dumneata vorbești destul de bine rușește, ori crezi că ai nevoie de interpret? îl întrebă cu o voce uluitor de plăcută, de bariton.

— Nu! strigă aproape George, înțeleg perfect, vorbesc destul de bine. (Gîndul că între el și omul acesta care decidea asupra vieții lui ar putea interveni un „traducător", îl îngrozi).

— Bine. Te rog să stai jos, aici, în fața mea. Scoate-ți mantaua. E cald.

— E foarte cald, surîse George, dar îndată trăsăturile îi încremeniră: — Cum ordonați, spuse el.

Agăță mantaua, își netezi tunica decolorată și ruptă și se așeză pe scaun în fața maiorului.

— Sînt gata, spuse rece. Aștept ordinele dumneavoastră.

Maiorul nu răspunse; își proptise bărbia în pumn și-l privea atent, îndelung; apoi împinse lampa în așa fel încît lumina ei să cadă pe fața lui

George; rămasă în penumbră, faţa lui era ciudat de expresivă, ca un tablou. Mormăi, absent:

— Daaa.

Pe urmă se ridică şi atunci George văzu că are un picior de lemn

— Dumneata fumezi? şi-i împinse în faţă o pungă cu mahorcă şi bucăţi de ziar.

In clipa aceea degetele îl trădară pe George; începură să tremure, nestăpînit; tutunul se împrăştie pe jos; la fel şi la a doua încercare. Avea o poftă nebună să fumeze, dar pînă la urmă trebui să renunţe şi puse punga pe masă, cu un gest obosit.

— Dumneata ce eşti în viaţa civilă?

— Învăţător...

— A, spuse maiorul, învăţător... De ce nu fumezi?

— Nu pot să-mi fac ţigara. Imi tremură degetele, spuse George brutal.

— Aha. Păcat... Ţi-e frică?

George ezită, pe urmă nu-i mai putu susţine privirea şi-şi plecă ochii. „Acum, ca să fiu demn, ce ar trebui să spun?“ se întrebă, detaşat.

— Nu ştiu, zise. Nu ştiu dacă mi-e frică.

Maiorul isprăvise de răsucit o ţigară, o aprinse la lampă şi i-o întinse.

— De ce ai evadat? întrebă oficial.

De la primul fum, tare, tăios ca un cuţit, George ameţi.

— Nu ştiu, răspunse moale. Şi cu un surîs ironic, trist: — Voiam să ajung acasă... M-am... m-am săturat de război.

— Şi ceilalţi doi au spus tot aşa... spuse dispreţuitor maiorul. V-aţi săturat acuma, cînd l-aţi pierdut. Povesteşte-mi cum s-au întîmplat lucrurile...

Incet, amănunţit, George îi spuse totul: cum a venit colonelul la el, noaptea, pe urmă drumul prin stepă, prinderea. După ce isprăvi, maiorul se lăsă pe spătarul scaunului:

— Atîta tot? se miră. Şi... ce-ai gîndit în timpul acesta, domnule... învăţător?

George ridică din umeri plictisit. („Şi ei au spus acelaşi lucru“... Acest „şi“...) Tresări: maiorul se aplecase spre el şi rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, îl întrebă:

— Spune-mi te rog, după dumneata, cine sînt vinovaţi de acest război?

In clipa aceea George se hotărî să nu-şi mai calculeze răspunsurile. Demnitatea nu mai avea ce căuta aici, nu rima cu prudenţa şi pe urmă era indiferent „cum“ mori.

— Hitler, Mussolini, Churchill şi Stalin, spuse şcolăreşte.

Prevedea o izbucnire de furie a maiorului şi o aşteptă indiferent. Acesta însă rîse încet.

— De ce?

Cu o mişcare bruscă, George se ridică în picioare:

— Vă interesează într-adevăr părerile mele?

Se aşeză din nou. Căuta cuvintele ruseşti, ar fi vrut să se exprime corect: ar fi fost stupid să moară dintr-o exprimare greşită.

— Pentru că... toţi aceşti conducători... avînd în mînă o putere imensă... n-au făcut nimic să împiedice măcelul.

— Judeci ciudat. Noi am fost atacaţi.

— Da. Şi dumneavoastră aveţi dreptate.

— Crezi asta? Atunci de ce ai luptat?

Intrebarea i se păru atît de curioasă, încît rămase cu gura căscată.

— Poate nu m-ai înţeles... se interesă maiorul.

— Ba da... dar... ce puteam să fac? Şi cu ce ar fi schimbat istoria... faptul că eu...

— Mă întreb ce să cred despre dumneata... Nu ştii de ce te-ai bătut, nu ştii de ce ai evadat... Afirmi că şi cotropitorii şi cotropiţii sînt la fel de vinovaţi de război... Judeci ciudat... Mă mir, învăţător...

— N-are nici-o importanţă cum judec eu, spuse George, crispîndu-se.

— Acum nu are, recunoscu maiorul. Dar înainte ar fi putut să aibă.

Se ridică şi începu să se plimbe cu mîinile la spate; piciorul de lemn bocănea surd în duşumea.

— Din ce regiment, companie, pluton, ai făcut parte?

George le înşiră, apoi, fără să ceară voie, luă punga cu tutun şi-şi răsuci o ţigară nemăsurat de groasă.

— Să te mai întreb ceva. Spune-mi: ce părere ai despre dumneata?

Intrebarea îl lovi pe George ca o insultă. Roşi tot şi-l privi cu duşmănie pe maior.

— Sînt un om la fel cu dumneavoastră! spuse apăsat.

— Nu, nu eşti, clătină din cap maiorul. Nu eşti. Eu ştiu de ce m-am bătut, eu ştiu de ce aşi fugi de o mie de ori dintr-un lagăr de-al vostru. Dumneata habar n-ai şi din pricina asta eşti... eşti demn de dispreţ.

George sări în picioare, stinse ţigara şi luă poziţia de drepţi.

— Inainte de-a da ordin să fiu împuşcat, aveţi bunătatea şi nu mă insultaţi.

Maiorul ocoli masa, veni lîngă el, foarte aproape, şi uitîndu-i-se în ochi, întrebă:

— Şi dacă ţi-aşi spune că nu vei fi împuşcat?

George simţi că leşină; odaia, faţa maiorului, începură să se întunece înaintea lui; se încleştă cu degetele de spătarul scaunului. Cu o voce spartă, nefirească, strigă:

— Nu aveţi dreptul să vă bateţi joc!... Nu aveţi dreptul să mă lăsaţi să sper! Mă auziţi?

— Ba da, spuse maiorul foarte încet. Eu am şi acest drept. Deocamdată am terminat... Voi cere deslușiri în legătură cu dumneata în lagărul M. unde e toată divizia din care ai făcut parte. Nazarov! strigă şi soldatul tînăr intră.

Maiorul îi făcu semn să-l ia pe George. Din uşă îl chemă:

— Domnule locotenent! Ştii de ce voia atît de mult să evadeze colonelul Dumitrescu? — Şi adăugă apăsat: — El ştia de ce voia să evadeze.

— Habar nu am...

Maiorul se apropie iar de George şi din nou îl scrută. George îi susţinu privirea.

— Să-ți spun atunci : colonelul Dumitrescu a comandat un timp un lagăr de prizonieri sovietici. Impușca oamenii fără nici-o vină, îi chinuia... Sublocotenentul era ajutorul lui : lega prizonierii de motocicletă și-i tîra pe șosea, pînă la moarte... Pe urmă au lichidat lagărul. Au vîrît prizonierii într-o magazie, i-au mitraliat, i-au stropit cu benzină... am auzit că e un procedeu scump fasciștilor romîni... și le-au dat foc. Tribunalul militar care i-a judecat aici, în aceste zile nu s-a gîndit să-i întrebe dacă știa de ce luptă. Dar... probabil că răspunsul lor nu ne-ar fi interesat.

STEPAN SCIPACIOV

ZIUA NAȘTERII LUI LENIN

Pe dîmburi ruginii, ieșind din maluri,
Puhoaiele porneau în revărsări.
Și-orașul de pe Volga, sus, pe dealuri
Părea plutind ușor în depărtări.

Vedeai cum ghiața lunecă și crapă,
Cum merii înfloresc peste pămînt...
Era-n văzduh putere și avînt
Și orizontul se scălda în apă.

O primăvară se-arăta semeață
Și parcă inundînd în jur cîmpia
Se ridica să spargă-întreaga gheață
Nu Volga legendară, ci Rusia!

Păduri, păduri, și sus o boltă clară,
In depărtare — izbele de lut...
Atunci de mult în zi de primăvară
Atunci pe Volga Lenin s-a născut!

În romînește de M. Djentemirov

FLORIN MUGUR

OAMENILOR SOVIETICI

La voi mă gîndesc și văd fruntea boltită-a lui Lenin,
așa cum în mausoleu am privit-o : vrăjit, ametit.
Spuneam : „Nu visez : asta-i mîna mea dreaptă
și asta e mîna mea stîngă ; le simt ; nu visez.
Sînt eu și sînt treaz și în fată-mi e fruntea lui Lenin".
Pe Lenin — vă spun — l-am văzut. Iară cine nu crede,
să-ntrebe și mîinile mele, și ele-o să-i spună mai bine.

La voi mă gîndesc și văd fruntea lui albă și calmă,
văd fruntea-i boltită superb ca un arc de triumf ;
și văd cum pășesc nesfîrșite coloane de gînduri,
ostași animați de înalta, severa mîndrie
de-a fi pîn'la capăt cinstit și lipsit de prihană,
și fără de milă în fața necinstei și-n fața prihanei.

La Lenin ades mă gîndesc, și la zîmbetul vostru,
la zîmbetul vostru deschis, plin de soare, ca marea,
dar care păstrează ca marea în scoicile-i pururi sonore
ceva din vuirea furtunilor negre prin care-a trecut ;
la voi mă gîndesc, uneori, cînd sînt trist și mi-e greu,
la inima voastră fierbinte și bună ca pîinea rusească,
la hainele sobre, de meșter, la mîinile pașnice,
la marea mîndrie-a Rusiei de astăzi,
la fruntea lui Lenin.

CRISTIAN SÎRBU

PRIVEAM CETATEA VECHE A SUCEVEI

Priveam cetatea veche a Sucevei,
Inconjurat de sufletul Moldovei,
Şi mă-ncerca un cuget de departe
Să prind în tinereţea de-azi a slovei
O clipă din trecutu-i fără moarte.

Şi ca prin vis îmi apăru din zare
Ştefan pe Voitiş, aprigă-arătare
Cu arc, săgeţi, cu spadă şi cuirasă...
Făcu-n galop o voltă furtunoasă.
Şi ca redeşteptat din amintire
Cătă în jurul său cu adîncire:

„Suceava... dealul... toate s-au schimbat...
Şi ochiu-mi spune c-a sporit norodul!" —
Părea că se gîndeşte voevodul...
Şi ca un fulger a descălecat.

Cu mîini subţiri şi albe cum e luna
Luă pe urmă arcul şi cu gestul
Proctitorului mînăstirii Putna
Dădu săgeţii drumu-n sus să zboare...

Vibra văzduhul de înfiorare
Sub ramurile zărilor albastre...
Măria Sa, pieri apoi, călare. —
Şi mi-a spus parcă-n zborul ei săgeata
Să înălţăm cu rîvnă de termite
Un monument al vremurilor noastre
Spre gloria Moldovei lui iubite!

———

RUSALIN MUREȘANU

STEMA

La cruntă vînătoare de zimbri-n mare zor
Pornise Ștefan Vodă pe-un roib de foc călare
Și zimbri prin desișuri își fulgerau cărare
Spre ascunzișuri rare știute numai lor.

Și zimbrilor în față umbroasele frunzare
Li se-nchideau cu foșnet de vînt asurzitor,
Ci doar spre Ștefan Vodă se deschideau ușor
Cu crăngile plecate în jos a închinare...

Și n-apuca să fugă bourul încotrova
— Ne spune cronicarul din alte vremi, cu slova —
Căci dealul, însuși dealul i se urca-nainte

Iar sub Ștefan cel Mare se domolea cuminte
Cînd arunca în zimbru, scurt, ghioaga lui cu ținte
Spre-al cuminți și stemă să-l pună la Moldova!

IERONIM ȘERBU

HOȚUL*)

Tînărul profesor Paul Stamate ședea de două ceasuri în scaun și corecta tezele. Era absorbit, concentrat, cu fruntea sprijinită în palmă. Deodată, pielea obrazului întinsă pe maxilare începu să-i tremure. Părea că ceva îl tulbură în tăcerea odăii cu plafonul înalt și pictat cu îngeri ținînd în mîini ghirlande de flori. Încet, încet, îi fură atenția un hîrșiit înfundat, îndepărtat, care apoi deveni din ce în ce mai tare.

Aprinse veieza de pe masă, și în cercul alb de lumină, răsări un chip uscat, brun, cu trăsături fine, cu ochi mari, strălucitori și sumbri — abia acum se putea vedea că tînărul avea un aer crispat și obosit. Strîngea sprîncenele groase, trecîndu-și degetele prin părul moale, lucios, într-un gest de desnădejde.

„Nesimțitul! Iar a pus radio-ul tare. Parc-ar locui numai el în casa asta“ — gîndi Stamate. Dădu să se scoale, îndemnat să se ducă la acest „tovarăș“ Oprișan și să-i ceară să pună aparatul mai încet. Se temea să n-o trezească pe maică-sa. Dar celălalt, ca și cînd i-ar fi simțit intenția, micșoră emisiunea. Muzica se auzea acum mai stins.

Stamate nutrea o inexplicabilă rezervă, o răceală față de acest Oprișan. E adevărat că el era din fire mai închis, mai retras, dar nu într-atît încît să se ferească de oameni. N-avea ceva anume cu vecinul său, și n-ar fi putut să-i găsească vreo pricină. Îl supăra că punea prea tare radio-ul, că mergea cu pasul greu și apăsat, vorbea zgomotos, cu o familiaritate puțin cam vulgară. Altminteri se arăta a fi un om cumsecade, îndatoritor; abia îl cunoscuse și se oferise să-i ajute la mutare, cu cîteva luni în urmă, în '50... Și atunci îl sîcîise tonul intim, nepotrivit, felul lui de a i se vîrî în suflet.

„— Las' că dumneata ești cam slăbuț și coana mare, de! e femeie bătrînă. O să pui și eu umărul, că nu-i mare scofală...“ „Dacă aveți nevoie de ceva, o trimit pe Lina la dumneavoastră.“ Lina era servitoarea lui. „Cu ce vă ocupați? Profesor de istorie? Aha! Bun! V-a transferat din provincie? Cu noi o să vă împăcați, eu și nevastă-mea, Fița, sîntem oameni de treabă. Noi nu sîntem țîfnoși, nu ne ținem nasul în sus ca Nicorești de la etaj, niște foști, care acum n-au după ce bea apă. Am fost și eu cineva la

*) Din volumul de nuvele „Ceturile nopții“.

viaţa mea şi nu-mi dau ifose. Nici acum nu mă plîng, sînt la o cooperativă, şi să bat în lemn, merge! Dacă eşti deştept, te descurci!"

Asaltat de indiscreţia, de vorbăria lui Oprişan, Stamate bolborosi ceva neînţeles, grăbindu-se să scape cît mai iute. Cînd Oprişan îl văzu ridicînd singur rafturile grele de mahon ale bibliotecii, îşi corectă prima impresie:

— Slab, slab, dar eşti vînos! — spuse cu admiraţie.

Stamate se închise în sine şi nu-i răspunse. Îl apăsa un sentiment de singurătate, de înstrăinare pe care i-o accentua şi casa aceasta boierească, mare şi neospitalieră. Pe dinafară tencuiala era crăpată, vopseaua jupuită de pe giurgiuvele, iar de la balconul etajului spînzura o perdea ruginie de iederă, care cădea deasupra uşii de la intrare masivă, de fier, veşnic încuiată. Curtea era neîngrijită, iarba şi bălăriile creşteau în voie, năpădind răsadurile de flori veştede.

Pe Stamate îl năvăli o tristeţe la amintirea căsuţii albe cu geamlîc de sticlă colorată, cu ghivece de flori şi livadă de cireşi. Nu mai era de mult a lor. Taică-su o vînduse fiind încă în viaţă. Într-o noapte, murise într-un acces de inimă, în cabinetul său medical. Nu le lăsase nici o avere, în afară de mobilier, cîteva cărţi de specialitate şi instrumentele profesiunii sale.

Stamate cedase cabinetul noului medic şi cu o parte din bani achită nişte datorii, iar cealaltă o folosise pentru transportul şi instalarea în noua locuinţă de la Bucureşti unde fusese transferat provizoriu la un liceu, în aşteptarea numirii ca asistent la Facultatea de Istorie. Pesemne că se ivise o încurcătură deoarece numirea întîrzia.

Stamate nu se neliniştea; era sigur că numirea va veni curînd. Ultimele luni muncise pe brînci, slăbise, mai ales că mîncase şi prost. Ceea ce-i stîrnea îngrijorarea şi-l întuneca era boala maică-si. Ea fusese întotdeauna bolnăvicioasă, dar moartea soţului, ruinarea gospodăriei, izolarea în care trăia acum, îi agrava boala ascunsă.

De două săptămîni nu se mai ridicase din pat. La drept vorbind era un noroc că Lina o servea pe maică-sa, îi gătea cîte-o supă de legume, un compot, deretica la două-trei zile prin odăi. Femeia era şi ea de fel din Cîmpulung-Muscel şi se legase de bătrînă.

Stamate îi fixase, cu încuviinţarea lui Oprişan, o mică simbrie de cinci sute de lei pe lună; mai mult nu avea de unde plăti. El mînca la o cantină, iar seara se mulţumea cu un ceai, cu o fărîmă de brînză sau un ou. Cel puţin nu-l mai împovărau, nu-l mai măcinau servituţile mărunte la care-l supuneau boala mamei sale.

Isprăvise de corectat tezele şi tocmai se pregătea să plece în oraş, la o meditaţie. Din fundul culoarului, răzbea pînă aici o undă de muzică. Cu o mişcare reflexă, Stamate îşi îndreptă privirea spre odaia alăturată. Glasvandul era dat de-oparte; din unghiul în care se aflau masa sa de lucru şi divanul îngust anume aşezat astfel, putea să vegheze somnul maică-si, să audă cel mai mic foşnet şi să-i vină de îndată în ajutor. Căpătase o asemenea sensibilitate încît chiar cînd adormea, percepea foiala ei în aşternut, un scîncet sau un suspin abia prelins de pe buze.

O privi îndelung cum dormea liniştită, cu capul înălţat pe două perini mari. Deasupra patului atîrna o icoană de argint a Maicii Domnului, iar dedesubt ardea o candelă a cărei lumină era prea firavă ca să risipească umbrele aşternute în încăpere. Cîteva raze aurii îi încununau părul alb şi

dădeau o culoare de ceară străvezie feței cu pomeții ascuțiți, gîtului lung, slab, cu vinele ieșite în afară.

„Aproape nu mai e de recunoscut, biata de ea, — murmură Stamate contemplînd-o. Și în ciuda amărăciunii ce i se ridică în gîtlej, simțea o ușurare și o secretă bucurie — nemărturisite nici lui însuși — la gîndul că pentru cîteva ceasuri va scăpa de aceste odăi înalte și mohorîte, îmbîcsite de miros de iod și de valeriană, că va umbla pe străzi în capul gol, să-l bată vîntul, să respire aerul rece și să adulmece mirosurile tîrzii ale toamnei. Va vedea alți oameni, va primi luminile orașului, zîmbetul sau privirea fugară a vreunei femei necunoscute. Era prea izolat, prea vîrît în studii, obsedat de boala mamei sale ; trebuia să evadeze, să iasă din propria sa piele. „Ceea ce-mi propun e cu neputință, e absurd, mai mult, e o naivitate", surîse trist Stamate.

Începu să se îmbrace fără zgomot, călcînd în vîrful picioarelor. Stinse veieza și cînd vru să iasă, auzi glasul mamei sale.

— Ai plecat, Paul ?

Paul se răsuci pe loc, cu o scurtă zvîcnire lăuntrică.

— Da, mamă. Mă duc la meditație.

— Te rog nu întîrzia. Să nu mă lași singură.

— Nu, n-am să întîrzii.

— Să nu uiți medicamentele. Am nevoie de un calmant, mă mai alină noaptea.

— Bine, n-am să uit, rosti cu o jumătate de glas.

Nu avea nici un ban. Mai erau cîteva zile pînă la salariu și oricît și-l drămuia, nu izbutea s-o scoată la capăt. Boala maică-si îi impunea sacrificii peste puterile lui. Stamate credea că bătrîna nu-și dă seama cît de mult se zbătea, dar într-o zi o găsi în picioare, umblînd la șifonier.

— Unde-ți este costumul negru ?

El ridică din umeri, spunînd nepăsător că-l împrumutase unui coleg pentru o serată. Claudia Stamate clătină din cap, fixîndu-l cu ochii ei umezi și blajini :

— L-ai vîndut, — îngînă, și fără să se mai uite la fii-su, se tîrî spre pat, se culcă, rămînînd nemișcată, trează. — Mai bine-aș fi murit ! — o auzi șoptind, după o vreme.

Stamate se înfioră.

— De ce vorbești așa, mamă ? De ce mă necăjești. Vrei să mori pentru că am vîndut un păcătos de costum ? Am să-mi fac altul. principalul e să te însănătoșești dumneata. Ai mai avut crize de ficat. S-a ivit acum o complicație cu colicistita. de-aia merge mai greu. În cîteva zile ai să te simți mai bine.

De atunci, Stamate căuta să-i ascundă nevoile ; bătrîna însă. era lucidă și vedea cît e de strîmtorat. Dacă-i ceruse un calmant — de cîtva timp nu-i mai cerea nimic — însemna că nu se putea lipsi de el peste noapte. „De unde să iau bani ? — se întrebă Stamate, chinuit, făcîndu-și fel de fel de planuri. Ce-ar fi să roage să i se dea un avans la meditație ? Nu, abia începuse lecțiile de cîteva zile și ar face impresie rea. Dacă ar vorbi cu Oprișan ? Era sigur că acesta nu l-ar refuza. Oprișan... Ah, numai ideea asta era atît de umilitoare ! Mai de grabă va trece pe la prietenul său Trifu ; seara era întotdeauna acasă.

În curte, la poartă, Stamate se izbi piept în piept cu Cristina Nico-

rescu ; ea înălţă genele lungi, surprinsă, prinzînd o clipă privirea vie, întunecată a tînărului, şi trecu mai departe glacială, indiferentă.

Stamate bîigui o scuză care nu fu auzită. Fata purta un demi larg, din păr de cămilă, cu gulerul ridicat, din care ieşea un cap tuns băieţeşte, cu un obraz foarte alb şi părul castaniu-roşcat. O mai văzuse de cîteva ori şi-i venea să rîdă de aerul ei mîndru, atît de nepotrivit cu înfăţişarea adolescentă, cu candoarea expresiei, cu gura cărnoasă şi fragedă. Ochii nu-i reţinuse ; nu ştia ce culoare aveau, dar erau clari, luminoşi. Era întîia oară cînd se întîlneau faţă în faţă. Nu schimbaseră pînă acum nici un cuvînt şi din atitudinea ei înţelese că nu-l va lua niciodată în seamă. Odată o şi salutase, dar ea se prefăcuse că nu-l observă.

Jignit, orgolios, Stamate întorcea privirile ori de cîte ori o zărea. Aflase cîte ceva despre ea de la Oprişan, dar trivialitatea acestuia îl înghe-ţase : „E o ştoarfă, nu-i de dumneata !“ I se făcuse silă de Oprişan şi nu mai adusese vorba despre fată. Vulgaritatea lui îmbăloşa totul.

Pe drum, se pomeni că e preocupat : de unde venea oare Cristina ?

Era destul de curios că se purta bine îmbrăcată, cu lucruri fine, iar taică-su, un bărbat vîrstnic, cu ţinuta dreaptă, corectă, ieşea în fiecare dimineaţă după cumpărături.

„E foarte simplu, o fi avînd rezerve, — îşi spuse Stamate, şi deodată toată fiinţa lui fu stăpînită de ideea de a face rost de bani. Ea nu-l părăsi nici la meditaţie, nici pe stradă, în timp ce mintea lui lucra cu febrilitate, născocea mijloacele cele mai imposibile, spera în realizarea unor întîmplări absurde şi neverosimile. Îi plăcea să se piardă în jocul imaginaţiei, să clădească ipotezele cele mai ameţitoare. După aceea, revenindu-şi brusc îşi spuse : „Bine, bine, toate astea n-ar fi excluse într-o ordine miraculoasă a realităţii. Dar de unde iau *acum* banii pentru medicamente ?“ Era o sumă atît de meschină încît îi fu ruşine de această fantezie goală şi ridiculă.

Aceeaşi ruşine o resimţi şi înaintea lui Trifu, stingherit, neştiind cum să înceapă. O să-i ceară împrumutul la sfîrşitul vizitei, cînd, poate, gestul va veni de la sine, mai uşor, natural.

Stamate, care era cufundat în sine, zări abea acum neorînduiala ce domnea în camera elegantă a prietenului său, despărţită prin nişte uşi rulante de apartamentul părinţilor. Scrinul era deschis ; rufăria atîrna afară din sertare, hainele îmbrăcau spetezele scaunelor. Vrafuri de cărţi zăceau pretutindeni, pe covor, pe consola de marmură, pe divan.

— Ce se întîmplă aici ? se miră Stamate, poticnindu-se într-un pachet de cărţi pe care-l răsturnă. Se aplecă să-l aranjeze la loc, Trifu îl împiedică :

— Lasă-l, Paule. Mă bucur că ai trecut pe la mine. Şezi unde-ţi place, mai stăm puţin de vorbă. N-ai mai fost de mult pe aici.

— Am fost cam ocupat, spuse Stamate, căutînd un loc unde să se aşeze.

Această risipă de vestminte, de rufărie, de cărţi îi dădu brusca senzaţie că picase prost, că ar fi fost mult mai bine să nu fi venit. Şovăia dacă să rămînă sau să plece.

— Ce-i harababura asta la tine ? — stărui Paul Stamate, iritat.

O asemenea dezordine socotea că-i potrivită cu propriul său temperament, dar nu cu cel al lui Trifu. Acesta era rigid, inflexibil, sub o aparenţă de moliciune, înşelătoare prin mişcările leneşe, zîmbetul bun şi onctuos.

Stamate ştia cît de primejdioasă putea fi inteligenţa lui, de care se

ciocnea adesea în disputele lor. El era mai focos, mai nedisciplinat, dar celălalt îl readucea la obiect, urmărind raționamentul riguros, precis. Stamate îl învinuia că e dur și sec ; în fond asta și credea. Întotdeauna cînd se despărțea de Trifu era furios și-și făgăduia că n-o să-i mai calce pragul.

— Nu-nțeleg de ce ești supărat pe mine ? spunea Niculaie, glumind, eu gîndesc ca un matematician.

— Ei, asta-i bună ! se revolta Stamate. Un matematician care ignorează necunoscutele. Și pe urmă, o problemă morală nu poate fi demonstrată ca o teoremă.

— Ți-am dovedit că se poate.

— Nu mi-ai dovedit nimic.

Peste o săptămînă, două-trei, Stamate revenea la el ; avea nevoie de ordinea, de siguranța, de luciditatea spiritului său ; de aceea îl surprindea zăpăceala din odaie. Îl cercetă cu interes pe Trifu ; acesta era întors în sine, absent. Se petrecea ceva neobișnuit cu el.

— Vrei să-ți fac o cafea ? Abia am rîșnit-o, e proaspătă, spuse Niculaie cu o falsă nepăsare.

— Fă-mi o cafea, rosti plictisit Stamate căruia-i pierise curajul să-i mai ceară un împrumut.

„Ce-o fi cu Trifu ?“ se întrebă Stamate, încercînd să alunge, să îndepărteze ideea chinuitoare de unde va lua banii pentru medicamente. Nu se putea înapoia acasă cu mîinile goale. O noapte, o noapte întreagă maică-sa să se chinuiască fără un calmant care să-i aline durerile ? Ideea era de neîndurat. Ori ce s-ar întîmpla, trebuia să-și procure banii.

Trifu aduse cafele, se așeză într-unul dintre cele două fotolii de lîngă fereastră. Zîmbea. Lui Stamate zîmbetul i se păru fără sens.

— Ce s-aude cu numirea ta ? întrebă într-o doară Niculaie.

— De-ocamdată încă n-a venit.

Tînărul profesor gîndi : „Ție-ți arde acum de numirea mea, cum îmi arde mie de ce s-o fi petrecînd cu tine.“ Și fiindcă nu răbda atmosfera, discuția artificială, silnică, vorbi cu oarecare nervozitate :

— Ascultă, Niculaie, n-am venit aici să fac conversație ! E o lipsă de sinceritate între noi care mă face să mă scol și să plec. Spune omule, ce-i cu tine ? Ce ți se întîmplă ?

— Haide, potolește-te. N-am de gînd să-ți ascund nimic, deși lucrurile n-au prea mare însemnătate. Mă mut.

— Te muți ? spuse mirat Stamate. Locuiești doar la părinții tăi. Cin'te silește s-o faci ?

— Nu mă silește nimeni. În ultima vreme nu mai pot sta aici, a intervenit ceva care mă determină să-mi caut altă locuință.

— Te-ai certat cu bătrînii ?

— Nu-i vorba de-o ceartă ; asta ar fi reparabil. E vorba de o răceală între noi, poate chiar de-o ruptură.

— O ruptură ? Atunci e grav.

— Într-un fel, firește, e grav, spuse Trifu cu o liniște care-l mira din ce în ce mai mult pe Stamate. Mi-era totuși cu neputință să procedez altfel ; ar fi fost împotriva conștiinței mele, împotriva a ceea ce cred eu despre dreptate, despre cinste. Și poate, mai presus de toate, a ceea ce cred despre mine însumi.

— Din ce s-a iscat neînţelegerea? începu să fie interesat Stamate, neluîndu-şi ochii de pe chipul lui Trifu.

Acesta avu o ezitare, o clipă se umbri, apoi rosti anevoie:

— E în legătură cu vărul lui tata, un om care toată viaţa a trăit din expediente, din afaceri necurate — şi a trăit bine. Ce-a învîrtit, n-am ştiut niciodată bine, şi nici nu m-a interesat. Făcea parte din specia acelor indivizi fără nici o profesie certă, şi cu toate astea ocupa o poziţie socială, avea relaţii, era plin de bani. Acum cîtăva vreme a izbutit să intre în administraţia unei mari întreprinderi. In complicitate cu încă vreo doi, trei funcţionari superiori a făcut nişte matrapaslîcuri. Au fost prinşi toţi, arestaţi şi daţi în judecată. Hazardul a făcut să-mi revină mie sarcina instruirii procesului.

Stamate deveni mai atent, simţind furnicătura unei emoţii.

— Te aflai într-o situaţie grea, Niculaie.

— A fost înfiorător. M-am pomenit cu tot felul de mătuşi, unchi, veri, nu mai aveam odihnă, nu mai puteam să gîndesc, să lucrez. Eram încolţit din toate părţile. „Trebuie să-l scapi, trebuie să-l salvezi, Niculaie!" mă implorau cu toţii. Pînă şi bătrînul, cît e el de ţeapăn, a stăruit pe lîngă mine: „Am încredere că n-ai să arunci o pată de noroi asupra numelui nostru. Nu uita că e vorba de un membru al familiei mele." Mărturisesc că tonul lui m-a impresionat. Căpătasem insomnii, eram frămîntat. Cîteva nopţi am cercetat din nou dosarele; nu încăpea nici o îndoială. Măsluise acte şi-şi însuşise banii.

— Mulţi?

— Foarte mulţi. In instanţă, de partea civilă a vorbit şi o muncitoare. Era o femeie uscăţivă, cu faţa pămîntie; lucra de vreo cincispreze ani în fabrică. Mă uitam la ea, apoi la inculpat, la hainele lui îngrijite, la obrazul lucios şi rumen, bine hrănit şi...

Trifu se opri, îşi frecă tîmpla dreaptă, urmînd obsedat: — Să nu-ţi închipui din ce-oi auzi că sînt cumva nebun, dar o clipă am avut o halucinaţie. Mi se părea că toată puterea, tot sîngele femeii trecuse în trupul acestui bărbat sănătos şi înfloritor. Şi cît a vorbit femeia, n-am mai putut să mă descătuşez de senzaţia că într-adevăr individul acela din boxă furase nu numai nişte bani, ci un lucru mult mai de preţ: ceva din lumina, din bucuria, din speranţa ei, a mea, a ta, a fiecăruia din noi care muncim.

Stamate înălţă sprîncenele, cercetîndu-l cu o fină îndoială. Urmări surprins cum se schimbau trăsăturile prietenului său. In locul chipului cunoscut apăru o mască severă, cu trăsături imobile, cu o sticlire rece în pupile.

Stamate se turbură:

— L-ai condamnat? şopti încordat.

— Maximum de pedeapsă!

Răspunsul căzu tăios, ca o ghilotină. Stamate îşi ţinea răsuflarea, privindu-l cîteva clipe într-un fel ciudat. Apoi respiră adînc, şi după oarecare reflecţie, rosti rar, indiferent:

— Mda. Privind lucrurile mai larg, mă-ntreb dacă condamnîndu-l cu atîta asprime, ai făcut vreo ispravă. In definitiv, mişună încă destui ca ăsta în societatea noastră.

Trifu strînse sprîncenele, uimit.

— Ai ajuns atît de nepăsător, de sceptic? De cînd asta, Paul?

Atunci să îngăduim orice, deoarece din perspectiva ta, sublinie mușcător Niculaie, nimic nu mai are importanță. Nu ne mai rămîne decît să cedăm ăstora, să ne lăsăm asvîrliți deoparte, și într-o bună zi, să fim iar călcați, striviți sub călciiul lor.

— Nu, asta nu! sări Stamate.

— Și cum vrei să-i împiedici? Cunoști o altă cale? Arată-mi-o!

— Ah! cu tine nu se poate discuta! Dar dă-mi voie să am și unele îndoieli; ei, da, cîteodată am impresia că primenirea n-a mers destul de adînc, că mai persistă stări vechi și mi-e uneori lehamite. Eu aș vrea să trăiesc *altceva,* nou, curat, luminos, să-l simt, să-l pipăi, să-l respir prin toți porii mei.

— Te învîrtești într-un spațiu prea strîmt și nu-l vezi. Acest *altceva* există, numai că trebuie să-l cauți în altă parte. Iar în al doilea rînd, dacă fiecare ne-am mărgini să ne zbuciumăm fără rost, într-adevăr nu s-ar schimba mare lucru în viața noastră.

Stamate ridică din umeri.

— În sfîrșit... poate să ai dreptate. Și cu bătrînul tău ce-i? întoarse vorba.

Trifu își aprinse o țigară, înourat, pe gînduri.

— A fost rău și nedrept cu mine. Știi ce mi-a spus? rîse silnic Niculaie: „Vrei să-ți cîștigi galoane la comuniști și n-ai scrupule. Ai să faci carieră, băiete!" Îți dai seama ce grozăvie!? Asta mi-a spus-o bătrînul, care mă cunoaște mai bine decît... Și pentru cine? Pentru o secătură, un excroc, o lepădătură!

— E de neînțeles.

— El care e un om profund cinstit, care a îndurat frigul și arșița cățărat pe schele, muncind pentru alții! Tot ce vezi, casa asta, mobilele astea, sînt cîștigate de el, prin muncă aspră, și tocmai el ia apărarea unui netrebnic care n-a ostenit un singur ceas în viața lui.

— Cum îți explici această înverșunare?

— Ar fi o explicație, sentimentul de clan sau... nu, este altceva. Răsturnarea care s-a produs l-a dezorientat. În fond bătrînul e mărginit. Nădăjduiesc pentru el că pînă la urmă o să se dezmeticească, și o să priceapă unde-i e locul. De altminteri a și fost chemat la un institut de proiectări de construcții. A primit, n-a primit, habar n-am. Să facă ce-o vrea, rosti Trifu cu o subită oboseală în glas.

În încăpere se înstăpîni o tăcere, un gol, pe care niciunul din ei nu știa cu ce să-l umple. Fără să vrea, ochii lui Stamate lunecară pe ceasul de pe perete; minutarele arătau ora zece. Tresări. Îl cuprinse o nerăbdare străbătută de panică. Era tîrziu. Unde să se ducă noaptea după bani? Lui Niculaie nu mai îndrăznea să-i ceară. Se sculă în picioare. Nu putea să-l părăsească fără să-i arate o oarecare înțelegere. Îl bătu pe umeri, încurajator și rosti vag:

— Principalul e să fi împăcat cu propria ta conștiință.

— Bineînțeles. Sînt principii de la care nu mă abat.

Tonul îi zgîrie neplăcut auzul; cuvintele sunau artificial, găunos, strident. „Ce-mi pasă mie de povestea asta, de principiile tale? Principii, — gîndea în sinea lui Stamate, cu sarcasm. Îți ascunzi înapoia lor insensibilitatea, uscăciunea sufletească. Pretinzi că te-a impresionat o muncitoare. Nu te cred. Auzi? Nu te cred! Ce-ai face, dacă ți-aș cere eu acum un împru-

mut de-o mie de lei? Uite, mama mea e bolnavă. Eu sînt prietenul tău, îmi dai? Ah, aş vrea să văd ce s-ar alege din principiile tale...“ — Stamate îi întinse grăbit mîna:

— Iartă-mă că trebuie să plec. Mă aşteaptă mama, e singură.

In stradă, tînărul profesor se opri de-odată pe loc. Nu era sigur încotro s-o ia. Se lăsase ceaţă şi burniţa. Mirosul de toamnă, de ud, de putred era parcă mai pătrunzător noaptea. Merse cîţiva paşi, rar, apoi pe neaşteptate o luă la goană înapoi. Apăsă lung pe sonerie, hotărît, dar cînd se ivi în deschizătura uşii, Trifu, îndepărtat şi străin, Stamate înghiţi un nod amar şi bîigui:

— Nu mi-am uitat cumva... ţigările nu sînt la tine?

Incepu să-şi pipăie buzunarele şi prefăcîndu-se a le fi descoperit, zîmbi căznit şi stîngaci:

— Nu te mai deranja, le-am găsit, erau în buzunarul pantalonului. Noapte bună!

Auzi uşa închizîndu-se în urma lui şi cheia răsucindu-se în broască. Un val de sînge îi năvăli în obraz. „Am fost jalnic, caraghios“, se mustră Stamate, iuţind paşii, ca să se îndepărteze cît mai mult de locul umilinţei sale. Şi pe măsură ce înainta în burniţa măruntă, răcorit de aerul umed, se încuibărea în mintea lui gîndul să vorbească cu Oprişan. In definitiv îi era vecin. Şi deşi era cam necioplit, se dovedea a fi un om de treabă, săritor; avea dreptate maică-sa. De la început ar fi trebuit să-i ceară lui împrumutul. La Oprişan n-ar fi întîmpinat complicaţii psihologice; el i-ar fi dat banii simplu, firesc, socotind probabil faptul cu totul neînsemnat.

Cînd ajunse acasă, Stamate se duse drept la uşa lui Oprişan, a treia de pe stînga culoarului. Era întuneric. Rămase descumpănit. Ar fi vrut să se urnească din loc şi nu izbutea. Să se fi culcat oare atît de devreme? Cum să-l trezească din somn? E rău mamei mele, e foarte rău, tovarăşe Oprişan. Te rog să nu te superi dacă te-am trezit, aşa-i va spune. Şi aproape involuntar mîna lui apăsă pe sonerie întîi mai timid, apoi mai tare, insistent, prelung. Nu se auzea nici o şoaptă, nici o mişcare.

„Nu răspunde nimeni“ murmură într-un tîrziu, Stamate. Se retrase încet, îndreptîndu-se spre fundul culoarului. In toată casa asta, în întreg oraşul ăsta, nu era un om care să-l poată ajuta. Era un oraş cenuşiu, străin şi duşmănos.

Intră în odaia lui cu cea mai mare grijă; nu aprinse veieza. Se dezbrăca alene, cu mişcări moi, frînte. In întuneric pîlpîia doar lumina candelei. Nu vedea chipul mamei sale care dormea într-o rînă, cu spatele la el. Desluşi însă mîna care ieşea din mîneca largă a cămăşii, cu degetele lungi, osoase, zgîrcite pe marginea plapumii. O şerpuire rece îi trecu prin inimă. Nu-şi putea lua privirea de la mîna aceea palidă care mototolise aşternutul.

„A avut o criză în lipsa mea. Acum e sleită şi doarme. Măcar de ar dormi pînă la ziuă“. Mîine îi va lua neapărat medicamentul. Mîine va fi o altă zi, poate mai bună, mai luminoasă. Se pregăti să se culce. Simţi însă că-i era foame. Dibui prin dulap şi găsi un rest de brînză şi o bucată de pîine. Se aşeză pe marginea canapelei, mestecînd fără poftă; brînza era sărată, pîinea veche. I se făcu sete şi bău multă apă. I se umflă stomacul şi asta îi dădu senzaţia că se săturase. Işi aprinse o ţigară, trase fumul în piept, lacom, uitîndu-se mereu în odaia alăturată. Maică-sa dormea. Fie că

o rază tremurătoare a candelei juca pe mîna ei, fie că într-adevăr îşi descleştase degetele, Stamate crezu că bătrîna se mişcase.

„Nu doarme, se preface“ — îi fulgeră prin minte. Ea m-a auzit de cum am intrat, şi-a dat seama că nu i-am adus medicamentul. Nu mă întreabă nimic ca să nu mă amărască. A înţeles, sînt sigur că a înţeles“.

Se apropie de patul ei tiptil, tiptil. O privi intens, dureros. Şuviţe de păr cărunt, răvăşite, îi ieşeau de sub boneta de noapte. Se vedea că se răsucise mult pînă găsise trupului bolnav culcuşul potrivit. Se aplecă să-i sărute mîna, dar nu îndrăzni.

— Mamă, nu dormi ? — chemă încet Stamate.

Ar fi vrut însă să-i spună altceva : „Eu ştiu că eşti trează, că mi-ai auzit paşii, mişcările, că ai ascultat cînd umblam la dulap şi ronţăiam bucata de pîine. Te prefaci că dormi şi nu-mi răspunzi.“

Bătrîna continua să tacă, nemişcată. Respira neregulat, cu obrazul îngropat în pernă, cu gura întredeschisă. Era atîta linişte în încăperile înalte şi mohorîte încît se auzea şi sfîrîitul candelei.

Stamate se trase înapoi, uşor, fără zgomot. Se întinse pe divan, fixînd într-una mîna aceea palidă, sgîrcită pe marginea plapumei. I se împăienjeniră ochii. Era rupt de oboseală, pleoapele i se lipeau şi biruit de somn, el mai suflă printre buze :

— Ştiu că nu dormi, mîine, mamă.

*

* *

In dimineaţa următoare, Stamate bătu la uşa lui Oprişan. Îl găsi mîncînd ; pe masa acoperită cu un şervet era o farfurie mare cu şuncă, brînză şi unt. La vederea tînărului profesor, care se oprise în prag, Oprişan îl pofti să intre, vorbind cu gura plină :

— Vino înăuntru, tovarăşe profesor.

— Nu vreau să te deranjez, trec mai tîrziu...

— Fii serios, dom'le, se poate !? Mă jigneşti ! Ce-mi iei mîncarea de la gură ? Fiţo ! o strigă pe nevastă-sa. Mai adu un pahar pentru tovarăşul profesor. Am o ţuiculiţă, sparge cerul gurii !

— Nu, eu nu beau, protestă Stamate, care stătea în picioare.

— E, păi vezi ? De-aia arăţi cam precăjit ! O ţuiculiţă te înzdrăveneşte, îţi dă putere. Uite-te la mine ! rîse Oprişan, dezvelindu-şi dinţii strălucitori, de aur.

Era îndesat, fără să fie gros, cu un obraz comun, cu ochi umbriţi de sprîncene dese şi negre — ochi gălbui, rotunzi şi neîncrezători.

Nevastă-sa aduse un păhărel, scuzîndu-se că e în „neglije“, adică într-un capot mătăsos, cu flori verzi, care-i învăluia pîntecul rotunjit de sarcină. Era oacheşă, cu un neg lîngă nara stîngă şi cînd surîdea, îşi descoperea şi ea un molar îmbrăcat în aur.

Oprişan îl sili pe tînărul profesor să bea ţuica. Stamate avu senzaţia că înghiţise jar.

— Eu aşa m-am obişnuit, să mănînc mai solid de dimineaţă, — îi explică gazda, — ca să rezist pînă la patru-cinci cînd mă întorc de la treburi. Şi să ştii că-i un obicei bun ! — urmă înţelept Oprişan, tăindu-şi o felie de şuncă pe care o unse bine cu muştar. Dumneata nu guşti, tovarăşe profesor ?

Stamate simţi că salivează ; nu văzuse de mult şuncă. De unde-şi procură ăsta toate bunătăţile ? Pe semne că le cumpără pe sub mînă, la negru.

Involuntar cuprinse într-o privire odăile cu mobila înghesuită, şifonierul cu uşile întredeschise doldora de îmbrăcăminte, lustrele grele de bronz, tablourile de pe pereţi reprezentînd ţigănci şi nuduri oribile culcate pe divanuri orientale sau pajişti înflorite. Era aci o revărsare, o ghiftuială de prost gust.

Dar de unde avea atîtea lucruri ? se furişă o îndoială în cugetul lui Stamate. Şi de ce-l îmbia, de ce era atît de darnic ? Desigur nu era un secret pentru Oprişan că o duceau greu. Refuză, strîngînd din măsele. Se ridică şi spuse cu oarecare asprime :

— N-am timp să stau, eu am venit pentru altceva la dumneata. Aş vrea să-mi împrumuţi vre o mie de lei pînă la salariu. Poţi să-mi dai ?

Oprişan încetă să mai mestece, îl scrută o clipă pe sub sprîncene, apoi se destinse :

— Cu cea mai mare plăcere ! De ce n-ai spus, dom'le, din capul locului ? Între noi vecini, există ?...

— Peste cîteva zile îi restitui, adăugă Stamate.

— Eh, grija asta să am eu, — rîse Oprişan, arătîndu-şi proteza de aur. Mi-i dai dumneata cînd oi avea, n-am rămas eu numai în banii ăştia.

— Nu, peste cîteva zile, spuse Stamate, întinzîndu-i mîna.

Oprişan i-o strînse cu putere, i-o reţinu, privindu-l pe dedesubt, printre pleoapele strînse.

— Da' cine poate să trăiască, dom'le, cu salariile din ziua de azi ?! Un om cu carte ca dumneata, nu e păcat să n-ai de nici unele. — Zău aşa !...

Stamate păli. Ajunsese să fie compătimit de unul ca Oprişan ! „Tu trăieşti destul de bine !“ îi veni să-i strige în faţă, dar se stăpîni.

— Cît o să mai stea ăştia la putere ?, îl întrebă gazda, cu glasul micşorat. Mie unul mi-a ajuns pînă aici, mai spuse, ducînd palma în dreptul omuşorului.

„Mă ia drept unul de-al lui“, se crispă Stamate şi se simţi îndemnat, stîrnit să-şi bată joc puţin de Oprişan. Îl măsură cu un dispreţ învăluit, rostind zîmbitor, ironic :

— Pînă la epuizarea istorică a ideii socialiste.

Oprişan îi aruncă o privire piezişă :

— Schimb-o în mărunţiş, să pricep şi eu despre ce e vorba.

— E greu de explicat, rosti cît putu de serios Stamate, în ori ce caz înseamnă mult.

— Cît ? se interesă gazda, dornică de certitudini.

— O perioadă mai largă, poate două-trei sute de ani, cine ştie...

Oprişan căpătă o expresie perplexă, stupidă. Apoi izbucni într-un hohot de rîs :

— Fugi de-aici, frate ! Ştii că ai haz, dumneata !

— Atunci, salutare ! rosti sec Stamate şi dădu buzna afară.

Ceea ce nu prevăzuse tînărul profesor se întîmplă. Salariul şi banii de la meditaţie i se scurseră printre degete. Cumpără provizii pentru casă, medicamente, păstrînd o anumită sumă pentru o căruţă de lemne. Vremea se stricase. În odăile înalte, cu tapet cafeniu, era de-a dreptul frig. Asta le făcea mai urîte, mai mohorîte. Cu orice preţ trebuia să restituie împrumutul,

chiar de-ar fi să rabde de frig. Dar cum va răbda maică-sa ? De două zile, Stamate ținea banii la el, evitîndu-l pe Oprișan. Acest lucru era cu neputință deoarece locuiau pe același culoar și fără să vrea, Stamate se întîlnea cu el. Ori de cîte ori îl vedea, se furișa repede în casă, pînă cînd ne mai putînd să suporte, se înfățișă la Oprișan.

— Te rog să mă ierți că am întîrziat. Poftim banii și-ți mulțumesc, rosti stînjenit, înegurat, la gîndul că rămîne fără lemne. Dar în felul în care-i dădu, în ezitarea gestului, trăda ceea ce nu era în stare să spună: „Ce bine ar fi dacă nu i-ar primi".

Oprișan îl pătrunse dintr-o privire. Nu se grăbi să ia banii, și atent la frămîntarea tînărului, îi respinse încet mîna.

— Tovarășe profesor, dacă ai nevoie, eu te mai aștept. Mie nu-mi sînt de trebuință.

— Nu, te rog, se încăpățînă Stamate.

— Mi-i dai la chenzina viitoare.

— S-ar putea să n-am la vreme și n-aș vrea să...

— Am toată încrederea. Ehe, unde-ar fi toți oamenii ca dumneata ! Te-am ghicit din capul locului ce soi ești. Ține-i dom'le, ține-i sănătos ! Vrei să mă supăr ? spuse Oprișan, silindu-l să-și ia banii înapoi.

— Bine, fie, se lăsă înduplecat Stamate.

Bolborosi o mulțumire, ferindu-și ochii. Încerca un sentiment neplăcut, dureros, că avea astfel de legături cu Oprișan. Se simțea coborît, umilit. Numai gîndul că în casa lor va fi lumină, va fi cald, îl mai învioră puțin.

Cînd după cîteva zile, Oprișan îl rugă să-l lase să-și depoziteze niște boarfe în pivnița lor, Stamate se grăbi să-i facă acest neînsemnat serviciu :

— Cu plăcere, e o pivniță destul de încăpătoare : nici n-am nevoie de atîta loc.

— Știam eu că am să mă înțeleg cu dumneata, surîse Oprișan.

Stamate nu dădu nici o importanță faptului, aproape îl și uitase. Era bucuros că avea banii pentru lemne. Peste o săptămînă sosi cu o căruță plină-vîrf, cățărat pe capră. Sări jos, pe trotuar, vioiu, scuturîndu-se de talaj. Tocmai atunci ieși pe poartă Cristina Nicorescu, în același demi-palton din păr de cămilă, cu gulerul înalt și ridicat, din care se desprindea capul mîndru, cu ochii foarte clari plutind deasupra celor din jur fără să-i vadă. Haina era croită larg și tînărul profesor mai mult îi bănui zvelțețea trupului, după mersul elegant și măsurat. Piciorul îl avea lung, mușchiulos, cu glezna îngustă și fină. Călca fără zgomot — purta pantofi grej cu talpă de crep — și la fiecare pas, trupul întreg se unduia, ascultînd de un ritm ascuns, lăuntric. Era în nepăsarea frumuseții ei, închisă în sine ca o scoică, ceva ce nu putea fi știrbit de nimic din afară. În urma ei, Cristina lăsă o mireasmă delicată de parfum, ca o floare de noapte. „E splendidă !" exclamă încet Stamate, uitîndu-se după ea cu o arsură în piept.

— Măi, tovarășe, ce naiba facem aici ? Descărcăm sau tragem de coadă pisici ? răsună glasul gros și răgușit de băutură al căruțașului.

Stamate se dezmetici.

— Descărcăm ! — strigă mînios.

Ajutat de un băietan, Stamate cără butucii pe culoar, în dosul scării care urca la apartamentul Nicoreștilor. Aci, în perete, se deschidea o ușă și cîteva trepte duceau jos la pivniță.

Stamate luă cheile, intră înăuntru şi, spre mirarea sa descoperi pivniţa împărţită în două de un perete de scînduri, cu o uşă de care atîrna un lacăt greu. Nu fusese decît o singură dată în această hrubă şi-şi amintea că nu exista vreo despărţitură. O întrebă pe maică-sa.

— Tu i-ai îngăduit domnului Oprişan, spuse Claudia Stamate. M-a mai rugat să-i dau voie să-şi pună şi cîteva lucruri în cămară. Noi tot n-o folosim.

Tînărul profesor se zgîi la maică-sa.

— Şi cămara? Dar ce mai vrea?

— Eh, nu-i nimic, nu putem să-l refuzăm, rosti resemnată bătrîna, avem şi noi nevoie de el.

— Bine, mamă, dar asta e prea de tot! — se indignă Stamate. Mîine, poimîine o să vrea şi locuinţa noastră, ca să aibe loc domnul Oprişan să se întindă.

— Nu exagera, Paul. Aşa se trăieşte între oameni. Şi nu uita că în halul în care sînt eu, am nevoie de cineva. Ce m-aş face fără Lina?

— Femeia o plătim doar, nu-i pe degeaba! Nu trebuia să i-o dai. Dacă aş fi ştiut, nu te-aş fi lăsat, se posomorî Paul, încercînd sentimentul obscur al unei presiuni asupra sa căreia îi cedase. Şi poate de aceia imputa maică-si ceea ce constituia propria sa slăbiciune.

— Isprăveşte, te rog, mă oboseşti, Paul.

Discuţia o obosea şi bătrîna întoarse capul într-o parte, tăcînd. Era în această tăcere un reproş mut pe care Stamate îl ghici. Obrazul ei măsliniu se desena limpede pe perna albă; avea fruntea senină, arcadele adînci, nasul subţiat şi cum sta culcată, părul argintiu, moale ca un puf, îi descoperi urechea gingaşă, cu lobul mic. Mîinile şi le ţinea — ca de obicei — deasupra plapumei, cu degetele strînse.

Stamate se apropie şi-i sărută mîna uscată.

—Ce naivă, eşti mamă, surîse el, mîngîind-o împăciuitor.

Cuvintele nu aveau nici o însemnătate, ci inflexiunea caldă, grija, teama şi dragostea din glasul fiului său. In ochii bătrînei licări o lumină mai vie care-i însufleţi trăsăturile descompuse de boală.

— Mai de grabă, spune-mi cum te simţi astăzi? — vorbi Stamate, aplecat deasupra ei.

— Ceva mai bine. Cum m-oi întrema puţin, am să mă dau jos din pat. M-am săturat de atîta zăcut.

— Sigur, sigur, mamă, rosti cu tărie Stamate. Eu am să mă duc. Am lipsit două ore de la cursuri, îmi ţine locul un coleg. După masă am să bag lemnele în pivniţă. O să vorbesc şi cu Lina să aibă grijă să-ţi aducă mîncarea.

In tot drumul spre şcoală, nu-i ieşi din minte Oprişan. Ar fi vrut să reducă întîmplarea la proporţiile ei firesti, să se convingă că era totuşi neînsemnată, dar stăruia în el senzaţia unei constrîngeri. Îşi dădea seama că Oprişan *era sigur* că vor ceda, că nu vor avea încotro datorită situaţiei în care se aflau. Această neputinţă deşteptă în Stamate o volbură de mînie. „Ei bine, asta nu pot să îngădui". Se zbătea să ia o hotărîre şi nu îndrăznea.

După amiază, cînd se înapoie acasă, mocnea. Se schimbă, îşi puse o cămaşă kaki, iar deasupra un pulover vechi, şi începu să care butucii. Era o oră obişnuită de forfotă. Pe culoar răsunau glasuri de copii, ţipete, scîrţîituri de uşi. Din fericire această agitaţie se stingea odată cu înserarea.

Stamate căra îndîrjit, dornic să isprăvească mai repede, cînd se auzi strigat de Oprișan.

— Muncești !... Încarci cîte-un braț sdravăn, ca unul de meserie !

Stamate, care stătea pe vine, aruncă cît colo un ciot noduros, săltînd în picioare. Își șterse fruntea de sudoare cu dosul palmei, îndreptîndu-se către bărbatul solid din fața sa, îmbrăcat bine, în haine maron, cămașă și cravată de mătase.

— Voiam tocmai să-ți vorbesc tova... domnule Oprișan. Am nevoie de cămară, îmi pare rău, dar va trebui să-ți scoți lucrurile pe care le ai acolo, vorbi repede, ca și cînd s-ar fi temut că nu va avea curajul unei deciziuni pînă la capăt.

Luat pe neașteptate, buimăcit, Oprișan rosti :

— Da, da, dacă trebuie, sigur...

Își reveni totuși repede și privindu-l cu neliniște pe Stamate, rosti înmuiat, rugător :

— Fii bun și mai lasă-mă cîteva zile. La mine e înghesuială și n-am unde îngrămădi lucrurile. Numai cîteva zile... se poate ?

— In sfîrșit, cîteva zile, consimți încurcat Stamate.

— Mulțumesc.

— Și cu pivnița ce-i ? De ce ai făcut peretele de scînduri ?

Oprișan îl măsură iute pe sub pleoape, căutînd să ghicească dacă mijea vreo îndoială în creierul profesorului. Se sforța să i-o alunge, cu aerul că lui nu i-ar fi trăsnit una ca asta prin cap.

— Cu pivnița ? Păi, nevastă-mea ! Nu știi cum sînt muierile, vorbi familiar Oprișan, m-a tot boscorodit că nu-i frumos să aruncăm lucrurile de-a valma, să încurcăm locul omului, și mai mult ca să scap de gura ei...

— De ce n-ai vorbit și cu mine ?

— Zău, nu m-am gîndit ! făcu naiv Oprișan. Îmi ziceam că, de !, ce să-ți bat capul cu fleacuri. Dumneata ai alte griji, toată ziua și noaptea scrii, citești, nu-ți mai scoți nasul din cărți. De cînd sînt n-am văzut atîtea cărți ! Ce faci, bre, cu ele ? îl măguli Oprișan, rîzînd șiret.

— Măcar să-mi fi spus și mie.

— Lasă, tovarășe profesor, n-o lua așa. Eu ți-am arătat ce om sînt. Cînd o fi la ceva, e chestie de obraz ! își recăpătă aplombul Oprișan, bătîndu-l pe umăr.

Stamate se feri. Nu înțelegea nimic din felul învăluit în care vorbea Oprișan. Desprinse doar aluzia la serviciile făcute. Își mușcă buzele și înghiți în sec. Ar fi vrut să-i răspundă brutal, răstit, dar imaginea maică-si îl împiedică. „Incă nu e vremea, să se facă ea mai întîi bine", gîndi, renunțînd să-i mai spună ceva.

Oprișan, vesel, ca să-l îmbuneze scoase un pachet de țigări din buzunar și-l îmbie :

— Ia, tovarășe profesor. E americană, *pell-mell,* clasa una !

Sfamate zîmbi la auzul numelui scîlciat. Prinzînd curaj, Oprișan îl îndemnă :

— Ia și una de rezervă, sînt grozave !

Ii dădu să aprindă și după primul fum tras în piept, îl întrebă admirativ :

— Ei, ce zici ? Simți, dom'le, că fumezi o țigare ! Așa-i ?

— Așa-i, îl imită Stamate, subțiindu-și buzele.

„Parvenit şi mitocan!" — îşi spuse în sine, ironic. Se trezi însă intrigat, stăpînit de o întrebare care i se încuibărise mai demult în minte: De unde, de unde avea toate astea? În clipa aceea, Oprişan se întoarse spre scară, apoi îi făcu semn lui Stamate cu ochiul:

— La ţanc; e ora şapte! Fii atent! — spuse el, controlîndu-şi ceasul de aur de la încheietura mîinii.

Pe scară coborau cu pasul măsurat, înalţi şi drepţi, Nicorescu şi nevastă-sa, care trăgea de curea un mic pekinez. El ţinea mîinile în buzunarele pardesiului negru-verzui, ros la guler, cu poalele cam scurte din care ieşeau genunchii pantalonilor lustruiţi şi strîmţi. Nu s-ar fi putut descoperi un fir de praf pe vestmintele îndelung periate. Nicorescu umbla ţeapăn şi faţa îi era blazată, obosită, cu ceva distant, tenace în privirile îngheţate. Nevastă-sa mai purta urmele frumuseţii ei de odinioară; nu avea însă aceeaşi impasibilitate; în colţul gurii păstra un rictus de suferinţă, în ciuda demnităţii pe care şi-o impunea în atitudine.

Aşa cum erau îmbrăcaţi, Nicorescu în pardesiul scurt şi nevastă-sa într-un taileur demodat şi cu două nurci jegărite petrecute în jurul gîtului, păşind gravi, absenţi, impresionau prin aerul solemn şi puţin ridicol. Trecură pe lîngă Stamate şi Oprişan fără să ia aminte la cei doi.

— În fiecare zi, la aceeaşi oră, se duc ci-că la plimbare, clipi şiret Oprişan. Domnişoara primeşte tipii, mă-nţelegi mata. Stă un ceas-două, îi depune miza şi la revedere şi n-am cuvinte. Parcă eu nu i-aş da cinci cente? Pentru odată, o singură dată! Da' cu mine face deocamdată pe năzuroasa. Eu am răbdare şi o aştept. Curînd, curînd îmi pică dînsa la aşternut. Am şi filat-o.

— Nu-i adevărat! — răbufni Stamate, dîndu-se deoparte ca şi cînd ar fi călcat în zoi.

Oprişan rîse gros.

— Aoleu, ce copil mai eşti, spuse cu regret şi uitîndu-se din nou la ceas: „Ptiu, să nu întîrzii la teatru. Fiţo, Fiţo dragă, eşti gata?" — strigă pe culoar, grăbindu-se.

Peste un sfert de ceas, Oprişan pleca de braţ cu nevastă-sa care se legăna în mers din pricina sarcinei, înfăşurată într-o blană bogată de astrahan. Stamate le întoarse spatele; nu voia să-i vadă. Abia cînd ieşiră pe poartă, se îndreptă de şale. Mai avea de cărat destul, de stivuit lemnele în pivniţă, unde pîlpîia lumina unei lumînări. Se odihni cîteva clipe şi privirea-i fugi pe scările răsucite, sus, în odaia în care Cristina sta singură. Cum o fi în intimitate? Cum se mişca prin odaie, cum suna glasul ei? Nu-i auzise niciodată glasul, rîsul. Ce expresie lua chipul ei cînd zîmbea? O fi aşteptînd oare pe cineva? Să fie adevărat ce spusese Oprişan? se întrebă Stamate cu o inexplicabilă, o neînţeleasă mîhnire.

Asvîrli mucul de ţigară care-i fripse buza şi coborî în pivniţă. Nici nu isprăvi bine de stivuit un rînd de butuci, cînd pe culoar tropăiră nişte paşi puternici, apăsaţi. Ca împins de-o forţă dinlăuntrul lui, Stamate se repezi afară. Zări din spate un bărbat voinic, într-o haină de piele, lungă, urcînd sprinten scările care trosneau sub greutatea sa. Se auziră ciocănituri, scîrţîitul uşii, pocnetul sec şi scurt al yale-ului.

Stamate nu mai deslușea ce era în sufletul lui; scîrbă, tristeţe, părere de rău... Aşa dar Oprişan avea dreptate. De ce Oprişanii aveau întotdeauna dreptate? Ciudat era că în vreme ce aşeza din nou butucii, el în-

susi începu să gîndească la fel ca Oprișan. Nu o despuia pe Cristina numai de vestminte, ci și de visurile cu care împodobise frumusețea ei fără cusur.

„Sînt un adolescent întîrziat, un iremediabil adolescent", își spunea în sine cu dispreț. Totul era limpede, brutal, fără putință de îndoială. Chiar acum, în clipa aceasta, ea se lăfăia în brațele acelui bărbat străin. In închipuirea sa, Stamate încercă să alunge, să nimicească imaginea întinată a fetei. Dar deodată, se auzi un zgomot pe scări ; erau niște pași grei și grăbiți, iar în urma lor alți pași, ușori, și un glas care chema, implora :

— Fredi, nu pleca... te rog... nu mă lăsa așa... Fredi...

Stamate se năpusti afară, încremenind în pragul pivniței. Cristina alerga în pijama, în picioarele goale, după bărbatul cu haina lungă de piele. Il ajunse pe ultima treaptă, apucîndu-l de braț.

— Nu mă lăsa așa...

Bărbatul se smuci, o izbi cu umărul în piept, mîrîind :

— Du-te-n măta de curvă !

Și ieși, trîntind ușa furios. Fata rămase țintuită de perete. Umerii îi tremurau ușor. Era palidă și pe obrazul ei ca de porțelan, se întipărise o grimasă de durere insuportabilă. Ținea ochii închiși, imobilă, părînd că doarme.

Stamate se apropie de ea ca un somnambul.

Cristina ridică încet pleoapele și se simți deodată stăpînită de-o privire sumbră și arzătoare. Primul ei gest fu să-și strîngă pijamaua la piept, înfiorată, pătrunsă de frig. Era în acest gest ceva atît de nevinovat și sfios, încît Stamate îi vorbi adînc, cald, ca unei iubite :

— Să nu te îmbolnăvești... Vrei să te ajut să urci sus ?

Și cînd el întinse brațul, fata se adună în ea, se trase înapoi, țipînd cu ură :

— Să nu mă atingeți !... Să nu mă atingeți !

Apoi fugi pe scări, izbucnind în plîns.

Stamate fu străpuns de țipătul ei, de sclipirea de ură din ochi. Era tulburat, umilit și dezorientat. Ii tremurau genunchii și se înapoie în pivniță, așezîndu-se moale pe un butuc. O oboseală mare îi cuprinse întreg trupul. Nu mai putea să gîndească la nimic. Își lăsă capul în piept, murmurînd întunecat, gol :

— In jurul meu e murdărie ; totul e numai murdărie !

*

* *

In noaptea aceea îi fu rău mamei sale. Alergă la un doctor din cartier. Lui Stamate nu-i inspira încredere. Era un om modest, simplu, și din întrebările pe care i le puse bolnavei, tînărul profesor deduse că nu e prea priceput. Ii prescrise niște rețete și-i recomandă să o ducă vara la Călimănești. Făgădui să mai treacă, nu să uită la onorariul pe care Stamate i-l vîrîse în mînă și plecă, stingherit, ca și cînd s-ar fi dezvinovățit de această vizită nocturnă.

A doua zi, Stamate telefonă unui profesor medic, gata să facă ori ce sacrificii. Se hotărî să-și revizuiască biblioteca și să vîndă o serie de cărți care nu-i erau absolut necesare. De altminteri, nenumărate volume zăceau de-avalma, ne mai încăpînd în rafturi.

Profesorul se interesă dacă o mai văzuse cineva pe bolnavă. Stamate spuse numele doctorului de cartier. „Cine? Dragomirescu... din Silfidelor? Dac-a văzut-o Dragomirescu nu mai aveţi nevoie de mine. Faceţi ce v-a spus el". Şi profesorul îi închise telefonul.

Stamate, contrariat, dădu reţeta la farmacie. Peste cîteva zile, durerile maică-si cedaseră, şi observă la ea o oarecare înviorare. Plin de nădejde, cu o bucurie naivă, se foia pe lîngă patul bătrînei.

— Acum ai să te faci bine, o să vezi, — rosti cu însufleţire.

— Da, mă simt parcă mai întremată, mi-a revenit şi pofta de mîncare, surîse bătrîna.

Stamate îşi aminti că cheltuise şi ultimele rezerve. Se porni să scotocească prin rafturile bibliotecii. Scoase cîteva volume pe care le puse deoparte pentru vînzare. O parte din cărţi le adună în cîteva vrafuri, le legă cu sfoară şi le duse în cămara eliberată de curînd de Oprişan. Îl izbi în nări o duhoare iute, puturoasă. „Ce dracu o fi ţinut aici?" — se întrebă Stamate. Încăperea era îmbibată de un miros de piele crudă, de argăseală proaspătă. Nu se opri asupra acestui amănunt, era atît de vesel că se îmbunătăţise starea maică-si, atît de preocupat să capete mai repede banii pe cărţi, încît se grăbi să încuie lacătul şi să plece în oraş. Cunoştea un amator de lucrări istorice. Se duse acasă la el, îl găsi şi vîndu cărţile pe un preţ mai bun decît se aştepta.

Primul lui gînd fu să-i cumpere ceva maică-si. Uitase că ea nu putea să mănînce deocamdată decît regim. Cînd coti colţul străzii, constată că se afla la o depărtare de cel mult zece minute de fosta locuinţă a prietenului său Trifu. Din seara aceea nu-l mai văzuse. Oare să se fi mutat? Era de vreme; abia se înoptase. Noaptea era limpede şi rece. Îşi ridică gulerul canadienei şi o porni spre casa lui Trifu. Poate va afla noua lui locuinţă. Undeva, în fundul conştiinţei sale, ar fi vrut să-l găsească pe loc, să-şi bată joc de „independenţa de gîndire", „de principiile" lui, să-l descopere în proprii săi ochi, să-i arate că în fond era un mic burghez, comod, care n-avea tăria să se lepede de confort, de atmosfera călduţă a familiei. Gustă chiar o satisfacţie crudă cînd zări lumină în odaia lui Trifu: „E acasă, bietul de el" — îl compătimi răutăcios Stamate. „Ce surpriză cînd mă va vedea. N-o să-i facă prea mare plăcere".

Apăsă pe butonul soneriei. După o vreme apăru slujnica:

— Domnul Trifu e acasă?

— Da, e acasă... Poftiţi înăuntru...

— Aşa, foarte bine! jubilă Stamate.

— Aveţi vreo veste de la domnişoru'? rosti încet, ferit, slujnica.

— Cum, Niculaie nu-i acasă?

— Păi, nu ştiţi? a plecat de la noi...

— Ba da... da, vorbi încurcat Stamate. Îi cunoşti adresa?

— Nufărului 15. Eu mă duc odată pe săptămînă să-i fac curat. Stă singur cuc şi-i aşa de urît acolo...

— Bine, bine, mormăi Stamate, strîngînd sprîncenele.

„Sînt rău şi nedrept" îşi spuse în sine. Şi-l cuprinse remuşcarea că nu se interesase de atîta vreme de Niculaie. Avusese aşa dar tăria să rupă legăturile cu familia, să trăiască singur, izolat, ascultînd doar de îndemnul conştiinţei sale. Era un om întreg, inflexibil, acest Niculaie.

In Stamate se trezi o ascunsă admiraţie, o dorinţă puternică de a fi împreună cu Trifu, acum, imediat. Simţea şi o nestăpînită curiozitate să

afle ce anume mai gîndea, ce schimbare se produsese în sufletul lui. Sări în primul tramvai și tot drumul își imagina revederea cu prietenul său. Cum va fi întîlnirea lor ? Ce-i va spune ?

In același timp, Stamate era urmărit de mirosul acela de argăseală ; își aminti vag că Oprișan îi spusese cîndva că lucrează în pielărie. Nu putea să uite, să scape de acest miros care ținea trează în el o anume neliniște, răspîndindu-se cu o fină vibrație pînă în fibrele cele mai adînci.

Coborî aproape la capătul liniei, rătăci prin cîteva străzi pînă nimeri Aleea Nufărului. Căută numărul casii, și după vreo douăzeci de pași se pomeni în fața unei clădiri vechi, cu un cat și un fel de peron larg de cărămidă. Bătu la prima ușă și întrebă de judecătorul Trifu. I se arătă o altă intrare, în dosul casei. Urcă o scară îngustă și putredă și, în sfîrșit, îi descoperi locuința. Pe ușă era prins un bilet : „Nu sînt acasă. Mă înapoiez tîrziu".

Stamate se opri, dezamăgit. Era atît de sigur că-l va găsi ! Pentru cine o fi lăsat acest bilet ? I-ar fi scris două-trei rînduri, dar n-avea nici hîrtie, nici creion. Se mai învîrti pe dinaintea ușii, nehotărît, apoi coborî scările.

Cînd să iasă pe poartă, îi veni drept în față Trifu. Apariția lui fu neașteptată și o clipă Stamate rămase neclintit. Se pomeni însă îmbrățișat și văzu o asemenea bucurie în ochii lui Niculaie, în exclamația lui surprinsă „Măi, Paule !", încît se topi în el orice rezervă și căldura prietenului îl pătrunse, se împrăștie, bună, alinătoare, în sufletul lui. Simțea în mod nedeslușit că de asta avea nevoie, de un gest cald, spontan și iată că venise !

Trifu îi petrecuse o mînă pe după umeri și-l împingea sus, pe scări, vorbind cu însuflețire :

— Pe unde mi-ai umblat ? N-ai mai dat nici un semn, nu te-a interesat soarta mea. Am fost pe la tine să aflu ce s-a întîmplat. Te văd întreg, sănătos, e adevărat puțin cam palid, cam „interiorizat", dar ăsta e chipul tău obișnuit, rîse Niculaie.

Stamate primi ironia, rîzînd ușor, eliberat ca de o povară. Nu-și lămurea ce anume produsese această destindere înlăuntrul lui, felul în care-l întîmpinase Niculaie, odaia simplă, curată în care locuia prietenul său ? Se uita cu interes în juru-i, la perdelele de creton, la divanul și fotoliile acoperite cu același material colorat și viu, la masa de stejar pe care ardea o lampă făcută dintr-un sfeșnic de argint, cu-n abajour.

Trifu îi prinse privirea :

— N-am luat decît lucrurile mele, cărțile, pickup-ul, plăcile, și bineînțeles rechaud-ul și ibricul. Cum îți place aici ?

— Mă simt foarte bine, spuse zîmbitor Stamate, cufundat într-un fotoliu, cu picioarele lungite.

— Nu te mai întreb, cred că bei o cafea. Am o nouă formulă, grozavă. In treacăt fie spus, fiecare cafegiu are formula lui. E un snobism de care m-am molipsit și eu.

Stamate își aprinse o țigară, gustînd o tihnă, o liniște pe care n-o mai încercase de mult. Își plimbă ochii pe rafturile de cărți, fără să se obosească să ridice mîna, deși erau aproape de el ; de asemeni nu răscoli ca altădată vraful de plăci de pe mesuța alăturată. Se mulțumi doar să spună :

— Ai vreo placă nouă ?

— Un Mozart. Mi l-a adus un coleg care a fost în Germania. Vrei să ţi-l pun ? Poftim şi cafeaua, e gata !

— Nu, încă nu. Poate o să-o ascultăm mai tîrziu.

Stamate îl observa în ascuns pe Trifu ; era atît de calm, de firesc, ca şi cînd n-ar fi trecut printr-o aspră încercare. „Aş vrea să am tăria lui", îşi spuse în sine. Şi în acelaşi timp ceva îl aţîţa să-l întrebe :

— Mai ai veşti de la ai tăi ? Bătrînul e tot atît de ţeapăn ?

— Nu mai ştiu nimic despre el. De cîteva zile nu mai vine slujnica la mine, aşa că...

— Bine, şi ţi-e indiferent, nu te doare ? E totuşi tatăl tău ? Ţii la el, asta o ştiu foarte bine, să nu negi.

— Nici n-am de gînd.

— Atunci ?

— Ce vrei să fac ? Să-l conving, să-l rog, să-i cad în genunchi să vadă realitatea din jurul lui ? Poate aş face-o, dacă asta ar reuşi să schimbe ceva, dar nu foloseşte la nimic. Între noi lucrurile sînt limpezi. Eu nu pot să trăiesc cu ideile lui, ci cu ale mele. Şi aceste idei sînt de asemeni limpezi.

— Ah, doamne, dar în viaţă lucrurile nu sînt aşa de nete, de clare ; alb şi negru ! Nu laşi loc pentru nici o nuanţă, pentru nici o îndoială.

— Tu însă complici prea mult, rosti cu îngăduinţă Trifu, uitîndu-se lung la el, mustrător. De ce nu mi-ai spus că mama ta e bolnavă ?

Stamate tresări. Rîse nesigur, forţat.

— Mă iei prin surprindere, ca un judecător. Nu ţi-aş putea spune de ce, dar n-a venit vorba sau... habar n-am de ce !

— Imi amintesc că erai foarte frămîntat, poate aşteptai ceva de la mine, de asta mi-am dat seama mai tîrziu, şi mi-am făcut o amară vină că te-am lăsat să pleci fără să aflu ce-i cu tine. Dar eram şi eu zdruncinat.

— Nu mai are nici o importanţă.

— Are. Nu te preface. După ce-am fost la tine şi am văzut-o pe maică-ta bolnavă, am înţeles cît de inutil complici tu faptul cel mai simplu. Nu e bine, nu e sănătos, dragul meu. Am crezut că între noi, nu ne ascundem nimic.

— Dar eu ce-ţi ascund ?

— Ei, haide, nu te-aprinde, îl bătu Niculaie pe genunchi. Să lăsăm astea. Avem timp să ne ciondănim şi altădată. Nu vrei mai degrabă să asculţi puţină muzică ?

Şi fără să-i mai aştepte încuviinţarea, Trifu alese una din plăci, o învîrti pe disc şi fixă acul.

„Ce se bagă în sufletul meu ? Ce scormoneşte ? se răsuci în sine Stamate. Ce-aş avea să-i spun despre mine ? Să-i povestesc despre *aventura* mea cu Cristina ? Despre vecinul meu Oprişan ?" Intr-adevăr, ce ciudat că nu-i pomenise pînă acum de nici unul din ei ! Ce-ar fi să-i istorisească păţăniile, să-i destăinuie şi bănuiala ce-i încolţise în minte cu privire la Oprişan ?

Ce-ar fi să-i vorbească despre descoperirea pe care o făcuse cu două ceasuri înainte, că în cămara lui ţinuse nişte piei crude şi poate că aceste piei... Nu ! Dacă era totuşi adevărat ? Stamate se înfricoşă. Erau lucruri pe care nu le-ar fi putut mărturisi nici celui mai bun prieten al său. Trebuia neapărat să-i restituie împrumutul lui Oprişan, să rupă orice legătură cu el, să se elibereze cît mai repede de acest om.

Gîndurile îi fură împrăștiate, fărămițate, absorbite de fluxul melodic care invadase încăperea. Era o deschidere largă, într-o lănțuire de sunete, clare, energice, încît pentru moment nu recunoscu compozitorul. Incet, încet urechea lui desprinse o frază gingașă, luminoasă, care revenea, se amplifica într-o profuziune de scînteieri sonore. Pe măsură ce motivele se legau între ele, ca niște arabescuri strălucitoare, fraza muzicală căpăta tot mai multă lumină, grație și seninătate.

O nespusă încîntare se zugrăvi pe fața lui Stamate, care se desfăcea parcă înlăuntrul lui, spălat, limpezit de zgura adunată în ultimile zile. Nici nu știu cînd se terminase prima parte a concertului. Îi era greu să se rupă din această vrajă binefăcătoare și spuse, surîzînd :

— Imi pare rău, Niculaie, eu trebuie să plec. I-am făgăduit mamei că vin mai devreme acasă. Aș vrea să mai repetăm asemenea seri.

— Te-aștept, vino cînd dorești.

Își strînseră mîinile cu putere, regăsiți, și Stamate o porni pe stradă cu capul înălțat, liniștit și parcă mai împăcat cu sine. In preajma casei, își aminti că nu avea țigări. Coborî pe trotuarul de vis-a-vis, la tutungeria din colț, și cînd să apese pe clanța ușii, îi zări înăuntru pe Oprișan și Cristina. Pe cel dintîi îl recunoscu numaidecît, deoarece stătea în profil, iar pe fată o deosebi după statura și demi-ul din păr de cămilă. Cristina era cu spatele la el și-și cumpăra pe semne țigări. Oprișan tocmai vîrîse mîna în buzunar.

Stamate reținu gestul și se dădu fulgerător de-o parte. O durere scurtă, ascuțită, îi tăie pieptul. Se rezemă de perete să nu fie văzut, căci imediat, după aceea, se ivi Cristina, urmată de Oprișan. O auzi pe fată protestînd, încurcată :

— Vă rog, dar n-are nici un rost, domnule Oprișan.

— Vai, se poate, cui nu-i place o țigară americană ? Imi faceți o deosebită onoare să primiți pachetul. E, cum să zic, o mică atenție, la mine nu contează.

Lui Stamate i se zbîrci pielea pe el de dezgust. Nu se mișcă de pe trotuar, privindu-i cum traversau strada, Cristina zveltă, cu pasul întins, iar alături Oprișan care călca îndesat, lipindu-se de ea, căutînd să micșoreze distanța pe care fata o punea între amîndoi. Brusc, ascultînd de-o pornire irezistibilă, Stamate făcu un scurt ocol și le ieși înainte în dreptul porții. Nu-l vedea pe Oprișan. Ochii lui arzători o căutau pe fată. Cristina se opri o clipă și-l privi, tresărind. El desluși în această privire o umbră, o dorință să-i comunice ceva, să fugă... Era atît de tulburat încît nu-și dădea bine seama.

— S'trăiești, domn'profesor ! îl salută Oprișan, clipindu-i cu înțeles.

Cristina se repezi în curte. Oprișan se luă după ea, insistînd :

— Imi dați voie, domnișoară...

Fata nu întoarse capul. In silința lui Oprișan de a fi politicos, era ceva atît de exagerat, de grosolan și de comic totodată, încît Stamate rîse, în ciuda oboselii, a tristeții care îl năpădiseră fără veste.

Dar îndată ce păși pragul apartamentului său, fu surprins de un lucru neobișnuit ; în amîndouă încăperile ardeau toate luminile. Mobilele pluteau de obicei în penumbră, indecise, ca niște pete mari de întuneric. Dulapul, cele două comode, scrinul, fotoliile din odaia maică-si răsăriseră cu liniile lor grațioase, frumos arcuite, și vechimea lor statornicea o atmosferă de

tihnă intimă şi plăcută. Chiar şi camera sa de lucru arăta altfel, reflexele luminii jucau în cotoarele aurite, în lemnul de mahon al bibliotecii. Soba de faianţă albă, sclipea. Alături, fotoliul de asemeni vechi, în care-i plăcea să dormiteze sau să viseze, avea ceva elegant în curbura braţelor, în tapiţeria de mătase verde cu tonuri stinse.

In mijlocul odăii era aşezată o mesuţă ovală, aşternută cu o faţă de masă de Damasc, pe care străluceau vesela şi tacîmurile. Stamate privea cu încîntare această schimbare şi fu de-a dreptul uimit, văzînd-o pe maică-sa în picioare. Purta pe cap o bonetă dantelată, şi-şi acoperise umerii şi spatele cu un şal mare, negru, cu flori roşii.

— Ce risipă de lumină ! se bucură stins Stamate. Da' de ce te-ai obosit, mamă ? Asta este un efort prea mare pentru dumneata.

— Mi-a ajutat şi Lina.

— Trebuia să te odihneşti, să stai culcată.

— Două săptămîni îmi ajunge, mă dor şi oasele de-atita zăcut în pat. Aşa mă mai dezmorţesc şi eu puţin. Pe urmă voiam să mănînci şi tu odată mai omeneşte, nu pe colţuri de mese.

— Sărut mîinile...

— Ei, haide, aşează-te. Ia stai... eşti cam palid, spuse bătrîna, apropiindu-se de el.

— Aş, ţi se pare ! Asta-i felul meu obişnuit, se forţă să zîmbească Stamate.

— A da, era să şi uit ; ai primit o vizită azi după amiază.

— Ştiu. A fost Niculaie pe-aici, spuse tînărul profesor, urmărind-o pe maică-sa cum se foia de colo pînă colo, înduioşat de şubrezenia ei.

— De unde ştii ?

— Inchipuieşte-ţi, ce coincidenţă ! Ne-am căutat unul pe altul în acelaşi timp. Tocmai cînd să plec de la el, l-am întîlnit, jos, în curte.

— Ţi-a lăsat un bilet, poftim ! i-l întinse bătrîna, strîngîndu-şi şalul ca şi cînd i-ar fi fost frig.

Stamate îl desfăcu încet şi citi : „Am fost îngrijorat că n-ai mai dat nici un semn de viaţă. Am nevoie de tine. Nu lipsesc serile de-acasă, cu excepţia serii de azi cînd am ieşit să te caut. Cred că avem să ne spunem multe lucruri. Te-aştept pe curînd. Cu afecţiune, Niculaie".

Iată, nimeni nu poate trăi singur. Trebuie să ai rădăcinile în ceva, să simţi alături de tine căldura unui om, unui prieten. Nici Niculaie nu poate îndura singurătatea, reflecta Stamate.

Gîndul îi era însă întors spre Cristina. Revăzu din nou scena umilitoare, dureroasă de pe culoar ; bărbatul acela cu mantaua lungă de piele coborînd scările... Cristina alergînd după el în picioarele goale... izbitura în piept care-o lipise de perete... Cristina nemişcată, palidă, cu ochii închişi... şi strigătul acela plin de ură : „Să nu mă atingeţi !... Să nu m-atingeţi !" Iar acum, aceiaşi Cristina mergea alături de Oprişan, de omul ăsta vulgar, pe care-l bănuia, era chiar sigur că învîrtea afaceri dubioase, murdare. Altfel, de unde avea atîţia bani ? Stamate strînse dinţii, să-şi înăbuşe scîrba, dezamăgirea şi revolta. „La urma urmii, se şi potrivesc", îşi spuse cu cinism.

Dar nu putea să alunge privirea ei în care tremura o umbră, o dorinţă să-i spună ceva... Şi deodată înţelese că strigătul acela „să nu mă

atingeți!" nu i se adresa lui, ci releva oroarea unor umilințe, înfrîngeri, a căror adîncime nu era în stare s-o cuprindă.

— De ce te-ncrunți mereu, dragul meu? îl întrebă bătrîna cercetătoare.

Stamate își reveni brusc:

— Eu? Mă gîndeam... nu-i nimic important.

— Ai cumva vreo veste proastă cu numirea ta? rosti neliniștită Claudia Stamate.

— Dimpotrivă. E o chestiune de cîteva zile. Mi-au confirmat-o și la facultate și organizația de partid. Se pare că am fost socotit printre cei mai buni. De acest lucru se ține seama, o asigură Stamate cu oarecare febrilitate în glas.

Bătrîna clătină din cap.

— Te-ndoiești, mamă?

— Nu. N-am nici un motiv. Îmi zic doar că poate ești prea încrezător. Și tatălui tău i se prevestea o carieră strălucită și i-a luat-o înainte alții mai vicleni, oameni fără caracter, gata la ori ce compromis. El n-a vrut niciodată să cedeze și din pricina cinstei lui, îl mutau mereu dintr-un oraș într-altul. Abia ne încropeam gospodăria, și iar eram siliți s-o desfacem. Asta l-a îmbolnăvit de inimă rea și s-a pierdut, lăcrimă bătrîna, cuprinsă de amintiri.

Era o poveste tragică pe care Stamate o auzise de atîtea ori încît o știa pe de rost. Își amintea bine de taică-su; un impulsiv, care nu ținea seama de ranguri, de poziții sociale, spunîndu-și deschis părerea ori unde se afla, chiar dacă asta îi aducea dușmănii statornice și tenace. La Ministerul Sănătății era considerat „element bun, dar intratabil", și fusese îndepărtat de la funcțiile importante pe care le-ar fi meritat priceperea și onestitatea sa.

Maică-sa nu avusese o viață ușoară cu el, dar nu cîrtise, oricîte suferințe îi aduceau caracterul neînduplecat al soțului. După moartea doctorului Stamate, bătrîna, printr-un proces firesc la asemenea naturi devotate, căzuse într-un fel de adorație pentru bărbatul ei.

Se temea totuși ca feciorul să nu-i fi moștenit firea și, poate, destinul. Lumea din afară nu se schimbase pentru ea; era tot nesinceră, rea și dușmănoasă. Și această lume nu putea fi decît potrivnică fiului ei. Stamate înțelegea starea mamei sale și încercă să i-o spulbere.

— Împrejurările nu mai sînt aceleași. Vezi și dumneata că am fost adus la București, mi s-a dat casă, am fost propus să fiu numit asistent universitar. Nu m-am rugat, nu m-am umilit, n-am intervenit la nimeni. Asta nu înseamnă nimic pentru dumneata?

— Da, e adevărat, recunoscu bătrîna, îngîndurată.

— Să admitem că mi s-ar face o nedreptate, urmă tînărul înfierbîntat, e deschisă înaintea mea ori ce cale, pot să lupt pentru dreptul meu. Și ceea ce este mai important, e că nu sînt singur, alături de mine mai sînt și alții care prețuiesc munca, meritele mele. Nu, mamă, nu e chiar atît de ușor să fiu dat de-oparte fiindcă unul s-ar bucura de protecție, iar altuia nu i-or fi plăcînd ochii mei. Așa ceva nu mai e cu putință. De asta să fi sigură.

— Ciudat. Așa mi-a vorbit și Niculaie.

— Ai discutat și cu el chestiunea asta, surîse Stamate.

— E, ce să-i faci din una-n alta, am ajuns și aici, se sfii maică-sa.

— Oh, doamne! tot așa ai rămas, rosti cald Stamate, căruia îi apărea fermecătoare ființa aceea plăpîndă cu boneta dantelată pe cap, cu șalul cu flori roșii pe umeri. Boala nu reușise să-i distrugă trăsăturile fine, înnobilate de suferință. Intreaga ei făptură, șubredă cum era, inspira respect prin ținuta-i demnă, îngrijită, prin felul grațios în care se mișca, prin gesturile măsurate, prin deșteptăciunea ochilor vii, scufundați în orbitele adînci, de-asupra cărora strălucea fruntea înaltă și pură.

Stamate văzu la un moment dat o ușoară alterare în fizionomia ei. Era atît de obișnuit cu chipul maică-sii, îi cunoștea atît de bine fiecare linie, fiecare cută, încît percepea cea mai mică schimbare.

— Ți-e rău, mamă? — se alarmă el.

— Nu... a fost ceva trecător, rosti moale bătrîna.

— Ți-am spus că n-ai voie să te obosești! De ce nu ești ascultătoare? — o mustră blînd Stamate.

Auzul îi deveni subit atent la zgomotul, la ușile trîntite de pe culoar.

— Ce-i zarva asta? — se interesă bătrîna.

Intr-adevăr, la această oră era de obicei liniște. Stamate ascultă; se auzi o forfotă, un văietat, un plînset de femeie.

— Ce să fie? Mă duc să văd, spuse, dînd să se ridice.

Bătrîna îl opri.

— N-ai ce să cauți afară. Stai te rog, aici, Paul.

Dar după cîteva clipe cineva se apropia cu pași repezi de ușa lor, ciocăni de două ori, scurt, nerăbdător. Inainte de a spune Stamate să intre, năvăli înăuntru Oprișan. Era livid, descompus, pradă unei mari agitații și ținea în brațe un pachet înfășurat într-o hîrtie de ziar.

— Doamnă Stamate... tovarășe profesor... e control la mine, vorbea el ca un rătăcit, punînd pachetul pe masă. In nimeni pe lumea asta n-am încredere decît în dumneavoastră... In dumneata, tovarășe profesor... vă las aici banii mei... îi iau mîine dimineață... eu am să mă furișez prin ușa din dos... vă rog... mă salvați... am încredere, bolborosi Oprișan, și o sbughi afară tot atît de neașteptat precum sosise.

Stamate și maică-sa rămaseră încremeniți. El nici nu avusese cînd să se împotrivească. Il prinsese, îl încătușase spaima lui Oprișan. Cînd își reveni, primul său impuls fu să stingă luminile. Incăperile se scufundară într-un semi-întuneric de taină, în care pîlpiia doar luminița candelei sub icoana Maicii Domnului. Din umbră, Stamate deosebi obrazul maică-si, ochii ei parcă mai mari și mai lucitori ca niciodată, ațintiți asupra lui. Tăcerea, întunericul, îl apăsau pe piept.

— Să reaprind lumina? Spune-mi, s-o reaprind? rosti înfrigurat.

— Nu, oricum mă duc să mă culc, vorbi Claudia Stamate cu un glas liniștitor.

Se ridică de pe scaun, și în loc să intre în odaia ei, se așeză în fotoliul vechi cu tapițeria de mătase verde de lîngă soba de faianță. Pachetul zăcea, acolo, pe masă, între ei amîndoi. Un colț al jurnalului se desfăcuse, dezvelind un maldăr de hîrtii albastre. O curiozitate nestăvilită îl împinse pe Stamate spre masă. Făcu o mișcare, tresărind. Pe culoar răsunară voci amestecate, bocănit greu de pași. Se apropiau, se îndepărtau? Nu-și mai putea da seama. Inima îi zvîcnea cu putere.

— Ar trebui să ascund pachetul ăsta. Unde să-l ascund? se frămînta Stamate.

Bătrîna veghea, uitîndu-se neclintit la fiul ei.

— De ce să-l ascunzi? Nu vine nimeni la noi.

Tînărul profesor sta tot timpul încordat; desluși pașii topindu-se în fundul culoarului... Numără în gînd: unul, doi... trei... ușa cu arc scîrțîi ascuțit... au plecat!

Stamate își trecu degetele prin păr, respirînd adînc. Nu avea astîmpăr. Se învîrtea de la un capăt la celălalt al odăii, tulburat. Era atît de cufundat în sine încît uitase și de maică-sa care-l privea țeapănă din fotoliu. Ea însăși arăta ca o momîie neînsuflețită, în care doar ochii sclipeau în fundul orbitelor.

Stamate simți privirea ei și-și ridică capul, întorcîndu-se deodată spre bătrînă:

— De ce nu te duci să te culci? Ai spus că te culci?! vorbi răgușit.

Ea nu răspunse numaidecît. Își strînse șalul pe umerii înguști:

— Ba da, mă duc, spuse, sculîndu-se anevoie.

Umbla ușor, de parcă nu ar fi avut greutate, abia atingînd podeaua. Lîngă glasvand se opri puțin, apoi merse mai departe și se vîrî sub plapumă. Se întinse în pat, cu fața în sus. Razele candelei așterneau pe chipul ei o fină poleială aurie. „E slabă, n-are un pic de putere", își spuse în sine, Stamate. Sprijinită pe pernele înalte, bătrîna continua să-l pironească în tăcere. El se trase înapoi de lîngă masă, scoase o carte din bibliotecă, răsfoi cîteva pagini și o trînti la loc în raft. „Dacă vine cineva la mine"? se răsuci în lăuntrul lui și se repezi spre pachetul de pe masă. Vru să-l învelească mai bine, să-l pună într-un alt loc, să-l ascundă dar mîinile lui îl răvășiră, tremurînd.

Stamate se holbă de uimire. Niciodată nu văzuse, nu-și închipuise că și acum se putea agonisi atîția bani. Cinci teancuri de cîte o mie de lei erau înfășurate în banderole. Pe fiecare din ele scria cincizeci de mii. Restul pachetului conținea o grămadă de hîrtii de o mie, de cinci sute și de o sută. Cele mai multe erau însă bancnote de o mie. Dintr-o ochire, Stamate prețui că laolaltă puteau fi aproape cinci sute de mii de lei.

„Cinci sute de mii! — exclamă el, înmărmurit. Cîți ani de muncă i-ar trebui ca să adune atîta bănet? Doamne, niciodată, niciodată nu va izbuti să adune asemenea avere."

Încercă să-și închipuie ce ar face dacă prin absurd ar avea numai jumătate, o părticică din maldărul ăsta de bani? Întreaga lui existență ar fi poate alta, n-ar trebui să se mai zbată atît; ar îngriji-o mai bine pe maică-sa, i-ar cumpăra medicamente străine, ar duce-o la Călimănești, unde ar rămîne toate lunile de vară. Acolo s-ar însănătoși, în casa lor ar fi iar lumină, bucurie. Și pe urmă, pe urmă... Imaginația lui rătăcea, îmbrățișa în culori strălucitoare lucrurile, ființele. De unde răsărise chipul Cristinei? Ce îndemn misterios o chemase, o plăzmuise vie înaintea lui? Ah, avea atîta sete, atîta nevoie de frumusețea, de tinerețea ei! El, Paul Stamate, nu le-a avut, nu și le-a îngăduit. Zile și nopți și le-a închinat studiului, încovoiat peste texte, închis în biblioteci cu miros de praf și mucegai. Cîte elanuri nu și-a înfrînt, cîte bucurii n-a sugrumat. Ce gust amar avea fructul renunțării! Viața îi era datoare pentru tot

ce era neîmplinit în el, pentru tot ce n-a trăit, pentru tot ce a visat. Şi acum, oare nu făcea altceva decît să viseze?

Il trezi un foşnet în aşternut şi văzu cu uimire şi îndoială că maică-sa se dăduse jos din pat; nici ea nu putea să doarmă. Somnul nu se lipea de niciunul dintre ei.

— Ce e cu tine? Tu de ce nu te culci? îl întrebă bătrîna cu un glas firesc.

Lui glasul nu i se păru firesc. Şi asta îl nelinişti. Vorbi iute, surprins:

— Ce să fie cu mine? Nimic! Nu mi-e somn şi mai citesc.

Bătrîna scotoci în bufet, nu găsi ce căuta şi se înapoie în pat.

— Ar trebui totuşi să dormi, îi spuse în treacăt, tîrşindu-şi papucii.

Vorbele banale sunau cu un anume înţeles, ocoleau ceva presimţit de amîndoi, care nu putea fi numit. Şi acel ceva exista, era cu neputinţă de înlăturat, îi stăpînea deopotrivă pe mamă şi pe fiu, dar niciunul nu cuteza să rostească cuvîntul greu, hotărîtor, care plutea în aer.

Stamate aştepta cu fibrele întinse. Dezlegarea nu venea. Maică-sa se aşezase în pat, în capul oaselor, urmărindu-l cu ochii trezi. Stamate nu răbdă, îi întoarse spatele şi începu să se plimbe, agitat şi chinuit prin încăpere.

Cum de strînsese atîţia bani, Oprişan? Il văzu solid şi îndestulat, cu zîmbetul lui de aur, alături de nevastă-sa cu pîntecul bombat, îmbrăcată în mantou de astrahan, amîndoi vulgari şi ghiftuiţi, înfruptîndu-se din plăcerile lui refuzate.

Ii văzu înmulţindu-se, din ce în ce mai numeroşi, lăfăindu-se, huzurind, nepăsători şi disprefuitori în animalitatea lor faţă de frămîntările, de credinţele, de valorile lumii în care el trăia. Oare nu mai lua odată sfîrşit domnia înjositoare a Oprişanilor? Un amestec de mînie şi amărăciune îi umplu pieptul, i se urcă în gîtlej.

Căută să se gîndească la altceva; simţea că-l doare creerul, şi ca şi cînd ar fi vrut să scape de obsesie, se năpusti să înfăşoare, să vîre undeva pachetul blestemat.

Dar în clipa aceea, cu o nemaipomenită luciditate descoperi că aceşti bani fuseseră *furaţi lui însuşi,* altora ca el, iar Oprişan, ca un păianjen îi prinsese pe toţi în plasa sa de aur, pe Stamate, pe maică-sa, pe Cristina, înăbuşindu-i cu încetul.

Tînărul profesor se dădu înapoi, căutînd maşinal spre maică-sa; îi întîlni privirea neadormită pironită asupra sa. Şi brusc, înţelese că ea *simţea* ce se petrece în cugetul lui.

— De ce te uiţi aşa la mine? Ce vrei? strigă Stamate.

— Linişteşte-te, Paul. E foarte tîrziu, e trecut de miezul nopţii. Culcă-te.

— Sigur, sigur, am să mă liniştesc...

Se prăbuşi pe marginea canapelei, fără vlagă, sleit, cuprinzîndu-şi tîmplele înfierbîntate între palme. Privirea maică-si îl chema. Işi înălţă din nou fruntea, şi, la acel ceas de noapte, începu între amîndoi un dialog neobişnuit şi straniu, pentru că ceea ce gîndeau nu putea fi rostit niciodată cu glas tare.

— „Spune-mi ce să fac? Inţelege că trebuie să fac ceva, mamă, se zbuciuma Paul. Aş fi în stare să rabd orice, umilinţa, foamea, hula. Dar cum să accept să nu mai fiu eu însumi?

— Ce mult semeni cu taică-tu. Te recunosc în toate ale lui. Eu nu-ți cer să calci peste conștiința ta, fă ce-ți poruncește. Dar tu, băiatul meu, nu ai nici o vină. Nici pe taică-tu nu l-am împiedicat vreodată de la ceea ce socotea el că e drept și cinstit, cu toate că firea lui mi-a adus adesea suferințe și lipsuri. Și pe tine la fel nu te voi împiedica și voi fi lîngă tine oricum vei face.

— „De asta sînt sigur. Mă gîndesc că eu și tu, mai ales tu, ai merita să trăiești de-aici înainte fără griji și în tihnă. Este revoltător, absurd, inuman, ca unul ca Oprișan să culeagă parfumul și mierea vieții. Și eu, eu să ajung tăinuitorul lui! asta nu pot s-o îndur.

— „El face parte dintr-o altă lume, care mai de vreme sau mai tîrziu va pieri. Tu singur mi-ai spus-o de atîtea ori. Ai uitat?

— „Da, ai dreptate. Banii ăștia mi-au tulburat mințile. Iartă-mă. Ai te rog încredere în mine. Sînt tînăr, plin de energie și de putere. N-am să-mi cruț nici o osteneală, am să muncesc fără odihnă și-am să răzbesc. Pe tine te voi trimite la vară la Călimănești, ai să te însănătoșești, vei mai apuca încă zile voioase și însorite. Mă crezi? — se rugă înflăcărat, Stamate.

— „Te cred, fiul meu.

— „Ce mîngîietoare, ce bună e încrederea ta. Ea îmi dă atîta tărie încît nici nu mai îmi pasă de Oprișan, și mă duc să strîng pachetul, să-l arunc undeva, într-un fund de sertar, să nu-l mai am înaintea ochilor.

Într-adevăr, Stamate se sculă de pe divan dar nu se urni. De ce să-l ascund? Nu trebuie să m-ating de el! Ce-mi pasă mie, nu vreau să-mi pese de nimic! Eu nu am nici o vină! nici o vină! Mai bine mă trîntesc înapoi în pat și-mi îngrop capul în pernă să dorm, să dorm... Nu, mă dor prea tare tîmplele. Poate ar fi mai bine să mă strecor tiptil afară, să respir aerul rece, să colind străzile, pînă o să-mi vin în fire. Ce-ar fi să mă duc la Niculaie? E o oră neobișnuită. Ei, și!? Nici noaptea asta nu este obișnuită. El mă va primi oricînd.

Ce-ar fi făcut Niculaie în locul meu? — îi scăpără prin minte. Stamate încremeni. O sudoare rece îi năpădi fruntea. Creierul lui lucra neistovit. Cum de izbutise Oprișan să adune atîta avere? Își aminti cu ascuțime fie ce amănunt; peretele de scînduri din pivniță cu lacăt la ușă... ce-o fi dosit?... țigara Pall-Mall pe care i-o oferise... duhoarea de piei crude din cămară... o mai avea și acum în nări, îi răscoli mărunțaiele... năvala lui Oprișan în casă... groaza de control...

„Ce-ar fi făcut Niculaie în locul meu"? se întrebă Stamate, cu buzele uscate, cu ochii arzîndu-i în cap... „El a furat nu numai banii, ci ceva din lumina, din bucuria, din speranța mea, a ta... L-ai condamnat?... Maximum de pedeapsă! „Sentința căzuse sec, tăios, ca o ghilotină...

Stamate nu mai îndrăzni nici să se apropie, nici să se depărteze de masă. Îi era teamă, ca și cînd acolo, învelit în jurnal, zăcea un cadavru. Oh, dacă s-ar sfîrși odată această noapte de coșmar! Lui Niculaie nu-i va sufla nici o vorbă. Era taina lui, pe care nimeni în lume n-o va cunoaște. Dac-ar veni odată zorile, lumina...

...Cînd se crăpă de ziuă, două ciocănituri puternice îl deșteptară din somn. Se culcase îmbrăcat și era încă buimăcit, cu mintea pîcloasă.

— Cine-i? Ce este? sări în picioare, înspăimîntat.

— Eu, Oprișan!... se auzi de dinapoia ușii.

Stamate îi deschise, se năpusti la pachet, i-l vîrî în braţe, împingîndu-l :

— Ia-l ! Ia-l mai repede şi să nu te mai...

Oprişan se proptise bine în prag şi nu putea fi urnit. Il măsură pe tînărul profesor cu ochii lui rotunzi, galbeni şi neîncrezători. Spuse încet, cu îndoială :

— Parcă n-ar fi... sînt toţi ?

Stamate nu înţelese.

— Cum ?

— Eh, nu erau număraţi şi chiar dac'ar fi fost număraţi, pot să zic ceva ?, nu pot !

Stamate îngălbeni. Abia îngăimă :

— Adică... dumneata vrei să spui că eu... eu...

— Măi tovarăşe profesor, prinzi vrabia în cuib şi-i dai drumul să zboare, aşa, nejumulită ?... Eu tac din gură. Am fost la ananghie, ce mai, nu zic nici pîs ! Am încotro ?

— Dumneata crezi că eu ?...

— Ei, ce s-o mai întindem. La drept vorbind ţi se cuvine şi dumitale ceva că m-ai salvat. Ţi-am mai spus eu că o să te înţelegi cu mine.

Stamate amorţi. Se făcu alb, simţea că şi inima aproape încetase să-i bată. Auzea bine şi nu înţelegea. Dar cînd reuşi să cuprindă întregul înţeles al situaţiei sale, se cutremură. Mintea lui reconstitui fulgerător treptata insinuare a lui Oprişan în viaţa, în conştiinţa, în sentimentele sale. Il atrăsese, îl înlănţuise, tîrîndu-l la un pas de josnicie. Oare atît de departe ajunsese ? Oprişan vroia să-l împingă, să-l rostogolească şi mai jos, tot aşa cum se pregătea s-o înhaţe pe Cristina, pe care o urmărea, o încolţea fără milă. Un clocot de ură fierbea, creştea în pieptul lui Stamate, gata să se spargă.

Oprişan văzîndu-l neclintit, nepricepînd pericolul, glumi încetişor :

— Acu, între noi, poţi să-mi spui cît ai...

Stamate îi înfipse deodată mîna în piept, răsucindu-i haina cu cămaşă cu tot.

— Indrăzneşti, îndrăzneşti să mă faci pe mine de hoţ ? — ţipă el sugrumat, zguduindu-l cu furie.

Oprişan se opinti. Ii aruncă o uitătură tăioasă pe sub pleoape. Se uită şi-n lături. Ii era frică să nu se adune vecinii. Vorbi şuerat :

— Ia mîna de pe mine ! mai mă şi crezi prost, vericule...

Stamate nu se mai putu stăpîni. Il izbi cu toată puterea peste fălci. Oprişan nici nu clipi, dar se făcu vînăt-negru şi se retrase încet, dea-ndaratelea.

— Afară, ticălosule ! Afară !

Stamate trînti uşa, se întoarse spre maică-sa cu faţa răvăşită, suptă, cu ochii scînteietori :

— Ai auzit ? Ai auzit ce-a spus despre mine ? — repetă cu o suferinţă neobişnuită în glas.

— Tu ştii bine că nu-i adevărat !, rosti bătrîna, ridicîndu-se albă în capul oaselor...

— Eu i-am ascuns banii... un hoţ, bîigui Stamate.

— Ştii bine că nu-i adevărat.

Stamate se clătină ca un orb. Căută în lăuntrul lui un reazim, un sprijin și nu-l găsi.

— Trebuie să vorbesc neapărat cu Niculae! izbucni deznădăjduit. Eu nu știu mamă, nu mai știu...

Și înainte ca bătrîna să-l poată împiedeca, Stamate fugi afară, la prietenul său, ca să-și caute liniștea — și să se regăsească pe sine însuși.

AURORA CORNU

AMURG LA TARĂ

E vremea cînd slăbeşte-n tărie aspra rază,
Scăpîndu-şi din strînsoare păunii peste stîncă
Iar peste sat pădurea şi-ntinde şi veghează
Inelul de răcoare şi linişte adîncă.
E vremea cînd uliţa, n-o turbură lemnari
Trecînd cu toporiştea şi traista deşartă
Cînd vitele pasc încă-n poiana cu stejari
Şi n-au ieşit la margini cu fruntea-ncurpenată
Cînd casele muntene aşteaptă aurinde
Lucrările de seară, cu apa lor domoală
Şi ca un pui, prin coaja de linişte ce simte
Mişcarea viitoare, ştiută, rituală.
Şi clipa de repaos gustînd-o, doar poetul,
Se-ndurerează-n sine, că talgerul se-nclină
Şi ştie că nelinişti se-ngrămădesc pe-ncetul
Mereu necunoscute, cu clipa ce-o să vină.

CEI ATINŞI DE ARIPA DESPĂRŢIRII

Cei atinşi de aripa despărţirii
Au casa rece, cu aerul mort
In care se materializează o singură fantomă.
Totul e sinistru ca jucăria
Pe care-o aduce un musafir neprevenit
Pentru copilul care nu mai este.
Universul se strînge şi se întunecă în jurul lor;
E ca un cavou în care cad impasibili de oboseală
Nesimţitori la cutremure
Preocupaţi doar de vaga svîrcolire dinăuntrul lor.
Cei atinşi de aripa despărţirii,
Sînt palizi şi speriaţi
Ca un copil care deschide o uşă, noaptea

Şi se trezesc în faţa unui spectacol de groază.
Cunosc un univers cu un aer straniu şi buimac
pentru că veghează noaptea,
vorbesc fără şir
sau tac misterioşi
ca acel care descoperă în el nebunia
Şi şi-o ascunde speriat şi viclean.
Ei simt prin preajmă fiorul morţii
Iar unii au slăbiciunea vicioasă să se abandoneze cu totul.
Şi nimeni şi nimic n-o să-i facă să creadă
Că într-o zi frunzele le vor vorbi din nou
Că apa o să-i îmbete de bucurie
Că se vor întoarce la muncă înoiţi şi miraţi
ca la bucuria cea mai trainică pentru că-ţi rămîne totdeauna
Şi că va deveni prietenul de drept
A unor semeni încercaţi care se recunosc între ei
Ca francmazonii după semne ascunse.

CEZAR DRĂGOI

ICOANE BULGĂREŞTI

N-AM AVUT, CA FĂT-FRUMOS, BUZDUGANUL FERMECAT...

Într-un tîrziu, mi s-a ivit cetatea de calcar şi măreţie
a Balcanilor în cale.
Avea turnurile semeţe şi de argint erau zidurile sale!

N-am avut, ca Făt-frumos, buzduganul fermecat să-i bat în poartă,
dar nici cetatea nu era — în liniştea albă a veacurilor — moartă!

Şi străinului care n-a călcat strugurii soarelui la cramele tale,
nici n-a treierat aurul pămîntului tău pe arie —
i te-ai arătat cu toate împlinirile tale, Bulgarie!

Străinului — evadat din cercul de aur al lămpii de pe masa lui de scris,
unde, pînă la al treilea cîntat al cocoşilor, seară de seară,
se-mpărtăşea cu poezie şi vis —

cu poezie şi vis i-ai ieşit în cale,
Bulgarie, pe toate drumurile tale!...

M-AI OSPĂTAT CU TOATE FRUMUSEŢILE TALE:

M-ai ospătat cu toate frumuseţile tale:
Cu vulturii care dau piscului ocol, cu oile de zăpadă din ocoale.

Tutunul, pălind, avea culoarea părului dragei mele.
Trandafirii erau de sînge, iar murele tîrzii au scos din pămînt
mărgele, negre mărgele.

Finul proaspăt cosit, în căruţele cu loitre albastre,
cobora din deal ca pe meleagurile noastre.

Am plecat fruntea, coborînd în pronaosul Boyanei şi în veacul treisprezece.
Din perete şi vopselele — care s-au stins ca o frunză toamna —
Dessislava, ctitoriţa, cu ochii ei mari şi nefireşti mă petrece.

Iar, la „cina cea de taină", sfinţii, iviţi de meşterul
cu penel de lumină,
pe masă aveau ceapă şi brînză — cum are orice ţăran bulgar,
pe masa lui scundă şi-n trei picioare, seara, la cină!

...Un nor singuratec, pe pajiştea albastră a cerului, era
asemeni unei oi rătăcite...
Iar eu rătăceam în liniştea albă a munţilor, care te-ncovoaie
şi te-nghite.

Paşii mei au răsunat apoi pe lespezile unui uriaş baraj —
acel miraculos hotar dintre apă şi lumină
şi totodată, dintre trecutul de întuneric şi viitorul de lumină.

Am poposit la o cabană, pe Iscăr în jos, să beau aerul munţilor
ca slivova de tare.
Păstrăvii din apele limpezi mi-au părut săgeţi de-argint,
căzute din cucura unui crai pornit la vînătoare...

Cînd s-a făcut noapte, în cupa cerului răsturnată, din care
sorbeam cu hoţeşti priviri —
luna a scos un şold rotund de fată, de sub plapoma norilor subţiri.

Prieteni, am zis, luna, de ochii noştri lacomi, nu s-a ferit!...
Să bem pentru prea-frumoasa tot vinul din paharul aburit!

MI S-A SPOVEDIT UN TURC

Cu un capăt într-o zare, iar celălalt în altă zare, cerul,
pe deasupra umerilor mei, încovoiat —
ca o ciudată cobiliţă, amar de ani m-a apăsat!

Parcă, de nevăzutele lui două toarte — una într-o zare, alta
în cealaltă zare,
am dus pe ciudata cobiliţă tot pămîntul şi lacrămile lui
în spinare!

Am vîndut salep!... Tălpile mele au purtat toată pulberea
Rumeliei, pe toate drumurile Dobrogei
şi n-am ieşit din vorba hogei!

O, fericirea e acolo sus! — arăta degetul de piatră cenuşie
al minaretului.
Nu năzui către fericire pe pămînt, că vei binemerita
mînia profetului!...

Dar priveşte, fiule, cum sîngele toamnei urcă în ciorchini
şi zăpezile în blana oilor moale!
Azi sînt toate şi ale turcului, care n-a avut altă moşie
decît pulberea de pe tălpile sale!

VINUL ŞI BALADA

In boabele de struguri, sub roua zorilor tremurătoare,
viţa, ca un bătrîn şi ciudat alchimist, preface în vin
pămîntul nisipos şi luminatul soare.

Am cunoscut inima vinului, dar şi inima celui care — ca să urce
viţa pe deal — i-a pus în mîna noduroasă cîrja unui harag.
Şi vinul era tare — iar omul mi-a fost drag!

Am băut mavrud — mai negru decît sîngele iepurilor — din oală.
Soarele vinului a coborît în mine — cînd oala a fost goală!

Vinul, în baladele bulgăreşti, e totdeauna roşu, ori aproape negru cum e acest mavrud —
în baladele care, la oră de seară, cu inima îngenunchiată, le aud!
...Iar cînd m-am întors la Sofia, am văzut luminările lăcrămînd şi trandafirii lacrămi de sînge mi-au părut, la un colţ de stradă,
unde, sub gloanţele fasciste, un partizan s-a prăbuşit — ca să urce în baladă!

SFINTELE DOROBANŢILOR OSEMINTE...

Am vărsat în mine o lacrimă ferbinte,
la Plevna şi la Griviţa, pe sfintele dorobanţilor oseminte.
O, vitejii mei dorobanţi care — în numele libertăţii — peste parapetele redutelor v-aţi frînt!...
Oasele dorobanţilor mei şi oasele fiilor tăi, Bulgarie, s-au înfrăţit, prin nevăzute rădăcini, sub acest aspru pămînt!
Deasupra redutelor, năpădite de ierburile cîmpului, dar nu şi de bălăriile fumurii ale uitării, încă mai sună atacul, mai sună —
despletindu-şi strigătul în cele patru vînturi, goarna lui Ştefan Furtună!
Dar goarna, mai apoi, i-a luat-o cu japca perceptorul din Rădeni, iar pe stăpînul ei l-au prăvălit, nesfiindu-se de cele cinci medalii de argint, gloanţele jandarmilor în noapte!...
Lumina pe creste flacăra lui nouăsuteşapte!
Cei care n-au avut altă avere decît viaţa şi şi-au dat viaţa fără să şovăie pentru ţară,
acolo, în cripta întunecată, din roşiile osuare, mă întrebară cu ochii lor goi, mă întrebară:
„Cum e vremea în ţară?... O, ni-i dor cumplit de ea!... Dar cu pămîntul cum e?... Ştefan Furtună
o fi bătrîn şi bunic şi nu mai doineşte din fluier noaptea, pe lună!"
N-am tăria să vă vorbesc despre împuşcaţii dela nouăsuteşapte,
vouă, care v-aţi spălat oasele cu ţărînă, în cripta asta şi-n noapte!...
Dar vă vorbesc despre minunata, unica, roşia stea,
care luminează deopotrivă şi pămînturile bulgare şi ţara mea!

DOINA SĂLĂJAN

DOAR PRIMĂVARA

Doar primăvara simt această vagă
Dorință de-a mă pierde în nesfîrșitul vast.
Și numai primăvara tristețea-mi este dragă
Și sufletul atuncea-i strălucitor și cast.

Doar primăvara urcă în mine grea putere
Și-n ochi doar primăvara mi se aprind scîntei.
Nemărginirea galeș mă-mbie și mă cere
Și eu cu fericire ascult porunca ei.

Doar primăvara uit că există timp și spații
Ușoare aripi parcă pe umeri albe-mi cresc.
Și se aprind în mine imense constelații,
Un univers e-n mine și-mi pare că-i firesc.

Doar primăvara, trupul mi-l uit pe nu știu unde —
Cu dăruire pură încerc un nou sărut,
La orice adiere ființa mea răspunde
Și cred că lumea toată din mine s-a născut.

Doar primăvara simt că nu mă cunosc prea bine,
Că sute de dorințe mă chinuie cumplit.
Și nu mai știu de-s cîntec, ori miere de albine,
Un pom ce înflorește, ori unul ce-a-nflorit.

Doar primăvara nu știu nici florile pe nume
Și păsările nu mai le-nțeleg.
Cu frenezie dulce eu mă dizolv în spume,
In stele și în frunze și în pămîntu-ntreg.

CAMIL PETRESCU

În noaptea de 14 mai, la orele 23.40, a încetat din viață după o grea suferință, la locuința sa din București, academicianul Camil Petrescu, strălucit scriitor, om de teatru, personalitate multilaterală a vieții noastre culturale și artistice.

Camil Petrescu s-a născut în 1894. El și-a terminat studiile superioare la Universitatea din București, obținînd titlul de doctor în litere și filozofie.

Debutînd în literatură încă din adolescență, s-a remarcat ca dramaturg, prozator, poet și publicist în anii care au urmat primului război mondial. Întemeietor și conducător al mai multor publicații periodice, eseist și ziarist, Camil Petrescu a participat, de-a lungul unei întregi epoci, la dezbaterile de idei, distingîndu-se prin comentariul său pus în serviciul rațiunii și al progresului social. Spirit pasionat, lucid și original, Camil Petrescu a fost una din prezențele culturale cele mai vii ale timpului său. El este creatorul uneia din operele cele mai de seamă ale literaturii române, prin calitățile de pătrundere psihologică și socială, prin îndrăzneala ideilor și prin perfecțiunea artei sale. În toate domeniile în care s-a manifestat talentul său literar, Camil Petrescu a adus o contribuție excepțională. Teatrul, romanul, poezia au dobîndit prin Camil Petrescu impulsuri atît de noi și fecunde, încît numele și contribuția lui se leagă adînc de întreaga dezvoltare a literaturii și culturii noastre în ultimele patru decenii. Operele sale, printre care romanele: „Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război" și „Patul lui Procust", piesele de teatru: „Suflete tari", „Jocul ielelor", „Mitică Popescu", „Danton", „Act venețian", „Mioara" și altele i-au adus prețuirea unui numeros public cititor și un binemeritat prestigiu, cu toată rezerva manifestată de cercurile oficiale ale vremii. Ca director al Teatrului Național din București, Camil Petrescu a dat o importantă contribuție la promovarea dramaturgiei originale și la formarea unor talentați actori ai teatrului nostru.

Literatura lui Camil Petrescu a dobîndit, după eliberarea țării noastre, o nouă strălucire. În această perioadă Camil Petrescu creează piesa de teatru „Bălcescu" și lucrează la piesa „Caragiale".

Activitatea sa de scriitor a fost încununată de realizarea romanului „Un om între oameni", impresionantă frescă epică profund documentată și de înaltă valoare artistică a epocii revoluției din 1848 în țara noastră, una din cele mai însemnate lucrări care îmbogățesc patrimoniul literaturii române.

Camil Petrescu a îmbinat munca de creație literară cu o bogată activitate obștească. Cu convingerea că rolul intelectualului înaintat este de a sluji cu devotament cauza poporului, Camil Petrescu s-a alăturat cu hotărîre luptei pentru construirea unei vieți noi în țara noastră. El a îmbrățișat cu căldură îndrumările Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la literatură și la munca intelectuală și a militat, prin operele sale literare, prin activitatea sa publicistică, în cadrul Uniunii scriitorilor și în conducerea revistelor „Contemporanul" și „Teatrul", pentru dezvoltarea literaturii noastre noi, realist-socialiste.

Puțin timp înainte de a ne părăsi, pregătindu-se să scrie un articol pentru revista „Lupta de clasă", Camil Petrescu a menționat că intenționează să trateze în mod special despre „Necesitatea de a întări îndrumarea partidului în literatură; răspunderea scriitorului față de societate; combaterea încercărilor de a înfunda opera literară în indiferență față de epoca actuală".

Dînd dovadă de o energie inepuizabilă, Camil Petrescu a participat activ la diferite acţiuni pe tărîm social-cultural, aducîndu-şi contribuţia sa valoroasă în dezvoltarea culturii noastre, în opera de ridicare culturală a maselor populare.

Camil Petrescu a fost membru titular al Academiei R.P. Romîne, membru în Comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor şi membru în Comitetul naţional pentru apărarea păcii din R.P. Romînă.

Pentru creaţia sa literară şi pentru activitatea sa cetăţenească de mare prestigiu, Camil Petrescu a fost distins cu „Ordinul Muncii" clasa I-a şi cu alte ordine şi medalii şi a primit de două ori titlul de Laureat al Premiului de Stat.

Prin dispariţia lui Camil Petrescu, viaţa culturală şi artistică din ţara noastră suferă o foarte grea pierdere.

Datorită contribuţiei aduse la tezaurul nostru spiritual, Camil Petrescu rămîne unul din cei mai mari scriitori ai literaturii romîne şi unul din cei mai de seamă reprezentanţi ai geniului artistic al poporului nostru.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
MINISTERUL INVĂŢĂMINTULUI ŞI CULTURII
UNIUNEA SCRIITORILOR DIN R.P. ROMINĂ

LA MOARTEA LUI CAMIL PETRESCU

Într-atîta ne-am obişnuit cu freamătul vital, cu agitaţia şi controversa ce însoţeau cu necesitate tot ce era în legătură cu Camil Petrescu, cu scrisul ori fapta sa, încît acum cînd el nu mai este, liniştea care s-a lăsat dintr-o dată ne dă un mare sentiment de dezolare. Încercăm să ne convingem că liniştea aceasta e cu totul firească, e în ordinea normală a vieţii, că nu poate fi altfel, ne spunem şi ne repetăm la nesfîrşit că n-ar fi decent să fie altfel — şi totuşi nu înţelegem. Camil Petrescu a murit. E singura propoziţie din cîte propoziţii se pot formula în legătură cu Camil Petrescu, e absolut singura în stare să întrerupă toate controversele lăsînd loc liniştei acesteia stranii, de neînţeles dacă ne gîndim că se referă la cel mai uluitor lucru din cîte s-ar fi putut spune despre Camil Petrescu. Dar e mai asurzitoare, mai greu de suportat decît orice vacarm, această tăcere care ne lasă să distingem cu o claritate ciudată, halucinantă, vuietul unei bătălii al cărei erou îndîrjit a fost incontestabil Camil Petrescu. Ecourile acestea nu trebuie să fie cu nimic tulburate, de aceea oamenii vorbesc acum în şoaptă sau pur şi simplu tac. Şi totuşi e greu să ne deprindem : cînd s-a mai vorbit în şoaptă, cînd s-a mai tăcut în jurul lui Camil Petrescu ?

Trecerea animată, febrilă, a lui Camil Petrescu prin lumea aceasta, a tulburat pentru multă vreme de aici înainte apele vieţii noastre şi a fost însoţită de o mişcare vitală, de un freamăt de gîndire intensă ale cărei ecouri în conştiinţă abia avem a le resimţi. O epocă întreagă de literatură romînească a respirat adînc prin toţi porii conştiinţei lui Camil Petrescu, s-a răsfrînt în transparenţa albastră a ochilor săi. În privirea încinsă, fosforescentă a acestui om s-a reflectat întreagă nobila, pătimaşa sete de cunoaştere a omului contemporan, aspiraţia sa îndîrjită către zonele clare ale adevărului. Luciditatea, această calitate fundamentală a scrisului şi personalităţii lui Camil Petrescu, rezuma într-o formulă desăvîrşită, voinţa superbă a omului modern de a nu ceda nici unei amă-

giri, nici unei iluzii, nici unei prejudecăți. Puterii oarbe a nedreptății, Camil Petrescu îi opune o luciditate îndîrjită, la fel de nemiloasă și implacabilă, pe altarul căreia înțelege să sacrifice tot ce e trecător, viața însăși. Jocul ideilor e jocul ielelor. Cine a văzut cu ochi halucinați «idei» nu se mai abate niciodată din drumul său.

Prin patosul tragic al existenței lui Gelu Ruscanu, «Jocul ielelor» este fără șovăire cea mai înaltă reprezentare a voinței de luciditate, din cîte cunoaște literatura noastră și ar fi cu siguranță mîndria oricărei literaturi moderne. Luciditatea, ostilitatea neîmpăcată pentru formele rigide, mortificate ale gîndirii, consecvența idealului de dreptate, revolta față de toate prejudecățile lumii burgheze, denunțate în «Patul lui Procust», «Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război», «Jocul ielelor», «Mioara» și de-a lungul unei susținute activități publicistice, de polemist înfocat, cu un ascendent zdrobitor asupra adversarului, însfîrșit antipatia declarată încă de la începutul carierei scriitoricești pentru arta «calofilă», lipsită de substanță, toate acestea au înlesnit înțelegerea de către marele scriitor a rosturilor unei literaturi menite să slujească la edificarea societății noi, așa încît operele create de Camil Petrescu în ultimii zece ani de viață (drama «Bălcescu», marele roman «Un om între oameni», piesa «Caragiale») n-au însemnat o rupere de resorturi lăuntrice, ci o consolidare, — întemeiată pe o înțelegere superioară a legilor sociale și a necesității istorice — a motivelor fundamentale, arzătoare, proprii scrisului său încă cu patru decenii în urmă, în anii precedenți primului război mondial. Anii aceștia ni-i evocă în «Addenda de Falsul tratat» cînd scrie: *«Greu aș putea să uit vreodată rădăcinile sociale ale carierei mele de trudnic într-ale scrisului. Student, solicitat de toate contradicțiile și mirajele, mă întorceam pe înserate, într-o sîmbătă din mai 1916, cu obrajii încinși de invidie și dezgust, cu pumnii strînși de înfrigurare, de la o «bătaie de flori» de la «rondul al doilea» de la «Șosea»... Înțelegeam atunci că lumea aceasta nu e «cea mai bună cu putință», că Leibniz nu avea dreptate. In sîmbăta aceea s-a desprins în mine însumi autorul dramatic și într-o săptămînă, lucrînd însetat zi și noapte am scris într-o cameră mobilată de pe lîngă Arsenal, prima versiune din «Jocul ielelor» care trebuia să fie drama imperativului violent și categoric al «Dreptății sociale»...* Cine nu cunoaște rîndurile acestea, cine nu recunoaște în ele înfrigurarea, ritmul încordat cu ceva ultim și definitiv în expresie a frazei lui Camil Petrescu. Am transcris-o de atîtea ori și de fiecare dată ne răsărea în față chipul iubit, privirea generoasă, scînteietoare de inteligență, a lui Camil Petrescu. Nu ni-l închipuiam pe Camil Petrescu adolescent de douăzeci de ani, cu privirea încinsă de patimă, nu era necesar să facem eforturi pentru a-l reconstitui pe acel ce a fost, și aceasta pentru simplul motiv că nu ni-l puteam închipui altfel, mai tînăr, mai adolescent decît ni se înfățișa clipei prezente. Ni-l închipuiam pur și simplu pe «Camil», același Camil pentru toate vîrstele. Nu l-am fi vrut nici odată altfel. Astăzi îl vedem pe catafalc nemișcat, cu figura stinsă și nu putem crede, și sîntem uluiți pentru că nu-l mai recunoaștem, nu mai este Camil. Astăzi, pentru prima dată și pentru totdeauna, ni-l închipuim altfel.

V. R.

GEO BOGZA

MOȚOTOC ȘI ATOMUL

Deoarece fizicieni iluștri au rezolvat practic problema descătușării energiei nucleare, Moțotoc, a cărui vocație de descoperitor n-ar putea fi pusă la îndoială nici de cei mai înrăiți mizantropi, și-a îndreptat toată atenția asupra unui obiectiv extraordinar, menit, după cum spune el, să revoluționeze societatea umană : creerul atomic.

Nu trebuie să zîmbiți cu o superioară indulgență, gîndindu-vă că Moțotoc ar împinge în porți de mult deschise, că ar fi vorba adică de acea mașină extrem de complicată, alcătuită din mii de lămpi de radio, capabilă să efectueze într-un minut operațiuni aritmetice pe care douăzeci de matematicieni emeriți nu le-ar putea duce la capăt nici într-un an. Moțotoc nu e dintre aceia care vin mai pe urmă, și nimeni nu va putea spune vreodată despre el că ar fi fost un epigon. Un singur înaintaș i-am putea recunoaște, la nevoie, în Leonardo da Vinci, care a pictat-o pe Gioconda și ne-a lăsat și planurile unei mașini de zburat. Așadar, Moțotoc ar fi un tip în genul Renașterii.

Dar pentru a ne întoarce la creerul atomic, trebuie să spun de la bun început că deși ceea ce urmărește Moțotoc este o tot atît de uluitoare economisire a timpului ca și aceea obținută prin născocirea despre care am pomenit, țelul său e mult mai vast și țintește mult mai sus decît construirea unei cutii, fie ea în stare să efectueze chiar cele mai fantastice extrageri ale rădăcinii patrate. Moțotoc este un moralist și el urmărește cu stăruință perfecționarea ființei umane. Creerul atomic, asupra căruia și-a îndreptat toate eforturile în ultimul timp, nu este altul decît acela pe care-l purtăm în propria noastră cutie craniană, înveliș osos de formă ovoidală, căruia denigratorii speței umane îi spun dovleac.

După cum se știe, începînd cu Pliniu cel Bătrîn care și-a jertfit viața observînd erupția Vezuviului, nu se poate petrece nici un eveniment mai de seamă în zona temperată a pămîntului, unde sînt strînși cei mai mulți locuitori pe kilometru pătrat, după cum cele mai multe foci pot fi găsite dincolo de cercul polar, fără ca la fața locului să nu se găsească acea persoană de încredere a istoriei, cunoscută de obicei sub numele de martor ocular. Lista martorilor oculari din ultimele două milenii e lungă și glorioasă... Dar nu vreau să intru în detalii.

Mă mărginesc doar să spun că pe această listă un condei imparțial va trebui să treacă și numele meu, deoarece am avut norocul să fiu martor ocular al împrejurărilor în care ideea îndrăzneață și originală a cree-

rului atomic s-a născut în creerul oarecum preatomic al lui Moţotoc. Dacă îmi daţi voie să încep într-un fel epic, impus atît de persoana lui Moţotoc cît şi de dorinţa de a da povestirii mele un cît mai înalt nivel artistic, sarcină ce ne-a fost trasată în diferite plenare ale Uniunii Scriitorilor, aş începe în felul următor: Era într-o frumoasă seară de februarie...

Era într-o frumoasă seară de februarie, cînd mă găseam cu Moţotoc la o şedinţă. Nu vă grăbiţi să filozofaţi în limba strămoşilor noştri romani: *Sic transit gloria mundi,* fiindcă de abia de acum încolo începe măreţia lui Moţotoc.

Cînd am intrat în sală l-am zărit pe Moţotoc printre primii veniţi. Avea o figură radioasă. Intotdeauna în aceste împrejurări, vreau să spun la începutul şedinţei, Moţotoc are o figură radioasă. Cum mă văzu, mă întîmpină cu cuvintele: Nu ţine mult, am vorbit cu preşedintele. E un duşman declarat al şedinţelor lungi. Şi se aşează pe scaun în culmea satisfacţiei. Avea aerul unui strateg care şi-a asigurat o victorie apropiată. Vai, strategi, strategi...

Două ore mai tîrziu, dacă un pictor realist s-ar fi nimerit în sală şi ar fi reflectat într-o operă de artă capul lui Moţotoc, i-ar fi putut pune următorul titlu sugestiv: „Cuprins de sumbre presimţiri..."

Şedinţa începuse la şase. Primele trei sferturi de oră, Moţotoc ascultă ca pe vremea cînd era student şi-şi lua examenele magna cum laude. O singură dată, trăgînd mîna de pe speteaza scaunului, se uită la ceas, discret. Şi iar fu numai ochi şi urechi. La şapte şi un sfert, se uită încă o dată, dar de data aceasta nu discret, ci pe furiş. La şapte şi jumătate, se uită a treia oară şi lăsă să-i iasă din piept un suspin. Pe la opt fără un sfert deveni nervos şi fără să-l mai asculte pe vorbitor privi ceasul de patru ori în cinci minute. Se vede că are o întîlnire, mă gîndii eu.

Bănuindu-mi gîndurile, Moţotoc se întoarse şi-mi şopti nenorocit: Aveam oră la dentist. Radiografii. Diatermie. Măseaua de minte! Şi ciocăni cu degetul în maxilar, cu un aer lugubru, ca dintr-un cosciug.

Dar vorbitorul, luat de valul expunerii sale, nici nu bănui ce se petrece cu Moţotoc, care începu să treacă prin tot felul de stări sufleteşti, de la plictiseală pînă la deznădejde, şi de la resemnare pînă la nebunie. La un moment dat, să fi fost opt şi jumătate, îl văzui că-şi scoate batista şi începe s-o frămînte între degete şi să-i facă tot felul de noduri. Aveam impresia că-şi descarcă astfel dorinţa de a strînge pe cineva de gît.

In sfîrşit, vorbitorul, care trebuind să traseze sarcinile corpului didactic în campania de curăţire a pomilor fructiferi de omizi, nu se putuse opri să nu facă o incursiune în trecutul întunecat, dezvăluind auditoriului că în vremea copilăriei sale chiaburii îl trimeteau să cureţe pomii de omizi fără costum de protecţie, pe cînd astăzi chiar măturătorii de la I.C.A.B. au cisme de cauciuc mai înalte de genunchi, iar mănuşile de cauciuc se găsesc în casele de naştere din cel mai umil cătun şi devin din ce în ce mai mult un bun al poporului muncitor, ca şi casele de odihnă de pe litoral, unde astă vară a petrecut cincisprezece zile de neuitat în tovărăşia unui distins fizician care abia se întorsese de la un congres din R. D. Germană, cu care prilej vizitase şi muzeul din Weimar, trăind clipe de neuitat în faţa biroului la care a lucrat marele Goethe, pe cînd în tinereţe nu numai că nu putuse vizita astfel de monumente ce fac parte din patrimoniul cultural al omenirii, dar nu văzuse nici măcar Marea Neagră, fiindcă pe vremea aceea studenţii

de la fizico-chimice nu aveau nici măcar un microscop ca lumea, pe cînd astăzi își pot pune ochiul la microscopul electronic, studiind problemele energiei nucleare a cărei folosință trebuie neapărat îndreptată spre scopuri pașnice, deoarece un kilogram de uranium poate înlocui cu succes trei mii de tone de cărbuni (în acest moment al cuvîntării, Moțotoc tresări violent) încît nici un efort nu trebuie precupețit pentru a obține în toate domeniile o folosire cît mai rațională a timpului, începînd încă din iarnă acțiunea de curățire a pomilor fructiferi, deoarece patria are nevoie de cît mai multe vitamine, în sfîrșit, zic, vorbitorul tăcu. Era nouă și un sfert.

Președintele întrebă : Tovarăși, se înscrie cineva la cuvînt ? Ca întotdeauna, în aceste împrejurări, se lăsă o tăcere adîncă. Președintele luă tabachera, scoase o țigară, o frecă între degete, o aprinse și trăgînd fumul adînc în piept, îl dădu apoi afară cu calmul imperturbabil al unui Budha și privind îmbietor în sală, întrebă iarăși : Tovarăși, se înscrie cineva la cuvînt ?

De pe scaunele din fund se ridică o mînă și se auzi un nume. Luînd o fișie lungă de hîrtie, președintele îl scrise sus de tot, cu mulțumirea gospodinei cînd vede că din ouăle de sub cloșcă i-a ieșit primul pui. Era nouă și douăzeci de minute. In următoarele cinci minute mai piuiră cîțiva. Dar dușmanul declarat al ședințelor lungi își mai aprinse o țigară și iar fumă și privi îmbietor în sală și întrebă cu glas dulce : Cine se mai înscrie, tovarăși ? Și nu se lăsă pînă ce nu umplu toată lista. Oftînd adînc, Moțotoc se uită la ceas, cu acea privire sfîșietoare cu care romanticii își luau rămas bun de la ființele iubite și, necrezînd în nemurirea sufletului, le strigau : „Adio, adio pentru totdeauna..." Era zece fără douăzeci de minute.

Solemn, președintele se sculă în picioare : „Tovarăși, spuse el cu un glas ce se arăta sincer îngrijorat, sînt foarte mulți înscriși la cuvînt. Ora e înaintată. Vă cer îngăduința să limitez timpul fiecărui vorbitor la cel mult cincispreze minute și să nu-l pot prelungi decît în cazuri excepționale, dar numai după consultarea dumneavoastră. Se auziră aprobări suspinate.

Unul după altul, vorbitorii se suiră la tribună, declarînd că vor fi foarte scurți și, pentru a se ține de cuvînt, o luau numaidecît de la facerea lumii.

Pe la douăspreze noaptea, ședința se apropia de sfîrșit. Moțotoc era cenușă.

Cînd ultimul vorbitor sfîrși, și ascultătorii înțepeniți pe scaune începură a foșni ca viermii de mătase cînd li se dau frunze de dud, îl zării cu stupefacție că se ridică în picioare, cu mîna în sus.

— Tovarășe președinte, rosti el cu glas de somnambul, aș vrea să spun și eu cîteva cuvinte. Cu un gest generos, președintele îl pofti la microfon.

— Tovarăși, începu Moțotoc, și parcă tot vorbea de pe altă lume, eu am ascultat tot. A fost tare frumos... Stîrpirea omizilor... livezile patriei... ce să spun, tare frumos... Energia atomică... economia de combustibil... trei mii de tone de cărbuni... un kilogram de uraniu...

Aici se opri, trase aer în piept de sfîrîi microfonul și înălțîndu-și capul cu mișcarea unui cățel ce și-ar fi adus aminte că are printre strămoșii săi un leu, răcni deodată groaznic : Dar de ce nu se inventează atunci și vorbirea atomică ? Și căzu leșinat.

*

Astfel s-a născut, din suferința acelei seri, conform marii tradiții filozofico-științifice care cere ca ivirea oricărei idei fundamentale să fie plătită tot cu atîta suferință ca și venirea pe lume a unui prunc, și numai Newton a scăpat doar cu un cucui de la mărul care-l lovise în cap spre a-i atrage atenția asupra gravitației universale, astfel, zic, din suferința acelei ședințe de pomină s-a născut geniala idee a lui Moțotoc: creerul atomic.

II.

Din cele spuse pînă acum nu-i greu de dedus că Moțotoc e un adept al acelei școli filozofice ce se ridică împotriva vorbăriei de prisos, școală întemeiată de ilustrul Diogene, care rezolvase problema spațiului locativ instalîndu-se într-un butoi. Istoria spune că Alexandru cel Mare, pornind să cucerească lumea, s-a oprit la Athena și dorind să-l vadă pe Diogene, s-a apropiat de filozoful care ședea pe pămînt, în fața butoiului său. Privindu-l, eroul atîtor viitoare legende și monumentale monografii, în spatele căruia străluceau pînă în zare coifurile armatei cu care se ducea să-i bată pe perși, vorbi în felul următor: — Diogene! Eu sînt Alexandru! Ce pot face pentru tine? Iar Diogene: — Să te dai puțin mai la o parte din dreptul soarelui.

Astfel a pus, încă din secolul al III-lea înaintea erei noastre, ilustrul filozof grec bazele acelei discipline care se ridică împotriva vorbăriei de prisos, disciplină al cărei adept convins e Moțotoc.

Desigur, nimeni nu l-ar fi putut acuza pe Moțotoc de cosmopolitism pentru faptul că și-a întemeiat morala pe convorbirea dintre un grec și un macedonean, totuși, spre marea lui cinste, încă de pe vremea cînd cosmopolitismul era în floare ca liliacul în luna Mai, el simțise nevoia să caute chiar în istoria poporului nostru temeiuri ale orientării sale. Cu toate că nu ne putem lăuda nici cu un Diogene, nici cu un Alexandru, strădania lui Moțotoc a fost încununată de succes, putînd servi drept pildă creatorilor din toate domeniile.

Odată ajuns în punctul acesta, mă văd obligat să povestesc pe scurt împrejurările în care l-am cunoscut pe Moțotoc.

Profitînd de precedentul creat, încep iarăși într-un fel epic:

Era cu cîțiva ani în urmă, pe malul Mării Negre... In fiecare dimineață, soseau pe plajă vreo zece Diane, dar în loc de arc aveau în mînă o minge de piele de culoare cafenie. Era echipa de volei feminin a unui club sportiv dintr-un oraș ardelean. Splendide fete!

Astfel stînd lucrurile, se găsiră destui amatori care să intre în competiție cu fetele, constituindu-se într-o echipă adversă, și ore întregi plaja răsuna de bufniturile mingii, spre marea mirare a delfinilor care mereu scoteau capul din valuri să vadă ce se petrece. Se alesese și un fel de căpitan al echipei masculine, care în viața civilă se pare că era tot responsabil, pe la vreun Aprozar, judecînd după culoarea prăzului a costumului de baie. Acesta, sub motivul că acei ce vor să joace cu fetele trebuie să aibă o origine cît mai sănătoasă și o desăvîrșită moralitate, își luase obiceiul ca mai întîi să le stabilească în mod riguros identitatea.

In acea dimineață, pe cînd fetele umflau mingea cu pompa de bicicletă, Moțotoc se apropie cu aerul clasic al omului care face zîmbre.

— Dumneata ? îl întrebă responsabilul.

Moțotoc schiță un gest timid, spre fete și spre minge.

— De unde ești ?

— Sînt de la țară, răspunse Moțotoc.

— Tatăl dumitale a fost țăran sărac ?

Fața lui Moțotoc se deschise într-un surîs larg, de miliardar.

— Tata ? A fost sărac cu zece ani înainte de a se naște ! Și astfel, fu primit printre cei ce aveau fericirea să joace cu fermecătoarele ardelence.

Dar într-o dimineață, îl auzii pe responsabil vociferînd :

— Ne-ai mințit ! striga el. Ne-ai spus că ești fiu de țăran sărac și aflu că ești din familie de nobili.

— Nu sînt ! protestă Moțotoc calm.

— Nu ești ? Dar blazonul ? Blazonul ?

Moțotoc tăcu. Atunci responsabilul :

— Tovarăși, ne-a mințit ! Întrebați-l dacă n-are blazon.

— Ai blazon ? se auziră deodată vreo șapte glasuri, tenori, baritoni și bași.

Copleșit de polifonie, Moțotoc recunoscu :

— Mi-am făcut eu unul.

— Cu deviză ?

— Cu deviză, mărturisi Moțotoc.

— Auziți ? triumfă responsabilul. Nihil sine Deo ! De abia am scăpat de hohenzolerni și vine dumnealui !

— Ce fel de deviză ? întrebă careva.

Moțotoc tăcu.

— N-o fi *„Nec pluribus impar ?“*

Moțotoc tăcu.

— N-o fi *„Aut Caesar, aut nihil ?*

Moțotoc tăcu.

Se vede că în echipa de volei se nimeriseră cîțiva specialiști în heraldică și nu-l slăbeau :

— N-o fi *„Concordia, Integritas, Industria,“* ca a lui Rotschild ?

— *„Dieu et mon Droit“* ca a imperialiștilor englezi ?

— *„Nihil sine Deo ! Nec plus ultra !...“* nu se lăsa mai prejos Aprozarul.

Dar Moțotoc tăcea.

În fața acestei încăpățînări, cineva șuieră :

— N-o fi cumva *„Garda și Căpitanul“ ?*

— Nu ! protestă Moțotoc indignat.

— Dar ce fel de deviză ? izbucni exasperată întreaga echipă.

— Poftiți de-o vedeți, răspunse în sfîrșit Moțotoc. E la mine în cameră. Pornirăm grăbiți și bucuroși, ca procurorii la locul crimei.

Cînd Moțotoc deschise ușa, zării în perete, deasupra patului, o bucată de carton alb, pe care erau desenați doi plopi, și între ei, cu cerneală albastră, scrise următoarele cuvinte, în formă de dialog :

— Gata ?
— Gata !
— No hai !

— In acea dimineaţă, începu Moţotoc cu glas domol, făcîndu-se a uita că în echipa de volei se aflau atîţi istorici eminenţi, Avram Iancu sosind în piaţa din Cîmpeni o găsi plină de oameni înarmaţi cu flinte şi topoare. Vuiau şi fremătau ca marea. Dar cînd se ridică pe tribuna ce fusese anume pregătită, se făcu o linişte adîncă, de parcă ar fi vrut să asculte şi munţii. Iar el, purtîndu-şi privirile peste acea mulţime ce vroia să scape de robie, întrebă doar atît :

— Gata ?

— Gata ! răspunseră ei într-un glas.

— No hai ! mai zise Avram Iancu. Şi porniră.

Oprindu-se o clipă, Moţotoc reluă :

— După cum mă arată şi numele, eu sînt din partea aceea a ţării. Şi cum nu-mi place vorbăria de prisos, deşi am în sprijinul convingerilor mele sentinţele unor iluştri înţelepţi ai antichităţii, mi-am luat drept deviză aceste cuvinte din istoria poporului nostru care dovedesc, după părerea mea, marile lui virtuţi.

Aşa ne vorbi Moţotoc şi, lăsîndu-şi fruntea în jos, tăcu.

*

Şi astfel, datorită dezvoltării tot mai largi a sportului în ţara noastră ca şi atracţiei pe care o exercita asupra oamenilor muncii aflaţi la odihnă echipa feminină de volei, l-am putut cunoaşte pe Moţotoc, în împrejurări care mi-au reamintit încă odată că istoria lumii ar fi fost alta dacă nasul Cleopatrei era cu doi milimetri mai la stînga, şi spun asta deoarece îi detest pe acei autori care avînd de dezvăluit o situaţie asemănătoare, în loc să se refere la acest caz ilustru al antichităţii, preferă să folosească frivolul : *cherchez la femme !*

Aşadar, pentru că veni vorba de nasul Cleopatrei, sau de eternul feminin cum ar spune acei autori, la vreo lună după ce-l cunoscusem, îl întîlnii pe Moţotoc în tramvai, pradă unei puternice emoţii ca şi obişnuitei presiuni de două atmosfere pe centimetru pătrat, pe care direcţia I.T.B.-ului o menţine cu mari sacrificii în vagoanele sale.

— Se poate... se poate una ca asta ? abia putu articula el cînd mă zări.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebai cu ochii.

— Auzi ! Să zdrobim tinerele fete !

— Cum ? mă holbai eu.

— Să zdrobim tinerele fete ! Scrie în jurnal !

— Care jurnal ?

— Îl avea adineauri un cetăţean care s-a dat jos. Am tras cu coada ochiului peste umăr.

Tăcui încurcat. Iar glasul lui Moţotoc, plin de nelinişte şi tristeţe :

— Ce-o să fie acum ? Articol de fond !

Şi cum eu tăceam perplex, izbucni :

— Cum să le zdrobim ?

Moţotoc trăia cu atîta intensitate neliniştea care-l cuprinsese, încît reuşi să mi-o transmită şi mie. Ne uitam îngrijoraţi la fetele care treceau

pe stradă, încă întregi. Săracele !... Se vede că articolul nu fusese încă prelucrat. Ni se strîngea inima, gîndindu-ne că acuși, acuși, o să le vedem zdrobite.

Ne găseam în tramvaiul 16. La un moment dat, scoaserăm amîndoi un țipăt. Pe strada Viitor se vedea o fată fugind. Așadar, masacrul începea. Din fericire, foarte curînd ne dădurăm seama că fata fugea după un cățel. Răsuflarăm ușurați. Dar cine ne putea asigura că nu sîntem pradă acelor tragice iluzii ale istoriei ? De ce liniște fusese precedată noaptea sfîntului Bartholomeu ? Dar parcă la 4 aprilie nu ni se spusese că-i vorba de un exercițiu de apărare pasivă, tocmai în clipa în care începeau să ne cadă în cap cinci mii de bombe ? Incît, pînă la urmă, fata cu cățelul trezi în noi un sumbru presentiment.

Deși aveam treburi urgente în centrul orașului, nemaiputînd suporta neliniștea căreia îi căzusem pradă, ne-am hotărît să coborîm la Grădina Icoanei. Voiam să punem mîna pe ziarul cu pricina, să știm exact la ce trebuie să ne așteptăm. La primul chioșc, l-am găsit. Era un ziar pentru tineret. De departe se putea citi titlul, cu litere mari, pe prima pagină : „Să zdrobim prejudecățile cu privire la incapacitatea politică și organizatorică a tinerelor fete".

După cum se vede, în înghesuiala tramvaiului, Moțotoc, neobișnuit cu titluri atît de... atît de... lapidare, nu reținuse decît începutul și sfîrșitul. Lucrurile s-au lămurit. Dar numai noi știm ce spaimă am tras.

De atunci, folosind o foarfecă și un dosar, Moțotoc a devenit un colecționar pasionat de astfel de titluri. Ultimul pe care mi l-a arătat, suna : „Să mărim producția de conserve de carne de porc în suc propriu". Ca titlu de articol nu era rău de loc și mărturisesc că mi-a lăsat gura apă.

III.

Din toate cele spuse pînă acum, era firesc ca un om cu spiritul lui Moțotoc să furnizeze contemporanilor săi ideea creerului atomic. In ultima vreme, pe masa lui de lucru au apărut tot felul de tratate despre neutroni, pile atomice și explozii în lanț. Moțotoc le studiază mai ales spre a-i servi drept comparații, deoarece, repet, fiind un moralist nu urmărește vreo născocire în domeniul fizicii, ci perfecțiunea ființei umane, prin „creerul atomic" înțelegînd un mod superior de a exprima cît mai multe idei în cît mai puține cuvinte, eliminînd vorbăria de prisos.

Ieșind de curînd de la o ședință, care din fericire fusese scurtă, dar nu credeam c-aveam motive să ne bucurăm din cale afară, fiindcă tocmai în acea zi zărisem plutind în aer o rîndunică singuratică, pornirăm împreună pe Calea Victoriei. Mergeam spre miazăzi, spre a putea arunca din timp în timp o privire spre Orion care, superb, trona peste acoperișurile orașului.

— Ideea mi-a venit, începu Moțotoc, în acea tristă seară în care pierdusem ora la dentist. Cînd vorbă-lungă ăla, omidofagul, după ce ne chinuise atît, mai comise și imprudența să ne dea pe la nas cu uluitoarea comparație dintre cărbuni și uranium, ții minte : „un kilogram de uranium poate înlocui trei mii de tone de cărbuni...", nu m-am putut stăpîni să nu strivesc între dinți următoarea reflecție : In orice caz, tu ai în creer cărbuni !

— Dacă aş fi fost un pesimist, preciză Moţotoc după o clipă, lucrurile s-ar fi oprit aici. Dar de cînd sugeam ţîţa mamei, care avea atîta lapte încît mai dădea şi la vreo doi copii din sat, orientarea mea a fost profund optimistă. Astfel stînd lucrurile, n-a trebuit mult ca în acea seară de pomină ideea creerului atomic să ţîşnească în mintea mea, într-o lumină orbitoare.

— In zilele următoare, vorbi mai departe Moţotoc, această idee s-a adîncit, încît astăzi îmi pot spune cu toată convingerea : De ce să nu se pună, adică, problema creerului atomic ? Ştii : „Să zdrobim şi să eliminăm cărbunii din creerul nostru şi să-l facem să funcţioneze pe bază de uranium !"

— Iţi dai seama, continuă Moţotoc cuprins de un entuziasm uşor ascendent, în timp ce pe cer stelele Orionului sclipiră mai viu, ca şi cum ar fi interceptat convorbirea noastră, îţi dai seama ce s-ar întîmpla dacă în funcţiunile creerului nostru s-ar petrece acelaşi salt gigantic ca în domeniul combustiunii ? Dacă de la simplele arderi chimice de pînă acum s-ar trece la deslănţuiri nucleare ? Dacă un singur gram de creer ar fi în stare să furnizeze în viitor mai multe idei creatoare decît creerii unei întregi generaţii ? Dacă s-ar ajunge la un fel de pilă atomică a gîndirii omeneşti. Dacă...

— Stai ! răcnii eu, am ameţit ! Şi-n adevăr, ameţisem. Trăsei aer mult în piept şi mă sprijinii cu mîinile de un zid, dar pămîntul tot se mai învîrtea în jurul meu de cîte lucruri uluitoare întrezărisem. Cred că Heziod n-ar fi fost mai tulburat dacă în timpul său ar fi avut viziunea unei lumi cu cîmpiile arate de tractoare şi cu cerul străbătut de avioane.

Cînd îmi mai revenii puţin şi pornirăm din nou, eu ţinîndu-l pe Moţotoc de braţ, cu un amestec de mîndrie şi tandreţe, el continuă :

— Iar creerul atomic ar atrage după sine sufletul atomic ! Să ne gîndim cum ar arăta lumea dacă s-ar ajunge ca fiecare gram de inimă să cuprindă mai multă dragoste decît cuprind acum inimile unei întregi generaţii. Iţi dai seama ?

Imi dădeam perfect seama. Furăm amîndoi cuprinşi de o beţie a frumuseţii, de nedescris. Parcă şi vedeam acea lume, cu şedinţe de două minute şi cu oameni ca finalul simfoniei a IX-a. Călcam, de parcă Orion s-ar fi făcut covor la picioarele noastre.

Intr-un tîrziu, ne oprirăm în dreptul casei lui Moţotoc. Prin ferestrele de la parter se vedeau locatarii întruniţi într-o şedinţă. Şedinţa, îşi aduse el aminte, începuse pe la patru după amiază. Era vorba să se aprobe cumpărarea a două mături noi. Curăţenia blocului lăsa, ca să folosesc un eufemism, de dorit, dar nu toţi chiriaşii erau de acord.

Imi adusei aminte de o mulţime de asemenea oameni şi împrejurări şi mă năpădi un fel de tristeţe. Intrai în camera lui Moţotoc şi zării celebrul blazon :

— Gata ?
— Gata !
— No hai !

— Creer atomic... suflet atomic... crezi c-au să fie vreodată ? făcui spre Moţotoc cu un suspin.

— Sînt absolut convins, răspunse el. Numai că trebuie să luptăm pentru a înlocui cele trei mii de kilograme de cărbuni cu gramul de uranium.

IV.

L-am mai întîlnit pe Moțotoc de multe ori, și se arăta dușman tot atît de convins al vorbăriei de prisos și partizan înflăcărat al creerului atomic. De aceea, nu pot spune cît am rămas de surprins cînd acum cîteva zile am zărit în dreptul unui cămin de studenți un afiș cu următoarea redactare : „Astă-seară, orele 8,30, va avea loc un simposion cu tema : Sentimentul de mîndrie al poporului nostru în legătură cu începerea erei atomice în R.P.R. și perspective de viitor. Tov. Moțotoc va rosti un cuvînt de deschidere. Urmează dans".

Sărmane Moțotoc, îmi spusei, tare mi-e teamă că de data asta ți s-a înfundat. Și la 8,25 mă înființai, curios să văd ce se va petrece. Cu o întîrziere de un minut, Moțotoc se sui la tribuna pe care erau pregătite cîteva sticle cu apă.

In vreme ce participanții își căutau, în baza unei experiențe atavice, cea mai bună poziție pe scaun, Moțotoc începu :

— Tovarăși, mai fiecare generație din trecut, dintr-un motiv sau altul, s-a crezut îndreptățită să afirme că l-a apucat pe dumnezeu de un picior. Ei bine, tovarăși, în ceea ce ne privește, putem fi siguri că noi, în adevăr l-am apucat pe dumnezeu de un picior. Dar trebuie să-l ținem bine, și să nu uităm că mai are încă unul !

Aici Moțotoc tăcu, înclină ușor capul și coborî de pe tribună. Fu un moment de stupoare. Apoi, toți cei de față izbucniră într-un ropot de aplauze. Se auziră și cîteva strigăte de bravo.

Trecînd printre cele două șiruri de admiratori, Moțotoc se îndrepta spre ușă cu un aer modest. Dar eram sigur că în sinea sa triumfa. Și mai eram sigur că dacă i-aș fi făcut vreo aluzie la faptul acesta, mi-ar fi răspuns, ca-ntotdeauna, că triumfase bunul simț al poporului.

Fiindcă așa e Moțotoc din moși strămoși. Crede în popor.

Aprilie, 1955

POEȚII LUMII

SHAKESPEARE

RICHARD III

(două fragmente)

LONDRA. O STRADĂ
(Intră Gloster)

GLOSTER : Mutată este iarna silei aspre
În vară-înaltă, de-al tău soare, York !
Iar norii gravi și mulți ai Casei noastre
Prin ocean căzuți, nu se întorc.
Sînt frunțile încinse azi cu lauri,
Ciuntite arme înfloresc pereții,
Alarmele se stîmpără-n ospețe
Iar marșul cel de plumb, în dulci cadențe.
Sbîrcita-i față Zeul și-o descruntă
Și-n loc să miie, în zale, armăsarii
Prin tabere, ca reci, leite-alaiuri,
Azi, în iatac slăvit, ca iedul saltă
În lincedul acord al unei harfe.

— Dar eu, croit ce nu sînt pentru tumbe
Și nici menit să-alint oglinzi deșarte ;
Pecetluit, lipsit de mîndrul mers
Ce-ntoarnă din cărări ușoare iele ;
Eu, jefuit de cumpăna măsurii,
Dat lipsă la cîntar de firea hoață,
Pripit, ajuns prea iute la soroc,
În lumea ce respiră împins ne-gata,
Și-anume atît de strîmb și fără formă
Încît se dau, de stau, la mine cîinii ;

— Eu timp nu aflu, loc nici desfătare
În ciripitul slab al păcii tineri
Decît pîndindu-mi, lungă, umbra-în soare,
Visînd la strîmba mea alcătuire.
Cum însă nu pot fi acel ibovnic
Ce trece-în vorbe dulci o dulce zi,
Fac legămînt să fiu deacum hainul,
Să-înec în ură : joc, zădărnicii.
Urzeli țesut-am, — iscusit întinse, —

Şi bete profeţii, răvaşe, vise,
Pe frate-meu Clarence s-asmut în Rege,
Pe Rege în Clarence, cu oarbă ură.
Şi dacă Edward, Riga, fi-va drept
Cît eu caiafă, întortochiat, deştept,
Chiar astăzi Clarence va fi luat pe sus,
*Căci proorocirea spune cum că „G" *)*
Sămînţa lui Edward o va stîrpi.
— Ginduri, intraţi însuflet ! Vine Clarence.

SCENA IV

LONDRA. O INCAPERE IN TURN

(intră Clarence şi Brackenbury)

BRACKENBURY : Greu ca pămîntul sînteţi astăzi, Lord !

CLARENCE : O, ce trecui fu noaptea lui Irod :
Afunde vise, silnice vedenii.
Şi-acum că ziua scapă spre vecernii
Mă frîng la pragul vrunei nopţi la fel,
Ce n-ar plăti-o mări de zile limpezi.
— O, vis în cumpeni, fără de apel !

BRACKENBURY : Spuneţi-mi visul, reaua piază rumpeţi.

CLARENCE : Pluteam în larg, în cercul mult al undei,
Din Turn scăpat, tăind către Burgundii,
Cu Gloster printre funii, cängi, catran.
De-acolo el mă ridică la punte,
Cu faţa către-o Anglie de var.
Privirăm lung, bătuţi de gînduri multe,
— Ghirlande negre, corbi ce se întorc —
Din vremea luptei Lancaster şi York.
Dar cum treceam văzduhul de podeţe
Ce leagă-înalt catargul de catarg,
Gloster căzu ; şi vrînd să-l ţin, îmi dete
Brînci jos, în munca verde unde sparg
Valuri ca turnuri.
— O, ce plaiu ursuz !
Ce chin în gînd ! Ce roiuri în auz
E înecarea ! Ce popor de chipuri !
Cetăţi de prore oarbe, din nisipuri ;
Peşti păşunînd mii trupurile-în bancuri ;
Teascuri de perle, aur, crîng de ancori...
— Ce focuri reci, ce forfotă, ce glorii,
Ce scump sipet, în pîntecele mării !

* „G" se va citi *gi*, ca în englezeşte.

— Erau mari geme rătăcite în tigve
De om, ca un mai viu şi ager ochiu,
Rîs scăpărînd albitelor relicve;
La galben mîl, smintitul lor deochiu.

BRACKENBURY: Avut-ai timp în ceasul de răscruce
Să-ntrebi a mării taină unde duce?

CLARENCE: Pe semne.
— Umbra-mi tot lupta să iasă,
Dar grea, de piatră şi pismătăreaţă
O undă sta pe duh, ca să nu scape
La marea doua, dincolo de ape:
Adîncul, adiat-uşorul aer.
Ci, încleştat şi tremurînd din baeri,
Da trunchiul umbra s-o borască mării.

BRACKENBURY: Te-ai deşteptat din toate aceste-osînde?

CLARENCE: Nu, visul mult în moarte se întinde.
Aici începe drumul de apoi:
Mîhnitul fluviu, luntrea ca un sloi,
Luntraşul mut, pe care-l zic poeţii!
— Cu el călcai pămînturile nopţii.

Intîiu ivit străinii mele umbre
Fu socru-meu Warwick, vestitul între
Războinici, lung chemînd: „Ce biciu, ce hoardă,
Domnia aceasta negru-întemeiată
Păstrează, Clarence, vitrigei vînzări?"
Apoi pieri. Şi din cenuşi de seri
Crescu, înaltă, stana unui înger,
Cu părul de poleiuri şi de sînge,
Strigînd: „Caiafa iat-o că veni,
Ce m-a străpuns în cîmp la Tewksbury,
Fugarul, falsul Clarence. — Il închide
Horă de clocot, drepte Eumenide!"
— Ca la un semn, urdii şi legioane
De draci, armaţi cu glas de lighioane,
Suiţi pe tronuri, din alămuri sparte
Sunară! Şi-acest huiet, mai departe,
Trezit din moarte, îl aud, întors:
Incît să ştii, am fost la cei de jos...

BRACKENBURY: Se poate, Lord. — Un vis, să te cufunzi!
Te înfiori chiar numai cînd l-auzi.

CLARENCE: O, paznice, aceste grele fapte
Ce-în cumpănă, la iad, atîta trag,
Le săvîrşii pentru Edward; iar plata
E turnul orb! — De nu ajung să sparg
Cu iutea-mi rugă surda ta mînie,

O Doamne drept, repede-o numai mie ;
Pe-ai mei îi cruță și cuprinsul lor !
— Stai, temnicere, încă un timp, cu mine,
Mi-e sufletul de plumb, ași vrea să dorm.

BRACKENBURY : Stau, Doamne. Somnul mult ușor vă fie !
(Clarence adoarme)
Adînc, un chin clintește ceasuri, timbruri :
Miez alb, din nopți ; și noapte, albe timpuri.
Doar chipul fericirii ține Prințul :
Cinstit e numele, mult jalnic insul.
Și pentru palizi umbre, fără ființă,
Înfruntă lumi de spaime, de căință :
Încît, la mare nume, ori de rînd,
Nepotrivirea-i fum, părere, gînd.
(intră cei doi ucigași)

In echivalențe romînești de Ion Barbu

BERTHOLD BRECHT

CÎNTECUL UNEI MAME GERMANE

Ţi-am dăruit, fiule, cizme.
Şi-o cămaşă brună ţi-am dat.
De-aş fi ştiut ce ştiu eu acuma,
Mai bine m-aş fi spînzurat.

Cînd ţi-am văzut, fiule, braţul
Spre Hitler întins, salutînd,
N-am ştiut că-ar fi fost mai bine
Să-ţi fi-nţepenit, mai curînd.

Te-am auzit, fiule, vorbind
Despre un neam de eroi.
N-am ştiut, n-am bănuit
Că i-aţi fost călăii, chiar voi.

Şi te-am văzut, fiule, te-am văzut
Pe urma lui Hitler, mergînd.
N-am ştiut că cine se duce cu el
Nu se mai întoarce nicicînd.

Mi-ai spus, fiule, că Germania
Va fi de nerecunoscut.
N-am ştiut că vom fi într-o zi
Cenuşă şi sînge şi lut.

Te-am văzut în cămaşa ta brună
Şi nu m-am temut de-aşa port...
O, n-am ştiut ce ştiu astăzi!
Iţi purtai cămaşa de mort.

LEGENDA DESPRE SOLDATUL MORT

Şi cum de vreo cinci primăveri încoa
Războiul mergea mai departe,
Soldatul îşi trase concluzia sa
Şi muri de-o eroică moarte.

Dar, vezi, fiind încă război,
Grozav regretă împăratul.
Murise, cînd lupta era încă-n toi,
Şi mult prea devreme, soldatul.

Vara trecea prin mormintele, mii,
Şi dormea soldatul în vară.
Atunci, într-o noapte, veni o comi-
sie medico-militară.

Se duse comisia-n cimitir
Şi dezgropă de zor
cu sape sfinţite, muiate în mir,
pe soldatul căzut cu onor.

Medicul examină pe soldat
(sau ce rămăsese din el)
şi pentru front îl găsi indicat,
ba chiar simulant puţintel.

Îl luară cu ei, cu-ntregul alai,
Era noapte-albastră şi moale,
De n-ai fi purtat o cască, puteai
Să vezi stelele patriei tale.

Rachiu îi turnară, în putred gîtlej
Şi două surori agăţară apoi
de braţele lui, subţiri ca un vrej,
şi-o femee cu sînii goi.

Şi cum soldatul duhnea cam greu
Un popă şchiopătă pe cărare
Cădelniţînd cu tămîie mereu
Ca să nu se mai simtă duhoare.

Şi cîntă fanfara, mergînd înainte
Un marş zburdalnic nespus
Iar soldatul, aşa precum ţinea minte,
zvîrlea picioarele-n sus.

Frăţeşte-l cuprinseră doi sanitari
Căci de n-ar fi mers susţinut,
Putea să cadă în glodul murdar
Şi asta-ar fi fost neplăcut.

Îi zugrăviră cămaşa de mort
Cu alb-negru-roşu, firește.
Şi, iată, că sub asemenea port
Leşul abia se zăreşte.

Un domn în frac i-o luă înainte
cu pieptarul scrobit, colilie.
E-un nobil bărbat german ce se simte
conştient de a lui datorie.

Şi-astfel cu fanfara în frunte „bum-bum"
Porniră în jos pe şosea.
Soldatul se tot clătina pe drum,
Ca-n viscol, fulgul de nea.

Şi cîini şi pisici scheunară în cor
Şi şoarecii, printre ruine.
Să fie francezi, nu vor şi nu vor,
Căci a fi francez e-o ruşine.

Şi cum trecea alaiul prin sate
Muierile-n jur făceau roată
Luna lucea, în singurătate,
Şi „Ura!" striga lumea toată.

Bum bum! Şi ura! şi bun noroc!
Muieri, popă, cîini, în convoi
Şi soldatul mort la mijloc
Umblînd ca un beat maimuţoi.

Cum treceau ei prin sate, aşa,
Abia se zărea soldatul.
Atîta gloată în juru-i stătea.
Cu urale ieşise tot satul.

Atît de mulţi chiuiau în jur
Că nu mai putea fi văzut
Decît doar de sus, din cerul cel pur
Cu stelele-n licăr tăcut...

Pieriră şi stelele-n zarea curată,
Vin zorii — şi-aşa mai departe...
Iar soldatul, precum a-nvăţat altădată
Porni spre-o eroică moarte.

In romîneşte de Nina Cassian

CUVÎNTUL CITITORILOR

Recenta acordare a Premiilor de Stat pentru lucrări valoroase realizate în anul 1955 a venit să încununeze cu laurii binemeritaţi ai recunoaşterii creaţiei artistice care se bucură de pe acum de o largă preţuire în rîndurile cititorilor. Meritele acestor creaţii au fost analizate în articole de critică literară — şi chiar în paginile revistei noastre ele au fost discutate şi vor mai fi încă. Tocmai pentru a extinde perspectiva dezbaterilor asupra succeselor înregistrate de literatura noastră pe drumul realismului socialist, precum şi asupra a ceea ce se cere abia realizat, este folositor să se cunoască părerea cititorilor din cele mai diverse categorii. Cu acest gînd ne-am adresat compozitorului Paul Constantinescu, actorului Jules Cazaban şi matematicianului Halanay, solicitîndu-i să ne comunice impresii în legătură cu unele dintre lucrările premiate.

SCRISOARE CARE NU AŞTEAPTĂ RĂSPUNS

N-am talent la muzică... se apăra poetul, cînd din întîmplare ne-am nemerit amîndoi sub cireşii dumisale din grădina „Mărţişorului". Dar, maestre, cum faci dumneata cuvîntul să cînte, cum îl biciueşti ca să sbiere, cum îl faci să joace ca un titirez, cum îl duci de la diapazonul de picolă la cel de contrabas şi deandaratelea, cum îl faci să se tîrîie ca să-l svîrli apoi cît mai sus? Asta nu este muzică? Oare crezi mata că se pot despărţi una de alta ca oile de capre? Că nu pot paşte împreună sărătura ierbii? Dar cum îţi explici mata că sar toţi muzicanţii mai tineri şi mai bătrîni, ca să potrivească melodii, de multe ori inutile, la versurile dumitale?

Poate că această colaborare silită, de multe ori nu îţi convine, dar ce să-i faci, vorba tipărită este la îndemîna oricui şi vrînd nevrînd capeţi colaboratori cu duiumul!

Nu-i nimic, fă-te şi mata că nu observi!

Aşa a păţit şi Eminescu la vremea lui, cu oftătorii de romanţe cu muzică, aşa păţeşti şi mata acuma cu ofurile vremii.

Dar nu poţi spune că nu s-a întîmplat ca versurile dumitale să sgîndărească şi muzica bună în capul muzicanţilor, ca un fel de simbioză, ca un corolar!

De la soarele din cîntecul Miţurei, pînă la întunerecul vîscos din 1907 este o gamă imensă cu suişuri şi coborîşuri care te apucă de mînecă şi nu te lasă să treci uşor pe lîngă ea, aşa că dacă nu îţi dau pace muzicanţii, te rog să mă crezi, în primul rînd este vina dumitale.

PAUL CONSTANTINESCU
Maestru emerit al R.P.R. Laureat al Premiului de Stat

EFORTURI CREATOARE...

Ca actor, deci fără a avea pretenţia unor opinii literare consacrate, eu cred că în dramaturgia noastră orginală actuală, tînăra scriitoare Ana Novac a adus nu numai viziunea sa critică şi o forţă dramatică pregnantă, cu care venim în contact mai cu deosebire în piesa „Familia Kovaci", ci — şi aceasta ni se pare şi caracteristic pentru creaţia ei — o pătrundere psihologică adîncă şi subtilă a vieţii lăuntrice a personajelor, o înfăţişare a caracterelor, e adevărat feminină, delicată, dar nu mai puţin autentică, plină de substanţă şi pe alocuri străbătută de savoare şi de pitoresc.

Fără să vreau s-o necăjesc pe această talentată creatoare, eu cred că noi toţi, actorii, regizorii, criticii, abia avem de aşteptat din partea Anei Novac, opere dramatice de maturitate, lucrări cu un bogat conţinut de gînduri, cu o vigoare a conflictului dramatic pe care le presimţim în piesele sale de pînă acum. E de netăgăduit că prin venirea Anei Novac în dramaturgia noastră nouă, teatrul nostru se îmbogăţeşte cu încă un creator ferm hotărît să se folosească de realităţile noastre noi, pentru a le prezenta în toată măreaţa lor înfruntare, chiar dacă acest lucru îi va pricinui greutăţi în procesul ei de creaţie. Aşa cum o cunosc eu, autoarea „Preludiului" şi a „Familiei Kovaci" nu va porni spre un teatru concesiv, spre un dramatism dulceag şi plat, ci se va apropia cu curaj şi tenacitate tocmai de acele teme a căror tratare, a căror prezentare impune o luare de atitudine, o critică temerară dar şi o dovadă a unui talent fundamentat în munca sa pe spirit partinic.

Pentru realizările ei, dar mai ales ca o stimulare spre aceste — dacă vreţi modeste proorociri — salut cu bucurie eforturile creatoare ale proaspetei noastre laureate a Premiului de Stat.

Trăsături de îndrăzneală creatoare, de combativitate şi dacă se poate spune de originală şi bogată abordare a aspectelor celor mai specifice epocii noastre, aşteptăm noi oamenii de teatru nu numai dela Ana Novac.

Ne bucurăm din toată inima atunci cînd în teatru — şi mai cu deosebire în cinematografie — luăm contact cu asemenea opere.

Numai că — de ce să nu o spunem cu sinceritate — cîte odată aşteptăm cam prea multă vreme venirea unor asemenea bucurii.

Poate că vina este şi a noastră, a actorilor, a teatrelor în genere, care încă mai înconjoară pe autori cu o afecţiune sinceră, caldă, de asta nu se îndoeşte nimeni, dar cu un sprijin creator consecvent mai puţin vădit, uneori stîngaci, alteori strict accidental, în funcţie de necesităţile încropirii grăbite a repertoriului, oferind o solicitudine „de asalt" şi nu una permanentă, dispusă să continue şi să desvolte o tradiţie existentă în tea-

trul nostru. Şi fără discuţie că în privinţa aceasta şi dramaturgii au cîte odată greşelile lor.

Dar nu-i acum momentul unor astfel de cercetări. Decernarea înaltelor titluri unor dramaturgi tineri şi meritoşi, are — cred eu — şi o valoare simbolică. Decernarea aceasta exprimă în limbajul şi cu metodele zilelor noastre, vechiul şi binecunoscutul apel al lui Eliade Rădulescu, privitor la crearea cît mai multor lucrări literare necesare timpului său. Oare criticii noştri dramatici înţeleg pe deplin nu numai „foamea noastră actoricească" ci, mai presus de toate imperativul major al înfloririi unei dramaturgii proprii timpului lor?

Doresc, în acest sens, ca multe, nenumărate Premii de Stat să ne-o dovedească.

JULES CAZABAN
Artist emerit al R. P. R.
Laureat al Premiului de Stat

DESPRE UN ROMAN BUN ŞI CÎTEVA DEZIDERATE

Am citit romanul lui Nagy Istvan „La cea mai înaltă tensiune" cu interes şi emoţie. Meritul principal al romanului constă în faptul că reuşeşte să redea în bună măsură, de pe poziţii partinice, atmosfera anului 1948, anul transformărilor revoluţionare. Astăzi ne-am obişnuit atît de mult cu viaţa de fiecare zi a economiei noastre socialiste, sîntem atît de preocupaţi de problemele la ordinea zilei, de lupta împotriva lipsurilor şi greutăţilor curente, încît de multe ori uităm înalta semnificaţie a marelui salt petrecut acum nouă ani. Romanul lui Nagy Istvan arată în mod viu, cu pasiune, cum au învăţat muncitorii înaintaţi să-şi gospodărească întreprinderile, cum au ştiut să înfrîngă sabotajul, inerţia, neîncrederea, nepriceperea pentru a ajunge să realizeze acele succese ale industriei noastre exprimate concentrat în faptul că azi producţia industrială este de aproape 4 ori mai mare decît în 1948. Romanul emoţionează şi prin faptul că arată cum se dezvoltă şi se transformă oamenii în acest mare proces al transformării economiei. Cît de mult ar fi cîştigat întregul tablou — dacă s-ar fi arătat şi mai complect, cu mai multă adîncime, felul în care a devenit muncitorul comunist Bucsi un adevărat director de întreprindere, sau Roza Zsigmond activistă, sau contabilul Selmeczy atît de profund ataşat clasei muncitoare. Aici sînt prinse aspecte profunde ale realităţii noastre, dar din păcate creionate încă sumar, fără cuprinderea procesului complex şi plin de momente contradictorii al apariţiei lor.

Cîteva observaţii generale şi deziderate în legătură cu literatura noastră actuală.

Cele spuse despre romanul lui Nagy Istvan rezumă în esenţă observaţiile pe care aş fi vrut să le fac asupra realizărilor literaturii noastre actuale şi dezideratele pe care aş fi fi vrut să le exprim. Pentru noi toţi, ultimii 13 ani au fost ani de viaţă intensă, ani în care şi noi odată cu întreaga viaţă din jurul nostru ne-am transformat profund şi de aceea noi ne bucurăm mult cînd vedem oglindită această perioadă în literatură, cînd o asemenea oglindire ne permite să înţelegem şi să simţim mai bine în-

treaga frumusețe a acestei perioade, să retrăim momentele cele mai emoționante. De aceea îmi sînt dragi versurile Veronicăi Porumbacu din culegerea „Generația mea“ sau unele pagini din „Orașul de pe Mureș“, sau „Ziariștii“ lui Mirodan. Sînt frumoase și puternice și acele tablouri ale decăderii lumii vechi ca în „Jivinele“ Luciei Demetrius, dar cît de mult am dori să fie la fel de puternic prinsă lumea noastră, viața organizațiilor de tineret, viața organizațiilor noastre studențești începînd cu acea dimineață din ianuarie 1945 cînd s-au redeschis cursurile Universității. Și am dori ca aceste momente ale vieții noastre să fie aduse în literatură cu toate fețele lor, fără fard inutil și fără complicații artificiale. Aș vrea să mai spun că personal consider că un element pozitiv al romanului „Bietul Ioanide“ faptul că sînt prezentate anumite tipuri de intelectuali cu toate laturile și trăsăturile negative pe care le imprimau condițiile epocii. Demascarea e puternică și cred că are efecte bune în educația noii generații de intelectuali și poate nu numai a ei. Dar ar fi necesară reluarea acestei teme, oglindirea procesului complex de transformare a intelectualității. Aici întîlnim numeroase aspecte contradictorii, valoarea cea mai înaltă se îmbină cu diverse pasiuni mărunte, atitudinea față de lumea noastră nouă prezintă felurite nuanțe și oscilații. Cred că ar fi cu atît mai ușor scriitorilor să abordeze această problemă cu cît ei cunosc desigur destul de bine în însuși mediul lor, unde, pe cît poate judeca cineva din afară, aspectele contradictorii despre care am vorbit apar chiar mai intens decît în alte categorii de intelectuali.

Aș încheia această listă de pretenții cu o cerere măruntă dar nu lipsită de importanță ; cînd colectivul de artiști amatori format din studenții facultății noastre a vrut să pregătească o piesă de teatru, a fost cu neputință să găsească ceva corespunzător în literatura noastră actuală. Și eu am citit piesa „Fapt divers“ a lui C. Constantin și cred că nu cu asemenea piese se poate asigura succesul colectivelor noastre de amatori.

Studenții cer scriitorilor piese într-un act de bună calitate, ușor de pus în scenă, cu un bogat conținut de idei. Asemenea lucrări ar reprezenta o contribuție de seamă la educația studenților.

Țin să mulțumesc pentru atenția acordată cerîndu-mi-se aceste rînduri și să cer iertare pentru unele arfirmații prea categorice ale unui om care nu e de specialitate și care nu a reușit să exprime cum se cuvine ceea ce ar fi dorit să spună.

CONF. A. HALANAY
Facultatea de Matematică și Fizică

AL. GRAUR

CARACTERUL OBIECTIV AL FAPTELOR DE LIMBĂ

În anii trecuți s-a discutat destul de mult cu privire la caracterul obiectiv al limbii. După ce I. V. Stalin a publicat **Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.**, unde se subliniază caracterul obiectiv al legilor, mulți lingviști sovietici și unii de la noi au arătat că cele spuse în această privință despre fenomenele naturii și ale societății se aplică și la faptele de limbă. Eu însumi am discutat chestiunea în **Studii de lingvistică generală** (București, 1955, p. 98—102, unde se găsesc referințe la bibliografia anterioară).

Cred că unele afirmații făcute în această problemă, inclusiv ideile din cartea mea, nu sînt în întregime juste. De aceea îmi propun să reiau aici discuția.

„Legile logicii sînt o oglindire a raporturilor obiective dintre fenomenele realității materiale, iar regulile de funcționare a limbii, constituite în sistem în cursul dezvoltării limbii, sînt legate indisolubil de legile gîndirii logice." Această afirmație, însușită de mine în lucrarea citată, are un defect. Limba este, într-adevăr, legată de gîndire, iar gîndirea reflectă realitatea; să nu uităm însă că complexul sonor nu este determinat de conținutul său, în sensul că aceeași idee poate fi exprimată prin diferite complexuri sonore. Prin urmare, deși legătura cu logica rămîne nezdruncinată, iar logica reflectă just realitatea, aceeași realitate poate fi numită aici **casă**, iar în altă parte **dom, Haus, maison, ház, ev, oikia** și așa mai departe. Prin urmare, dacă ne-ar veni ideea să schimbăm în mod subiectiv complexul sonor care exprimă sensul de „casă", nu legătura cu logica ne-ar împiedica de la aceasta. În realitate, logica ne oprește de a schimba limba numai în ansamblul ei, căci numai exprimarea unui text în întregimea lui trebuie să concorde cu ideile logice pe care le reflectă, iar dacă am schimba numai un cuvînt sau o formă de grupare a cuvintelor, nu am compromite în ansamblul ei legătura celor exprimate cu cele gîndite.

Cred că cheia problemei trebuie căutată în altă parte, și anume în caracterul colectiv al fiecărei limbi în parte. Limba aparține totdeauna unei colectivități, nu individului, un individ izolat n-ar fi putut crea limba și n-ar putea-o păstra. Dovada ne-o procură surzii din naștere, care sînt totdeauna și muți. O pisică surdă nu este și mută, deoarece ea nu are nevoie de societatea celorlalte pisici ca să învețe să miaune, așa cum are omul nevoie de societatea celorlalți oameni ca să învețe să vorbească. „Pentru ca oamenii să se înțeleagă între ei, este indispensabil ca cel care vorbește să-și formuleze gîndurile în același fel ca cel care ascultă", spuneam în lucrarea citată mai sus. Deci, fiindcă ținem să fim înțeleși de cei din jurul nostru, sîntem siliți să vorbim așa cum vor ei.

Ideea aceasta nu e nouă. Deşi formulată altfel, ea se găseşte la F. de Saussure (şi, la drept vorbind, încă mai înainte, la Marx şi Engels). Lingvistul elveţian arată că, deoarece semnul lingvistic este „arbitrar", „masa, chiar dacă ar fi mai conştientă decît este, n-ar putea să-l modifice. Căci, pentru ca un lucru să fie pus în discuţie, trebuie ca el să se bazeze pe o normă raţională... Dar pentru limbă, sistem de semne arbitrare, această bază lipseşte şi odată cu ea se sustrage orice teren solid pentru discuţie" (**Cours de linguistique générale**, p. 106—107). Limba aparţine tuturor, de aceea nimeni nu-şi poate permite să o modifice.

Desigur, nu putem să ne declarăm în totul de acord cu această formulare. Felul cum de Saussure pune problema este în acord cu întreaga lui teorie. După el, semnul lingvistic este „arbitrar", adică nemotivat (lucr. cit., p. 100), iar sistemul limbii este imuabil (ibid., p. 121). După lingvistica marxistă însă, semnul lingvistic e numai în oarecare măsură nemotivat. De exemplu cuvîntul **socotitor**, creat recent, este motivat, în sensul că alegerea elementelor lui constitutive este determinată de sensul pe care cuvîntul îl are de exprimat. N-am fi putut spune de exemplu **plimbare** în loc de **socotitor**, pentru că aveam nevoie să exprimăm ideea de „calcul", care este ataşată de rădăcina **socot-**, şi ideea de autor al acţiunii, care se exprimă prin sufixul de nume de agent **-tor**, aşa cum cer în romîneşte regulile — stabilite de mult — ale formării cuvintelor. Motivarea este rareori dată de analiza sunetelor care compun cuvîntul la un moment dat, dar ea apare inevitabil în perspectiva istorică, dacă urmărim în trecut evoluţia formei şi a înţelesului pînă ce ajungem la momentul cînd s-au asociat între ele. Dar de Saussure repudiază cercetarea istorică a limbii.

Pe de altă parte, noi ştim că sistemul limbii se schimbă, şi nu putem ignora faptul că se schimbă, de aceea trebuie să ne punem întrebarea : cine îl schimbă, societatea, sau un individ ? Desigur, nu putem pretinde că societatea în ansamblul ei ia iniţiativa unei schimbări. Inovaţiile pornesc totdeauna de la un individ. Dar limba există şi pentru alţi oameni, şi numai prin aceasta şi pentru mine, ne învaţă Marx şi Engels (**Ideologia germană**, E.S.P.L.P., 1956, p. 27), deci inovaţiile lingvistice nu pot fi luate în consideraţie dacă colectivitatea nu şi le însuşeşte, şi ea nu şi le însuşeşte, decît dacă este pregătită pentru aceasta, dacă aşteaptă inovaţiile, dacă ele se află în „aer". In felul acesta ar fi greu să spunem cine are rolul principal : cel care ia iniţiativa unei schimbări, sau colectivitatea care acceptă schimbarea.

Totuşi trebuie să ne punem întrebarea dacă nu există posibilitatea de a convinge colectivitatea să accepte o schimbare pe care nu o aştepta. Dacă este adevărat că în limbă caracterul obiectiv este condiţionat de caracterul colectiv, se înţelege că nu putem aplica limbii în întregime ideile expuse de Stalin în lucrarea citată, căci oamenii, fie şi toţi împreună, au posibilitatea să modifice ceea ce depinde numai de colectivitatea omenească. Limba nu poate deci fi tratată ca fenomenele astronomice. Mişcarea astrelor nu poate fi în nici un chip modificată prin voinţa oamenilor, pe cînd limba, da. In discutarea caracterului obiectiv al faptelor de limbă va trebui să distingem două categorii de fapte : 1. Schimbările produse în sistemul unei limbi, şi 2. Schimbarea în întregime a unei limbi cu alta.

1. Se cunosc, fără nici o îndoială, cazuri de schimbări subiective care au prins. Deocamdată, schimbări de amănunt. Avem exemple chiar în limba noastră. In secolul trecut, ce e drept nu un individ, ci un grup — al latiniştilor — a introdus în romîneşte modificări ale cuvintelor, pornind de la consideraţii subiective. Nu au prins toate, dar unele au prins. De exemplu, pe calea modificării scrierii, **sînt** a fost transformat în **sunt** ; prin încrucişare voită, **război** a devenit **răzbel** (după lat. **bellum**) şi această formă a circulat chiar printre ţărani, iar **nărav** a căpătat dubletul **morav** (după lat. **mos, moris**), care este astăzi solid instalat în limbă, fără nici o perspectivă de

a mai fi înlăturat. Se va zice că nu e mult, față de agitația nemăsurată pe care au întreținut-o vreme îndelungată latiniștii. Dar nu e mai puțin adevărat că avem aici — fie și numai cîteva — exemple de schimbare subiectivă a unor elemente de limbă.

In cazul pomenit, s-a dat o luptă aprigă între creațiile fanteziste ale latiniștilor și cuvintele care aparțineau limbii întregului popor. Cum mare parte a colectivității și în primul rînd scriitorii cu prestigiu erau împotriva inovațiilor arbitrare, acestea au avut de înfruntat o viguroasă rezistență și, în marea lor majoritate, au fețit înfrînte. Aceasta înseamnă că gradul de subiectivitate al schimbărilor pomenite este relativ redus, că pînă la urmă a hotărît tot voința colectivității. Ce se întîmplă însă dacă rezistența nu se ivește, dacă inițiatorul modificărilor subiective se bucură de un mare prestigiu și opinia publică nu reacționează ? Astfel de cazuri pot apărea, și ele prezintă un grad de subiectivitate mai mare.

Editura de Stat pentru Literatură Politică a avut, acum cîțiva ani, de tradus în romînește cuvintele rusești **zakonomernîi, zakonomernost', planomernîi, planomernost'** Limba romînă nu oferea termeni corespunzători, de aceea s-a hotărît ca aceștia să fie creați. In mod obișnuit, nu e lucru greu de a fabrica un derivat de la o temă existentă, cu ajutorul unui sufix productiv. In cazul nostru însă, mijloacele existente ale limbii romîne nu ofereau pentru primele două cuvinte alte soluții decît **legal, legalitate,** care erau deja folosite cu alte accepții ; pentru ultimele două, exista adjectivul **planificat,** care din punctul de vedere lingvistic nu avea nici un defect, dar nu se putea forma nici un substantiv. Dacă limba ar fi fost lăsată în voia ei, fie că cuvintele deja existente ar fi primit sensuri noi, cu care s-ar fi acomodat treptat, fie că s-ar fi creat expresii frazeologice, de exemplu **caracter legal.** Personal n-am izbutit niciodată să înțeleg de ce **lege** poate denumi și legile juridice, făcute de oameni, și legile naturii, iar **planificat** nu se poate referi decît la operațiile Comisiei de Stat a Planificării și nu și la caracterul economiei socialiste.

S-a mers însă pe altă cale. S-au creat derivatele **legitate, planitate,** apoi și **legic, planic,** care nu corespund structurii limbii romîne. Derivatele cu ajutorul sufixului **-itate** se fac în romînește numai de la adjective : **obiectivitate** de la **obiectiv, conformitate** de la **conform, realitate** de la **real** și așa mai departe. Dar **legitate** și **planitate** sînt derivate de la substantive și oricine simte că ele nu sînt derivate normale. Adjective cu sufixul **-ic** nu se formează de loc în romînește. S-a adus ca argument faptul că există **partinic** și **partinitate,** care ar fi servit ca model pentru **legic** și **legitate ;** dar **partinic** și **partinitate** sînt corect formate : rom. **partinic** este față de rus, **partiinîi** ca rom. **străsnic, vajnic** etc. față de rus. **strașnîi, vajnîi** (de observat că **partinic** nu conține sufixul **-ic,** ci **-nic**). **Partinitate este față de partinic** ca **identitate** față de **identic, romanitate** față de **romanic.** Caracterul subiectiv se poate dovedi în cazurile acestea prin faptul că inovațiile merg împotriva tendințelor normale ale limbii.

In condiții obișnuite, cuvintele nou formate ar fi intrat în concurență cu alte moduri de exprimare posibile, create de alții, și o luptă mai mult sau mai puțin îndelungată ar fi decis care dintre ele să rămînă. Dar prestigiul incomparabil de care se bucură Editura de Stat pentru Literatură Politică a făcut să nu existe concurență. Cuvintele noi s-au introdus în presa din București și din provincie, în cărți și reviste, în școlile de partid și în cele publice, astfel încît astăzi le folosește foarte multă lume. Mai mult, după modelul lor se creează altele. De exemplu germ. **Dingheit** este redat prin **obiectitate** în traducerea **Caietelor filozofice** ale lui Lenin (E.S.P.L.P., 1956, p. 119). In curînd vom găsi și **semnitate** pentru **znakovost', sistemitate** pentru **sistemnost'** și așa mai departe. Se schimbă astfel legile formării cuvintelor în limba noastră.

Alt exemplu : după inițiativa nu știu cui, în marina noastră nu se mai zice, așa cum era normal, **proră** și **pupă,** ci **prova** și **pupa,** și aceasta chiar dacă cuvintele în

chestiune sînt precedate de o prepoziție. De exemplu se zice **de la prova pînă la pupa**. Deoarece editurile noastre, cînd au de publicat o carte cu termeni de marină, cer unui marinar să revadă textul, formele aberante pătrund în toate publicațiile. Nu e vorba numai de schimbări fonetice, ci și morfologice și sintactice: ne deprindem să întrebuințăm formele articulate după prepoziții. Este un punct de plecare pentru o schimbare a structurii limbii romîne în general.

Micul Dicționar Ortografic și **Dicționarul Ortoepic** impun în practică reguli ca: **aluniș**, pl. **alunișuri**, nu **alunișe**; **el suferă**, nu **el sufere**. Ziarele, editurile aplică aceste reguli, cititorii le văd aplicate peste tot în scris, astfel încît ele ajung să se impună, și formele recomandate rămîn, cu timpul, singure pe teren. Dacă au fost bine alese de autorii dicționarelor citate, limba a fost ajutată să se dezvolte pe linia ei normală. Dar dacă au fost rău alese?

Trebuie să mai vedem, în încheiere, ce se înțelege, în materie de limbă, prin subiectiv și obiectiv. Deoarece am admis că schimbările nu pot fi niciodată inițiate de întreaga colectivitate, ci pornesc neapărat de la un individ, rezultă că momentul hotărîtor pentru a judeca dacă un fapt e subiectiv sau obiectiv nu poate fi felul cum este creat, ci felul cum este acceptat de colectivitate. Dacă, după ce un individ a format un nou mod de exprimare, acesta este lăsat la libera concurență cu celelalte moduri de exprimare, iar colectivitatea îl acceptă, va trebui să considerăm că avem de-a face cu un fapt obiectiv; faptele subiective sînt cele impuse de o autoritate, fără a fi lăsate să se măsoare în luptă liberă cu concurentele lor; cu atît mai mult vom considera că sînt subiective formațiile noi care abat limba din mersul ei normal.

S-ar putea ca într-o epocă viitoare să se meargă mai departe în acceptarea de modificări subiective. Creșterea conștiinței vorbitorilor, dezvoltarea spiritului colectiv, perfecționarea lingvisticii și mai ales îmbunătățirea mijloacelor de comunicare ar putea face să se adopte și să se aplice hotărîrea subiectivă de a schimba și alte elemente din materialul limbii.

2. Să vedem acum dacă există posibilitatea de a înlocui, prin hotărîrea conștientă a colectivității, o limbă cu alta. Există și în această privință mai multe grade de subiectivitate.

In Republica Populară Chineză s-a luat hotărîrea să se generalizeze în toată țara dialectul vorbit la Pekin; dar această hotărîre nu tinde decît să ajute la efectuarea mai rapidă a unui proces care s-ar fi îndeplinit și fără intervenția conștientă a oamenilor. Deci nu e vorba de a se contracara legile obiective ale dezvoltării limbii. Și cum hotărîrea a fost luată cu asentimentul maselor, iar acestea s-au angajat să o sprijine, nu încape nici o îndoială că ea va fi dusă la îndeplinire într-un timp relativ scurt.

In India s-a luat hotărîrea să se generalizeze limba hindi, în dauna celorlalte limbi indiene. Este prea devreme ca să putem cunoaște rezultatele acestei hotărîri. In Irlanda, în 1911, mai erau numai 20.000 de persoane care nu cunoșteau engleza. Totuși, Statul Liber al Irlandei a impus irlandeza ca limbă de stat pe tot teritoriul lui, și actualmente toți copiii din Eire sînt obligați să o învețe. La ce rezultate s-a ajuns pînă azi, nu știu; dar în 1926, deci la 15 ani după recensămîntul citat, L. Tesnière constata în **Les langues dans l'Europe nouvelle** că raportul între numărul celor care cunosc irlandeza și al celor care nu o cunosc s-a modificat în favoarea celor din urmă.

In orice caz, atît în China, unde e vorba de dialecte ale aceleiași limbi, cît și în India, unde sînt în concurență limbi din aceeași ramură a indo-europenei, și în Irlanda, unde lupta se dă între două limbi indo-europene înrudite numai de departe, hotărîrea nu prevede decît să se părăsească un idiom viu în favoarea altui idiom viu, lucru care, la drept vorbind, s-a petrecut adesea în istoria recentă a limbilor.

Situația e mai curioasă în Israel. Limba ebraică este o limbă semitică moartă de multă vreme (încă din secolele anterioare erei noastre), iar evreii neasimilați cu alte

popoare vorbesc fie un idiom germanic (idiş), fie un dialect spaniol. Totuşi în Israel s-a introdus cu caracter obligator ebraica; dacă la noi s-ar impune latina în locul limbii romîne, transformarea n-ar fi atît de adîncă, deoarece romîna este o fază mai nouă a limbii latine, pe cînd idişul şi spaniola nu au nici o legătură de înrudire cu ebraica. Şi totuşi limba moartă şi înviată se menţine şi se foloseşte ca limbă oficială. Nu ştiu în ce măsură se poate socoti că experienţa a reuşit. Ar trebui să fim informaţi dacă nu cumva idişul sau engleza servesc totuşi mai mult decît ebraica ca mijloc de înţelegere.

Chiar şi în cazul ebraicei, avem de-a face cu o limbă, ce e drept moartă, dar care totuşi, la vremea ei, a fost creată prin sforţările unei întregi colectivităţi. Deci chiar dacă astăzi este impusă printr-o hotărîre subiectivă, ea a avut totuşi odată, în trecut, caracter obiectiv, căci a fost creată şi s-a dezvoltat prin reflectarea obiectivă a realităţii şi prin adaptarea treptată la necesităţile colectivităţii. Prin urmare nici măcar în cazul ebraicei, care constituie exemplul de subiectivism extrem printre toate limbile pe care le-am citat pînă aici, dacă experienţa ar reuşi, aceasta nu ar însemna o negare totală a caracterului obiectiv al limbii.

Există însă şi limbi care de la început au caracter subiectiv: limbile artificiale, create de una sau mai multe persoane, după criterii stabilite de acestea şi fără legătură cu limbile naturale. O limbă de acest fel este esperanto, pentru care astăzi se face din nou propagandă. Ce şanse au aceste limbi de a se generaliza, de a înlocui limbile naturale? La prima vedere, s-ar părea că nu există nici o raţiune care să împiedice pe oameni, dacă ar vrea, să adopte şi să folosească o limbă artificială. Aşa cum se poate impune unei populaţii să-şi părăsească limba pe care a vorbit-o pînă azi şi să adopte o limbă care a murit acum peste două mii de ani, s-ar putea să i se impună şi o limbă de tipul esperanto. Dacă populaţia în chestiune ar avea motive să accepte un asemenea idiom, ar putea să-l adopte şi să-l generalizeze.

Cred totuşi că, din motive practice, lucrurile nu se vor petrece niciodată aşa cu limbile artificiale, şi nici o populaţie nu se va lăsa convinsă să adopte una din ele, părăsind o limbă naturală. Aceasta deoarece o limbă artificială, oricît de bine ar fi construită (ceea ce, în treacăt fie zis, nu e cazul nici uneia din cele create pînă azi), n-ar avea nici pe departe puterea de expresivitate a unei limbi vii, n-ar putea nicidecum reflecta realitatea aşa cum o reflectă o limbă vie. Ar însemna deci să se părăsească un sistem bine verificat în practică, pentru a se introduce altul, mai puţin folositor.

După cît se spune, limbile artificiale ar avea meritul că ar avea un singur sens precis pentru fiecare cuvînt şi că fiecare noţiune ar fi exprimată printr-un singur termen. De asemenea fiecare funcţie gramaticală şi-ar avea forma ei particulară. Aceasta ar presupune, în continuare, imobilitatea limbii artificiale, ca să nu se mai strice structura „perfectă", odată ce a fost stabilită. O asemenea limbă ar fi excelentă, dacă realitatea ar fi simplă şi imobilă.

Limbile naturale sînt însă legate prin mii de fire cu realitatea pe care o reflectă, ele comportă mii şi mii de naunţe care scapă limbilor artificiale. Cuvintele noastre, formele noastre gramaticale, tocmai pentru că au mai multe sensuri, ne ajută să exprimăm mai complet, mai adînc ideile noastre asupra proceselor reale cu care avem de-a face. Avem noţiuni mai restrînse, cu sferă redusă, şi noţiuni mai largi, cu sferă cuprinzătoare, de aceea avem şi mai multe cuvinte care reflectă acelaşi obiect, privit o dată într-un sens mai larg, altă dată într-un sens mai strîmt. Aşa-zisa lipsă de precizie a limbii, care face ca acelaşi cuvînt să fie folosit pentru mai multe sensuri, se explică prin faptul că limba, creată într-o vreme foarte depărtată de noi, a suferit o lungă evoluţie în timpul căreia s-a adaptat treptat, dar necontenit, la necesităţile vieţii în societate, astfel încît, ea corespunde astăzi întregii complexi-

tăți și mobilității realităților pe care le avem de exprimat.

In limba noastră, putem folosi verbul **a cînta**, de exemplu, pentru tot felul de acțiuni care au numai oarecare asemănare între ele: **cîntă omul, cîntă vioara, cîntă cocoșul, cîntă samovarul.** Faptul că putem astfel folosi un cuvînt pentru tot felul de situații deosebite ne permite să vorbim mai colorat, mai nuanțat, să introducem diverse note afective și să exprimăm, în fond, mult mai exact gîndurile noastre. Astfel tocmai așa-zisa lipsă de precizie a limbii permite o exprimare mult mai precisă. Să mai punem la socoteală faptul că strictețea legăturii dintre sens și complexul sonor ar duce într-adevăr la imobilitatea limbii; dar aceasta ar însemna că limba n-ar mai putea urma evoluția societății și ar deveni repede inutilizabilă.

In realitate, tocmai faptul că sensul cuvintelor nu este determinat, o dată pentru totdeauna și cu strictețe matematică, ne permite să ne înțelegem între noi: niciodată doi vorbitori nu înțeleg același proces exact în același fel, în toate aspectele lui, totdeauna este o diferență între modurile lor de reflectare a realității, ceea ce ar părea că trebuie să ducă la neînțelegeri; și tocmai faptul că exprimarea este în oarecare măsură aproximativă, că lasă un oarecare joc în potrivirea ei cu gîndirea, permite ca oamenii să se înțeleagă totuși între ei.

La toate aceste avantaje ar vrea și ar trebui să renunțe limbile artificiale, ceea ce înseamnă că s-ar sărăci mijloacele noastre de comunicare. Iar dacă, pentru generalizarea unei limbi artificiale, s-ar aștepta sute și mii de ani, pentru ca limba artificială să se lege și ea în mod intim de realitate și să ajungă tot atît de complexă ca o limbă naturală, sîntem în drept să ne întrebăm: la ce ar servi toată această „revoluție", dacă s-ar ajunge la aceeași situație ca înaintea ei?

In concluzie: modificări subiective se pot introduce în limbă în anumite situații, cu anumite condiții. Aceste modificări pot fi de amănunt, iar în viitor ele vor putea fi, eventual, mai adînci decît cele cunoscute pînă azi. Schimbarea unei limbi naturale cu altă limbă naturală nu înseamnă negarea caracterului obiectiv al faptelor de limbă. Iar modificări atît de adînci ale limbii încît, sub influența factorului subiectiv, să se înlocuiască limbile naturale cu o limbă artificială, nu sînt posibile astăzi și nu vor fi posibile nici în viitor.

HORIA BRATU

CRONICA LITERARĂ

„CRONICĂ DE FAMILIE" *)

II

S puneam că din cercul acţiunii, din clanul celor care luptă pentru putere intrăm în acvariu, în cercul stagnării. Aici dăm de adevărata pînză de fond a „Cronicii de familie", acele personaje tipice care reprezintă media statistică, acei eroi de a doua mînă, însă profund veridici şi care semnifică prin diverse laturi descompunerea unei clase. In locul obsesiei puterii, avem obsesia supunerii faţă de personalităţile puternice. Aici apar *„supuşii"*, eroii mortificaţi al căror destin este să rămînă în umbră şi să urmărească cu ochii înfrigurați evoluţia personajelor de prim plan; acum intervine Alexandru Cozianu, închis în el, măcinîndu-se din pricina legăturii nevestei sale cu Şerban Vogoride, Davida, fascinată de fala lui Şerban, căutînd cu înfrigurare un stăpîn *„contemptor animus atque superbia"*, tînărul Anghel Popescu profesorul de matematici al Davidei, sacrificat în mod absurd pentru o răzbunare de familie, Constantin Cozianu, care reeditează destinul şters al Davidei, autodistrugerea ei lentă, Ionaş Hagiopol, umbră a umbrei, care îşi nimiceşte viaţa în umbra Constantinei, Seymoor, adversarul din duel al lui Bonifaciu Cozianu, ucis de spaimă înainte chiar de a primi lovitura fatală în duelul său cu Bonifaciu Cozianu; Eustaţiu Cozianu, Eraclie Antoniu, hipnotizat de „îngerul demon" Monica Mareş; Colette Arnotă, nimicită rapid de Dim. Cozianu, îmbătrînită de timpuriu, amanţii Elvirei etc. Statistic, cele mai multe victime le fac marii Cozieni şi marile amante. Sentimentul acesta de dependenţă stupidă faţă de fiinţe neputincioase şi anoste aruncă un văl de melancolie, o sugestie de tristă decrepitudine asupra acestei categorii, care constituie veritabilul fundal al „Cronicii de familie". La unii, debilitatea este ancestrală, reprezintă un destin iremediabil, la alţii provine din accident. Realmente lumea aceasta se apropie de eroii unui Brătescu Voineşti, cu aceeaşi fascinaţie elementară pe care o provoacă incapacitatea de acţiune, cu eroii umili şi inadaptabili în felul lor, totul petrecîndu-se însă strict în cadrul aristocraţiei. Grosso modo, s-ar putea împărţi „Cronică de familie" în „oamenii care trag palme", şi cei care le primesc. La niveluri diferite, procesul se repetă: Carol I îi întinde „două degete" lui Bonifaciu Cozianu, acesta la rîndul lui întinde „două degete" cînd îl concediază pe Ionaş Hagiopol. Invers: Ionaş se simte cuprins de o indicibilă umilinţă în faţa lui Bonifaciu Cozianu care se poartă grosolan cu el. La rîndul său acesta, deşi îşi pusese în gînd să rămînă dîrz în faţa lui

*) Vezi „Viaţa Romînească" nr. 3/1957

Carol I, se simte cuprins de un sentiment levantin de slugărnicie. Bonifaciu tiranizează pe Cleopatra, aceasta la rîndul ei pe Valter Apostolescu. Bonifaciu o pălmuieşte pe Cleopatra, pentru a-i înfrînge rezistenţa. Lascăr Cozianu o pălmuieşte pe Davida, aproape în aceleaşi împrejurări, pentru a-i notifica că supunerea ei este perpetuă. Dim. Cozianu o pălmuieşte pe Ida Gherson. Bătrînul Cozianu îl pălmuieşte pe Mihail Ipsilanti. A te lăsa pălmuit este semnul unei debilităţi nevindecabile. Analiza excepţională a psihologiei „supusului" se vede mai ales în scoaterea în relief a caracterului stereotip, a monotoniei şi uniformităţii unui Alexandru sau Eustaţiu Cozianu. Paralelismul în destinele personajelor trebuie să întărească impresia de desfăşurare mecanică, de inevitabilă repetiţie şi rigidă ierarhie. Lumea aceasta este lumea amanţilor de carton (Cesar Lascari), a celor măcinaţi de capriciile nevestelor (Eustaţiu Cozianu), dovedind inevitabil aceeaşi lipsă de rezistenţă şi de moralitate. In acest sens o evoluţie surprinzătoare dar justificată psihologic este aceea a Davidei sau a diferiţilor amanţi ai Elvirei. Fascinaţia pe care o exercită personalităţile puternice, este irezistibilă şi caracteristică. In cadrul aceleaşi lumi se disting astfel două categorii care stau faţă în faţă în raporturi de subordonare. Primejdia reală devine şi mai concretă, apăsarea acelui univers sumbru de care ne lovim în „Cronică de familie" devine şi mai palpabilă atunci cînd avem în faţă tabloul groazei care îl paralizează pe Seymoor în faţa lui Bonifaciu Cozianu, a umilinţii de neînfrînt care îl cuprinde pe Ionaş Apostolescu sau a modului în care diferiţii amanţi ai Elvirei devin în scurt timp jucăriile ei. Apare concret şi fenomenul de destrămare sufletească, de supunere totală şi nenorocită neputinţă pe care îl are Davida în faţa lui Cesar Lascari. Tot procesul acesta de pustiire sufletească, de violenţă şi totală opresiune care covîrşeşte individul şi-i pune pe umeri o povară de nesuportat este unul din elementele fundamentale de atmosferă.

Cînd are loc alegerea apelor, care este punctul de bifurcare în care viaţa aruncă eroii într-un destin sau altul? Există o dialectică a vieţii pe care o regăsim la diferite niveluri reflectată în copilăria sau în tinereţea eroilor. Se poate spune fără greş că Petru Dumitriu are geniu biografic, măiestria de a arăta jocul determinanţilor sociali şi psihologici în orientarea vieţii eroilor săi. Regăsim la majoritatea eroilor o aceeaşi evoluţie, care marchează încă de la început în germene trăsăturile definitorii: o perioadă adolescentină, plină de vexaţiuni, de refulări, de incertitudini, însă în care se străvede de timpuriu „stofa" omului de mai tîrziu, perversitatea infantilă: maltratarea Eleonorei de către Elena Vorvoreanu („am să te omor"!), tiranizarea slugilor de către Dim. Cozianu, erotismul sadic al lui Ghighi Duca, viclenia ascuţită a Elvirei Vorvoreanu. Toţi aceştia fac, într-un stil specific prin victimizarea subalternilor ucenicia luptei pentru putere; plăcerile tinereţii constă tocmai în asemenea exerciţii sadice, şi ele implică printre altele însă şi anumite gesturi generoase, tăiate brusc, la jumătatea drumului. O astfel de „greşeală de tinereţe" o reprezintă şi complotul antimonarhist în care, amestecaţi, mai toţi eroii participă cu o lipsă totală de sentiment istoric şi cu uşurinţa cu care intră într-o aventură galantă.

Maturitatea semnalează la toţi eroii o soluţie de continuitate, ruperea cu iluziile şi cu vexaţiunile tinereţii, conştiinţa adîncă a celor trei adevăruri semnalate la început.

In spiritul romanului clasic, în „Cronică de familie" maturitatea este un prag peste care nu oricine poate să treacă iar de aici destinele se despart. Călirea lui Dim. Cozianu se realizează prin ruptura sa cu Fifi Oprescu, care semnifică în perspectiva dezvoltării sale o experienţă necesară pe care trebuia s-o ducă pînă la capăt. In aceeaşi categorie, intră şi campania militară a lui Bonifaciu Cozianu, peregrinările prin

Europa ale lui Şerban Romano în căutarea „metodei generale", primele experienţe matrimoniale ale Elvirei, Cleopatrei, renunţînd la raţionalism, la iluziile tinereţii. Şerban Romano se dovedeşte însă incapabil să abandoneze lenevia caracteristică şi paralizantă a traiului prea îmbelşugat, lipsit de dificultăţi. El reprezintă împreună cu Ghighi Duca talentele ratate ale acestei lumi, speranţele neconfirmate, ucise de traiul bun şi de mentalitatea de castă. Prin Ghighi Duca şi prin Şerban Romano intrăm de fapt în al treilea cerc al „Cronicii de familie". Există într-adevăr o întreagă galerie intermediară de eroi care trăiesc în spatele frontului, pe liniile de acoperire unde experienţele sînt de mai mică intensitate, raporturile mai puţin încordate, veleităţile mai puţin agresive în ambiţiile stinse. „Din noi ăştia oamenii bine nu iese niciodată nimica. E prea obositor. De ce să te oboseşti dacă nu eşti obligat ? Puteam ajunge om mare. Dar de ce să devin, n-am bani ?" Filozofia lui Ghighi Duca se aplică pînă la urmă şi studiosului în tinereţe Şerban Romano, presupusului pictor Gogu Apostolescu sau afemeiatului Cesar Lascari. Prin aceştia „Cronică de familie" intră în lumea barurilor, a „mazetelor" şi a chelnerilor, cu nopţile pierdute în beţie sau la cărţi, cu lungi şi cinice discuţii filozofice gratuite, care nu angajează la nimic dar care fixează în formule memorabile mentalitatea unei clase. Lumea aceasta este dominată de obsesia erotică. Şi autorul foloseşte din plin prilejul de a crea ample tablouri ale destrăbălării şi viciului cu acea putere de evocare şi descriere a amănuntelor care va asigura astăzi cercul variat de cititori iar mîine o incontestabilă valoare documentară. Pe această linie, Petru Dumitriu reînvie tradiţia nuvelei-foileton, în sensul cel mai bun al cuvîntului, cu interesul fixat deopotrivă asupra subiectului „forte" care te ţine cu răsuflarea tăiată, cît şi asupra pitorescului violent al detaliului. Nuvelele cuprind o caracterologie, minimă, însă sugestivă şi precis localizată. Pătrundem în alcovuri regale, în barurile de prim rang, în cele mai selecte case ale Bucureştilor anului 1940 cu garanţia documentaţiei exacte şi a intuiţiei exacte a atmosferei, însoţit de un comentariu prob şi calificat artisticeşte, prin intermediul unei naraţiuni de calitate.

Oricît ar părea de ciudat, tocmai prin acest cerc lumea moşierimii şi aristocraţiei se învecinează cu lumpenproletariatul. Este vorba de aventurierii şi trişorii. de afaceriştii şi şantajiştii care mişună în „Cronică de familie" şi care se mişcă cu aceeaşi dexteritate în lumea Ghiculeştilor şi în lumea lui Fifi Oprescu. Este vorba de prostituatele de înaltă clasă (Riri Duca, Monica Mareş, Elvira Vorvoreanu) şi care se aseamănă atît de izbitor cu o Fifi Oprescu sau cu o Gabriela Ionescu. Este vorba de gratuitatea şi lipsa totală de prudenţă cu care ultimul Lascari cade pradă unei metrese de rînd. (Gabriela Ionescu). Este vorba în sfîrşit, de capacitatea maximă de adaptare pe care o dovedesc unii din eroii „Cronicii de familie", un Titel Negruzzi, Ionaş Apostolescu, în momentul în care, răsturnaţi din tabieturile şi din posturile lor, îşi descoperă subit vocaţii negustoreşti şi se aliază cu o rapiditate maximă, expeditivă, la maniera „aristocratului proletar". „Boieri vechi şi noi" păstrează în acest sens o mare valoare documentară.

Din păcate, în primele două volume tocmai asupra acestui aspect al „descompunerii" unei clase, nu insistă autorul. In condiţiile societăţii romîneşti, „balzacianismul" oglindeşte de fapt specificul dezvoltării noastre, adică nu ruinarea totală a aristocraţiei, ci „coaliţia monstruoasă". Lucrul acesta îl are de fapt, în minte, Petru Dumitriu, cînd dezvoltă întreaga linie a Lascarilor în postura de „aristocraţi îmburgheziţi", bancheri şi cămătari, sau cînd introduce aristocraţi de a doua mînă, provinciali ca părinţii lui Pius Dabija sau familia Dumitriu. In primele două volume există însă în prea mare măsură cercul îngust, iar boierimea organizată în gaşcă monopolizează, împotriva adevărului obiectiv, scena istorică. Nu e vorba aici pur şi

simplu de proporţii, de „spaţiu“ acordat acţiunii burgheziei. Există totuşi o burghezie care pe plan social şi politic ia din ce în ce mai mult frînele în mînă şi cu care aristocraţia pertractează. Nici un ecou al acestui fenomen social nu se vede în „Cronică de familie“. Ba mai mult, există o disproporţie continuă, un fel de disparitate, în modul în care autorul vede respectiv burghezia şi moşierimea. Cel mai de treabă burghez este mai ticălos decît cel mai venal aristocrat; matroana burgheză este infinit mai trivială decît cea mai exibiţionistă dintre prostituatele aristocraţiei. Există o tipologie a aristocratului decăzut, care-şi păstrează cu cea mai mare obstinaţie şi în cele mai grele împrejurări insignele nobilitare, devenind mai simpatic decît nepmanul prosper. Aşa cum bancherul burghez Gherson este mai puţin şmecher, mai puţin priceput în afaceri decît Lascari, tot astfel şi burghezul declasat este cu o treaptă mai jos decît aristocratul declasat. Primul este venal, al doilea este o lichea simpatică, primul cupid şi plin de un orgoliu trivial, al doilea nonşalant, galant şi lipsit de meschinărie, capabil uneori chiar de gesturi generoase. Există ceva mitocănesc în mai toate femeile burgheze. O viclenie insidioasă „ţigănească“ uneşte pe Leon Popescu, concurentul lui Bonifaciu Cozianu cu Fănică Niculescu, doctor philosophiae al universităţii din München, de Ghiţă Niţă care „lezează prin vulgaritate sensibilitatea lui Romano“,[1]) de Fifi Oprescu care lezează prin vulgaritate sensibilitatea lui Dim. Cozianu, sculptorul Bîrlea care lezează prin concepţiile stranii despre artă sensibilitatea artistică a lui Pius Dabija. In „Cronică de familie“ antipatia faţă de burghezie se exprimă în forme infinit mai violente, (ia aspectul de dispreţ) în raport cu ura faţă de aristocraţie.

[1]) Citez după „Index al personajelor „Cronicii de familie“, ale cărui formulări redactate de Geo Şerban şi verificate de autor prezintă astfel o dublă garanţie.

MOMENTUL BALZACIAN AL „CRONICII DE FAMILIE“: „FUGA“, „BOIERI VECHI ŞI NOI“.

Momentul în care „Cronică de familie“ capătă o alură curat balzaciană este volumul III, cînd autorul dezvăluie pe toţi eroii într-o nouă ipostază. In ultima parte a „Cronicii de familie“, după ce întreaga orînduire a Cozienilor şi Lascarilor se prăbuşeşte, apar cîteva personaje balzaciene sau mai bine zis unii din eroii Cronicii iau o alură balzaciană. Ideea de la care porneşte autorul este fecundă şi cu adevărat creatoare. Autorul urmăreşte să verifice, să descopere în ce măsură o împrejurare capitală, care răstoarnă radical viaţa eroilor săi influenţează comportarea lor fundamentală: unii rămîn întregi, şi îşi dezvoltă într-o nouă ipostază vechi caracteristici; ei de fapt rămîn la fel, neschimabţi în ciuda împrejurărilor schimbate, corespunzînd şi acum formulei de totdeauna. Aşa trec prin „Fuga“ şi „Boierii vechi şi noi“, Ionel Haralamb şi Alexandru Lascari şi întreg clanul care se adăposteşte în mansarda din Culmea Veche. Alexandra îşi continuă existenţa cu plăcerile blînde, tihnite, lipsite de mari dureri şi bucurii, cu micile ei tabieturi, cu o imensă şi senină neînţelegere a celor ce se întîmplă. Purtînd un fileu cu cartofi mărunţi, Alexandra rămîne identică cu ea însăşi şi, prăbuşită materialiceşte, continuă maşinal micile ei îndatoriri şi convenienţe şi devine în cele din urmă o victimă a celor mai grosolani profitori. La Şerbănică, la Doamna Hrisoverghi, această constanţă ia un aspect de ramolisment. De aceea ei se prăbuşesc lamentabil, incapabili de cel mai elementar efort de adaptare, profund semnificativ în veridicitatea lor umană, murind inconştient, fără durere, cu o resemnare oarecum senină şi imbecilă. Neschimbat şi gentlemanlike rămîne şi Titel Negruzzi, dezinvolt şi galant, făcînd conversaţie de astă dată damelor burgheze (de pe urma cărora trăieşte), acestea fericite că la rîndul lor pot să „snobeze“ suratele mai puţin noro-

coase, fără perspective de „foşti". O lume întreagă de mici burghezi, relativ cu stare, „boierii noi", cristalizează în jurul vechilor aristocraţi un sistem nou de relaţie inedit, acceptaţi de aceştia din urmă, deveniţi abordabili prin forţa împrejurărilor, cu condescendenţă, alcătuind ceea ce am putea denumi „high-life-ul" perioadei de tranziţie. Cu un adevărat ochi de creator, Petru Dumitriu a consemnat în cel mai perfect spirit balzacian un real fenomen de mobilitate socială ; cum pe baza celei mai ciudate şi pestriţe amestecături (funcţionari de cooperativă, aristocraţi pe diferite trepte de adaptare, medici cu clientelă şi fumuri nobiliare etc.), se naşte o lume deosebită, care se vrea la fel de rigidă în convenţii şi amatoare de „mondenităţi distinse", la periferia căreia continuă să se întîmple micile drame caracteristice păturilor intrate în noua componenţă : adulterele doamnei doctor Eremia, prostituarea şi dispariţia subită a Lenei Lascari, coborîtoare din viţă domnească, furtul bijuteriilor lui Cezar Lascari, fuga lui Gaby Ionescu cu peştele ei Bobel Stoica, „declasarea" surprinzătoare a lui Marion Lascari, franţuzoaică adusă de la Paris de Şerban Lascari, şi care după ce-şi îngrijeşte cu devotament soţul, se recăsătoreşte şi se angajează dactilografă de limbi străine, în sfîrşit pieirea fără nici o urmă, fatidică, simbolică, halucinantă („moarte de cîine rîios") a lui Cezar şi a Alexandrei Lascari, *marii naivi* (în sensul istoric, naivitatea unor oameni „care n-au înţeles, nu înţeleg şi nu vor înţelege niciodată nimic") ai „Cronicii de familie". Un vînt de nebunie colectivă, (nebunia unei clase care-şi vede sfîrşitul apropiindu-se cu paşi repezi) tratată însă realist şi psihologic menţine naraţiunea pe linie balzaciană, contrastînd cu tratarea naturalistă, clinică a cazurilor izolate din primul volum al „Cronicii de familie". Alături de eroii care se „frîng" sub presiunea evenimentelor, incapabili de adaptare, împinşi de o constanţă fatidică şi absurdă, apar — zugrăvite în aceeaşi autentică tradiţie balzaciană — şi acei protagonişti ai Cronicii pe care răsturnarea socială îi aduce la suprafaţă, îi modifică structural. Atunci cînd scriitorul ne zugrăveşte procesul de adaptare al vechilor potentaţi şi al marilor doamne, cînd un Gogu Apostolescu pe care îl clasase anterior trişor şi băiat monden îşi descoperă dintr-o dată talente de negustor, făcînd afaceri pe picior mare la cooperativă, fără să fie răsturnat de nici o vîltoare, intrînd şi ieşind din puşcărie ca de la el de acasă, despuind-o pe Elvira de bijuterii cu o seninătate angelică şi apărînd triumfător în cele din urmă cu maşina la scară.

Dar ceea ce reprezintă un adevărat tur de forţă, din care scriitorul iese învingător este pezentarea acelei psihoze colective, „psihoza aşteptării" întemeiată pe profeţii extravagante şi pe iluzia absurdă a „schimbării lucrurilor" şi care determină la diferiţi reprezentanţi ai clanului „Cronicii" atitudinile cele mai fantastice, cele mai subit anormale : „Şi astfel doamna Basarab-Comnen vindea un covor de Şiraz din veacul al XVIII-lea la a doua sută parte a valorii lui reale, şi trăia din preţul lui două zile şi încă una pînă la prînz, cînd i se isprăveau banii, dar avea grijă să vîndă o tapiserie flamandă din veacul al XV-lea la ora unsprezece şi ceva, aşa că putea mînca la prînz la restaurant, şi mai trăia patru-cinci zile. Atunci începură să curgă porţelanurile vechi, covoarele de Orient, mobilele scumpe, tablourile, cristalurile, argintăria cu steme, vîndute la orice preţ, numai să se vîndă repede, şi să apară banii imediat, căci era nevoie de ei pentru o nouă serată, ca să se întreţină buna dispoziţie pînă la „schimbarea lucrurilor". Alături de descrierea talciocului din „Scrinul negru" acest tablou fixează pe pînza epică un moment într-adevăr inedit, plin de semnificaţie din istoria ultimilor ani.

MOMENTUL POZITIV AL „CRONICII DE FAMILIE" : „DATORIA", „SALATA".

Ideea că adesea omenia se ascunde sub aspectele aparent cele mai deficitare ale speciei umane, este o idee familiară lite-

raturii romîne moderne (Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Brătescu Voineşti, Marin Preda). In literatura universală ideea aceasta a căpătat o şi mai mare pregnanţă în lumina contemporaneităţii recente. In legătură cu aceasta a căpătat o deosebită răspîndire aşa-zisa literatură a „supusului", a omului care crede orbeşte într-o idee dovedită pînă la urmă a fi un „bluff". Dacă preamărirea robotului a constituit unul din titlurile de glorie ale literaturii fasciste, exaltînd mistica şefului şi a credinţei oarbe, la aceasta s-a răspuns printr-o disecare multiplă, raţionalistă a conformismului, laşităţii şi bigotismului micului burghez (Thomas Hardy, Heinrich Mann, Franz Werfel). Problema „datoriei" a căpătat astfel o deosebită pregnanţă în literatura burgheză. Poate fi oare considerată necesară înţelegerea unei datorii în afara sau cîteodată chiar în ciuda convingerii, a unei datorii care se cere înfăptuită cu orice preţ? Este totdeauna un prost cel care crede orbeşte într-o idee, cel care se supune bucuros unei discipline oarbe, cel care merge pe linia îndeplinirii necondiţionate a datoriei? Răspunsul la această întrebare nu este atît de simplu mai ales dacă ţinem seama că în epoca contemporană s-a întîmplat ca mase mari de oameni să creadă în idoli care nu sînt idoli. Este problema pe care o pune Petru Dumitriu în două din nuvelele „Cronicii de familie": „Salata" şi „Datoria".

Eroii acestor nuvele descind din cel de al treilea cerc de personaje şi, din punct de vedere etic, sînt cei mai însemnaţi. Ei sînt cei care sînt la cheremul oamenilor care au putere dar care nu sînt dispuşi să întindă obrazul. Cei care opun rezistenţă, chiar dacă la început se încovoaie. Cei care se trezesc la jumătatea drumului, cu riscul de a atrage atenţia atotputernicei santinele: locotenentul Friedman, Stere, căpitanul Dumitriu, locotenentul Stahl. Este semnificativ că cu obişnuita sa intuiţie a localizării eroilor, Petru Dumitriu a ales de data aceasta ca un cîmp de desfăşurare a demonstraţiilor sale, lumea cazonă, mediul militar, care teoretic ar reprezenta cea mai directă antinomie a noţiunii de curăţenie sufletească (şi fizică). Murdăria crasă, grosolănia, incuria, familiaritatea mojicească şi gluma sordidă — acestea sînt cîteva mijloace sigure cu care „marea mută" abrutiza cu efect sigur masele de rezerviști. Dar ce lucru curios! Personajele cele mai vibrante, mai luminoase din „Cronică de familie" ies tocmai din acest mediu. Cele mai idilice scene se petrec în atmosfera îmbîcsită de fum şi de beţie a popotelor, în lazaretele greţoase de etapă, în lumina vînătă a gărilor improvizate, etc. O murdărie crasă, fizică, înconjoară pe eroii favoriţi. Contrastul devine cu atît mai expresiv. De aici, din rîndurile „marei mute" vin manifestările de protest; tocmai de la ceea ce trebuia să fie bastionul orînduirii burgheze ţîşneşte strigătul de revoltă. Iar oamenii care descoperă că „există", care tind la demnitatea lor sînt pe jumătate roşi de somn şi de nopţi pierdute în tranşee, sau cei care stau izolaţi în fundul celulelor. Tocmai în murdăria frontului oamenii devin mai curaţi. Intenţia simbolică este evidentă. Spiritul învinge magma, întunericul şi haosul.

In „Cronică de familie", deci, un ocean de umbre şi de crime, iar în mijloc o mare pată de lumină tocmai cînd ne aşteptam mai puţin. Cele cîteva nuvele: „Datoria", „Augusta", „Salata" nu împlinesc numai o lacună formală: necesitatea eroului pozitiv. Nu e vorba numai de a da o replică, a contrapune o altă lume, lumii Cozienilor. Problema morală vastă, întruchipată concret în problema datoriei pe care o implică aceste nuvele este: este posibilă o altă viaţă, o altă concepţie asupra vieţii, care să nu fie falimentară, mai valabilă, mai solidă în fundamentarea ei practică nu numai teoretică, ca cea pentru care singurul idol rămîne puterea?

Răspunsul la această întrebare este greu de dat. „A *fi deştept* raţionează generalul Ipsilante, făcîndu-i capitanului Dumitriu teoria (şi tactica) carierismului, înseamnă

a-ţi folosi calităţile pentru a ajunge cît mai sus". Conform unei asemenea teorii, cu calităţile sale, căpitanul Dumitriu era *dator* să fie lichea, să facă pe placul superiorului, să-şi calce convingerile, să nu se împiedice de asemenea lucruri veniale ca umanitate, cinste, atunci cînd era vorba de cariera sa. Ipsilanti admite in extremis eroismul (în anumite condiţii — acesta poate aduce glorie), însă nu admite scrupulele etice. A fi moral, sau numai a-şi pune convingerile mai presus de interese, sau cel puţin a avea convingeri înseamnă a fi „dobitoc". Cilibia, Turtureanu, locotenentul Spahiu, în sfîrşit toţi care trebuie să *judece* cazul Dumitriu raţionează la fel. Pentru ei, căpitanul Dumitriu acţionează fără pic de şansă de succes, mergînd sigur la pierdere, şi pe deasupra gestul său este inutil, căci la urma urmei, bulgarii tot vor fi executaţi. Din punct de vedere pragmatic (punctul de vedere al tuturor eroilor discutaţi pînă acum), atitudinea căpitanului Dumitriu frizează absurdul. Este un protest zadarnic, şi care vatămă propria persoană : a lupta împotriva curentului, este tot atît de absurd ca şi a „scuipa împotriva vîntului". De aceea nimeni nu are un complex de inferioritate" în faţa căpitanului Dumitriu pur şi simplu pentru că gesturile gratuite nu inspiră nici admiraţie, nici invidie. (In schimb : milă.) Cu satisfacţie ironică este aşteptat deznodămîntul fatal, inevitabil. Experienţa căpitanului Dumitriu se desfăşoară în cele mai rele condiţii : „necesitatea interioară" nu numai că se dovedeşte dezavantajoasă, dar pur şi simplu inutilă.

Pe un alt plan, se desfăşoară experienţa locotenentului Stere, eroul episodului „Datoria". Eroul pluteşte în plin absurd : o coincidenţă stupidă ameninţă să-l ducă la moarte. Sfîrşitul este inevitabil fiindcă aparenţele se înlănţuiesc într-o argumentare logică, indiscutabilă. Şi totuşi totul are o bază strict reală. Dar chiar dacă nu ar fi aşa, eroul va trebui să cadă. Ideea că în 1917, comandamentul trupelor romîne căuta neapărat o ocazie pentru a condamna pe cineva la moarte pentru dezertare, cu scopul de a da un exemplu pe întreaga armată, căutînd astfel cu orice preţ o victimă, nu este o pură invenţie a autorului. In 1948, ziariştii americani Thomson şi Daininger au constatat că singurul soldat american executat pentru dezertare în timpul celui de al doilea război mondial şi primul de la războiul de Secesiune, a fost un tînăr cu totul nevinovat, care se rătăcise de trupa lui în timpul retragerii din Ardennes. In iarna anului 1945, în cursul ultimei ofensive a trupelor germane pe frontul de apus, comandamentul american avea intenţia de a da un avertisment numeroşilor soldaţi americani care părăseau linia frontului, ascunzîndu-se la Paris şi care nu voiau să-şi piardă pielea, în ultimul sfert de oră al războiului. Un proces a fost înscenat atunci unui „ţap ispăşitor", o curte militară a condamnat şi generalul Eisenhower a semnat o sentinţă, de care niciunul dintre cei care cercetaseră cazul nu au fost convinşi. Este uşor de văzut că problema pe care o atinge acum Petru Dumitriu este specifică lumii capitaliste moderne.

Spre deosebire de căpitanul Dumitriu, locotenentul Stere, cel care este împuşcat pe degeaba pentru pretinsa complicitate la evadarea colonelului Duca, inspiră în cercurile ofiţereşti mai mult simpatie, chiar compătimire. De data aceasta, fiecare simte că pe capul omului a căzut o năpastă, care putea să se abată tot atît de bine asupra fiecăruia din ei : o acuzaţie neîntemeiată. In „Datoria" intră astfel în funcţie o altă coordonată : aceea a solidarităţii umane. Locotenentul Stahl refuză să conducă plutonul de execuţie (iarăşi un gest absurd, căci cineva va trebui să conducă) şi este trimis disciplinar într-un lazaret de exantematici. Moartea locotenentului Stere, dezlănţuie un şir întreg de reacţii în lanţ : locotenentul Friedman, revoltat încă înainte de „războiul murdar" apucă un drum revoluţionar. La Stahl reacţia de curaj apare *din frică, din laşitate* (iarăşi o reacţie caracteristică eroului literaturii moderne), spre deosebire de

ceea ce se petrece în literatura iraționalistă, reacția lui Stahl este inteligibilă: Stahl este incapabil să vadă sînge vărsat.

In „Datoria" e vorba de sigur de o demonstrație tezistă: anume că omul care se subordonează conștient unui obiectiv meschin și ridicul, sau care crede într-o idee care se dovedește în cele din urmă a fi un bluff nu devine prin aceasta el însuși meschin sau ridicul. In anumite condiții, a crede în ceva înseamnă a fi superior aceluia care nu crede în nimic. Această cugetare a lui Friedman sună astfel ca o replică semnificativă la demonstrația relativistă a lui Fănică Niculescu. Locotenentul Stere crede în ideea sublimă de patrie și de dragul acesteia îndeplinește sarcini mărunte, rutiniere, respectă *consemnul* chiar dacă vine în conflict cu opinia proprie. E o autolimitare voluntară, nu lipsită de o oarecare măreție: limitarea propriei libertăți de dragul unui ideal înalt.

Dar ideea de patrie este o entitate complexă: patria este patria capitaliștilor, a moșierilor, ea este reprezentată de farsorul și trădătorul Duca, de nulitățile de la curtea marțială. Intr-un anumit fel, Stere ar fi trebuit *să știe aceasta*. Căci la o asemenea concluzie mai mult sau mai puțin limpede ar fi trebuit să ajungă orice om cu mintea rațională și cinstit. Deznodămîntul tragic survine tocmai fiindcă ideea de patrie întrupată și formulată de *oameni vii:* suveranul, Brătianu, colonelul Duca este degradată în practică. Disciplina oarbă a lui Stere vine în conflict cu rațiunea și, la început, o escamotează; pe calea pertractării, Stere alunecă ca pe o pantă fatală din concesie în concesie. Dar Stere se preface că nu vede aceasta. Colonelul este chiar idolul care concretizează ideea abstractă; în concepția lui Stere el încarnează competența militară și onoarea armatei romîne. Locotenentul acceptă chiar evidentele erori tactice ale comandamentului presupunînd că nici el și nici colegii săi nu au perspectiva necesară pentru judecarea în ansamblu a situației. El impune chiar cu străşnicie o retragere catastrofală a armatei. Desigur psihologia, este în mare măsură artificială, căci nu se poate concepe un ofițer atît de naiv chiar cu circumstanțele atenuante pe care i le conferă autorul. Filozofic însă problema nu rămîne mai puțin interesantă și Stere reprezintă una din valențele eterne ale naturii umane. Căci idolul nu este idol. Idolul dezertează. Idolul duce tratative cu dușmanul peste capul inferiorilor. Marile decizii tactice cu înțeles ascuns se dovedesc a fi expresia simplei lașități. Tragedia locotenentului Stere nu mai este tragedia unei idei ca la Gelu Ruscanu, este tragedia care provine din nimicirea idolului, este o tragedie modernă. Meschină în felul ei, tragedia lui Stere nu este însă mai puțin semnificativă, devine *o polemică cu mentalitatea prometeică,* căci, — și aceasta este demonstrația cea mare a nuvelei, — niciodată nu este prea tîrziu ca să-ți reabilitezi conștiința.

Stere este o replică dată literaturii existențialiste, un erou în adevăr modern, aruncat însă brusc în miezul relațiilor umane. Este aici tragedia omului care își ratează destinul, pe plan fenomenal, însă și-l realizează pe plan moral. El repetă într-un fel drama lui Apostol Bologa, însă din punct de vedere epic trebuie spus că, cu excepția momentului decisiv — momentul dinaintea execuției — nuvela lui Petru Dumitriu este inferioară romanului lui Rebreanu. Deasemeni este îndoielnică demonstrația autorului, că, prin acest ultim act sufletesc, prin revelația finală Stere este absolvit de toate păcatele sale.

Mai realizat din punct de vedere epic, și mai interesant ca erou pozitiv este locotenentul Friedman. Cu o concepție istorică asupra vieții, Friedman trăiește din plin și nu simplist — problematica omului modern: dilema alegerii între bine și rău. Morala pe care o desprindem din destinul lui Friedman este că nu este de ajuns să găsești calea, trebuie să existe și condiții istorice pentru a o realiza. Friedman moare pentru participare la putsch-ul antimonarhic. Din păcate, Petru Dumitriu nu a speculat suficient acest moment excepțional din punct de vedere epic și „Augus

ta sau Marşul Nupţial" concentrează în sine în mic calităţile şi defectele „Cronicii de familie" : excepţionala capacitate de invenţie epică, de fabulaţie, dexteritatea deosebită de a construi un subiect „tare", însă lîncezeala în dezvoltarea *tipologică* a ideii de bază, în crearea de tipuri pe baza temei şi subiectului. Rămîn însă izolate replici fundamentale care caracterizează fulgerător o situaţie. Injurătura dispreţuitoare a lui Brătianu, anunţat de descoperirea complotului este semnificativă şi subliniază brutal dispreţul definitiv, imens, pe care protagoniştii luptei pentru putere îl au pentru „dobitoci". Căci ce foloase putea trage Friedman, decorat cu „Mihai Viteazul", pentru acte de eroism ? Să ajungă „sus", cum năzuia Fănică Niculescu ? El, un străin ? Peste putinţă în situaţia lui Să răstoarne regimul ? Pentru lumea Lascarizilor şi Cozienilor, Friedman este un dobitoc dublat de un naiv.

Am văzut că şi Cozienii pot avea micile lor revoluţii : Dim se însoară cu Fifi Oprescu, Şerban Romano compătimeşte o străşnică demoazelă de mahala. Izabela Giurgea Roşcanu porneşte pe front ca infirmieră (personaj cu totul şters din punct de vedere epic). Dar acestea sînt, sau trebuie considerate păcate ale tinereţii, care cu timpul se iartă. *Infernul* se păstrează rigid. Cei care îl depăşesc, nu mai pot rămîne în el, trec de la sine în purgatoriu.

Cu excepţia lui Pius Dabija, pe care îl vom analiza la urmă, am încheiat cercurile concentrice ale „Cronicii de familie". Calităţile considerabile sar în ochi ; lipsurile izbesc de asemenea. Lumea „Cronicii de familie" rămîne totuşi un univers închis, fără comunicaţie exterioară. Dacă în „Bijuterii de familie", ţăranii joacă un rol activ şi sînt zugrăviţi sobru (nu mai insistăm : analiza „Bijuteriilor de familie" s-a făcut de nenumărate ori), în „Vînt de martie", ţăranii apar în calitate de figuranţi.

In afară de motivele pe care le-am expus în cursul analizei, tablou de epocă „Cronică de familie" devine şi prin excepţionala putere de evocare a atmosferei din ultimii 60 de ani din ţara noastră. Oraşul romînesc, mai ales capitala în ultimele decenii ale secolului trecut, Bucureştiul dintre cele două războaie mondiale şi-au găsit un evocator de prim rang. Există o bogăţie de informaţii, o capacitate de a fixa în cîteva trăsături un aspect tipic al vieţii noastre urbane, o tendinţă de a urmări pe diverse planuri, pornind de la modă şi terminînd cu arhitectura, stilul epocii. Un mare talent de reconstituire se vădeşte mai ales atunci cînd — aidoma lui Cuvier — pot recrea întregul din cîteva rămăşiţe, sau mai bine zis din cîteva sugestii. Atmosfera anilor 1950 s-a fixat în „Drum fără pulbere" prin cîteva imagini de neuitat (drumul pe calea ferată către Constanţa, viaţa specifică de şantier, etc). In „Cronică de familie" găsim repertoriul cel mai complet pe care-l avem pînă astăzi al distracţiilor, gusturilor şi ocupaţiunilor protipendadei bucureştene între 1880—1950. Un mare simţ al arheologiei şi o veleitate de istoric dă „Cronicii de familie" o mare valoare documentară. Aşa cum s-a scris despre Parisul în romanele lui Balzac, la fel se va putea construi de către generaţiile viitoare Bucureştiul la mijlocul secolului XX, după „Cronică de familie". Autorul cunoaşte cu exactitate uimitoare şlagărele la modă (în diferite epoci), influenţa pe care a avut-o asupra Bucureştenilor voga succesivă a diferiţilor actori de cinema, şi fixează cu exactitate amploarea ecoului pe care diferite evenimente politice au avut-o asupra opiniei publice. Aceasta este deja operă de istorie. Tocmai de aceea sînt cu atît mai de neiertat inadvertenţele prezentate după o cunoaştere aproximativă a faptelor. Cîteva expresii din limba engleză, întrebuinţate pentru culoare locală de către Cozieni au un înţeles diferit de cel care reiese din context. Istoriceşte, momentul rebeliunii legionare nu se situează în epoca în care armata germană se concentrează în vederea agresiunii împotriva Iugoslaviei. Pe această pretinsă coincidenţă, Petru Dumitriu construieşte un episod în cariera lui Dimitrie Cozianu în care Robert Faber, omul de afaceri hitlerist îşi terorizează con-

vivii cu imaginea trupelor care converg către graniţa jugoslavă. In realitate guvernul regal de la Belgrad a păstrat cele mai prieteneşti relaţii cu Reichul hitlerist pînă la 27 martie 1941, cînd guvernul Simovici venit la putere în urma presiunii populare refuză adeziunea la pactul tripartit. Agresiunea contra Jugoslaviei se pregăteşte între 27 martie şi 9 aprilie şi nu în ianuarie aşa cum apare în nuvelă. Deasemeni pînă în februarie 1941 n-au existat nici un fel de trupe germane în Bulgaria.

O APOTEOZA CARE DESCHIDE DE FAPT O CONTROVERSĂ: PIUS DABIJA.

Orice întreprindere umană se încheie prin moartea autorului. Eşecul îl pîndeşte de la început şi îl învinge treptat. Poezia, creaţia artistică, între alte activităţi poate să fie considerată ca un mijloc, ca o încercare temerară de a pune un capăt coroziunii răbdătoare şi fatale a timpului. Opera de artă devine un substitut plasat de către creator între el şi durată. Prin operă, creatorul devine intangibil. Identificîndu-se pînă la autosuprimare cu eroii săi, Balzac şi-a mobilizat toate energiile pentru singura luptă care contează: lupta contra timpului. Aceasta este ideea fundamentală care stă la baza trilogiei.

Pius Dabija intră deci în familia descrisă a marilor personalităţi puternice şi structural vorbind, este înrudit cu Bonifaciu şi cu Dim. Cozianu (gustul forţei, sentimentul unicităţii). Spre deosebire însă de Cozieni, însă sub presiunea împrejurărilor sociale, înzestrat cu o sensibilitate excepţională, el are conştiinţa vanităţii gloriei politice, depăşeşte mentalitatea lui „Le Tout-Bucarest", orizontul clasei sale. El vrea să realizeze în artă, să intre în posteritate orientînd tocmai aici toată vitalitatea sa, *ereditară* prin familie. El reprezintă latura *pozitivă* a luptei pentru putere fiindcă se realizează în ceva permanent. E şi el un monstru, cum îl defineşte Rafael Gheorghiu, un monstru al creaţiei însă, care, aplecat asupra propriei sale persoane, nu poate suporta obiecţii, întocmai ca Bonifaciu Cozianu.

Cel care se opune Cozienilor în „tinereţea" lui Pius Dabija nu mai vine astfel dinafara lumii „Cronicii de familie". Strănepotul Sofiei von Bondman încheie lunga coloană, răscumpărînd prin virtuţile proprii păcatele ereditare. El este replica lui Gogu Apostolescu, pictorul trişor, celălalt talent al familiei, care renunţă la artă fiindcă după logica clasei sale — nu mai poate crede în nimic. „Nu e ceva serios arta, nimic nu e serios de altfel, mon cher, absolut nimic". Pius Dabija rupe cu clasa din care descinde tocmai pentru că rupe cu scepticismul şi fiindcă îşi dă seama de precaritatea şi zădărnicia „puterii", a carierei şi a onorurilor. El îşi pune aspiraţiile într-o întreprindere care tinde să supravieţuiască individului şi pe care moartea nu o poate anula. Tocmai de aceea lumea sa îl consideră un „ratat", un „dobitoc" în genul căpitanului Dumitriu. Dar spre deosebire de acesta, Pius posedă calităţile „marii personalităţi" şi prin încăpăţînarea, pasiunea şi uriaşa sa capacitate de muncă modifică fundamental perspectiva, rupe cu fatalitatea care plana asupra „nesupuşilor" din „Cronica de familie". Etapele maturizării sînt reluate aici dintr-o perspectivă nouă şi Pius rezistă la trei presiuni fundamentale care tind succesiv să-l facă să-şi trădeze vocaţia: 1) ostilitatea familiei şi a mediului provincial care ia forme violente ostracizîndu-l la periferia lumii Cozienilor (condiţie favorabilă care facilitează ruptura); 2) presiunea condiţiilor din „ucenicia" artistului; 3) presiunea mediului artistic de maturitate, care încearcă să abată căutările înspre făgaşul steril al artei moderne. Din întreg ciclul anilor de „ucenicie" cea mai convingătoare parte este aceea în care autorul reconstituie atmosfera înăbuşitoare a vieţii artistice oficiale hitleriste. Prin cîteva conversaţii, prin descrierea siluetelor gigantice, ţapene, greoaie ale statuilor profesorului Bruckstatten, este scoasă din plin în evidenţă, mentalitatea filistină, obscurantistă, pretenţiozitatea găunoasă, consecinţele absurde ale rasismu-

lui în artă, degradarea şi alterarea gustului artistic. Dezbaterea în jurul artei moderne — care ocupă cea mai mare parte a nuvelei este complet needificatoare. Identificată cu formele extreme ale modernismului, cu arta abstractă (nuvela conţine şi o critică violentă la adresa lui Brîncuşi), arta modernă este opusă în întregul ei realismului ca o noţiune antagonistă, fără a se vedea lupta dintre cele două culturi, cele două tendinţe ale progresului în artă. Argumentul cel mai puternic este faptul că operele umanismului antic şi renascentist sînt neegalate: un „uriaş" alături de fiinţe asexuate. Insă existenţa unor culmi neegalate nu implică negarea progresului. Descoperirea propriei originalităţi prin reîntoarcerea la renaştere poate fi calea unuia sau altuia dintre artişti, însă nu reprezintă o soluţie a problemelor artei contemporane. Chiar căutările creatoare ale lui Dabija sînt extrem de simpliste şi el se opreşte pînă la urmă la alegorii, la figuri de alergători, la o serie de proiecte puţin grandioase, şi care respiră un anumit epigonism. Dezbaterea artistică este iniţial viciată fiindcă autorul ne pune în faţa unei false dileme: ori arta abstractă ori imitarea renaşterii. Dar arta modernă nu poate fi privită numai în manifestările decadente, nu poate fi în întregime considerată o pledoarie antirealistă. Despre modul caricaturizat, unilateral în care se desfăşoară dezbaterea în jurul artei moderne îl oferă comentariul despre dansul modern din „Cariera lui Dimitrie Cozianu"... „Dansa unul din dansurile pe care le-a născocit civilizaţia europeană din veacul al XX-lea şi care se deosebesc de cele din veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea, într-un fel uimitor şi semnificativ. Gravitatea, graţia şi eleganţa dansurilor de curte, ca şi veselia naivă şi robustă a dansurilor ţărăneşti nu mai există în apusul Europei şi în excrescenţa ei americană... Valsul, dans al ţăranilor din Tirol, mazurca, polca şi cadrilul, dansul ţăranilor şi boierilor polonezi, sînt ultimele din cele legate de tradiţia europeană... Tangoul, inventat în bordelurile din Buenos Aires, conga, rumba şi samba, dansuri ale unor popoare primitive, modificate după gustul dement şi trist al barurilor nord americane, sînt dansurile civilizaţiei europene de la mijlocul veacului al XX-lea..." Penibilă diatribă! Căci dacă este vorba de „boogie-woogie", de „be-bop", de „rock and roll", ea se poate justifica: „Muzica monstruoasă făcută numai pentru nervi, intimitatea grosolană... sînt paralele cu izbucnirea erotismului şi iraţionalismului în literatură, cu numele îndoielnice date parfumurilor,... simptome ale unei societăţi care se desagregă, ce va cunoaşte o transformare egală cu dispariţia şi apariţia alteia noi, egală cu transformarea omidei în fluture, a gheţei în apă" etc. Dar tangoul? Conga? Rumba? Trebuie să fii lipsit de simţul humorului pentru a le considera în 1956 expresia monstruoasă a „iraţionalismului", a „descompunerii societăţii burgheze". Ne plac sau nu ne plac, ele sînt dansurile secolului XX, au cucerit globul, se dansează la Peking ca şi la Buenos Aires, la Manilla ca şi la Alma Ata şi au o universitate pe care n-a atins-o nici mazurca, nici menuetul: au universitatea pantomimei sau a motorului cu benzină. Orice desfiinţare prin decret este imposibilă şi nu avem decît să le stilizăm, să le curăţim artisticeşte. Chiar dacă în raport cu valsul sînt tot atît de vulgare ca tramvaiul în faţa diligenţei, nimeni nu a propus să repunem în circulaţie diligenţele. De altfel ţăranii noştri n-au dansat nici mazurca, cu atît mai puţin dansurile de curte. Ce vrea Pius Dabija? Să dansăm numai sîrba?

Şi problemele de arhitectură sînt dezbătute tot atît de tezist; cu acelaş spirit de enormitate.

Deschizînd o carte, Pius Dabija dă de următoarea frază: „Casa trebuie să devină un produs de serie, fabricîndu-se în uzină şi ridicîndu-se în trei luni; întrunind maximum de confort şi de salubritate în minimum de spaţiu". Penibilă ieşire! Căci ce foloseşte să ne ridicăm împotriva condiţiilor civilizaţiei industriale? (notaţi că Pius Dabija nu se ridică împotriva funcţionalismului, ci împotriva concepţiei caselor pre-

fabricate). Nu este mai sănătos să făurim o estetică a urbanisticei moderne, decît să visăm donjonuri, turnulețe și ornamentații de a căror mostre penibile ne-am lovit în trecutul apropiat? Acesta nu este clasicism, acesta este un romantism anacronic care își închipuie că ziua de ieri a civilizației și artei este mai bună decît cea de azi, și care se teme să vadă în operele controversate de azi capodoperele esteticii de mîine. Clasicismul nu e un fetiș. De fapt Pius Dabija se luptă cu morile de vînt, însă cele de mai sus încetează să mai fie absurdități atunci cînd ideea de a imita clasicii îi furnizează cîteva puternice stimulente de creație.

Și aici atingem de fapt adevăratul fond al nuvelei, care este mai profund și mai însemnat decît dezbaterea estetică propriu zisă. Într-adevăr, Petru Dumitriu ne oferă prin Pius Dabija un portret de creator: un om de un temperament eminamente subiectiv, sentimental și copilărește vanitos, impulsiv dincolo de marginile permise, mereu pradă unei umori de moment, care-i dictează reacțiile și dezlănțuie complicații în lanț; un om, trăind prin explozii de sentiment, incapabil de calculele reci ale strategiei, punîndu-se imprudent împotriva consensului publicului, devenind odios adversarilor, intratabil pentru prieteni, păstrînd însă în toate instabilitățile o noblețe firească și o mîndrie fără sforțare. Incapabil de dușmănie adevărată, însă subiectiv și impulsiv în preferințele ca și în repulsiile sale, personalitatea lui Pius Dabija rămîne, în ciuda tuturor inegalităților, o personalitate plină de farmec, fiind o replică subiectivă la arhitectul Ioanide, cu care are incontestabile asemănări și deosebiri. Eroul lui G. Călinescu este incontestabil mai interiorizat, mai complicat în reacții, de o mai mare altitudine intelectuală. Dezastrele familiale îl umanizează, îl aruncă brusc pe de terenul contemplației estetice în cele mai profunde și dramatice circumstanțe ale vieții. Pius Dabija este însă mai transparent tocmai prin spontaneitatea sa intempestivă, care lasă să se vadă mai direct calitățile și lipsurile. Dacă se poate vorbi de balzacianism în „Cronică de familie", atunci fără îndoială că Pius Dabija este cel mai „balzacian" din eroii cărții lui Petru Dumitriu.

Dacă considerăm soluțiile propuse de Pius Dabija în privința principalelor probleme puse de creația artistică, concluzia este destul de contradictorie. Puse numai în cîmpul artelor plastice și anume în sculptură, problema raportului dintre artist și realitate este în mod inevitabil simplificată. Ceea ce reprezintă o soluție în sculptură, întoarcerea spre o artă organicistă, figurativă — este departe de a exprima întreaga complexitate a problemelor, așa cum ele apar în literatură. — Simpla postulare a valorii permanente a realismului nu oferă nici pe departe perspectiva necesară pentru aprecierea concretă a sarcinilor și dificultăților care stau în fața artistului contemporan. Căci nu este vorba numai de „a zugrăvi după natură". Înțelegerea și interpretarea realităților contemporane, urmărirea și oglindirea traiectoriei contradictorii pe care o marchează evoluția evenimentelor în conștiința eroilor contemporani, deciziile pe care trebuie să le ia la tot pasul, este departe de rezolvarea tematică pe care ne-o propune Pius Dabija ca soluție generală a tuturor artelor. Între epocile de intensă muncă creatoare pe tîrăm plastic, Pius Dabija mai scrie din cînd în cînd cîte un concert de pian sau un coral „cu suflu mozartian" imediat cîntat la Ateneu. Chip de a spune că marea artă clasică rămîne mereu invincibilă în conștiința marelui public. Simplistă rezolvare! Ce păcat că Șostacovici și Procofiev nu au auzit de ea! Ar fi depășit cu rapiditate impasul creator... În literatură însă, Pius Dabija „nu se pricepe". Dar tocmai aici problema raportului dintre tradiție și inovație în întreaga serie de probleme care începe cu concepția despre lume și se termină cu mijloacele de realizare artistică se pun cu toată acuitatea.

Dacă în privința soluțiilor problemelor de creație, Pius Dabija nu oferă un răspuns care să fie la înălțimea celorlalte răspunsuri pe care ni le dă „Cronică de familie", nici etica creatorului nu apare aici

într-o imagine clară. Pius Dabija are toată dreptatea în modul în care vede raportul dintre creator şi critici, şi în general postulatul că-i preferabil tipul de critic care se manifestă prin acceptare totală, chiar a părţilor slabe, atitudinii de ricanare, este justă. Pius Dabija îşi dă seama de puterea deosebită de care dispune criticul şi de pericolul continuu care îl pîndeşte pe acesta de a-şi falsifica judecăţile de valoare corespunzător cu animozităţi sau chestiuni de prestigiu personale. Dar care este raportul dintre creator şi omul obişnuit? Care este etica de viaţă a creatorului în relaţiile cu ceilalţi oameni? Din păcate, şi aici totul este văzut sub prizma unui raport simplist de forţe; creatorul este sortit să rămînă izolat, un neînţeles, iar raporturile cu mulţimea se leagă în afara valorii, pe baza reputaţiei. De fapt din punct de vedere al artei, masa nu există decît ca model sculptural, sau criteriu al receptivităţii sănătoase. Socialismul apare doar ca o posibilitate a realizării geniului, a cărui singură obligaţie este să creeze. Dar prin ce se deosebeşte atitudinea creatorului de artă faţă de cerinţele sociale, faţă de comanda socială pe care o puneau epocile trecute? Din păcate, lucrul acesta nu mai este în perspectiva sculptorului. Tocmai de aceea, este izbitor că discuţiile pe problemele realităţii lipsesc în tinereţea lui Pius Dabija, revenind însă mereu ca un leit motiv jocul relaţiilor personale, motivarea psihologică a raporturilor personale. Spre sfîrşitul „Cronicii de familie" naraţiunea obiectivă dispare şi apare tonul sec al recriminărilor memoriilor intime. Tocmai sentimentul de participare colectivă, pe care scriitorul o cerea ca o trăsătură inalienabilă a condiţiei umane, dispare cu totul în figura lui Pius Dabija şi în mod insidios se strecoară psihologia elitei. Dar totuşi problemele morale ale actualităţii, sondarea raporturilor dintre creator şi epocă şi modul în care se reflectă în artă nu pot să nu trezească un univers întreg de idei în conştiinţa creatorului.

In sfîrşit, se impune o judecată de valoare globală asupra operei. In momentul de faţă, un critic care ar încerca să determine locul exact al „Cronicii de familie" în istoria literaturii romîneşti ar da dovadă de prezumţie. Lipseşte minimul de timp necesar, o elementară distanţă istorică. Un singur lucru este însă limpede: „Cronică de familie" este o operă care va rămîne. Ea cuprinde în sine toate valenţele, cel puţin potenţiale, care o pot scoate din anonimat. şi o fac una din operele semnificative ale literaturii noi, de după 23 August. Ceea ce iarăşi izbeşte privirea este inegalitatea operei, caracterul ei eteroclit, în ciuda strînsei unităţi compoziţionale. Panta este descendentă. Intre Davida şi tinereţea lui Pius Dabija este distanţa a unei epoci dar şi a unei discrepanţe în abordarea problemelor. Cele mai puternice nuvele ca idei nu sînt acelea în care dezbaterea intelectuală ia caracterul cel mai direct. Universul cărţii apare însă bine definit dintr-un bun început ca acela al oamenilor anormali, care au pierdut obişnuinţa reflexelor normale. Un Bonifaciu Cozianu, care la moartea fratelui său, nu scoate nici o lacrimă nu este numai un individ descompus moraliceşte, un cinic. El este dezumanizat pînă într-atîta încît atinge patologicul. Din punct de vedere artistic, adesea patologia personajului acoperă apartenenţa sa de clasă. Marea literatură nu s-a creat cu oameni anormali. In volumul III, „Boieri vechi şi noi" fac o excepţiune de la regulă: oamenii, chiar boierii, îşi trăiesc viaţa lor obişnuită. Alexandra reprezintă în această privinţă condiţia tipică a omului care, adînc împlîntat în vechea ei mentalitate de clasă, nu-şi dă seama de ceea ce se petrece. Moartea ei are un caracter tipic. „Fuga" este o altă bijuterie a volumului III. Insă comparaţia dintre Dabija şi Ioanide lasă să se întrevadă un Ioanide mult mai uman, (împotriva aparenţelor) adînc împlîntat în relaţiile sale de familie. Şi proiectele sale de creaţie apar mai vaste. Narînd epilogul unei clase, cartea deschide perspectiva către o nouă societate şi în care problematica filozofică şi morală nouă îşi va găsi desăvîrşirea. De pe acum se poate vorbi de un univers şi cartea poate

fi discutată la rece, fără genufluxiuni de rigoare, sau mici socoteli tactice. Victoria greu dobîndită este a autorului. Şi ca şi Balzac, privind la această epocă zbuciumată scriitorul poate afirma cu mîndrie: *„Şi eu am pictat toate acestea"*. Iar un asemenea titlu nu este puţin. Dacă Balzac şi-a omorît eroii pentru a nu le supravieţui, aici însăşi moartea eroilor consemnează succesul creatorului.

REMUS LUCA

ASOCIAȚIE DE IDEI

Mi s-a întîmplat în vara anului 1945 să mă opresc o zi într-un sat din Dobrogea, aproape de Cernavodă. Era un sat destul de mare ce se întindea pînă în țărmul Dunării. Priveliștea era frumoasă. O culme de deal încovoiată, o coastă de forma unui larg amfiteatru, coborînd lin, plină de petecele sure, galbene, ruginii ale ogoarelor, o luncă copleșită de verdeață și depărtările gălbui, prăfuite. Unul dintre tovarășii mei de drum — pictor — nu se mai sătura să admire această priveliște, să mi-o „explice" subliniind miraculoasele îmbinări de culoare, de linii, descoperind în formele ei eterne originea „calmului" caracteristic pentru sufletul oamenilor din această parte de țară. Ca orice artist, prietenul meu se entuziasma închipuindu-și că descoperă confirmarea unei teorii învățate din cărți în care fraze elegante, „inspirate" mistificau adevărul.

După ce ne-am apropiat s-a răcorit și prietenul meu, m-am răcorit și eu. Ne-a izbit pe amîndoi dureros în inima acelei priveliști de paradis, existența bordeielor. Erau enorm de multe în acel sat. Din circa două sute de case, o sută cincizeci erau bordeie. Ce erau aceste bordeie, ce reprezentau ele, ce viață închideau în întunericul lor... am aflat de la un învățător, un om care la cincizeci de ani se socotea moșneag și care poate nici nu-și dădea seama cîtă deznădejde conține viața din jurul său și poate și viața lui însuși. Dură lecție ne oferise realitatea și mie și prietenului meu, care uitaserăm — însuflețiți de ideile noi care răscoleau societatea noastră în vremea aceea, că mai stăruie vestigiile unei lumi în care se putea concepe separația — antinomia deseori — dintre adevăr și frumusețe. Țara cu priveliștile ei era frumoasă, entuziasmul nostru pentru această priveliște era frumos, dragostea noastră pentru oameni, idealurile noastre erau frumoase, realitatea acestor oameni însă era abjectă. Învățătorul ne-a povestit cum trăiesc oamenii acestor bordeie cu cîte o singură încăpere ; copii mulți și un singur pat, care era de fapt o laviță mai largă, acoperită cu rogojini ; sub pat dormeau iarna purceii, ciinii, pisica, capra ; se mînca dintr-un singur blid ; în ceaunul sau oala în care se gătea ciorba, se fierbea mămăliga, se mai fierbeau și rufele — nu erau multe și încăpeau ; acoperiș de stuf, lipit cu lut ; un singur ochi de geam pe care-l puteai acoperi cu palmele alăturate ; ca să intri pe ușă, trebula să te încovoi pînă aproape de pămînt ; vara mai mergea, dormeau pe-afară, prin bătătură, dar iarna se îngrămădeau cu toții în acest bordei care de departe aducea mai curînd cu o movilită de lut. Învățătorul ni le spunea cu un fel de nepăsare, care nu era decît

oboseala unei exasperări vechi, întinsă pînă la paroxism.

M-a uluit şi nu voiam să cred, ceea ce adăugase învăţătorul la sfîrşit, cu acelaşi glas oarecum nepăsător:

— Ceea ce-i mai dureros, e nu atît traiul lor mizerabil cît împăcarea lor cu acest trai, lipsa oricărei tendinţe de mai bine; ei nu concep ceva mai bun decît traiul lor.

De fapt învăţătorul repeta — poate cu suferinţă — o teză absurdă, care însă fusese copios vînturată de toţi sociologii şi politicienii burghezi. Bietul om, învins de o viaţă nedreaptă, înclina să confunde cauza cu efectul.

Învăţătorul mai adăugase:

— Pentru dumneavoastră e greu să înţelegeţi. Sînteţi ardeleni. Ţăranul ardelean e mai civilizat.

De fapt interlocutorul nostru care nu umblase niciodată prin Ardeal, se înşela: între viaţa cu aspect de civilizaţie a ţăranului ardelean şi viaţa ţăranului din cîmpia Dunării şi din Dobrogea nu există o deosebire esenţială. Doar atît că mizeria celui ardelean era ceva mai curăţică; dar cine şi-a limitat cunoştinţele sale despre Ardeal la satele din jurul Aradului, a Sibiului, a Oraşului Stalin, şi a celor de pe cursul inferior al Mureşului n-a cunoscut întreg Ardealul. In Munţii Apuseni, în Maramureş şi în Cîmpia Ardealului puteai pe atunci să întîlneşti destule astfel de bordeie. Deosebirile puteau fi de formă, sau numai privitoare la materialul de construcţie (în Ardeal este mai mult lemn); dar în ce priveşte viaţa şi nivelul „civilizaţiei" nu văd mare deosebire.

A trebuit să-mi amintesc de această călătorie prin Dobrogea cu cîteva zile în urmă, în timpul vizitei la nişte prieteni, ţărani ardeleni, căsătoriţi de vre-o şapte-opt ani; copilăriseră amîndoi în astfel de bordeie, într-un cătun îndepărtat, îngropat în inima munţilor Gurghiului. Acum sînt colectivişti. Îi cunosc de o bună bucată de vreme şi am ajuns la acel grad de înţelegere reciprocă unde oamenii numără odată cu anii şi amintiri comune. Ne cunoaştem bine, cum s-ar zice şi nu ne ruşinăm să ne mărturisim chiar unele necazuri; face parte din obligaţiile prieteniei să-ţi dezvălui necazurile tale, să le asculţi pe-ale celuilalt.

Avea un necaz prietenul meu şi nu l-a tăcut, deşi soţia sa n-ar fi vrut să aflu că le-am ciocănit în uşă tocmai în tolul unei discuţii oarecum în contradictoriu (acele discuţii în care fiecare din soţi îşi apără cu înverşunare punctul său de vedere, în care argumentele sînt cam acestea: — Tu nu mă înţelegi, tu nu vrei să mă înţelegi sau: tu nu m-ai înţeles niciodată — iar contraargumentele cam acestea: ba tu nu mă înţelegi pe mine, sau ba tu nu vrei să mă înţelegi pe mine ş.a.m.d.) Trebuie să adaug că la început m-am mirat că i-am găsit îmbufnaţi, ştiind despre ei că-n general trăiesc fericiţi împreună. Mi-am zis apoi că şi în căsniciile cele mai fericite e nevoie de astfel de neînţelegeri din cînd în cînd, tocmai pentru ca oamenii să nu uite că sînt fericiţi şi trăiesc bine împreună. Pînă la urmă am aflat şi motivul sfedei. De mai mulţi ani, prietenul meu era obsedat de două lucruri: bicicletă, aparat de radio. Soţia lui nu avea nimic împotrivă, mai ales că o obsedau şi pe ea unele lucruri: un dulap de bucătărie, un fier de călcat, o maşină de tocat carne şi o pereche de ciorapi de mătase. Dulapul de bucătărie cu vitrină şi cu trei sertare mici şi două mari, maşina de tocat carne cu un cuţit de schimb, şi cu o pîlnie pentru umplut cîrnaţii iar ciorapii de mătase să fie cel puţin la fel de frumoşi ca cei pe care-i purta în zile de sărbătoare soţia preşedintelui. Nici prietenul meu nu avea nimic împotrivă; nu erau însă de acord în ce priveşte ordinea urgenţei. Femeia fiind mai practică vroia întîi obiectele necesare bucătăriei pe urmă bicicleta şi ciorapii de mătasă ori aparatul de radio şi ciorapii de mătasă, după cum vor avea bani.

Bărbatul însă, mergînd după cumpărături la oraş a cumpărat fierul, maşina de carne, ciorapii de mătasă, bicicleta şi fiindcă nu-i ajungeau banii a luat un aparat de radio cu galenă cu căşti — amînînd pentru mai tîrziu aparatul la baterie pe

care-l visa și uitînd că dulapul era primul în ordinea urgenței ori calculînd că dacă cumpără dulap, rămîne fără bicicletă. De aici începuse cearta : tu te gîndești mereu numai la tine !

Nu. Acel învățător din Dobrogea și toți cîntăreții „calmului" și-ai „nepăsării", ai „fatalismului" țăranului romîn, se înșelau profund încurcînd propriile lor iluzii cu adevărul. Țăranul romîn nici atunci nu era împăcat cu stadiul de precivilizație al vieții sale. De altfel, puțin numai dacă studiezi istoria, argumentele se îmbie singure pentru a demonstra nu „calmul" ci nemulțumirea și revolta lui neîncetată.

Și m-am mai gîndit că ne apropiem de vremea în care se produce sinteza dintre frumusețe și adevăr.

UN SIMȚ DEOSEBIT

„Tragedia optimistă" s-a înscris ca o lucrare de bază în literatura realist-socialistă. In afara valorii ei intrinsece, opera lui Vișnevski a servit ca argument în discuțiile estetice privitoare la valabilitatea speciei dramatice respective, în condițiile sociale apărute după Revoluția din Octombrie.

In jurul lucrării s-au purtat discuții fructuoase, subliindu-se nu o dată izvorul optimismului acelor oameni care resping „învechita minciună despre frica de moarte" : credința că sacrificiul lor nu este zadarnic, perspectiva clară a zilei de mîine, întemeiată pe jertfa lor. Mi-aș permite să definesc mai succint trăsătura spirituală majoră a eroilor lui Vișnevski, de unde rezultă suflul optimist al tragediei, drept un al șaselea simț : simțul istoriei, și să încerc a căuta condițiile apariției lui. Pentru că dacă sîntem încredințați că „Tragedia optimistă" poate fi considerată modernă, fără bararea termenului cu ghilimetele insultei și fără savantlîcuri îndoielnice, ci pur și simplu o lucrare modernă, aceasta se datorește într-o măsură simțului istoriei cu care sînt înzestrați ostașii revoluției. Imi permit să afirm că în grade diferite, explicit sau implicit, rezultînd din țesătura de idei a operei sau plutind ca un abur deasupra ei, literatura valoroasă a ultimilor 3—4 decenii dovedește existența acestui simț deosebit al contemporanilor noștri. Am putea cita nenumărate opere ale literaturii sovietice, din occidentul Europei și din continentul american pentru ilustrarea afirmației ; ultimele creații remarcabile ale prozei romînești, fac însă inutile alte trimiteri.

„Cronică de familie" și „Moromeții" sînt la antipozi în privința modalităților de a exprima acest simț, pe care-l dovedesc personajele celor două romane în chipul cel mai firesc cu putință. E suficient să ne amintim nuvela „In bătălia pierdută". Fiecare dintre personaje se proiectează cu precizie geometrică în angrenajul istoriei; prietenii și dușmanii socialismului cunosc cu exactitate locul necesar a fi ocupat în desfășurarea evenimentelor, pentru frînarea sau accelerarea lor. In „Moromeții" mijloacele artistice diferite interzic dezbaterea directă a chestiunii. Cronicile la roman au subliniat însă că reacțiile complicate ale bătrînului Moromete, trădează existența unui asemenea simț bine dezvoltat.

Simțul istoriei nu este o pură ficțiune literară. Inainte de a fi fost semnalat în paginile operelor literare el constituia o trăsătură pregnantă a contemporanilor noștri, născută din factori numeroși și diverși. Cred că trebuie considerat ca unul din cele mai autentice mituri moderne, în sensul marxist al cuvîntului, folosirea lui în sfera literaturii dovedindu-i vitalitatea

Simțul istoriei provine, în primul rînd, din accelerarea tuturor proceselor vieții sociale. N-avem decît să constatăm că perindarea orînduirilor sociale în istoria civilizației se desfășoară într-un ritm tot mai viu, cu cît ne apropiem de timpurile noas-

tre. Sclavagismul s-a menținut în Europa cîteva milenii, feudalismul douăsprezece secole, în vreme ce capitalismul după numai cinci secole de existență a primit lovituri hotărîtoare. Chiar și într-o țară înapoiată cum era Rusia, nu va fi probabil necesar nici un secol pentru dezvoltarea forțelor de producție necesare comunismului. Acest ritm determină un mare număr de oameni să ia cunoștință, mai mult sau mai puțin rațional, uneori în decursul unei singure generații, de formele materiale, și într-o măsură și de cele spirituale, pe care le-a modelat istoria. Generația noastră a cunoscut nemijlocit tipul de relații feudale, capitaliste și participă astăzi la transformări socialiste fundamentale. Oricît de prozaic ar suna acești termeni ei exprimă suma unor realități irefutabile, în cadrul cărora se desfășoară existența marilor colectivități, influențînd mai lent sau mai rapid, mai superficial sau mai profund, destinele individului.

Sclavagismul a impus un mod de viață cîtorva sute de generații, feudalismul cîtorva zeci. Era firesc ca în succesiunea generațiilor elementul dominant să fie tradiția și mentalitatea indivizilor să fie șlefuită de elementele repetabile. Atunci fiecare schimbare se opera într-un ritm greu perceptibil, fie că era vorba de uneltele de producție sau de moravurile familiare. Instrumentul de muncă suferă arareori transformări substanțiale ; generațiile se apleacă asupra aceluiași plug rudimentar și nu se ostenesc cu însușirea unor noi deprinderi de muncă. Nașterea, căsătoria, moartea erau însoțite de un ritual imuabil. Obiectele de cult și de gospodărie se transmiteau urmașilor, păstrători de tradiție, odată cu un cortegiu nesfîrșit de obiceiuri și prejudecăți.

Atenția individului putea fi solicitată de episoadele grave ale istoriei ; el nu era în stare însă să le ordoneze într-un sistem, cu un mecanism și o evoluție precisă.

Responsabilitatea în fața istoriei, corolarul simțului istoriei, trebuie să fi fost inexistentă dacă un monarh din preajma revoluției franceze putea să afirme, ca pe un principiu de stat, deviza : „După mine potopul !“ Responsabilitățile se stabileau în raport cu zeitățile poli sau monoteiste, în raport cu stăpînii forțelor de producție și ai mașinii de stat, pe baza moravurilor timpului.

Am văzut că astăzi diferitele ordini sociale pot fi cunoscute direct pe anumite meridiane chiar și în decursul unei singure generații. Continuitatea generațiilor nu marchează elementele stabile, ci deosebirile și nu arareori discrepanțe grave. Totul contribuie la această răsturnare de situație. Ocupațiile zilnice se schimbă radical. Într-o țară ca a noastră imensa majoritate a populației trece într-o singură generație, de la activitatea rudimentară a micului producător la marea producție. Tradiții multi-seculare se năruie vertiginos și istoria încetează a mai fi o fantomă care dispare la cea mai ușoară atingere.

Reîntoarcerea țărilor Asiei în circuitul culturii universale atrage atenția și prin varietatea formelor structurale și suprastructurale coexistente în timp și spațiu. Citind însemnările cu mare capacitate de sugestie ale acad. G. Călinescu referitoare la China contemporană, sau notele de călătorie ale unor literați mai puțin iluștri despre alte țări asiatice, constatarea prinde carnea imaginelor concrete. La Delhi sau Bombay cupolele templelor antice și săgețile zgîrie-norilor, animalele sfinte circulînd leneș și automobilele ultra moderne spintecînd fulgerător străzile, meseriașii confecționînd pe loc produsul cerut în umbra marilor bănci monopoliste — totul determină treceri vertiginoase de la o epocă la alta, impunînd individului în chip brutal judecăți de ordin istoric. Într-un fel se poate spune că aici o convorbire cu istoria, uneori prietenească, alteori dimpotrivă, după interlocutori și împrejurări, se poate realiza în sensul cel mai exact al cuvîntului.

Nu numai viața socială transmite individului febra devenirilor istoriei dar și viața particulară. Familia devine sediul unor contraste puternice. Vetustatea obiceiurilor, gusturilor, hainelor, consemnate sub diferite forme nu mai smulg astăzi nici măcar zîmbete malițioase ultimilor descendenți

Bătrînul gîrbovit asupra cărţilor sfinte a dispărut complect ; în urmă cu cîteva decenii el îşi întrerupea bolboroseala melodică pentru a intra pe poarta unei întreprinderi moderne unde confecţiona scrisori de expediţie, opt ore pe zi. Bătrînul nu ştia ce înseamnă istoria ; fiul său îi stabilea, dintr-o singură ochire, locul, găsindu-şi unul potrivit pentru „vremea noastră".

Se pot aduce în continuare argumente din cele mai diferite domenii pentru a ilustra modul în care istoria se insinuează copleşitor în viaţa contemporanilor, începînd cu ustensilele moderne de bucătărie şi terminînd cu exploziile atomice. Ceea ce apare deosebit de clar este faptul că epoca noastră se dovedeşte mai antitetică decît ori care alta în toate planurile vieţii materiale şi spirituale. Şi poate trebuie adăugat că ea este dispusă, mai mult ca în orice altă perioadă să înlăture contradicţiile flagrante şi anacronismele greu de explicat.

In aceste condiţii individul este obligat să se plaseze mai precis în ramele istoriei, să-şi determine acţiunile fundamentale în raport cu necesităţile istorice, să ceară consimţămîntul ei pentru convingerile, atitudinile şi actele sale. Răspunsurile lui în diferite împrejurări se cer validate de necesităţile istoriei. Epoca modernă eliberează omul de unele subordonări nedemne şi socialismul, mai întîi, de apăsătoarea inegalitate economică. Epoca noastră respinge încercările anarho-individualiste mai vechi şi mai noi de a situa colectivităţile şi membrii acestora înafara oricăror constrîngeri spirituale, socotindu-le aistorice şi de aceea dăunătoare civilizaţiei. Epoca modernă cere o răspundere nouă, de un tip cu totul diferit, răspunderea faţă de istorie. Unii vor afirma că această nouă răspundere, această nouă subordonare, chiar dacă nu este înregistrată de vreun catehism religios sau laic, este mai apăsătoare decît imperativele trecutului. Intr-o asemenea afirmaţie se găseşte şi o doză de adevăr. Responsabilităţile sînt astăzi infinit mai tulburătoare prin valorile superioare conţinute şi forul care le impune : istoria. Dar istoria înseamnă tocmai umanitatea şi cerinţele ei sînt, mereu mai mult, cerinţele noastre, cerinţele fiecărei celule a organismului social. In stare normală, individul nu resimte greutatea organismului său nici în părţile lui componente, nici ca întreg. Inzestrarea oamenilor cu ceea ce am numit pînă acum simţul istoriei îi face să răspundă fără efort şi fără durere la necesităţile ei inexorabile. E ceea ce a demonstrat Vişnevski cu eroii tragediei sale.

La mai bine de douăzeci de ani de la apariţia piesei amintite, citesc într-o cronică la poemul lui Aragon : „Romanul neterminat" :

Dar dacă, la urmă, noaptea se destramă şi
zorile lucesc
Ce-nsemnătate au trecutele fapte,
Sau cei pentru care luminile trăiesc.

Ceea ce vrea să spună acelaşi lucru: „putem fi optimişti şi în marile tragedii contemporane, dacă ele se justifică în planul ascendent al istoriei".

De altfel, cred că numai contemporanii înzestraţi cu simţul istoriei ştiu să stimeze măreţia unui destin tragic ; ceilalţi sînt reduşi la genul melodramei.

P. G.

DISCUȚII

H. BADIU

NOTĂ LA O SERIE DE ARTICOLE DESPRE REALISMUL SOCIALIST

Fără îndoială că ultimile articole publicate de tov. George Munteanu în revista „Tribuna" (nr. 8—9) în legătură cu problemele realismului socialist, prezintă un anumit interes prin încercarea de a regrupa punctele de vedere fundamentale în legătură cu această problemă și a combate argumentat ideile cu care criticul nu este de acord. Se remarcă în deosebi străduința lui George Munteanu de a reda cu fidelitate diferitele poziții care s-au conturat recent în presa noastră și încercarea de a găsi în confuzia diverselor puncte de vedere cîteva linii directoare.

Astfel, George Munteanu bazîndu-se în deosebi pe tezele expuse în cuvîntarea lui D. T. Șepilov la Congresul Artiștilor Plastici Sovietici, critică unele formulări apărute în presa noastră literară, înainte de acest congres, și unde realismul socialist nu era considerat ca o metodă de creație, ci mai mult ca o „orientare", o „direcție", o „concepție", un „curent" sau un „principiu". Indiferent de aprecierea pe care am putea-o face asupra modului în care George Munteanu dezvoltă argumentarea sa, este neîndoios că această atentă și minuțioasă dezvăluire a diferitelor formulări aproximative, urmărește să risipească anumite echivocuri cari ar putea surveni prin înlocuirea noțiunii de metodă, cu unul din calificativele mai sus amintite. Mai ales că George Munteanu nu scapă din vedere niciuna din aceste formulări ci se oprește îndelung asupra lor pentru a le diseca și urmări în consecință.

Nota noastră probabil s-ar fi oprit aici, dacă urmărind detailata cercetare critică a lui George Munteanu nu ne-ar fi izbit un amănunt într-adevăr curios: trecînd în revistă și depistînd diferitele formulări mai mult sau mai puțin eronate în legătură cu caracterul realismului-socialist, George Munteanu „expediază" printr-un singur rînd — și acesta între paranteze — una din cele mai echivoce formulări, care — și aceasta este și mai curios — aparține de data aceasta însăși lui... George Munteanu; și nu într-un articol scris cu 3 sau 5 ani în urmă, ci în mult discutatul studiu publicat în revista „Steaua" nr. 12 și intitulat „Anul literar 1956". Intr-adevăr, în acest articol, George Munteanu afirmă că realismul socialist este „concepție" (p. 57). Că, nu este vorba de o simplă greșeală de tipar, sau o simplă scăpare din condei jurnalistică, rezultă din

faptul că această ideie este repetată de George Munteanu şi dezvoltată ca una din tezele fundamentale ale articolului său. Intr-adevăr, George Munteanu scria textual în „Steaua“: „A început să se întrevadă, anume, că realismul socialist e o *concepţie cu totul generală* privitoare la zugrăvirea artistică a realităţii, nu o culegere de norme, şi că în cadrul acestei concepţii pot coexista diferite orientări creatoare...“ („Steaua“ nr. 12 p. 50.) Vasăzică dintr-odată realismul-socialist devine „o concepţie cu totul generală“, ba mai mult se vorbeşte de coexistenţa diferitelor „orientări“. Lăsînd laoparte ironiile ieftine care s-ar putea face în acest caz în legătură cu tradiţionalul pai şi modernele bîrne, trebuie totuşi să recunoaştem, că în comparaţie cu asemenea teză, formulările asupra căruia se înverşunează tov. George Munteanu sînt cu totul nevinovate. Adică ceea ce în una sau în alta din formulările incriminate în „Tribuna“ poate rezulta numai ca implicaţie, în articolul-bilanţ „Anul literar 1956“ este exprimat în mod arhiexplicit şi arhiconfuz de însuşi George Munteanu. Ceea ce este mai grav, — şi aceasta tocmai la lumina detailatei argumentări pe care o dezvoltă George Munteanu în studiile din „Tribuna“ — este faptul că o asemenea înţelegere a realismului-socialist este atribuită în articolul din „Steaua“ şi poetului A. E. Bakonsky. Intr-adevăr George Munteanu scrie textual în articolul din „Steaua“ :“

„...în cuvîntarea sa la Congres, A. E. Bakonsky a făcut o profesiune de credinţă modernistă în materie de artă poetică ; el a arătat, printre altele, că poeţii noştri trebuie să studieze şi să-şi însuşească cele mai moderne descoperiri în domeniul artei poetice, al expresiei, al metaforei şi în genere al limbajului poetic, *indiferent de unde vin,* deoarece acestea — spre deosebire de conţinutul de idei şi de sensul concret al reprezentărilor poetice — nu pot afecta *concepţia noastră realist-socialistă de zugrăvire a realităţii*“. (sublinierea noastră. H. B.) Lăsînd la o parte echivocul expresiei „indiferent de unde vin“, este cazul să ne punem următoarea întrebare: dacă lucrurile stau aşa, atunci de ce în suita sa extinsă de articole din „Tribuna“, tov. George Munteanu nu critică şi cuvîntarea ţinută la congresul scriitorilor de A. E. Baconsky ? Sau poate că-n articolul citat din „Steaua“, tov. George Munteanu — denaturat el însuşi de atîţia preopinenţi (vezi articolul din „Tribuna“ nr. 8) —, denaturează la rîndul său cuvîntarea de la Congres a tov. Baconsky...

Nu vom face din nou şicane tov. George Munteanu pe chestiunea conjuncturalismului sau a lipsei de spirit autocritic. Ceea ce rămîne într-adevăr însemnat în momentul de faţă este procesul de transformare care a avut loc în conştiinţa estetică a criticului de la Cluj cu privire la înţelegerea realismului socialist. Cu atît mai lăudabil, dacă această transformare se petrece fulgerător, de la o lună la alta, cu atît mai bine dacă pentru tov. George Munteanu realismul-socialist s-a transformat subit dintr-o concepţie într-o metodă. Fermitatea, consecvenţa şi seriozitatea analizei sale rămîn în afară de orice îndoială. Ceea ce am vrea însă să reproşăm aici autorului este altceva : faptul că o asemenea transformare nu este mai pregnant înfăţişată publicului. Căci numai un autor experimentat, la curent cu studiile şi schimbările la faţă ale tov. George Munteanu ar fi putut observa că în timp ce în articolul din „Steaua“ nr. 12 se afirmă limpede şi exclusivist că „viitorul aparţine modernilor“ şi că „lupta pentru realismul socialist trebuie identificată cu o luptă *consecventă* pentru modernitate în literatură“,

demonstrîndu-se pe de altă parte, că diferiţi scriitori sînt prin definiţie şi temperament tradiţionalişti, în „Steaua“ nr. 2, modernitatea nu mai este o modalitate exclusivă ci devine subit un „moment“ „pe care îl putem întîlni şi la scriitorii tradiţionalişti“, o „fază“, o stare trecătoare; pentru ca-n suita de articole din ziarul „Tribuna“, modernitatea să dispară cu totul, criticul renunţînd complet la ea: aici, departe de a considera că „lupta pentru realismul socialist trebuie identificată cu o luptă consecventă pentru modernitate“, criticul se ridică pe drept cuvînt împotriva diverselor încercări de revizuire a noţiunii de metodă, nedîndu-se în lături de la vînătoarea tuturor expresiilor şi formulelor, descoperind abateri de la realismul socialist la ...Andrei Băleanu şi renunţînd total la discutarea problemei inovaţiei în literatură şi artă. Spre liniştirea lui George Munteanu, trebuie însă să declarăm că dacă realismul socialist respinge integral şi fără compromisuri „modernismul“ literaturii decadente şi influenţele pe care le pot exercita diferite curente care se fac ecoul acestui gen de modernism, el este în acelaşi timp pentru modernitatea autentică realistă a artei socialiste. Aşa cum arăta T. L. Motîliova în recenta discuţie despre realism de la Institutul de literatură universală A. M. Gorki, nu se pot şterge pur şi simplu curentele moderniste din arta sec. XIX—XX, trecîndu-le la rubrica „Antirealism“. „Principiile artistice care stau la baza naturalismului, impresionismului, expresionismului sînt profund false şi uşor de răsturnat teoretic; complexitatea problemei stă însă în faptul că fiecare din aceste curente îndepărtîndu-i pe artişti de realism, a lăsat totodată o urmă în istoria artei realiste a secolului nostru. Scriitorii progresişti utilizează frecvent unele elemente ale curentelor moderniste, transformîndu-le şi subordonîndu-le concepţiilor lor de creaţie“. (citat după revista „Tribuna“ nr. 9). Dacă este lăudabil faptul că tov. George Munteanu şi-a revizuit critic într-un atît de scurt timp poziţia sa estetică, panica sa care l-a dus la abandonarea totală a problemelor caracterului inovator al realismului socialist, a însuşi termenului de modernitate nu este justificată. Nu acesta a fost dealtfel scopul criticii care i s-a făcut şi pe care — aşa cum rezultă din articolul din „Tribuna“ — tov. George Munteanu a înţeles-o mai adînc şi mai limpede, de cum lăsa să se întrevadă primele sale reacţii.

Ar fi însă cu totul regretabil ca — drept urmare a unei asemenea critici, George Munteanu să se reîntoarcă la maniera articolelor sale din 1949—1950.

POLEMICI PRINCIPIALE SAU INVECTIVE? *)

În paginile publicațiilor noastre au putut fi urmărite discuții interesante, fertile, duse pe un ton tovărășesc, în jurul problemelor creației literare. Așa a fost, de pildă, în liniile ei esențiale, discuția despre spiritul modern, care a dat „Gazetei literare" prilejul să tragă concluzii utile.

Lupta principială de opinii e o dispută de onoare, care face cinste combatanților ei. Ce poate fi mai demn și mai onest decît să-ți susții cu pasiune punctul de vedere într-o dezbatere deschisă, urmărind prin forța ideilor și argumentelor să contribui la un real progres al cunoașterii și creației ?

In ultima vreme primim însă la redacție sezisări atît din rîndurile scriitorilor cît și ale cititorilor cu privire la faptul că în presa noastră literară se strecoară cu tot mai multă insistență și unele polemici care nu au nimic comun cu adevărata luptă de opinii. E vorba despre articolele și notele „de scandal" sau „pistol", cum li se spunea pe vremuri în sălașul lor natural, în presa burgheză. Articolele și notele „de scandal" se disting printr-un mare vid în ce privește principiile, singurul lor scop vizibil fiind acela de a „lichida", de a „distruge", de a compromite un adversar literar, învinuindu-l, pe baza cîtorva fraze trunchiate, falsificate, sau chiar fără nici o asemenea „dovadă", de furt literar, prostie, incompetență, etc. etc., ba chiar și de... urîțenie fizică. Asemenea intervenții nu pot crea decît o atmosferă de confuzie, iritare și neîncredere între literați, ele subminează spiritul de partid și colaborare tovărășească.

Citim astfel în „Steaua" diverse notițe pretins subtile și spirituale despre „criticul Y", „poetul X cel mare", „criticul X" și așa mai departe, notițe în care nu se militează pentru idei, nu se ridică probleme importante pentru dezvoltarea literaturii noastre, nu se face un schimb argumentat și deschis de opinii, în vederea unui scop constructiv, ci se lansează diferite aluzii și insinuări.

Revista „Steaua" combate de altfel vehement metoda insinuărilor, dar din păcate numai atunci cînd este folosită de alții la adresa „Stelei".

O metodă la fel de nedemnă și reprobabilă este aceea a denigrării unor scriitori. Rubrica de „Mențiuni și opinii" din „Steaua" dă impresia că

*) Articol apărut în „Scînteia" nr. 3881/14 aprilie 1957.

revista are o listă de „proscrişi", începînd cu poeţi consacraţi ca Eugen Jebeleanu, Mihu Dragomir, Dan Deşliu şi pînă la tineri poeţi ca Ion Brad sau Ştefan Iureş. Criticarea număr la număr a aceloraşi scriitori, înlocuirea oricărei analize serioase prin ironizarea în bloc a întregii lor activităţi, inclusiv a proiectelor de viitor, ironizare menită să ducă la intimidarea celor vizaţi, vădesc o poziţie preconceputâ, exclusivistă.

Partidul nostru reuneşte forţele scriitoriceşti în jurul ţelurilor comune ale socialismului. Existenţa unor grupări rivale şi exclusiviste, care nu se situează pe o platformă comună de discuţie, este expresia spiritului de grup contrar intereselor dezvoltării literaturii noastre realist-socialiste. Acele polemici care nu pornesc de la o platformă comună, crează un teren neprielnic creaţiei şi tot atît de nefavorabil unor dezbateri vii şi rodnice, netulburate de şicanări reciproce.

In mod unilateral a fost alcătuită rubrica „Negru pe alb" a „Romîniei libere" din 7 aprilie 1957, unde din patru note, trei sînt îndreptate împotriva revistei „Steaua", iar cea de-a patra conţine o critică — de altfel nedreaptă — la adresa unuia din redactorii acestei reviste, poetul Aurel Rău.

Un spectacol degradant oferă o seamă de note şi prin limbajul care le caracterizează. In „Tînărul scriitor" un D'Artagnan împunge cu spada pe un D. F. de la „Gazeta literară", învinuindu-l că citeşte cronicile literare „probabil la cafenea". Ca răspuns la o notă cu caracter personal din „Viaţa Romînească" în „Gazeta literară" apare o notă cu caracter la fel de personal, uzînd de expresii ca : „Zoilă, păzeşte-te. Veninul invidiei... riscă să se reverse în sînge şi să te otrăvească ; ai „ficatul umflat", şi aşa mai departe. E de mirare cum nu se gîndesc autorii unor asemenea note în ce postură se pun faţă de publicul cititor, care iubeşte şi stimează literatura şi pe literaţi, dar nu critica de cafenea şi nici literatura de mahala.

„Polemicile" duse la periferia vieţii literare nu urmăresc nici un ţel principial, ci doar răfuieli personale şi discreditări reciproce, se ocupă de lucruri care-s cunoscute numai de un cerc extrem de restrîns de persoane şi care nu interesează şi nu pot interesa pe cititori.

Cititorii, desigur, se plictisesc şi li se face lehamite să mai urmărească „discuţii" ca aceea semnată de R. Zamfir în „Gazeta literară" : „După Lucian Raicu rezultă că H. Zalis îi reproşează incapacitatea de a formula exact". Dar iată ce am aflat reluînd articolul lui H. Zalis : „In intervenţia sa, D. Carabăţ nu recunoaşte ca existent, deci sezisabil fenomenul modern..." Atunci de unde tonul iritat al lui Lucian Raicu şi mai ales mobilul răstălmăcirii la care a recurs ?... Va avea infinit mai puţine şanse ca Boris Buzilă de a fi „noutate sclipitoare prin tot ce scrie".

R. Zamfir se plînge că Lucian Raicu l-a răstălmăcit pe H. Zalis care referindu-se la D. Carabăţ... etc., etc. — şi toate acestea de ce? Ca să se stabilească faptul major că L. Raicu va străluci mai puţin decît Boris Buzilă !

In ansamblu, toate acestea nu numai că nu aduc vreun serviciu creaţiei şi nu stimulează dezvoltarea literaturii, dar în fond cultivă neprincipialitatea şi spiritul de grup, abat atenţia de la problemele cu adevărat serioase şi importante ale orientării ideologice şi măiestriei artistice.

E cazul ca revistele noastre să ofere ospitalitate în paginile lor numai discuţiilor corecte, bazate pe argumente, polemicilor în care armele

ascuțite dar elegante ale satirei și ironiei literare să nu fie confundate cu insultele și procesele de intenție.

Opinia publică este în drept să ceară redacțiilor revistelor literare, conducerii Uniunii Scriitorilor și filialelor sale să se pună capăt acestui soi de „polemici", care reînvie practici proprii presei burgheze și care nu pot avea nimic comun cu presa noastră menită să slujească țelurile educării publicului și răspîndirii culturii.

*

Reproducem din ziarul „Scînteia" nr. 3881 din 14 aprilie 1957 articolul redacțional: „Polemici principiale sau invective?", care combate unele aspecte de denaturare a luptei de opinii în presa noastră literară și de înlocuire a schimbului de idei constructiv, creator, avînd drept scop orientarea justă a creației literare, prin dispute personale, apelînd la aluzii și insinuări jignitoare. Articolul din „Scînteia" vine să atragă atenția asupra unor manifestări negative din viața literară, care duc la înveninarea atmosferei din lumea scriitorilor, la întreținerea spiritului de grup, încurajînd răfuielile neprincipiale, sectarismul și lipsa de răspundere. Este limpede că sarcinile importante care stau în fața literaturii, încrederea cu care partidul și poporul muncitor așteaptă de la scriitori opere de mare valoare artistică inspirate din actualitate, pătrunse de patosul construirii socialismului, cer lichidarea fără întîrziere a unor asemenea manifestări.

„Viața Romînească" socotește că a greșit lăsînd să găsească adăpost în paginile sale astfel de manifestări, își însușește critica organului central al partidului și își ia angajamentul față de cititori ca pe viitor să nu mai îngăduie repetarea acestor practici și să promoveze lupta de opinii principială, în spirit tovărășesc și de ținuta pe care o presupune înfruntarea îndrăzneață a ideilor și argumentelor.

V. R.

DUMITRU MICU

EVOLUȚIA POEZIEI LUI MIHU DRAGOMIR

În „Nota autorului" înserată la începutul volumului său de „Versuri alese", Mihu Dragomir adoptă față de propria producție o detașare și un spirit autocritic nu din cale afară de frecvente în rîndul literaților „...am simțit — zice poetul — că multe poezii reclamau transformări, uneori substanțiale, mergînd pînă la totala refacere" Mai departe, e desconspirată intenția de a revizui în întregime „Războiul" și mai ales „Tudor din Vladimiri"... Așadar, Mihu Dragomir socoate compactul volum ce reunește selecții considerate reprezentative din activitatea sa lirică numai ca un șantier, o culegere de ciorne. O atît de pronunțată autoexigență nu numai că permite, dar obligă critica să se exercite în toată plinătatea fără alte considerente decît cele dictate de realitatea operei. Nu-i vorbă, chiar de n-am fi avut încurajarea poetului, i-am fi scrutat stihurile cu obiectivitatea perfectă spre care ne îndreptăm în permanență sforțările, dar, oricum, în cazul unui autor mai susceptibil, mai puțin dispus să participe la judecarea rece a lucrului său, se impune o prudență, o supraveghere a expresiei și o enunțare adesea ocolită, eufemistică, a unor adevăruri mai dure, de natură a stînjeni într-un fel desfășurarea consecventă a cugetului, îngreunînd transmiterea sensurilor. Iar dacă Mihu Dragomir purcede din proprie inițiativă în întîmpinarea criticii, gestul invederează, pe lîngă o conștiință profesională rar întîlnită, certitudinea propriei perfectibilități.

Prima constatare pe care o face lectorul volumului „Versuri alese" e perpetua străduanie a poetului de a se depăși, căutarea stăruitoare a celor mai variate modalități lirice, de la poezia de evocare la aceea de concepție și de la notația artistică liberă la exprimarea în metru clasic a unor patetice convingeri civice. Mihu Dragomir e, astfel, un poet mereu nou și chiar atunci cînd rîvna nu i-e încununată de realizări depline, experiența sa rămîne interesantă, semnificativă, cu neputință de ignorat.

Vechi expert în gimnastica rimelor, mai vechi decît ar indica-o vîrsta (l-am întîlnit de pildă, în „Jurnalul literar" al acad. prof. G. Călinescu, ce apărea în 1939), Mihu Dragomir nu-și reconsideră producțiile din prima fază a carierei poetice, văzînd în ele, pe semne, simple exerciții, și în „Versuri alese" include doar piese datate după eliberare. Un prim stadiu, circumscris aproximativ între 1945—1947 cu prelungiri incidentale pînă prin 1950, adică pînă la apariția plachetei „Prima șarjă" inclusiv, se rînduiește — cu vădite eforturi progresive de depășire — sub constelația curentului predominant în poezia tinerilor din acei ani, un curent impetuos, tulbure, în care se învălmășesc elemente futuriste și suprarealiste, nelipsind, pe alocuri, tendințe spre o lirică nouă, reflex al epocii de prefaceri. Fără să

fi ajuns pînă la construcții imagistice deconcertante prin năstrușnicie și teribilism, la expresia nudă, la un patos grandilocvent, bombastic, asemeni unor poeți de acum uitați precum Mihail Crama, Marcel Gafton, C. T. Lituon, etc., Mihu Dragomir cultiva în primii ani de după eliberare o poezie ce împrumuta tehnica reportajului de senzație: nervoasă, agitată, zbîrnîind din toate consoanele, patetică, fără evitarea stridențelor. Versurile din această perioadă evoluează adesea poticnit de goană, izbind sensibilitatea ca niște pleznete de bici, antrenînd cititorul într-un vacarm de *„camioane, căruțe, tractoare, urlete"...*, *„ciocane, pedepse, lanțuri scrîșnind... Degete neiertătoare — lumina reflectoarelor, om, cauciuc, ars, inimi deraiate..."* Dezrobirea patriei e zugrăvită prin aglomerări de fapte brute menite a sugera încrîncenarea luptei.

Hoardele fasciste izgonite sînt posedate de panică, de *„o spaimă leproasă"*, blindatele nemțești, *„mohorîte, neascultătoare, obosite,/se-ngrămădesc, rămîn în șanțuri,/ ard ca un blestem al fierului chinuit/în paleta incendiilor și exploziilor"*. Scrisă în vers alb, liber, notînd senzații neorganizate, compunerea aceasta, intitulată „24 August", e un veritabil reportaj de front.

O constantă a versului din această etapă a evoluției lui Mihu Dragomir e căutarea efectelor tari, tendința de impresionare acută a cititorului, de unde larga circulație a metaforelor, comparațiilor, epitetelor făurite din material lexical propriu domeniului tehnic.

Orașul s-a retras în paturi . Pustiu.
În pragul erei atomice moțăim în patru labe?
Sau încercăm diezul de-argint viu
să ne eliberăm dintre silabe?
(„Tinerețe crîncenă")

Aceste stihuri vor, pare-se, să denunțe conformismul filistin, dulcea putrezire în culcușuri călduțe, moțăirea porcească *„în pragul erei atomice"*, preconizînd zdruncinarea stărilor îndătinate, dinamizarea conștiințelor, eliberarea de formule, minciuni convenționale, *„silabe"*. In cîteva rînduri, poetul crede împreună cu futuriștii — fără a persevera în asemenea concepție — că revoluționarea poeziei ar consta în... politehnizarea ei, în confundarea liricii cu un comunicat transmis prin aparatele morse. Inălțînd un elogiu *„scrisului cotidian"*, o poezie din „Prima șarjă" cată a transmite febra diurnă a muncii redacționale, zorul ameților dintr-o tipografie, totul angrenat în vîltoarea obișnuită a marilor aglomerații urbane. Intreaga existență e imaginată sub înfățișări mecanice, cuvintele fiind *„lame albe"* care *„despică aerul"*, șerpuind *„printre bidoane de tuș și benzină"*, iar inimile fiind niște *„posturi de emisiune"* ce *„freamătă roți"*.

Inșurubate în complexe de notații, asemenea elemente izbutesc imitarea vijelioasei activități de producere a scrisului cotidian:

Cilindri de cerneală duduie,
colile dansează sacadat,
presele cu vrafuri de mucava înjură
scrîșnesc uscat,
revizia doua — sumarul — atenție —
cleștele operează delicat printre litere.
Dați drumul curentului! — straifuri
șerpuiesc, ca sute de vipere.

De ne-am lua după anumiți critici care tind să reactualizeze scindarea poeților în moderniști și tradiționaliști pe temeiul — mai ales — al limbajului liric utilizat de unii sau alții, ar fi să proclamăm supramoderniste versurile citate ale lui Mihu Dragomir, întrucît vocabularul (mai mult sau mai puțin poetic) reflectă direct nivelul tehnicii contemporane, iar modernitatea implicînd, în concepția acelor critici, o apreciere de valoare, ar rezulta că modernistul „Cîntec al scrisului cotidian" e o mare poezie. Așa o fi? Noi înșine am recunoscut capacitatea stihurilor de a propaga temperatura iureșului zilnic, deci de a „reda" o realitate. Dacă e așa, de ce am ezita să clamăm însuflețirea stîrnită de o scriere atît de „realistă" și modernă? Ar fi să ne postăm pe poziția ridiculă a trogloditismului estetic dacă am respinge poe-

zia numai fiindcă ea cîntă maşina în loc să evoce farmecul nopţilor cu lună. Oare civilizaţia contemporană, vîrtejul existenţei în marile metropole ucide poezia? Oare *inter... machinas silent musae?* Greu s-ar putea argumenta aşa ceva de vreme ce, în vuietul oraşelor, întocmai ca în dumbrăvile cu privighetori, pulsează inima omului, freamătă aspiraţii, sîngerează regrete. Ba creaţia unor Baudelaire, Verlaine, Rimbaud Walt Whitman, Maiakovski, Ady Endre, Aragon, Eluard, Macedonski, Bacovia — şi cîţi alţii? — demonstrează că epoca modernă, complexă, zbuciumată, accelerează mişcările sufleteşti, complică psihologia, generînd prin urmare surse de lirism ce nu puteau fi întrezărite măcar în veacurile anterioare. E chiar naiv a pune problema dacă poezia vremii noastre *trebuie* să fie o poezie modernă sau una tradiţională. Poetul de azi, fiind o progenitură a secolului său va fi modern fie că o vrea sau nu, fie că va cînta lunca înverzită ori zvîcnirile ciocanului pneumatic, deoarece structura sa psihică este, în chip necesar, a unui ins specific timpului acestuia şi nu altuia. Oare Francis Jammes, poetul frumuseţilor cîmpeneşti, cîntăreţul mieilor, livezilor, poetul care se roagă „pour aller en paradis avec les ânes", nu este un poet modern? Nu e modern Essenin, sau — în literatura noastră — B. Fundoianu? Indiferent de tehnica operei sale, indiferent dacă va inventa formule poetice inedite sau va recurge la mijloace de expresie tradiţionale, clasice, cîntăreţul contemporan autentic va exprima într-un mod sau altul, (poate chiar cu iluzia de a-l refuza) spiritul secolului. Un artist contemporan „neoclasic" nu e un clasic deoarece, cu uneltele maeştrilor săi trecuţi în Cîmpiile Elizee, el transmite un mesaj particular, stări de spirit caracteristice actualităţii care nu pot să nu dea nuanţe inedite formei de exprimare tradiţionale pe care o luminează specific din interior. Ion Pillat, tradiţionalist, nu e Alecsandri, nu numai datorită sporitei virtuozităţi tehnice şi diferenţelor de sensibilitate individuală, dar şi datorită deosebirii dintre chipul de a reacţiona în faţa universului a doi oameni produşi de climate social-spirituale diferite. Se înţelege de asemeni că modernitatea unui scriitor profesînd concepţii obscurantiste, retrograde, va fi diametral opusă modernităţii unuia situat de partea forţelor novatoare, chiar dacă între ei se pot stabili identităţi în ce priveşte obiectul inspiraţiei sau unele modalităţi expresive. Romantici sînt deopotrivă Byron şi, să zicem, Wordsworth, precum şi Henri de Regnier şi Verhaeren sînt simbolişti, dar ce discrepanţă între concepţia, tendinţele lor ideologice! E de prisos, aşa dar, a ne proclama modernişti, luptînd cu morile de vînt ale tradiţionalismului, fiind perfect limpede că prin însăşi natura sa, un poet din secolul XX nu va mai putea cînta precum trubadurii şi că, după Arghezi, nu se mai poate perpetua fără sensibile modificări tehnica încîntătoarelor idile coşbuciene şi nici seninătatea tonului hîtru, de o liniară exuberanţă, a „poetului ţărănimii". Că există versificatori, unii mai isteţi, alţii mai puţin, care nu sînt în stare decît să maimuţărească pe Coşbuc, Goga, Iosif, e prea adevărat, după cum nu mai puţin adevărat este că se găsesc subpoeţi convinşi că vor intra în nemurire copiind slugarnic pe Mallarmé, dacă nu pe André Breton. Ei şi? De cînd lumea au existat din aceştia, şi vor exista probabil cît lumea, cel puţin virtual; cade-se oare a ne război cu ei? Dacă găsim că fără combaterea impostorilor nu se poate crea literatură, s-o facem, dar să nu-i măcerăm pe motivul că ar fi, pasămite, „tradiţionalişti", căci astfel aruncăm oprobiul asupra înseşi modelelor venerabile pe care numiţii ipochimeni le mimează, ci să-i stigmatizăm, pur şi simplu, ca falsificatori de monede.

Revenind la ideea de la care pornisem, ar fi greşit să credem că însuşirea limbajului modern şi orientarea spre anumite sectoare neexploatate poetic ar fi suficient pentru realizarea creaţiei de valoare. Calitatea unei producţii e dictată întotdeauna de mesajul transmis şi poezie mare e aceea care, indiferent de factura ei (clasică, mo-

dernă) ridică spiritul la o înțelegere sporită a lumii, sondează ascunzișuri nebănuite ale ființei umane. Am fi tresărit de emoție estetică la citirea „Cîntecului" discutat al lui Mihu Dragomir în cazul cînd, odată cu tensiunea muncii redacționale și tipografice, acesta ne-ar fi transmis o încordare, o vibrație sufletească specifică. Fără aceasta, nu putem vorbi de o poezie veritabilă, umană, ci de o pseudopoezie a mașinii.

Astfel fiind, ce rămîne din producțiile lui Mihu Dragomir din primii ani ai puterii populare ?Certă rămîne, în tot cazul, virtuozitatea poetului. Neîmplinindu-se în creații, versurile din această perioadă mărturisesc o indiscutabilă prezență artistică, constituind o interesantă promisiune. Poetul e vizibil dăruit în sensul îndemînării de a picta situații, de a sugera atmosfera, stările psihice colective. Poezia „Numele vieții" schițează cu putere comunicativă marșul silnic spre răsărit al turmelor de sclavi comandate de *sub*oamenii — die *Unter*menschen ai noului Reich.

Retragerea rușinoasă, în debandadă, e descrisă nu mai puțin expresiv.

Intunecatul tablou e străluminat, în ultimele strofe ale poeziei, de țîșnirea urii contra fascismului, a dorului de răzbunare:

Dar am rămas, am rămas și acasă,
în copilul negricios de doi ani,
s-o știți și voi!
El va afla c-am murit acuma,
asasinat eroic în război.

El va afla și numele vieții
plătit, cu sînge, în război.
Veți plăti, veți plăti „cruciada",
în stoluri, în leșuri, cu grămada,
veți plăti, veți plăti pentru noi!

Darurile picturale afirmate în compozițiile din acești ani vor fi valorificate larg în volumul „Prima șarjă". Inălțînd cîntare muncii constructive, o poezie revelează minunea creației prin plastica descriere a mîinilor milioanelor de fauri ai lumii.

Trecînd peste unele imagini forțate, artificioase, precum *„fiecare falangă-un cîmp de bătaie/, fiecare fibră un soldat"*, reținem ca incontestabil poetică, adorația față de demiurgica activitate umană:

Mîini ucise-n pietriș, în noroaie,
zdrențuite-n minereul aprins,
mîini sfîrtecate-n războaie,
fluturați ca un steag neînvins.

(„Mîinile")

Găsim, în „Prima șarjă", remarcabile pasteluri zugrăvind fie aspecte ale prefacerii bătrînelor orașe dunărene, fie înfățișări noi ori prevestirea unor epocale înoiri în piesajul Bărăganului. Dispare pitorescul macabru al așezărilor ce își conservaseră prin veacuri, pînă în zilele noastre, chipul de anacronice raiale:

Se prăvălesc ziduri cariate poetic,
hurducăie roabele cu moloz
lucrătorii adulmecă fiecare cotitură.
cîntecele se revarsă ca dintr-un siloz.

In priveliștea dezolantă, poetul descifrează destinul blestemat sub apăsarea căruia fusese pietrificată viața orașului bătrîn vreme de secole:

În ce Pompei străvechi, sub lava rece.
cristalizați am stat în ev rigid?
Mărgele moarte cronica își trece
și anii nici un crater nu deschid.

Diluată în prea multe strofe ce nu intensifică gradat emoția, poezia „Oraș bătrîn" realizează pe alocuri reale accente lirice, ca această amară și subtilă tristețe în umbra zidurilor brăilene:

Cetate cu salcîmi și paludisme,
de-un secol pitorescul pelagros
te-a gîtuit estetic, ca-ntr-un clește,
și te-a-necat în praf, romanțios.

Amărăciunea e prefăcută însă, în țăndări, în final, de chiotul vieții noi, în pragul erei socialiste:

Deci depănați mosoarele de cablu!
Echeru-aici! Orașul face-un salt,
În geografia zilelor de mîine
înscriem rîvna noastră de înalt

O altă compunere de inspirație urbană „Periferie", cu frumoase efecte de culoare, nu aduce nou față de „Oraș bătrîn" decît ușoare variații ale unui aceluiași peisaj, abundînd în schimb în fraze discursive.

Admirabile tablouri, colorate sobru, de o ținută gravă menită a reflecta gravitatea unui trecut mai neîndurat decît stihia deșertului, pictează Mihu Dragomir în poeziile dedicate Bărăganului. Mănoasa cîmpie dunăreană pare încarnarea unei dureri necuprinse:

Iernile cu bice de plumb
te-au bătut,
Bărăgan cu dropii însîngerate,
ai stat vara și toamna, cu tîmplele crăpate
sub perdelele prafului mut.

Calitatea de seamă a poetului e aceea de a releva în peisaj destine omenești, cîmpia dropiilor luminînd simbolic, în cazul de față, devenirea existenței umane. Dacă „sîngerosul '907" n-a izbutit să prefacă din temelii viața desfășurată sub toridul cer al Bărăganului, timpul nostru efectuează răsturnări ce nu mai pot fi stăvilite de nici un fel de *„stîlpi groși de noapte"*. Vindecate rănile milenare, îmbelșugatul pămînt va deveni mama binecuvîntată a oamenilor:

Acum te zgudui adînc
Simți mulțimea-ndîrjită
pentru noi legăna-vei spicul înalt,
mamă însănătoșită!

(„Bărăgan")

Cu un penel sigur exersat la școala lui Alecsandri și maturizat sub influența tehnicii lui Ion Pillat sînt zugrăvite în „Vînătoare" copioasele bogății ale bălții:

Sub plăcile de apă — bronz învechit de vreme —
trec turme lungi de cegă și herghelii de avat,
raci negri, printre pietre, întind subțiri antene
și-n fund privesc calcanii, ironic și blazat.

Pescuitul apare ca o îndeletnicire de mit, săvîrșită parcă pe un tărîm învecinat cu fantasme:

În luntrile burtoase se prăvălesc vedenii,
crapi albăstrui, nisetri, carașii de șidef,
avere musculoasă, pe care lipovenii
o deapănă prin mînă, ca firul de gherghef.

Dar nu! peisajul, clima, sînt ale țării noastre, revelîndu-se ca atare, fără îndoială, oricărui romîn, chiar aceluia ce nu cunoaște nemijlocit ținutul dunărean:

Și luntrile bogate pornesc între pontoane.
O Dunăre se zbate, vînjoasă, în văzduh
grămezile de pește tresaltă-ntre odgoane
cu ochi sticloși spre baltă de liniște și stuh.

Atenți și iuți, pescarii, din plășile greoaie,
pe treptele de birnă trec coșul încărcat.
Și lăzile cu-arome de solzi sărați de ploaie,
se-mprăștie în țară cu proapătul vînat.

Poate cea mai împlinită piesă din placheta „Prima șarjă" și una din cele mai izbutite din întreaga carieră a poetului e „Balta".

Clocită între șesuri de calcar
și zvonul Bărăganului, de humă,
trăiește balta somnu-i secular,
plutind sălbaticia ca o spumă.

Primitivitatea superbă de început de lume dobîndește în poezie realitatea fictivă a unei ființe fabuloase, tronînd nevăzut peste întinderile pustii.

Păduri de trestii, ascuțite-n vînt,
se nasc și mor, în soare și viforniți,
ca taina apei s-o păstreze sfînt
mătasa broaștei pune groase botniți.

Fără a fi numită, imaginea primitivității se întocmește crescînd din variatele elemente de sălbăticie, ca hățișuri de ecuator, neumblate:

Arar se rătăcește glas de om.
pescari bătrîni, cu lotca, după pește.
și în hățișul crud de stuh și pomi,
ca-n ecuator privelîștea dospește.

păduri de sălcii, mocirle cu nuferi:

Bătrîne sălcii, putred luminînd,
pămînturi vii tocmesc, din crengi răzlețe
și nuferi calmi adună, din afund,
mocirlele răsfrînte-n frumusețe.

Ne găsim pe un tărîm antedeluvian, împărăție a vietăților acuatice:

Cine-s stăpîni aici? Solemnii crapi
sau șerpii călători după căldură?
O vîslă neatentă dacă scapi,
te-ai și pierdut în prag de viitură.

Tărîm în care evenimentele cotidiene sînt prefaceri de ordin geologic:

Ca-n erele trecute, de demult,
în fiecare zi se nasc ostroave
în locul unde ieri era tumult,
se-ntind acum nisipuri moi și grave.

Ca în compozițiile precedente, intervine și aici, după magnifica închegare a priveliștii anistorice, semilegendare, negarea primei imagini prin zugrăvirea sau numai anunțarea iminentelor înoiri determinate de socialismul victorios. In toiul asaltului unanim spre o eră a supunerii universului de către om, dăinuirea sălbaticei splendori geologice reprezintă un fenomen de neconceput; ursuzul, impenetrabilul, nebiruitul încă ținut de baltă stă *„ca un semn de întrebare-al hărții"*. Timpul nu mai așteaptă. Un popor ce și-a luat soarta în propriile mîini își va face din cumplita pustietate un *„ostatec"*. In vreme ce *„se-afundă peștii, moîcomi, la iernat"* și *„sticlesc, sub luna toamnei, reci privaluri"*, undeva, *„creioanele se zbat/ să rînduiască forfota din valuri"*. Nu peste mult, balta va fi prinsă

...în același ritm
în care toată țara astăzi saltă.

Pînă aici, poezia impresionează prin forța imaginii vizuale, prin bogăția de sensuri condensate în strofe grav dăltuite. Două strofe următoare se desprind din contextura impunătoare prin sobrietatea ei, evadînd în discursivități prozaice.

Finalul concis ca o lozincă, laconic, ne înalță, însă, iarăși la starea de înfiorată reculegere:

Noembrie. Țipă-un pescăruș stingher
și șerpii dorm sub salcia cojită.
Se pregătește balta iar de ger,
noi pregătim unealta ascuțită.

S-a discutat mult, anii trecuți, cu privire la pastelurile lui Mihu Dragomir, imputîndu-li-se o pretins insuficientă integrare în actualitate. Chiar semnatarul prezentelor considerații, salutînd în 1952, îndreptarea poetului, în noul său volum, „Stelele păcii", spre o tematică direct legată de problemele social-politice curente (avînd în această privință perfectă dreptate), socotea în mod greșit drept un succes depărtarea de priveliștile naturii, iar o poezie ca „Munții Măcinului" era înfierată ca formalistă și apolitică. O asemenea poziție trebuie pusă pe seama atît a limitelor personale inerente cronicarului de atunci, cît și a concepțiilor dogmatice instaurate, sub influența cultului personalității, în practica publicațiilor. In realitate, „Munții Măcinului", e una din bucățile rezistente ale plachetei „Stelele păcii", fapt demonstrat chiar de cronica pomenită, în ciuda impresiei inverse a redacției ce o publica. Scriam atunci: „Personajul liric al acestei poezii caută la poalele munților Măcinului", pe cîmpul apei, loc de baie". Priveliștea munților albaștri îi recheamă în amintire anii copilăriei, cînd își sîngera picioarele *„pe lespedea golașă de granit"* și cînd la *„o cină pe cărbuni"*, pescarul lipovean Nichita îi spunea povești cu haiduci. După o evocare a acelor vremi de exploatare poetul constată că sub regimul de democrație populară *„și oamenii și munții s-au schimbat"*. Urmează o nouă evocare duioasă a copilăriei, îmbinată cu descrierea noului peisaj, care se încheie cu prevestirea zilei socialismului. Din asemenea constatări, de-ajuns de prozaice, simplificatoare, nu însă defavorabile obiectiv poeziei, se trage o concluzie năstrușnică: „E clar că o asemenea atitudine de dulci aduceri aminte și de calmă reverie, nu este proprie omului înaintat al zilelor noastre, omului care luptă cu eroism pentru a cuceri, pas cu pas, măreața „zi a socialismului". Ca și cum ar exista un canon, un regulament imuabil în care să se arate precis ce atitudini afective sînt sau nu „proprii omului", etc., etc. Ne place să credem că nimeni n-ar mai subscrie azi asemenea

enormități. Oamenii reprezentativi ai zilelor noastre, departe de a fi niște mutilați sufletește, opaci frumuseților de tot felul ale existenței, devin — stimulați fiind în acest sens de dezvoltarea social-istorică — din ce în ce mai sensibili, mai receptivi la „tot ce face traiul mai frumos".

S-a reproșat apoi — cu mai mult temei — prezența unor zorzoane stilistice fabricate, unor căutări calofile, de esență formalistă, în unele stihuri din „Prima șarjă" Există cu adevărat prețiozități presărate în cuprinsul plachetei, reproduse parțial și în „Versuri alese" : *„ploaia fecundă a luptei", „posturile de emisiune ale inimilor", „bulevarde pavate cu depărtare", „eră de sudalmă", etc.* A acuza însă cele cîteva metafore nefericite ca și cum ele ar constitui balastul cel mai reprobabil al liricii lui Mihu Dragomir (cum s-a procedat odinioară) e vădit neserios. Mult mai real și persistent se dovedește pericolul navigării în efluvii verbale, poezia fiind adulterată de entuziasme inconsistente :

Ni-s inimile ca un parc deschis
cînd stelele își pîlpîie răcoarea
Tovarășă de luptă și de vis,
ce proaspătă în noi e toată zarea !

Actualizarea cu ori ce preț, sforțarea de a infiltra înțelesuri politice adaptate unui moment politic precis oricărei stări psihice, duce la aliaje bizare, ca în „Se aurește toamna în arțari", în care se încearcă realizarea unei note lirice unitare din două reacții interioare greu de exprimat simultan : discreția virginală a dragostei și explozia de mînie împotriva uneltirilor de carnagii mondiale. Iată efectul :

Și, de vor îndrăzni, în foc și scrum
să nimicim pe veci nelegiuiții !
Și peste ani, ca-n clipa de acum,
plimbîndu-se prin parc, îndrăgostiții,

privind cum strînge vechi aurării
arțarul nostru-n fiecare foaie —
de noi fără să știe-or aminti.
Și-n drumul lor nu vor mai fi războaie.

In „Stelele păcii", retorismul aruncă peste limitele liricei un număr apreciabil de compuneri, situație care a dictat autorului omiterea multor titluri din cuprinsul culegerii de „Versuri alese". A fost retipărită totuși „Mama", o piesă superficială, discursivă, iar în alte poezii se pot găsi strofe de umplutură. Bunăoară în „Sfinxul". Această poezie face parte însă, împreună cu „Munții Măcinului", „Fostul mijlocaș", „Mitraliera", din producțiile merituoase. Sfinxul devine încorporarea simbolică a suferinței îngrămădite veac de veac în țările africane înrobite de colonialiști — *„chipul miilor de sclavi"*. In nemișcarea sa mută, sfinxul este icoana eternității.

De mii de ani, pe labele-i de stîncă
privește, mut, spre cîmpul gros de rod.
Simune trec, cu răsuflare-adîncă
dar aspra nemișcare nu i-o rod.

Icoană a eternității ce nu simbolizează însă nicidecum perpetuarea sclaviei, implicînd dimpotrivă doborîrea vremelnicilor impilatori în eternul neant :

Dar vai de ziua cînd, schimbîndu-și chipul,
din domn se va trezi, necruțător
și va-ngropa stăpînii, ca nisipul
cu laba-i grea trecînd necruțător.

Sfîrșită aici, poezia poartă apendicele unei strofe parazitare :

Vai vouă, lorzi, căci ziua e aproape
și sfincșii se ridică, zeci de mii
Imperiul vostru dănțuie pe ape
vai vouă, căci în țăndări va sări !

In sfera de preocupări a volumelor precedente, a celei din „Stelele păcii" cu deosebire, se încadrează și producțiile din „Pe struna fulgerelor" (1955), ca și acele ulterioare apariției acestui volum și grupate în culegerea de „Versuri alese" sub titlul de „Versuri noi". Una din plăsmuirile izbutite, „Magdei Isanos", cîntă frumusețea sufletească a omului înaintat, menit să subjuge vremelnicia, năzuind prin toate actele sale

spre sublim. Regretata poetă e văzută într-un chip asemănător aceluia sub care în partea a doua din „Faust", Goethe îl figurează sub numele de Euphorion — pe Byron, visătorul prăbușit din zborul spre idealul suprem al umanității, lăsînd moștenire dorul de tot ce e minunat. Magdei Isanos, poetul îi spune că *„tot ce-i mai bun din tot ce-ai dat, e-n noi"*. Poeta stinsă în floarea vîrstei a aspirat la idealul libertății depline, realizabilă în comunism, a cîntat viața, iar astăzi, ea urcă *„în zbor, cu noi alături, vie, mai departe"*.

Ca întotdeauna, Mihu Dragomir reușește și în acest stadiu al evoluției sale, să fie mai autentic atunci cînd își exercită virtuțile picturale și privelișteа cetei de țigani nomazi rînduiește „Poetul țigan" printre scrierile incontestabil împlinite ale poetului. E o melancolie și o duioșie copleșitoare în strofele evocînd soarta zbuciumatei populații în cursul trecutelor veacuri de prigoană :

Hei, unde e țambalul, să-ncapă-n el durerea
atîtor drumuri? Unde-i? Și cum poți să-l
asculți?
Goniți, bătuți — în cîntec ne-am răsturnat
durerea
scrîșnind ne-am dus destinul de voievozi
desculți.

Eterni vagabonzi, țiganii au adunat în secularele lor rătăciri o experiență neegalată, comoară inestimabilă :

Venim pe căi de veacuri, din vîrste-ndepărtate,
cu mii de cărți nescrise și scîrțîit de car
purtăm cu noi, ascunse, comori necercetate...
Cîntați, țigănci frumoase, c-ajungem la hotar.

In pofida aversiunii arătate civilizației, perseverării înverșunate în obscurantism, țiganii poartă în ei un foc sacru mai vechi decît istoria și conștiința resurselor de umanitate zăvorîte în străfundurile ființei lor nu va întîrzia să-i ridice la treapta demnității ce li se cuvine :

„Venim din străvechime, din corturile
rupte,
din cîntec și descîntec, din grelele peceți,
și-acum, intrați deodată în toiul grelei lupte,
noi batem cu barosul la poarta noii vieți.

„Balada Savului", concepută în stilul popular, apare — fie că autorul a urmărit sau nu aceasta — ca un fel de replică la renumita „Baladă a Crivățului". Imaginînd gerul sub chipul unui magnific moșneag cu barba de țurțuri spînzurați pînă la brîu și dominînd cu sceptru-i de gheață lîngă *„fîntîna cerului"* de la marginea lumii, poetul popular povestește despre o expediție a semețului *„Malcoș pașa cel bătrîn și la minte cam nebun"* împotriva redutabilului suveran al stihiei. In gîndirea superstițioasă a bardului de odinioară gerul reprezenta o putere dumnezeiască în fața căreia oștirea pașei dispare ca un norod de muște, toamna. Descriind „Viscoloaia-nebunită", Mihu Dragomir alcătuiește un spectaculos film al descleștării elementelor asemănătoare urgiei din „Balada Crivățului".

Poetul nostru opune însă — măcar virtual, dacă nu ca o realitate artistică — forței primare puterea voinței omenești, povestind cum mecanicul Savu, împreună cu cîțiva ortaci, răzbește cu locomotiva sa prin viscol, ducînd la destinație un tren de persoane, în ciuda formidabilului atac al vijeliei. Păcat că portretul moral al eroului nu e realizat la înălțimea descrierilor naturii, Savu fiind prezentat în dimensiuni obișnuite, nehiperbolizat cum ar fi pretins cadrul în care acționează, iar lupta lui cu stihia reducîndu-se la o seamă de gesturi, operații tehnice, a căror consemnare distonează cu vuietul turbat al crivățului, dînd un aspect caricatural lucrului omenesc raportat la proporțiile cosmice ale dezlănțuirii elementelor :

Și Savu ce mai făcea?
zăpada-n găleți lua
și-n cazan mi ți-o turna
ca să-nmulțească apa...

Figura comună a mecanicului e în discrepanță cu romanticul tablou al viforului, ce apare ca o viziune infernală.

Nu găsim nimerită omisiunea din volumul de „Versuri alese" a unor compoziții de virtuozitate, ca „Lupeni", în care țărîna ce a sorbit sîngele eroilor „clasei în atac" este evocată cu putere emotivă ; „In inimă", ce recheamă amintirea celui mai de neprețuit prieten, amintirea primului comunist întîlnit, insul în al cărui suflet dragostea de om dobîndește potențări maxime, ori ca „Tractoristul", pastel ce compune un tablou plin de prospețime a nopții de primăvară pe ogorul răscolit : Glia *„se strînge"* zgribulită ca un animal, deoarece vînturile sînt tăioase precum o custură *„uscate și reci" ; „pasărea beznei", „plînge"*, nemărginind cu țipătul ei apăsătoarea pustietate neagră ; boabele — germenii vieții — *„se mișcă"* sub țărînă, revoluționînd întunecoasele substanțe, *„pregătind spice și teci"* — în vreme ce omul, factor transformator prin definiție, reprezentînd existența înălțată la conștiința de sine — veghează, simbol al dominației universului orb de către forța trează a spiritului. Lăsînd în neguri peisajul astfel conturat, poezia proiectează lumini discrete în conștiința tractoristului, unde deslușim în reflexul lunii plutitoare pe corabia norilor silueta unei *„fete cu păr arămiu"* și — mai puternic decît orice — aprigul presimțămînt al apropiatei iviri a primăverii, implicînd înălțătoare semnificații.

Renunțînd la asemenea piese, Mihu Dragomir reproduce în schimb altele, vizibil inferioare. „In bătaia Crivățului", „Sărutarea" „București" sînt ticluirile unui meșteșugar cu daltă ușoară, știind să-și supună materia tenace, dar expresivitatea lor e limitată, semnificația minoră. Oricît l-ar entuziasma pe Savin Bratu („Gazeta literară", 30 iunie 1955) „Sărutarea", care ar semnifica zice-se, sfidarea stihiilor de către om (e vorba de o pereche ce-și vede, în pofida viscolului, de îndeletnicirea-i erotică), poezia e facilă și goală de sens general, căci un sărut nu e o vitejie atît de grozavă încît să poată simboliza emanciparea ființei umane de sub tirania condițiilor stînjenitoare. Dacă ar fi să judecăm astfel, am putea susține că săvîrșește un act de mare bravură perechea din „Germinal" de Zola, care îngropată în labirintul unei mine surpate, se drăgostește chiar cînd își dă seama că se află la un pas de moarte De asemeni „In bătaia Crivățului" care surprinde avîntul unei cete de colectiviști porniți să împiedice spulberarea în vijelie a zăpezii ce apără de ger semănăturile, se menține la consemnarea (cu finețe, incontestabil) a unui fapt întîmplat. Materialul acestei poezii oferea (spre deosebire de „Sărutarea", în care însuși punctul de pornire e șubred) posibilitatea înălțării la o înaltă generalizare : poetul s-a oprit însă la perspectiva recoltei viitoare, care nu dobîndește dimensiuni simbolice. „Parcul". „Ai rămas" și încă vreo două poezii au doar valoarea unei intime confesiuni erotice fără o rezonanță în conștiința cititorului : *„Tu nu știi c-ai rămas în fața mea/, întreagă, vie și nepieritoare/ Și te sărut în fiece lalea/, și te aștept cu fiece ninsoare"*. „Ochii", „București", „Un loc liber în coloană", „Patria" (cu excepția ultimei strofe, mai dense) sînt compuneri corecte, conștiincioase, versificări de idei generale fără împrospătarea acestora printr-o inedită trăire individuală. Incendiul pasiunii nu străbate cugetarea abstractă spre a o sensibiliza, încît stihurile se perindă reci, în ciuda eforturilor de încălzire prin elanuri verbale. Efuziunea lirică, strigătul direct al entuziasmului, discursivitatea poetică la înaltă temperatură realizată magistral de Mihai Beniuc în atîtea poezii îl prind mai puțin pe Mihu Dragomir, care în „București" și în alte cîteva bucăți adoptă tonalitatea „tobosarului timpurilor noi", împrumutînd chiar expresii ale acestuia („Tu carne, ești din carnea noastră ruptă"), reușind însă a produce doar impresia unei însuflețiri contrafăcute :

Orașul meu, nici spinii cei mai repezi
ce i-au trimis părinții-n viitor,
nu te-au văzut ce mîndru-ai să te lepezi
De răni sub brațul nostru-noitor
(„București")

sau — cu ecouri și mai evidente din Beniuc :

Și oricît latră-a dușmanilor droaie
noi creștem într-o zi cît într-un an.
Cînd ninge-mi pun căciula mea de oaie
și n-am habar de gerul cît de-avan

(„Cînd ninge")

Uneori, autorul „Stelelor păcii", se complace în enumerarea repetată a înfăptuirilor regimului democrat-popular, în imprecații puțin diferite de la o poezie la alta, împotriva dușmanilor poporului nostru, căutînd a suplini prin sonorități exterioare absența unei incandescențe lăuntrice a ideii. Cîteodată, tendința de a condensa în versuri o cît mai mare bogăție de sensuri îl împinge pe poet spre soluții facile, de natură a vaporiza prin diluare însuși elementul inițial prețios. In „Oda tinereții", spre exemplu, am găsit grăuntele prețios al ideii concentrat în cîteva stihuri împrăștiate de-a lungul multor pagini. Scheletul poeziei s-ar alcătui astfel : *„comunism înseamnă tinerețe"*, noi, comuniști fiind. *„n-avem voie să îmbătrînim" ;* deci, vom lupta împotriva bătrîneții împovărătoare, deoarece : *„Tot ce ne-oprește-n loc din munca noastră/ ni-i dușman, fie cît un bob de mei!"* E vorba de o meditație, așadar, de o poezie de concepție operînd cu generalități. Aceasta nu înseamnă de loc poezie goală de sentiment, fiind cu desăvîrșire posibil a îmbrățișa abstracțiunea cu aceeași patimă cu care năzuim spre frumusețile palpabile ale lumii. Walt Whitman numea democrația „ma femme". In ale sale „Versuri", Camil Petrescu e fascinat de ideie ca de o amantă :

Iar eu... eu am văzut idei..

Ar fi o nerozie să contestăm valabilitatea liricii de probleme, ea constituind o realitate în universul artelor. De ce lamentația fetei lui Coșbuc ce fredonează „cîntecul fusului" ne-ar emoționa, iar înfiorarea savantului, a înțeleptului care „caută în lume și în vreme adevăr" ne-ar lăsa indiferenți ? Căutările înfrigurate, dramele cunoașterii, uluirea în fața miracolelor desferecate oferă, se-nțelege, surse lirice inepuizabile. Și de e să vorbim exact, orice poezie viabilă e, în ultimă analiză, filosofie sensibilizată. Dacă erupția emotivă, „sinceră", ar fi toată poezia, răgetele cerbilor, toamna, ar trebui — zice Lucian Blaga, într-un aforism — să intre în cele mai selecte antologii. Sentimentul durabil, manifestare a universal umanului, nu poate subsista fără osatura unei concepții generale, iar romanțele lui Eminescu, incorporate operei întregi a poetului, apar ca poezii filosofice.

Convingerea noastră intimă este că lirica de cunoaștere implică o concentrare mai pronunțată decît ori ce alte specii ale poeziei, această artă prin excelență a concentrării. Dacă e să tălmăcim adevăruri supreme, emoții intelectuale, nu e oare clar că vom merge de-a dreptul la esență, sacrificînd detaliile ce nu sînt, în cazul dat, indispensabile ? Sîntem șocați, prin urmare, constatînd în „Oda tinereții" o diluare extremă, o invazie de retorism și anecdotică, prisositoare. Ni se va imputa, poate că formulăm cerințe abstracte, premeditate, pretinzînd ca poezia numită să se conformeze modelului socotit ideal al poeziei de concepție. O asemenea observație ar putea fi întemeiată în cazul că, indiferent de specia în care o situăm, „Oda" lui Mihu Dragomir n-ar consta dintr-o fabulație deajuns de puțin captivantă împletită cu rostiri de lozinci transmisibile în cea mai curată proză și înșiruiri de date cunoscute oricui ! Se povestește cum Bătrînețea, o băbătie parșivă, se înființează în mai multe rînduri, voind să-și facă amant dintr-un om ce are încă de săvîrșit ceva mai productiv decît să se preocupe de domolirea junghiurilor :

— Hi-hi... rînjea babornița-n strănut,
cumătrul timp nu știe de-ndurare !
In catastiful meu te-am și trecut,
hai, nu te răsfăța ca fata mare..."

Iată-ne, deci în plină anecdotică amuzantă, cu hîrjoneli și dialoguri domestice. Ce poate fi mai hibrid, decît altoirea pe acest

fond oarecum hazliu a unor înflăcărări patriotice precum :

Noi, oamenii cu palme de plugar,
zidarii ne-ntrecutelor oraşe,
noi, copilaşii spice adunînd,
ostaşi ce minuiesc automatul...

Nu e oare întrucîtva comic a vorbi în faţa unei „baborniţe-n străput" astfel :

...noi toţi, dezmiriştind peste nevoi,
ne dăltuim un vis cu mii de feţe :
s-aducem comunismu-aici la noi !
Şi comunism — înseamnă tinereţe !

Oricum ar fi însă, merită o menţiune categoric pozitivă efortul poetului de a îmbogăţi nu numai creaţia sa, ci lirica romînă actuală în genere, în cadrul căreia poezia de idei nu e deocamdată prea strălucit reprezentată. Căci „Oda tinereţii" nu e o producţie izolată, ci indică o preocupare stăruitoare în direcţia liricii de cunoaştere.

De o ţinută mult mai gravă, cealaltă „Odă" — a „fulgerelor" — realizează, în unele pasaje, un lirism filosofic de netăgăduit, plăsmuind viziuni cosmice cutezătoare. Inaripate, versurile slăvesc măreţia omului ce şi-a supus pînă şi fulgerele cu care în alte vremi înfricoşetorul rege al Olimpului domina cerul şi pămîntul. Dînd parcă glas prometeului descătuşat, poetul sfidează tirania naturii strigînd :

Ce-s fulgerele tale ? Biată joacă !
le-am adunat în pumn, de mult, ca pe nuiele,
şi dacă le mai plimbi pe sus, rebele,
nu-i nimănuia teamă. Au să treacă !
Ce luminezi cu-un fulger ? O clipită
Dar eu, priveşte, mîna de-o întind
şi strig puterii mele : „lumină să se facă !"
coloane grele de lumini se-aprind...

Şi în „Oda fulgerelor" se revarsă însă locul comun, reflecţia impersonală, şi aici sînt confundate planurile, imaginile de o grandoare cosmică învălmăşindu-se printre consemnări limitate în spaţiu şi timp, detalii prisositoare ce umbresc ideia esenţială. Proectate pe fundalul imaginii centrale de proporţii cereşti, declaraţii ca acestea (cu totul potrivite în alt context) :

Eu vreau s-arunc din lume mizeriile zdrenţei
pămîntu-l vreau un leagăn imens pentru copii,
iar pentru taţi şi mame un corn al abundenţei...

corup starea de elevaţie încercată la lectura unor fragmente ale Odei.

Cu toate izbînzile parţiale obţinute în direcţia lirismului de idei, Mihu Dragomir pare indicat a se realiza definitiv în poezia de evocare. Nu încape îndoială că va cîştiga noi frumuseţi în urma revizuirii anunţate de autor, dar chiar în versiunea actuală, „Războiul" e o scriere marcantă, amintind prin factură nu însă prin materialul concret, deplin original — versurile de război din „Ciclul morţii" al lui Camil Petrescu. *Războiul* nu e un poem epic, adică o naraţiune în versuri, cu un subiect închegat în jurul unui conflict ; e o însumare de „peisaje", asemănîndu-se din acest punct de vedere exclusiv — cu „1907" de Tudor Arghezi. Intîia parte compune, prin succedarea unor crîmpeie de viaţă cotidiană, atmosfera Brăilei în anii premergători ultimului război, cu uliţele, pieţele, salcîmii străjuind marginile de drum, şcoala în care copii, unii orfani sau cu taţi schilodiţi în războiul cel mare dintîi, citesc „o-i, oi", cu siluete diverse, printre care ale unor copii, precum Gheorghiţă, ce *„nu mîncase încă decît mălai/ şi-şi făcea viori, cît palma, de păpuşoi,/ scornind pe ele, în fiecare seară, cîntece noi"*. Mişcătoarele icoane ale unei copilării învăluite în poezia inocenţei respiră, odată cu farmecul duios al amintirii unei vîrste imaculate, o îndîrjire crescîndă, deşi subtil comunicată, împotriva stărilor monstruoase revelate succesiv scrutătorilor ochi infantili.

Pe măsura desfăşurării, poemul întrevede-rează iminenţa unor evenimente funeste, pe care le presimt în chip tulburător, dar ale căror proporţii nu le bănuie micii şcolari ce defilează cîntînd : *„Vom fi cu toţii eroi..."* Elev de liceu, naratorul persistă în

aceeași suavă inconștiență, alimentîndu-și spiritul cu învățătura *„înțelepților din veac"*, citiți pe stradă, în lumina felinarelor, ignorînd însă sensul fenomenelor din jur, cum ar fi *„strînsa-mpletitură"* între un *„decan al bursei"* și război, deși se diferențiază net, de la început, de anumiți colegi *„parfumați"* ce *„-nvîrteau subt bancă pokerașul"*, își *„zornăiau sutarii argintați"* și *„vorbeau de „dame bine", escapade, /zimbind spre noi, cei de prin mahala"*. Cu trecerea vremii, o ură crescîndă împotriva războiului, prezentat în școala oficială ca *„motorul omenirii"*, inundă sufletele însetate de cunoaștere și aversiunea împotriva instituției abătute de la rostul ei de a dărui lumină tineretului studios se exprimă în notații sarcastice:

Știam războaiele lui Xerxe
și campaniile punice, pe de rost,
dar la noi, în Moldova,
nu prea știam tot ce-a fost.
Unul, curios, a întrebat:
— „Dar rușii în Moldova n-au luptat?"

O dată cu ambianța școlară, poemul surprinde aspecte ale vieții tîrgului în genere, aspecte acuzînd instaurarea deplină a barbariei în *„orașul cu salcîmi"*, Un episod zugrăvește arderea pe rug a cărților progresiste de către brutele legionare. Tabloul e de o impunătoare plasticitate, desenînd, cu o siguranță și suplețe a liniilor ireproșabile, realități fizice și sufletești în mișcare. Contrastul între direcția normală a dezvoltării vieții, între aspirațiile umane firești și aberantele făptuiri ale bandelor fasciste e reliefat cu pregnanță:

...un cor de țipete-a ajuns la noi,
crescînd ca o amenințare.
Noi am fugit spre poartă. Parcul mare
de flăcări lungi era iluminat.

Ochilor nepervertiți, infernală sarabandă li se relevă ca o apariție din veacuri de groază:

...Și-n Evul mediu, deodată, am intrat.
In jurul focului urlînd, cîntînd,
în bluzele lor verzi abia-ncăpînd
se vînzolea o ceată de spătoși...
...Ce triburi se-ntorceau de la vînat?
Și rugu-n care piață-a inchiziției ardea?
Pe ce Giordano Bruno-l aștepta?...

A doua parte a poemului pictează scene, peisaje din însăși vîlvătaia războiului. Parcurgînd cîmpurile acestei părți, n-am trăit cutremurări de apocalips, părîndu-ni-se, dimpotrivă, mai puțin impresionante decît scenele antebelice. O seamă de notații sugerează totuși atmosfera de teroare, scîrba nemărginită a unor oameni mînați în cireadă să potopească meleagurile pașnice ale țării în care semeni de ai lor, stăpîni ai propriului destin, dădeau înfățișare aevea visului sublim al tuturor muncitorilor, tuturor obijduiților de pe întinsul pămîntului. Coborîrea în cazemate provoacă soldaților senzația îngropării de vii:

— „Pe anticriști, ai noștri acuma-i atacară!
Să fim în cazemate!"
Tăcuți, toți am intrat.
Ne-a-nchis cu cheia ușa un ofițer, pe-afară.
Era război. Mormîntul ne-mbrățișa blindat.

Vălmășagul frontului, goana prin stepă, încleștările luptei comparabile unui dans halucinant peste care își fîlfîie aripa neagră îngerul morții, apar în stihuri de adîncă vibrație.

In general însă, poetul se menține la fixarea unor instantanee cu valoare de sine stătătoare transferabile în altă compunere diferită tematic. Jocurile de cărți, orgiile ofițerilor, anumite replici cu tîlc ale țăranilor soldați, răspîndirea de manifeste — *„porumbei albi"* — în rîndul armatei, chiar căderea unor camarazi sub glonț — nu se încheagă într-o viziune de ansamblu covîrșitoare, de o macabră grandoare. Probabil că în sensul acesta își propune autorul să reconstruiască poemul.

Din celălalt poem, „Tudor din Vladimiri", am reținut episodul „O judecată",

expresivă pictură a moravurilor aristocrației de odinioară, înfierînd samavolnicia legilor în vigoare pe vremea lui Tudor, legi dictate de bunul plac al cutărui boier divanit. O scenă înfățișează raportul primit de dumnealui arhon Răileanu de la administratorul său.

— „Ieri, mărite, n-au ieșit
cinci clăcași în deal la vie".
— „Să muncească împătrit!..."
— „Ne-a murit un rob."

— „Ce spui?
N-a avut destule rude?
Să muncească-n locul lui!"

Notarea anumitor gesturi definitorii, scurtele comentarii emise de poet în treacăt mustesc o ironie arzătoare. După raportul ascultat și dispozițiile date,

A-nceput arhon s-asude
de atîta osteneală
cîtă-și dă cu judecata.

Un cocon buhăit de somn, prinde o roabă întîlnită într-un ungher *„și-o ciupește drept de țîțe"*; la țipătul ei,

cască leneș beizadeaua,
nici n-o-njură — doar e slugă! —
ci-i dă-n cap cu narghileaua.

Oaspeții valitului boier sînt posedați, după o lună petrecută numai într-o *„tucsăneală"*, de *„plixis"*:

Iar sitari umpluți cu vrăbii?
Iar halvale și dulcețuri?

Depășind ironia, poetul adoptă un sarcasm corosiv, cînd acuză barbaria arătată de boierii din protipendadă față de clăcaș

Dar ce răcnet, pasămite,
crește-n curte?
— „Asta ce-i?"
— „Să trăiți! Nimic, mărite
Pun un rob în fum de-ardei".

De o pregnanță specială, scena judecării lui Tudor Vladimirescu ni-l înfățișează pe boier Răileanu tolănit pe un vraf de perne, trăgînd din narghilea, în mijlocul unor duduci ce privesc la osîndit ca la o ciudățenie, așteptînd, *„de plăcere leșinate/c-o să vadă cum îl bate"*. Scena e dominată însă de profilul Vladimirescului care, ridicîndu-se de pe bușteanul pe care a fost prăvălit spre a cunoaște dreptatea domnească, rostește cu calm, *„încet și șuierat"*:

Unde stați voi, judecînd,
și cocoanele-n panglici,
vin oltenii mei, curînd,
să se lege la opinci!"

Celelalte episoade ne-au captivat interesul într-o măsură mai redusă, deși conțin numeroase detalii fixate cu un penel expert, cum ar fi, bunăoară, silueta unui *„oltean bătrîn cu o cruce pe sîn"* întipărită *„de-un fier înroșit și-n carne-adîncit"* ca semn că purtătorul ei fusese rob la vreo mînăstire, ori silueta semețului viteaz Iancu Jianu. Nu credem că Mihu Dragomir a procedat în cel mai nimerit mod scriind majoritatea cînturilor în vers și cu întorsături stilistice aidoma celor din baladele populare. Lectorul rămîne cu o impresie de artificialitate parcurgînd versuri precum următoarele:

Sub bolta codreană,
colea-ntr-o poiană,
luna-a-răsărit,
stele-au licurit,
de s-a luminat
codru-ntunecat?
Luna nu mi-a răsărit,
stelele n-au licurit,
ci-i un focușor
de-al haiducilor...

Naivitatea aceasta, micile stîngăcii de exprimare, răsfățarea cuvintelor, cuceresc în folklor întrucît ele ne creează iluzia transportării în climatul unor epoci mai mult sau mai puțin depărtate, cu o pulsa-

ție specifică, diferită de aceea a timpurilor actuale. Citind „Corbea" sau „Mihu copilul" sîntem răpiți pentru moment din actualitate, sau, mai precis, veacurile apuse învie în noi cu poezia lor ireversibilă. Cînd însă un poet cult din secolul al douăzecilea mimează candoarea poetului anonim de acum cîteva veacuri e foarte posibil să obțină efecte de parodie involuntară. Marx atinge această chestiune în „Introducere la critica economiei politice", scriind :

„Un bărbat nu poate redeveni copil fără a deveni copilăros. Dar nu-l bucură oare naivitatea copilului și oare nu trebuie el însuși să năzuiască să reproducă, pe o treaptă mai înaltă, adevărata sa esență ? Nu renaște oare în natura copilului în fiecare epocă propriul ei caracter în toată naturaleța sa ? De ce copilăria socială a omenirii, pe treapta pe care și-a atins dezvoltarea cea mai frumoasă, nu și-ar exercita, ca o etapă care nu se va mai întoarce niciodată, farmecul ei veșnic ?..." (K. Marx-F. Engels : Despre artă și literatură, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 28—29).

Folklorul constituie, desigur pentru o seamă de creatori de primă mărime rezervorul principal al temelor și elementelor artistice. Nici un creator desăvîrșit nu se limitează însă la preluarea motivului popular sau la pastișarea lui, procedînd, din contră, la retopirea producțiilor orale, adaptînd în chip rafinat elementele folklorice necesităților de exprimare a unei sensibilități mai complexe. Un basm, „Capra cu trei iezi", să zicem, devine, sub condeiul lui Creangă, altceva decît ar apărea în culegerea unui folklorist, chiar dacă fabulația ar fi identică. „Ce te legeni plopule", cîntecul de la care a pornit Eminescu spre a compune „Ce te legeni, codrule", diferă evident de plăsmuirea eminesciană atît în privința concepției cît și a structurii imaginilor. In doinele argheziene din „1907" nu recunoaștem oare numaidecît tensiunea emoțională și meșteșugul savant al poetului cult ? Ce devine folklorul în paginile lui Sadoveanu ? Iată :

Cînd dă codru-n primăvară,
Ieliță Varvară,
Pe sub cetini mă tot duc,
După cîntecul de cuc,
Să mă fac haiduc.

Autentic populare prin simțire, în aceste versuri ritmul e mlădiat în chip neîntîlnit, rimele se orînduiesc imprevizibil, concurînd la împlinirea unei melodicități inedite. Nu e de conceput, prin urmare, o poezie cultă disolvabilă în folklor, deși lirica majoră tălmăcește, obișnuit, pasiuni, înălțări ale spiritului identice, în esența lor, cu aspirațiile ce freamătă în poezia populară. Poetul cult își lasă inevitabil întipărirea personalității singulare în orice operă pe care o produce.

Intinsa activitate poetică a lui Mihu Dragomir certifică prezența unei personalități incontestabile, deajuns de fermă spre a înscrie un nume în registrul liricii romîne contemporane. Intre poeții afirmați deplin în anii puterii populare, autorul „Războiului" e unul din cei mai preocupați de permanenta înoire a creației prin amplificarea registrului tematic, primenirea expresiei, unul din cei mai neîmblînziți dușmani ai anchilozării, pietrificării într-o singură formulă. Autoexigența demonstrată de Mihu Dragomir în alcătuirea volumului constituie o garanție a dezvoltării sale progresive în direcția lirismului viabil prin eliminarea balastului discursiv, a unor înclinări spre cîntecul firav, gol de substanță, închircit, și în genere a tuturor piedicilor ce stînjenesc zborul temerar.

TEORIE ŞI CRITICĂ

OV. S. CROHMĂLNICEANU

O DEPOZIŢIE ÎN APĂRAREA „DERBEDEILOR"

„Derbedeul"' e un personaj cu profil social destul de vag. Din tagma pungaşilor nu face parte, deşi îi frecventează. Delicvent, încă n-a devenit, cu toate că poarta puşcăriei îl atrage ca un magnet. Păstrează însă, cel puţin atîta timp cît rămîne un simplu „derbedeu", o anumită moralitate. Preţuieşte „şmecheria", dar se fereşte de crimă, care îi inspiră repulsie sau frică. „Derbedeul" vrea mai degrabă să profite de lacunele legilor, decît să treacă propriu-zis peste ele. El e prin definiţie tînăr. Dacă are ştofă adevărată de pungaş, aceasta urmează abia să se vadă în viitor.

Personajul nu intră însă nici în categoria oamenilor de treabă. Nu şi-a găsit încă nici un rost în viaţă, umblă fără căpătîi, stă pe capul rudelor, ca Răduş, eroul povestirii „Derbedeii" de Nicuţă Tănase. Poate că pînă la urmă se va apuca de lucru şi se va dovedi un om înzestrat. Dar aceasta urmează iarăşi abia să se vadă.

Există, în general, două atitudini ale oamenilor cumsecade faţă de „derbedei". Şi fiindcă tînărul nostru prozator le-a schiţat destul de bine în istorisirea sa, am să mă refer chiar la ele.

E întîi atitudinea maistrului furnalist Marin Toacă. Acesta pleacă de la ideea că răutatea lumii i-a făcut pe Răduş, Costică Bucătaru, Vegetarianul, Ioniţă Bozolan sau Ploeşteanul puşlamale. Că pentru a fi reeducaţi, „derbedeilor" trebuie să li se arate o fărîmă de încredere. De aceea le deschide casa, vorbeşte cu ei omeneşte, se interesează de preocupările lor, trezindu-le un simţ atrofiat al demnităţii, aţîţîndu-le cu şiretenie mîndria şi îndreptîndu-le acţiunile către un ţel constructiv. Aşa gîndeşte şi Pătrău de la Comitetul de Partid, şi Vasile Alecu, muncitor conştient, prieten cu cumnatul lui Răduş. Mai există însă şi o altă atitudine, a Stancăi de pildă. Cînd Răduş intră în curtea ei ca să ia o găleată cu apă, cumătra îl întîmpină cu o ploaie de înjurături: „Ce cauţi mă, aici" — îl întreabă întîi, scurt, ca apoi să se dezlănţuie: „— Aţi reparat voi vreodată pompa, mă derbedeilor? O sutădouăzeci de lei i-am dat alaltăieri lui Petrică să mi-o repare. Să pleci numaidecît cu găleata de-aici, golanu' dracului. Ştiţi numai să stricaţi... Nu mai pompa, mă, n-auzi? Tu n-auzi, mă derbedeule să nu mai pompezi?" Ba, ca să dea vorbelor ei un sens şi mai precis, pune mîna pe o prăjină de rufe, ridicînd-o ameninţător deasupra capului.

Avem aici de-a face cu punctu' de vedere al omului aşezat, care se simte direct ameninţat în mica lui tihnă personală de existenţa „derbedeului".

Ce te poţi aştepta de la o puşlama? Să rîvnească la bunul tău, să-ţi intre în curte sau în casă, să-ţi ia ceva; cine ştie? De aceea, în prezenţa derbedeului, omul aşezat şi cumsecade are cîteva reflexe tipice: închide poarta, porunceşte fetei sau nevestei să intre în casă, îşi pipăie buzunarul de

la piept, unde ține portofelul, și se uită în jur să se asigure dacă se află pe aproape vre-un reprezentant al forței publice. Derbedeul trezește în el sfîntul simț al proprietății, cu tot complexul lui moral. Ca de exemplu la alt personaj din cartea lui Nicuță Tănase, „Ghiftarul" Mihai Rot, din Vadu Dobrei, flăcău cu ceva pămînt în satul lui și lucrător „flotant" la furnal. Cum vine vorba de „răgățenii" ăia netunși, el își trage mai aproape straița de slană și dă alarma: „Aștia numai de furat îs buni! Doamne, că hoți îs!"

„Derbedeii" trebuie să-și croiască așadar un drum în viață între aceste două atitudini. E, s-ar părea, oarecum și soarta eroilor lui Nicuță Tănase. Unii i-au primit cu simpatie: au văzut în istoria lor un fond omenesc autentic, le-au deschis cu încredere casa, ca de pildă Savin Bratu în „Gazeta Literară" Nr. 14/1957. Alții i-au întîmpinat cu prăjina, asmuțind cîinii pe ei: No, săriți, că Doamne hoți-s! (vezi cronica lui Dumitru Isac din „Tribuna" Nr. 8). Și nu glumesc. Ceea ce caracterizează „analiza" din revista clujeană e tocmai un fel de spirit puritan, pe care însăși prezența fizică a derbedeilor, a apucăturilor și limbajului lor îl crispează și în consecință nu știe ce să facă pentru a se degaja cît mai repede din astfel de contacte impure.

Dumitru Isac făgăduiește să arate pe lîngă realizările, greșelile cărții lui Nicuță Tănase și subliniază *greșelile,* deoarece declară deschis de la început, că se găsește înaintea unei cărți „pasibile nu numai de *lipsuri* artistice, dar, cum se va vedea, și de erori în *concepție*". Îmi îngădui în treacăt să observ reflectarea opticii semnalate chiar în stilul cronicarului, dispus, înainte de a arăta ceva, să-i trateze pe „derbedei" ca delicvenți (cartea e „pasibilă" de lipsuri, bine că nu și de o pedeapsă, autorul a făcut „greșeli" ș.a.m.d.)

Dar poate că în fond omul are dreptate. Cine știe ce greșeală de concepție o fi săvîrșit Nicuță Tănase. Să vedem ce i se reproșează.

Dacă am fost în stare să mă descurc în formulările criticului dornic să răspundă, așa cum mărturisește, „obligațiilor contrastante" pe care i le impune opera, „singurele în măsură să-i redea cu aproximația cuvenită echivalentul real", mi se pare că păcatul cel mai mare al autorului „Derbedeilor" ar fi acesta: el a neglijat evoluția „moral-psihologică" a personajelor, s-a lăsat furat de „elementul exterior, de efectul aventurii, de spectaculozitatea gestului neraportat cu chibzuială ultimă la semnificația lui interioară".

Ba mai mult: „Problematica principală a povestirii" nu și-a aflat „o rezolvare satisfăcătoare". „Procesul transformării derbedeilor în muncitori conștienți și eroici în uzina din Hunedoara, e plin de lacune, lipsit parțial de motivațiile necesare și de o vigoare a curentului psihologic în frămîntare, creștere și desăvîrșire". N-am înțeles bine ce e cu „vigoarea" acestui „curent psihologic în frămîntare, creștere și desăvîrșire", dar, din ce spune mai încolo cronicarul, ar reeși că Nicuță Tănase a greșit insistînd asupra cabanei șmecherilor, făcîndu-și din ea „post de observație și perspectivă de construcție" și neintrînd „mai adînc" în uzină, „fiindcă ea, uzina, viața nouă de muncă creatoare, care pulsa și creștea tumultuos acolo, ea era adevăratul factor care îi schimba pe derbedei, transformîndu-i în oameni adevărați. Ori, acest proces, marele proces al „romanului" e slab dezbătut. Autorul se încurcă în tot felul de episoade din viața „șmecherilor" și scapă esențialul: „forța educativă a muncii creatoare socialiste".

De obicei oamenii așezați îi iau repede pe derbedei, imputîndu-le prin anticipație toate delictele de care ar fi capabili, în mod virtual. Obiecțiile cronicarului „Tribunei" citate mai înainte sînt în materie literară de aceeași natură. El îi atribuie autorului intenții pe care nu le-a avut și-l judecă apoi fără milă, în cel mai pur spirit dogmatic. De pildă, îi reproșează, că „n-a intrat mai adînc în uzină", ca să dea „motivațiile" necesare transformării derbedeilor în „oameni ade-

vărați". Dar în cartea lui Nicuță Tănase nu se arată cum șmecherii devin oameni adevărați, ci doar cum *începe* acest proces. Nimic nu ne asigură, la încheierea cărții, că Răduș, Vegetarianul sau Ciurel s-au lepădat de *toate* apucăturile lor urîte, că au devenit niște muncitori conștienți, niște „oameni adevărați", cum presupune tovarășul Dumitru Isac. Băieții au început să se dea pe brazdă, le place munca, Răduș s-a îndrăgostit de fata lui Moș Toacă, a început să disprețuiască „șmecheria" și să stimeze cinstea. A făcut și un act de eroism, dintr-o pornire juvenilă, din dorința de a-și arăta curajul, poate și din alte motive... In orice caz, nici el, nici ceilalți locatari ai „cabanei șmecherilor" nu ajung la sfîrșitul povestirii desăvîrșiți, cum dă să se înțeleagă cronicarul. Evoluția lor morală nu s-a încheiat de loc ci abia acum „derbedeii" vor intra în uzină (deocamdată n-au ajuns să facă decît o muncă necalificată pe șantier) în familii, în lumea socialistă. Numai o minte obișnuită cu formule stereotipe, după care personajele unui roman realist-socialist trebuie neapărat, o dată cu ultimul capitol, să ajungă oameni perfecți, poate socoti procesul transformării „derbedeilor" terminat în cartea lui Nicuță Tănase și scoate de aci obiecții categorice, de genul: „nu s-a arătat esențialul", autorul a scăpat „factorul hotărîtor", „s-a lăsat furat de elementul exterior", n-a „studiat", n-a „urmărit", „n-a dres" ș.a.m.d. Pentru felul cum ar fi scris cronicarul „Tribunei" „Derbedeii", pentru felul cum ar fi adus el eroii la nivelul cetățenesc suprem în ultimele pagini, ar fi fost poate nevoie de prezentarea vieții tumultuoase din uzină, din familiile oțelarilor hunedoreni, din satele învecinate, din Capitală, din colonii sau din cine mai știe unde. Pentru ce și-a propus să facă autorul, cartea lui Nicuță Tănase înfățișează cu autenticitate angrenarea derbedeilor într-un sistem de viață nouă, prezentînd realist factorii social-morali, care determină acest proces. (Sila și frica de crimă, încrederea întîlnită printre oamenii muncii, ambiția tinerească, descoperirea pentru întîia oară a simțului demnității umane, dragostea.) I se poate reproșa lui Nicuță Tănase, poate, că a înfățișat o evoluție prea liniară, că a subestimat forțele capabile, chiar la Hunedoara, să-i tragă îndărăt pe eroi, că a dat, în sfîrșit, o importanță relativ redusă elementului material, (salariu, nivel de traiu) dar de aici pînă la a-l acuza de schematism și superficialitate e o distanță serioasă.

Cînd cineva e însă pus să-i trateze pe derbedei în stilul Stancăi sau al lui Mihai Rot nu se încurcă în argumente. Astfel tovarășul Dumitru Isac găsește gesturile eroilor lui Nicuță Tănase rezumate la „spectaculozitatea" lor, lipsite de semnificații ultime interioare. După cîte înțeleg el îl învinuiește pe autor că n-a făcut, ca să folosesc termenul lui Ibrăileanu, destulă „analiză". Dar pentru aceasta, după teoria omului așezat care are „în principiu" dreptate, orice ar spune împotriva „derbedeilor" *nu dă un singur exemplu.* Se găsesc desigur în cartea lui Nicuță Tănase și situații nesatisfăcător luminate sub raportul determinărilor interioare (una e în trecerea subită a lui Neagu Mircea de la o dușmănie cruntă la o simpatie teribilă pentru Răduș, alta, în comportarea Sandei față de erou). Dar Nicuță Tănase a scris o carte într-un anumit stil. Istorisirea lui împrumută în tehnica narației ceva din formula de viață a derbedeilor, din alura ei cam descusută și plină de reversuri cînd vesele cînd triste. Intîmplările sînt astfel amintite în viteză, cu un soi de duioșie mascată prin humor și sensibilă chiar în titlurile capitolelor.

„S-a mutat pe Giulești un popă"; „Marin Răduș vrea să-l taie pe Titi Fițaru"; „Derbedeilor le cîntă muzica", „Ai fost un derbedeu bun ploiește-ne, pricepi ?".

Acesta e stilul cărții. Unora poate să le placă, altora nu. Dar e evident că el se bazează pe *creație* și nu pe *analiză.*)*

*) Ceea ce nu exclude bineînțeles finețea observației psihologice, de care autorul dă dovadă (v. de ex. scena cînd moldoveanul sare din tren, scena cînd Răduș o „vrăjește" pe Victorina, cînd se ia la bătaie cu Ilie Chelie, etc

A-i cere autorului să disece într-un asemenea gen de narațiune sufletul eroilor echivalează cu a-i pretinde de pildă, să alerge fără să mişte picioarele.

Nu mai încape nici o îndoială. Cartea lui N. Tănase are într-adevăr o greşeală gravă de concepție. Ea a fost scrisă aşa cum a conceput-o autorul ei şi nu cronicarul Tribunei.

Dar tratamentul literar al „derbedeilor" capătă o asemănare uluitoare cu cel pe care li-l aplică în carte cetățenii îngrijorați de soarta straiței lor cu slană, acolo unde tovarăşul Dumitru Isac trece la ultimele sale obiecții, cele de ordin pedagogic. Recunoscîndu-i autorului dreptul de a utiliza regionalismele şi lexicul de jargon „pentru a introduce pe cititor în specificul psihologic moral şi social al oamenilor, pentru a-i da impresia de autenticitate", criticul constată o depăşire a măsurii pe linia crudităților verbale.

Nicuță Tănase — zice el — „ține să facă o anumită publicitate înclinațiilor şi reflexiilor erotice ale eroilor săi, sugerîndu-le tinerilor şi uneori poate necopților săi cititori". Iar apoi după cîteva exemple, indignîndu-se :

„Nicuță Tănase a uitat se vede pentru moment cui şi de ce scrie*). Se adresează tineretului ? Ce vrea să-i spună, ce vrea să-i arate şi să-l învețe ?..."

„In partea finală a lucrării, acolo unde derbedeii lui învață calea cuviinței şi ajung la fapte de eroism, da, se poate vorbi de o învățătură, pe care o oferă şi care-şi poate avea rezultatul ei bun. Dar ce oferă cartea în partea întîia ? La ce foloseşte etalarea cu amănunte şi admirație a iscusinței eroilor săi în furturi, bătăi, necuviințe, înclinații imorale, etc" ?

Cu alte cuvinte, autori, certați năravurile rele, dar fără să le arătați ; biciuiți tot ce e degradant în om, dar să nu vă prindem că vorbiți de apucături urîte ; zugrăviți-ne cum se transformă derbedeii în oameni de treabă, dar feriți-vă să-i prezentați cum erau la început, fiindcă aceasta înseamnă „etalare" „cu amănunte şi admirație" a lucrurilor celor mai rele.

Cine spune că povestirea lui Nicuță Tănase stîrneşte dimpotrivă o ideie înaltă despre dragoste ? Că aceasta are un rol principal în evoluția morală a lui Răduş ? Că îndrăgostit pentru întîia oară cu adevărat, „derbedeul" e cuprins de o timiditate paralizantă, că nu ştie cum să se poarte mai frumos cu ființa care-i e dragă, că în prezența ei grosolăniile amicilor săi la adresa fetelor îl ard.

Cine susține că degeaba-şi face probleme tovarăşul Dumitru Isac şi că înclinațiile erotice ale tineretului se vor trezi la vrema lor cu şi fără concursul cărții lui Nicuță Tănase ? Acestea toate sînt baliverne. Sfinte părinte Grama, dumneata singur ştiai cum trebuie judecate stricăciunile literare !

Ce să mai adaog despre supărarea cronicarului pe „lexicul de maidan, presărat cu puşcărisme şi cu expresii ordinare ?" Intîi că — vorba tovarăşului Isac — „vocabula trivială" e reprobabilă într-un text literar numai atunci cînd nu e salvată de valoarea estetică a imaginii din care face corp. Aretin e un autor licențios. Rabelais, nu. „Puşcărisme" şi expresii ordinare", „lexic de ocnă" chiar, tovarăşul Dumitru Isac va găsi, dacă va căuta la Aristofan, şi la Villon, la Barbusse şi la Brecht într-o cantitate inepuizabilă. Apoi, autorul nostru, săracul, nu se înscrie nici măcar printr-o deosebită cruditate verbală într-un asemenea şir ilustru. Cine cercetează fără obsesii puritane „Derbedeii" va constata că întîlneşte destul de puține „vocabule triviale" şi că autorul n-a abuzat folosind jargonul şmecherilor pentru a da culoare locală cîtorva dialoguri.

Atunci de ce atîta violență critică ?

*) Cronicarul său, însă sigur, *cum* se scrie. Pentru că se poate scrie *cuiva* numai o scrisoare. O carte se scrie *pentru cineva*.

I. NEGOIȚESCU

VALORI STILISTICE ÎN NUVELELE LUI AGÎRBICEANU*)

Dacă locul „Arhanghelilor" în evoluția romanului romînesc a fost fixat de critica dintre cele două războaie (E. Lovinescu în „Istoria literaturii romîne contemporane", Perpessicius în ale sale „Mențiuni critice"), importanța operei lui Agîrbiceanu n-a fost însă nici pe departe recunoscută; această operă nu s-a bucurat de o analiză critică menită să-i precizeze dimensiunile lăuntrice și semnificațiile. Intr-o oarecare măsură, vina este chiar a scriitorului, care a scris nu numai foarte mult dar și extrem de inegal, ceea ce a făcut ca o bună parte din lucrările lui să rămînă necitite, ori ca asupra creației sale literare să planeze prejudecata generală a impurității stilistice — venită din imperfecțiunile de limbă ca și din aplicațiile pedagogice ale scrisului său. Atît de mult s-a răspîndit această prejudecată a scrisului urît al lui Agîrbiceanu, încît în „Arta prozatorilor romîni", Tudor Vianu nu-i acordă un capitol special, mulțumindu-se să amintească de „Arhanghelii" în spațiul rezervat lui Liviu Rebreanu; și atît de necitită s-a dovedit a fi opera scriitorului ardelean, încît în „Istoria literaturii romîne" G. Călinescu — de altfel primul critic care dă romanului „Mara" al lui Slavici marea importanță cuvenită — ignoră cu desăvîrșire existența „Arhanghelilor", iar din nuvelistica lui Agîrbiceanu atinge doar părți din cele mai neinteresante, mai nesemnificative.

Așa dar, sub impresia „ardelenismelor" și a „neglijențelor formale", a tonului de predică și a rezolvărilor epice neîndemînatec tendențioase, stilul propriu al operei lui Agîrbiceanu a rămas în afara orizontului critic. Universul epic, trăsăturile artistice specifice și valorile proprii care le determină, aspectele esențiale ale unei opere în fond bogate în realizări depline, iată ce a scăpat pînă acum criticii noastre literare. Ori, cine parcurge cu răbdare multele pagini, dintre care nenumărate sînt în adevăr rău scrise și anoste, are la sfîrșit bucuria de a descoperi un adevărat continent spiritual, în care mijloacele de expresie ale lui Agîrbiceanu se ridică la o potență rară și în care viziunea epică — cristalizată în atîtea schițe și povestiri, ce constituie o operă desăvîrșită — denotă pe marele artist.

Mai fin decît Slavici, mai poet decît Rebreanu, infinit mai inventiv decît ei, cu o prodigioasă fantezie epică, Agîrbiceanu ne-a dat o întinsă galerie de portrete rurale, care prin varietatea și prin interesul ei uman nu are egal în literatura noastră decît galeria urbană a Hortensiei Papadat-Bengescu. Iar dacă acești doi autori, a căror apropiere sub ori ce formă poate să pară paradoxală — deși înclinația către boală, către morbid,

---

* Fragmente din studiul cu același titlu care va apare la E.S.P.L.A.

le este totuşi comună — se deosebesc atît prin lumile diferite pe care ochiul lor epic le surprinde, cît şi prin mijloacele de expresie, căci pentru a pătrunde în sufletul urban Hortensia Papadat-Bengescu recurge la bisturiul cerebralităţii, — lipsa de analiză psihologică, elementaritatea, naivitatea expresivă a stilului lui Agîrbiceanu duc la efecte uimitoare, atunci cînd se aplică sufletului ţărănesc, el însuşi elementar şi naiv.

Există la Agîrbiceanu un realism frust şi sintetic, care dă viziunilor sale epice o densitate pe care nu o au decît ideile poetice, şi care este de fapt propriu naraţiunii populare. Aproape de duhul basmului popular, de spontaneitatea vizionară a sufletului arhaic al poporului, literatura lui Agîrbiceanu transpune în limbajul realist cult, această putere plăzmuitoare originară. Incît, portretele sale rurale au în acelaş timp o semnificaţie literară realistă — cu toate implicatele naturaliste ale epocii — şi o prospeţime mitică.

In schiţa „La o nuntă" avem o astfel de viziune epică, ce luînd formele literaturii realist-naturaliste (instinctul care încalcă legile sociale, tradiţiile şi moravurile), ascunde un sîmbure mitic. Indrăgostindu-se în timpul petrecerii nupţiale de ceteraşul care cîntă la nunta ei, mireasa fuge, în aceeaşi noapte, cu cel care a vrăjit-o. Aceasta e povestea, comună. Dar viziunea epică, proprie lui Agîrbiceanu, saltă în alt orizont, şi, într-o scenă de concentrată poezie, ne înfăţişează pe mireasa care cuprinsă de extazul muzicii se ridică dintre nuntaşi şi, ca halucinată, se îndreaptă spre ceteraş, pentru ca în văzul tuturor să-şi ia cununa de flori de pe cap şi s-o pună pe capul lui.

După ce află numele ceteraşului, mireasa e cuprinsă de o „neliniştе mare" şi nu mai are astîmpăr. Ceea ce urmează este de o simplitate, o candoare extraordinară: *„Se ridică de pe scaun şi se apropie de străin.*

— Măi bădiţă Nicodim, din ce sat eşti tu? Tînărul îşi ridică ochii de pe ceteră şi privi la Linuţa, ca la o minune. El se părea că pîn-acum nici n-a văzut-o. — Din satul cu florile, fetică.

— Ba nu glumi, ci spune-mi tu de unde eşti? Flăcăul nu-i mai zise nimic. Îşi plecă capul pe vioară şi începu să cînte un cîntec nou, plin de înfiorări tainice. Linuţa porni la locul ei, cu inima strînsă, gata să-i dea lacrimile".

Apoi cîntecele pe care le avea mai dragi ceteraşul *„începură să tremure, să adie, să plîngă prin casă şi în sufletul Linuţii".* Iar scena cea mare, a încoronării muzicantului, care are ceva dintr-un ritual străvechi, e prinsă la fel de sumar, de dens: *„Şi iată numai că Linuţa se ridică iar, merge la străin, îşi ia cununa de flori de pe cap şi o pune pe capul lui Nicodim, apoi şade lîngă el şi începe să-l desmierde. Lui Nicodim îi amuţi vioara, i se înmuiară mîinile, şi privea undeva, departe, departe".* Alternanţa între prezent, perfectul simplu şi imperfect fiind menită pe de o parte să scoată în prim plan actul quasi-ritual al încoronării, să ne deplaseze apoi în timpul de fundal al naraţiunii, imperfectul final „şi privea undeva, departe, departe", dînd *stimmung* nostalgic întregei scene, *stimmung* întărit prin repetarea lui „departe". Chiar în miezul scenei, acel „începe să-l desmierde" fiind de o inocenţă vizionară ce trebuie subliniată, ca tipic mijloc de expresie al naivităţii popular-epice, la Agîrbiceanu.

Şi iarăşi, reacţia nuntaşilor:

„— Bravo, strigă nuntaşii, asta-i bună glumă, asta-i adevărată păcăleală".

Cu excepţională economie epică e descrisă însfîrşit fuga celor doi îndrăgostiţi, după ce muzicantul a avut grijă să oştenească pe nuntaşi în frămîntul unui joc îndrăcit: *„Şi pînă să răsufle, pînă să închine, pînă să se aşeze fiecare la locul lui, iată numai că intră un mort în casă, şi mortul acela era bărbatul Linuţii. Abia putea îngîna: „— Au pierit în noapte".*

„Intre nuntaşi s-a făcut de-odată mare învălmăşală. Mulţi năvăliră, îmbulzindu-se pe uşe, să vadă unde-s, să-i aducă, să mai rîdă şi de gluma asta. Dar ginerele şi tatăl fetei se urcară pe cai şi porniră în pu-

terea nopții. Mihail Codrea știa, ginerele simțea că nu-i o glumă fuga aceasta. Fetele priveau mirate, femeile tinere se coteau rîzînd, iar bărbații începură să bea și să spună istorii de pe la nunți. Le veni în grabă pofta de joc, dar nu mai era ceteră. Un bătrîn luă fluierul, și jocul se urmă pînă dimineața".

Scena pare lucrată cu acea minuție și exactitate ce caracterizează pictura de gen flamandă ; căci în densitatea cîtorva scurte fraze, se cuprinde toată psihologia țărănească, e sugerată reacția sufletească în tatăl care „știe", în ginerele care ,simțea", în fetele „mirate", în femeile tinere care se „cotesc rîzînd", în bărbații care spun „istorii de pe la nunți", totul sfîrșindu-se în veselia, în aparența de „glumă" care ascunde perspectiva erosului tragic, dureros.

Finalul bucății are și el o întreagă filosofie morală și socială, prin veridicul său exemplar, în infinitudinea amară a existenței, pe care epica realismului a descoperit-o : *„Iar ginerele rămas fără nevastă, nu s-a mai însurat. In sat, ajunse om de frunte, ajunse primar, dar tot întunecat și împungaci a rămas în toată viața lui".*

Plasticitatea epitetului „împungaci" impunîndu-se de la sine.

Străbătut de acest viguros suflu elementar, tonul epic al lui Agîrbiceanu se identifică adesea cu tonul narațiunii-populare, desigur cu o fină conștiință a arhaității, dar fără virtuozitatea gnomică a lui Creangă, tocmai din cauza finalității strict epice. Purtat de vizionarismul său epic, Agîrbiceanu e în fond mai aproape de duhul popular decît Creangă — acest spirit livresc și rafinat, acest umanist rural — mai aproape de mit, mai originar, cu toate că a învățat să scrie la înalta școală literară a realismului și naturalismului. Chiar atunci cînd recurge la expresia gnomică de tip crengist : *„Dreptatea totdeauna a fost cam oarbă pe pămînt, dar pe vremile acelea era oarbă din naștere"* („Omul cel mai tare"), stilul lui Agîrbiceanu rămîne pur narativ, integrînd aserțiunea morală în tonul povestirii, care nu se întrerupe, ci își continuă curgerea de apă netulburată. Creangă e un înțelept rural, plin de spirit, în timp ce Agîrbiceanu este povestitorul prin excelență, care supune toate facultățile sale de percepție vizionarismului epic. Viziunea sa epică este proaspătă, originară, creatoare. El nu „culege" material folcloric (de care de altfel, cum vom vedea, se dovedește foarte interesat), spre a-l transpune într-o nouă sinteză artistică, ci plăzmuiește chipuri și întîmplări care înfățișează viața de la țară și care sînt povestite ca din gura țăranului, basmul. Pilduitor este modul cum începe nuvela „Comoara" :

„Era odată la noi în sat unul de-i zicea Ionu Bodii și-și avea cuibul pe Negrileasa, cît ținea vara. De cînd era cît genunchile, l-a luat Bodea, tatăl său, să-i ajute la păscutul boilor. Cu traista de lînă vărgată cu roșu, cu bîta de corn lucie, măciucată, Ionu Bodii răsărea cînd ici, cînd colo, de după vreun fag și întorcea un bou răzlețit. Și cînd boul privea boldiș la pitic, bîta se învîrtea și suna sec între coarnele largi, boltite.

C-odată se pomeneau altfel de boi pe aici. Acum ce-s ? Ia, niște sfîrleze. Dar pe vremuri erau boi cît urșii, erau juncani nepuși în jug pînă treceau de patru ani".

Aliniatul din urmă reduce la dimensiunea realismului urieșenia mitică populară, titanismul vîrstei primordiale, și totuși proecțiunea în trecut aruncă marile sale umbre. Trecerea spre tonul oral : „Acum ce-s ? Ia, niște sfîrleze" contribuind și ea la atmosfera de literatură populară. Iar tonul versetelor biblice, realizat prin frecvența conjucției „și" la începutul frazelor, se potrivește de asemenea cu oralitatea narațiunii populare :

„Și în sat feciorii ascultau cu gura căscată, iar fetele tot prindeau cîte-un cîntec și se mirau de unde știe atîtea, toate nouă, boarul acela de pe Negrileasa.

Și muierea, din gînduri de acestea începe cînd începe ceva. Și era în sat o fată de-i zicea Marina. Dar în satele vecine îi ziceau Marina lui Cojoc, după tatăl său, om de frunte în sat. Și fata asta a învățat vreo patru cîntece nouă de la Ionu

Bodii. Şi-i plăceau cîntecele. Într-o duminică, ce-i trăzneşte prin cap? Hai că merge ea în locul slugii cu sare la boi, pe Negrileasa. Tatăl său nu s-a codit. De ce să se codească? Şi fata a pornit sprintenă ca o căprioară.

Şi era în ziua aceea de duminică multă lumină în aer. Şi frunzişul pădurii lucea închis, în verde întunecat. Din cînd în cînd fluiera vreo mierlă, umflîndu-şi guşa, bătea toaca rar, răsunător, vreo gheonoaie. Şi pe deasupra, prin boltitura de frunze, bîzîiau roiuri nevăzute de gîngănii". Miezul fragmentului stă în propoziţia „Şi era în ziua aceea de duminică multă lumină în aer", ceea ce, spărgînd — ca imagine — monotonia, curgerea egală a perioadelor, deschide cerul unui eveniment excepţional ce va să vină şi care este dragostea a două fiinţe care se pregătesc să-şi întîmpine destinul.

Tot în „Comoara", imperfectul sună cîteodată ca în balada populară: *„Iar umbra pădurii se răcorea, ochii i se umezeau şi inima îi bătea tot mai tare",* sau, introdus de perfectul simplu, care prin contaminare — sună şi el ca imperfect: *„Marina se îngălbeni, Marina se sfîrşea, Marina nu mai zicea o vorbă legănată",* ori, mai complex, în poezia însăşi a viziunii ce are cadenţa lină a baladei: *„Şi cînd îl ajungea dorul de cîntece frumoase, lua năfrămuţa din sîn, şi-o lipea de obraji şi începea să cînte. Şi cum cînta se cobora tot mai jos, în vale, pînă supt un stejar bătrîn. Aici nu mai cînta, ci aştepta numai.*

Şi Marina venea lunecînd, ca adusă de un val de apă, venea pe poteci ascunse şi se aşeza lîngă voinic".

De altfel atmosfera de baladă populară nu e legată numai de această întrebuinţare a imperfectului, ci ţine de însăşi articularea lăuntrică a viziunii, precum în următorul fragment din „Dan Jitarul": *„Cînd se ridicau nori grei de după dealuri şi pluteau aşa ca de plumb în văzduh, cînd se întuneca, sara tîrziu, de nu vedeai la trei paşi, Dan îşi desprindea calul din opritul taurilor, se înţepenea pe spinarea lui şi-i fluiera odată, plecîndu-se pe gîtul calului, ca în şoaptă la ureche. Murgul ciulea urechile, sforăia scurt pe nările de foc şi se făcea nevăzut în întunericul greu de pe cîmp. Pe pajiştea grasă copitele nu făceau nici un zgomot şi liniştea stăpînea deplină pe întinderi".* Baladescul fiind şi mai pregnant, cînd se trece la prezentul indicativului:

„Dan se miră că nu află nici o vită pe cîmp. Aleargă pe Calea afundă, se repede spre Măguri, dă în Valea rea, nimic şi nimic. Dan se mînie, îşi strînge fugarul în pinteni şi se apropie de valurile Murăşului. Ajunge în drept cu casa podarului, răcneşte să vie cu luntrea. Dar nu se aude nimic, numai murmurul înăduşit al apelor, ce curgeau mulcomite pe sub gheaţă. Dan îşi scoate biciul şi-şi învăluie fugarul cu el. Acesta, nebătut încă pînă acum, sare ca trăznit în două picioare, sforăie nebun şi porneşte furtună pe gheaţă, să treacă Murăşul la crîşma din Deleni.

Pe la mijloc însă, gheaţa e subţire, pîrîie, creapă în petece mari, apa ţîşneşte şi murgul, cu stăpînul lipit de spinare, piere în adînc".

De remarcat că, pentru a realiza această atmosferă de basm şi baladă populară, Agîrbiceanu se foloseşte aproape totdeauna numai de mijloace stilistice propriuzise, bazîndu-se pe profunda sa intuiţie a limbii poporului, în timp ce viziunea sa e mitică prin prospeţime, prin naivitate, prin originaritate, şi nu are nevoie să se adreseze mitologiei populare ori fantasticului literar. Simţul arhaităţii funcţionează la scriitorul Agîrbiceanu atît de spontan, încît în povestirile sale dialogul urmează linia firească a realului şi notarea avară, esenţială, cuprinde deopotrivă tonul basmului popular şi vorbirea însăşi a poporului:

„— Bună ziua, măi voinice, Ionaş. Iacă am adus nişte sare, unde s-o pun?

Ionu Bodii se întoarse, luă sarea şi o aruncă în colibă:

— Iată, aici o pun, zise el. Apoi începu să-şi cerceteze măciuca. Părea că acum o are mai întîi în mînă.

Fata stătea locului și din tăcerea flăcăului prinse curaj.

— Măi, bădiță Ionaș, zise ea, eu n-am venit aici numai pentru sare. Eu vreau să știu ceva" („Comoara").

In aceeași contopire a mitului și realului, humorul stilului oral circumscrie această viziune a morții, care are toată frăgezimea, toată spontaneitatea folclorului și a marei poezii.

„ —Pare că de-acumu-i anul ai mai pierdut un dinte, moșule?

— Pierdut, da. Și era la noi în sat, de unde-s eu, un popă, și acela avea dinții înșirați ca mărgelele, și îi punea în gură, că era știrb. Da cînd bea lapte, nu-i punea, numai cînd minca pîne și carne. I-am zis eu să-mi deie mie dinții ceia, da' el nu, că nu-i mai place la preuteasă de el, dacă își dă dinții. Da' mi-a zis că-mi dă el niște dinți de cal, să-mi pun. Eu am rîs, și-am zis: Ba la dracu' părinte; eu lucru spurcat nu pun în gura mea.

— Te-ajuți se vede și fără dinți, că nu ești slab.

— Am fost și slab. Azi iarnă venise moartea să mă ducă. Uitasem fereastra deschisă, și amărîta de moarte se și strecurase în casă. S-o vezi, nepoate, că-i mică, numai cît un pui de găină la trup, și are niște picioruțe și mîni ca niște găteje subțiri. Ea, cînd vine la om, vine cu păhărelul de rachiu dulce în mînă și zice: Să-ți dea dumnezeu noroc, — și închină cu paharul. Dacă îți uiți de tine și iei paharul, s-a isprăvit: — ai căzut în stăpînirea ei. Da' eu nu l-am luat. Sta, încîrligată de spate, înaintea mea și vrea să mă ducă. Da' eu i-am zis: Stăi puțin să deschid ușa, că, vezi d-ta, fereastra-i mică și eu nu încăp pe fereastră. Stă ea, și deschid eu ușa. Dar, cînd a trecut de pe prag, treptele erau rele; amărîta de moarte s-a împiedicat, și a căzut. Pe semne își frînsese picioruțele uscate, că tot gemînd s-a dus". („Gheorghiuț")

Primitivismele exprimării, mai cu seamă formele repetate dau autenticitate acestei vorbiri naive și fermecătoare: acel „da" din „pierdut, da"; „Și era la noi în sat", „și acela avea", „da'cînd", „da'el", „da'-mi-a zis", „da'eu nu", „să-mi deie", „își dă", „că-mi dă", „am zis", „mi-a zis", „și-am zis", „și zice", „sta încîrligată", „stăi puțin", „stă ea"...

Trebuie să se sublinieze că la Agîrbiceanu, ori cît de puternice și de originare ar fi elementele mitice, ele nu păgubesc niciodată realismul fundamental al stilului și concepției sale literare. In literatura sa, jocul are loc întotdeauna între mitic și real, nu între mitic și realist. Căci Agîrbiceanu este de două ori realist: odată prin structură, ca și Creangă, ceea ce îl apropie de realismul structural al țăranului romîn și al basmelor sale, și apoi prin școală literară. Iată de ce, întocmai ca în basmul popular, miticul se unește aici strîns cu realismul, într-un aliaj ce s-ar putea numi realism-mitic — și exemplele date mai sus sînt în acest sens revelatoare, punînd în evidență realismul de școală al lui Agîrbiceanu, puterea sa de observație reflexivă a vieții.

Mai există, în proza lui Agîrbiceanu, diverse elemente folclorice, care țin de lumea credințelor, eresurilor, superstițiilor și care — primite de scriitor cu rezerva pururi manifestă a insului nu numai cultivat dar și cu fantezia imună la ispitele crepusculare — fie că sînt implicate în stilul său realist-mitic, fie că sînt considerate din unghiul unui interes exclusiv literar, epic, mărturisit cîteodată ca o curiozitate antropologică. Intîlnim astfel, numărul magic (3,7), care nu joacă decît rol aluziv-poetic, în discursivitatea realistă a stilului și viziunii epice. Dascălul Vintilă are *trei* capre și descrierea lor e menită să creeze un stimmung misterios- poetic (dascălul e un povestitor cu gura vrăjită, pe care l-au îndrăgit copiii și care la rîndul lui se arată a fi un om sănătos, cu simțul realității neștirbit: *„Deodată vine baba sprintenă ca o fată mare și trîntește ușa de gîndeai că vin tătarii. — Dascăle, am văzut pe dracul! zice ea. — Bine că l-ai văzut, zic eu și cetesc mai departe. Dar pot să scap de ea? Nu și nu, că ea l-a văzut"):*

„Curtea e mică — un cuib — să încapă trei capre, una bălană, cu barba mîndră,

albă, a doua cu țintă neagră în frunte, cu petece de pănură cernită pe trup. Asta-i „tărcata dracului". A treia are blană ruginie. Se pare că-i tot plouă, așa-i de bolnavă privirea" („Dascălul Vintilă").

Numărul *șapte*, care aici semnifică ciclul răului și a cărui putere nefastă e înfrîntă de depășirea lui (în speță, nașterea celui de al optulea copil) : *„...lelea Ana ieșia să plîngă în curte pînă cînd bărbatul cu cei șapte copii mîncau la masă. A ieșit afară tot singură, pînă ce copilul cel din urmă, al optulea, n-a trecut de un an și jumătate..."*

...„Și cînd o sfădea, copiii cei șapte mai mari nu ziceau nimic. Nici lacrimi nu le da cînd mamă-sa ieșea plîngînd afară. Ci mîncau mai departe dacă erau la mîncare, ori își vedeau de trebi, dacă erau cuprinși cu ceva.

Dar copilul cel mic, al optulea, un fecioraș, n-avea ochi decît să privească la mamă-sa". („Copilul").

Magicul mai e chemat apoi, la Agîrbiceanu, să exprime misterul iubirii. Ca și în lirica lui Eminescu ori în poezia populară, magia este metafora generală a dragostei. În locul psihologiei iubirii, avem sau fiziologia, sau magia ei (reacția fiziologică văzută ca o consecință a acțiunii magice). Îndrăgostiții sînt atinși ca de o vrajă rea, supuși unui magnetism înfricoșător :

„Ce avea cu el? Nimic, dar căldurile o luară de la piept și i se ridicară în cap. I se părea că se topește încet, încet, ca o luminiță". („Costea pădurarul").

Sau :

„Merserăm mult așa și eu simțeam cum îmi piere sîngele din față, cum păleam pe fiecare clipă. Și cînd am trecut pe lîngă ea, fata a privit în pămînt, și era albă ca ceara" („Frăsinica").

În fața frumuseții feminine, îndrăgostitul simte o cutremurare sacră :

„Era așa de frumoasă Frăsinica, așa de gingașă, așa de sfîntă, încît toată ființa mi-a încremenit și m-a cuprins frică mare, ca la vederea unei frumuseți neînchipuite a firii. Nici o simțire nu mi-a mai svîcnit pîn-a fost în apropierea mea, și sărutul ei îmi păru rece ca gheața". („Frăsinica").

Metafora iubirii fiind deplină în acel „și m-a cuprins frică mare".

Întocmai ca în „Povestea teiului", și „Făt-Frumos din tei", amorul e notat în reacția sa organică, ce se împletește cu foșnirea, cu fiorul naturii : *„Fata înclină din cap și ochii i se topiră parcă în privirile jucăușe ale boarului. Porniră amîndoi.*

Frunzele uscate foșneau încet de pasul mărunt al copilei, sunau uscat de pasul îndesat al feciorului. Coborau repede și tăceau. Și tăcea și pădurea, numai vreo boare venea ostenită să se culce, șoptind în boltitura de frunze". Foșnetul nuanțat al frunzelor alcătuind o fină observație epică.

Elemente ale unei fabuloase puteri curative, semnele magice împrumută alteori figura poeziei, precum într-un psalm :

„Și întîia oară mi s-a arătat Maica Domnului în vis, în vesmînt albastru ca floarea de neghină, și mi-a făcut semn din cap și mi-a trecut scîrba întîia. A doua oară mi s-a arătat un înger în haine albe și mi-a făcut semn cu mîna, și ca luată cu mîna, am scăpat de scîrba a doua. Și a treia oară mi s-a arătat un porumbel verzui și-a bătut din aripioare la căpătîiul patului meu și m-am ușurat atunci de-o mare greutate" („O scrisoare la vlădica").

Avînd în acest „psalm" naivitatea picturală a lui Giotto, imaginile devin sălbatic grotești, asemenea celor din tablourile lui Hyeronimus Bosch ori Grünewald, atunci cînd redau chipul diavolului : *„Îl vede pe masă, îl vede sub pat, îl zărește pe vatra focului, cum își întinde limba lungă roșie, să soarbă pară. Îl vede pe drum cînd în formă de cîne, cînd ca o mîță mare, sură. I se arată în vis ca un sfredel, ca un țap, ca un cocoș negru. Și, ucigă-l tămîia, nu-i dă pace nici în sfînta biserică, și-acolo îl zărește Sănduța, ca un bivol greu, negru"* („Sănduța").

Dacă literatura lui Agîrbiceanu nu trece aproape niciodată în fantastic, decît cu intenții de artificiu literar, sub forma umorului înțelept ori pentru a îngroșa metaforic-alegoric o trăsătură a portretului moral (ambele aceste forme sînt sintetizate în finalul povestirii „Adurmirea lui moș Io-

niță") — imaginile sale țin totuși de fantastic, atunci cînd plasticitatea viziunii epice o cere. „Sănduța" e o schiță realistă; nu mai puțin realistă e bucata „Baba Ilina se gătește de drum" (frumoasă exprimare, metaforică, a aceleiași idei, ca și în titlul nuvelei lui Anton Holban „Bunica se pregătește să moară"), unde imaginile fantastice colorează deopotrivă stilul: Baba Ilina, cea cu suflet neîmpăcat, care de douăzeci de ani petrece în văduvie și care se spovedește cu sîrg, plătește sărindare pentru vii și morți, aduce liturghii de prescuri la biserică, plătește la toate praznicele mari cîte-o pomenire pentru odihna răposatului, întinde mese cu pomană pentru săraci: *„In vis i se arăta răposatul, totdeauna trist, cu ochii pe jumătate închiși, auzea glasuri ciudate, ca și cînd s-ar fi desprins din fîșîitul paserilor de noapte, vedea o flacără în părete, o flacără la miază noapte..."* Ingrozită de predicile popii despre muncile iadului, ea se crede o mare păcătoasă: *„Păcatele mele-s cît năsip în mare și cîtă frunză-n codru, și cîte stele pe cer"* — deși păcatele babei Ilina nu sînt de fapt decît o vorbă rea despre o vecină, mînia pe o găină pestriță ori pe un motan...

Aceste notări, bogate în farmec stilistic și pline de savoare epică, nu se deosebesc în fond, ca document uman, de însemnările laconice și crude ale doctorului Ulieru:

„Dă-mi să mă tîrîi ca șarpele de șapte ori pe zi, dă-mi să mă culc pe fața casei fără așternut, nici acoperitoare, dă-mi să mînc o ferdele de pămînt, pînă la anul, dă-mi două, dă-mi trei!" — exclamă rugător aceeași babă Ilina, cerînd preotului un canon grav, care s-o spele de păcate înaintea morții — în schița „Canon prea mic" (variantă a bucății „Baba Ilina se gătește de drum", din „Luncușoara în Paresemi").

Insă ochiul epic al scriitorului, darul său imagistic, virtuțile stilistice ale artei sale, ridică la o mare potență estetică un material atît de semnificativ din punct de vedere uman și social. Iar dacă însemnările doctorului Ulieru s-au impus, au zguduit prin însăși economia lor verbală, imaginile și relatările lui Agîrbiceanu impresionează prin aceeași economie a mijloacelor expresive — dar de astă dată, economie condiționată artistic.

Nebunia colectivă (o stare magică pare să învăluie întreg satul, luat în stăpînire de necuratul) și-a găsit de altminteri în Agîrbiceanu un observator la fel de pregnant; înregistrarea sa e de o rigoare și o plasticitate expresivă neștirbită: *„privirile lor erau tot mai tulburi, fețele lor tot mai pămîntii; ori ce rugăciune le citea preotul, nu se linișteau, unele veneau în fiecare zi tot mai abătute. Erau babe care se jurau, scuipîndu-și în sîn, că au văzut pe ghiavolul în formă de motan cum se urcă în patul lor, ori cum umblă pe părete ca o uriașă ginganie, erau care vedeau roate mari de foc pe cer, erau care simțeau cum le roade înlăuntru"* („Spaima"). Și bărbații încep să cadă în mreaja satanică: *„Oamenii umblau tăcuți, își vedeau în silă de lucru; în birt, cînd era voia mai bună, tresăreau deodată..."* Această magie seacă, acest spleen demonic, între viață și moarte: *„— Părinte, mama ar vrea să-și facă maslu cu șapte popi. Zice că nu poate nici să moară, nici să trăiască"* („Spaima"), amintește de marasmul psihic al lumii lui Faulkner.

Fie că se arată stăpîn pe izvoarele mitului ori se topește în curgerea lină a baladei populare, fie că încearcă să răsfrîngă zona de umbră, dureroasă și amarnică, a existenței umane, stilul lui Agîrbiceanu rămîne mereu egal cu sine, în sensul componenței sale realiste, covîrșitoare. El e elementar-plastic, de o conciziune deadreptul avară, justificată perpetuu de rigoarea epică a viziunilor, și străluminat cîteodată de nebănuite efecte poetice. Căci acest povestitor care a fost întotdeauna învinuit că scrie urît, atinge uneori, în expresiile sale, în cuprinderea lor imagistică, zonele celei mai pure poezii. Iată, în plasticizarea lui Agîrbiceanu o noapte grea de neguri:

„Căzuse noaptea de vreme, că dase niște neguri de părea c-ai presărat cenușe prin aer" („Dascălul Vintilă").

Răcoarea primăverii: *„...era o răcoare de primăvară, de gîndeai că e răsufletul unor fiori reci, nevăzute, ce umplu văzduhul"*

(„Un doctor"). Nu numai imaginea, dar și cadența perioadelor, muzica somptuoasă a prozei, ca la Matei Caragiale:

„Era primăvară, băteau vînturi călduțe, apa Mureșului venea mare, vuind, și glasuri adînci și aspre o străbăteau parcă! Și Angheluș ajunse la țărmul negru al apelor în puterea nopții, după o pescuire bogată". („Angheluș").

Muzica prozei se naște fie din succesiunea viziunilor plastice, succesiune care își are cadența sa proprie, prozaică: *„Apoi în fundul văii acesteia, /sub mari arcuri boltite de stejari înalți, /acolo la veșnică umbră, /în afunzime, /e palatul".* („Căprarul") — imaginile toate purtînd la perspectiva zonei adînci de umbră, unde se ascunde „palatul"; fie dintr-o succesiune pe linia viziunii pur epice, ca în acest final de nuvelă: *„Și nu peste multă vreme, maistorul se dărîmă ca și ciupercile din vasul oleandrului: se dădu beției și putrezi în grabă"* („Florile lui Gheorghiță Bogdănel"). După propoziția umflată în mod baroc de comparația „ca și ciupercile din vasul oleandrului", cele două scurte propozițiuni finale cad într-o succesiune care subliniază ideea piericiunii grabnice.

Imaginea e cînd delicată, fină, intimistă (aerul stătut din camera muribundului): *„Preotul începu molitva, în aerul din casă, unde o floare albă cu petalele subțiri, ar păli într-o clipă"* („Mortul"); cînd măreață, cosmică (omul îndrăgostit): *„Ionu Bodii zîmbi, și zîmbetul îi stătu așa de bine, cum îi stă bine soarelui pe cer, cînd iese de subt norul negru".* („Comoara").

Elementară, ea e uneori dură, tragică: *„Iar sătenii vorbeau, își spuneau pățănii, rîdeau, pe cînd orfanii și văduva înconjurau mortul și, doborîți de durere, stau ca niște corbi în jurul leșului la care au ajuns prea tîrziu, și pe care nu mai este un strop de carne"* („Ceasul rău"); alteori ia o formă blîndă, de dulce integrare cosmică, în moarte: *„Cînd vin rîndunelele se duc bătrînii. Și-n Luncușoara, și-ntr-alte sate, cei mai mulți bătrîni primăvara pleacă cu plutele pe ceea lume"; „Vavilon a plecat cu plutele după alți bătrîni din Luncușoara"* („Luncușoara în Paresemi"); *„Nu i-au mai ajutat însă nici molitvele popii, și primăvara, cînd se topeau zăpezile, porni și Niculiță cu plutele pe ceialaltă lume"* („Bologoaie"); *„Pe altul îl apucă un junghiu, o durere de cap, și într-o săptămînă se duce cu plutele"* („Fișpanul"); în afară de variantele „plecării cu plutele", metafora benignă a morții revenind mereu: *„— Vai, săracul moș Ioniță se gată de ducă!"* („Adurmirea lui moș Ioniță"); ori cu o finețe parcă și mai mare: *„își aduce aminte de vremurile de demult, de oamenii care s-au strecurat din lume"* („Ghiuțu"). De origine folclorică, aceste imagini răsfrîng o întreagă psihologie populară, acea latură de sublimă discreție a sufletului țăranului romîn, semnificată de „Miorița".

Revelantă pentru duioșia umană a poporului, care este o duioșie tipică și pentru stilul lui Agîrbiceanu, se dovedește apoi întrebuințarea diminutivului în imagine: *„o casă veche, de bîrne, aplecată spre miază zi, c-un uriaș acoperiș de pae, cu două ferestruțe somnoroase".* („Baba Ilina se gată de drum"); sau pentru a sublinia cu milă contrastul: *„Averuțele lor se împuținau mereu, iar sarsailă singur avea o avere baroneasc㔄* („Vedenia").

Agîrbiceanu plasticizează prin elemente din ordinea naturii sau a mediului rural imediat, adică din realitatea vie, nemijlocită. Astfel, un gest uman capătă o semnificație imensă: *„Atunci Șloim se ridică, sculat parcă de-un vînt aspru, ce i-ar fi umflat haina lungă"* („Vedenia"); ori se pierde în curgerea nesemnificativă a realului: *„Și cînd a trecut pragul în curte era o singură mare de apă, părăul morii se revărsase, și trecea împrăștiat, vuind, alungîndu-și apele murdare.*

Nica simți iarăși amețeala, căzu peste prag și apa o luă ca pe un braț de fin". („Nica").

Despre o femeie: *„Cînd tuna, se-negrea ca țundra"* („Copilul Chivei"); bunica: *„se încurcă la tot pasul, ca ițele celea încîlcite, iar tălpile late, îmbrăcate în piele uscată de broască, își pun pecetea pe năsipul curții"* („Bunica"); bărbatul brutal: *„De*

bătut n-a bătut-o niciodată. Atît numai că se mai uita cîteodată la ea cruciș, ca un bivol, cînd vede roșață mare înaintea sa" („Gruia") ; spaima : *„Simțeam cum mă tulbur, cum fiori de frică încep să-mi fugă prin trup, ca niște semințe de mac înșirate pe-o ață"* („Oaspele de sară") ; tusea : *„O întunecime ca o umbră de durere veche îi îmbrăcă obrajii slăbiți și începu să tușească adînc, închis, ca și cînd ai da c-un sul într-o gaură afundă în pămînt"* („Vîrvoara").

Intre pregnanța fizic-imagistică și ecourile morale ale imaginii, elementaritatea cunoaște două moduri diferite, dar ține de o unică putere vizionară. Luncușoara nu e numai un loc cu *„aer curat și apă bună, vestită în șapte sate"*, ci și un fel de paradis al bătrîneții :

„Ați văzut de bună seamă primăvara, soarele, cum se ivește cînd ici, cînd colo, cîte-o gînganie mică, roșie, cu puncte negre, care se mișcă de gîndești că stă pe loc și căreia-i zicem „boul domnului" ori „vaca domnului". In chipul acestor gînganii încete se ivesc pe la portițe, pe lăviți, și bătrînii din Luncușoara, îndată ce încep să se încălzească razele soarelui" („Luncușoara în Paresemi").

Toată această artă stilistică servește vizionarismul strict epic al scriitorului. De aici concentrarea imaginilor, substanțialitatea lor, economia limbii, rigoarea formelor și esențialitatea verbală. Stilul lui Agîrbiceanu e intuitiv epic, el răsfrînge numai ceea ce cuprinde ochiul epic al scriitorului. E un stil care niciodată nu se literaturizează, ci rămîne în albia sa riguros artistică. De aceea, observația epică e atît de exactă :

„Copilul creștea și se întărea. Dar trecuse de trei ani și nu zicea nici „mamă". Cît s-a trudit ea să-l facă să-și deschidă gura, să zică o vorbă. Dar Matei nu învăța nimic. Cînd îi sta mamă-sa în față, urmărea cu ochii foarte vioi cum îi mișcă buzele, cum face cu mîinile. Dar atîta tot. Apoi își pleca capul și-și vedea de lucrul său : tot umbla c-o vargă să bată mîța." („Copilul Chivei").

In imaginea de la sfîrșit „tot umbla c-o vargă să bată mîța", în simplitatea și finețea observației, se evidențiază virtuozitatea realistă a povestitorului.

* * *

Datorită finețiî și generozității de observație a povestitorului ardelean, lumea de la țară se dovedește a fi de o varietate nebănuită. Capodoperele acestui scriitor sînt portretele sale de țărani. La Agîrbiceanu, arta povestirii este de cele mai multe ori și în cele mai fericite momente creatoare, o artă a portretului literar.

Mai întîi, măiestria portretistică se manifestă prin aceeași facultate vizionară, care se resfrînge în deosebita putere de a sugera, a stilului. Iată femeia guralivă :

„Femeia era o șopîrlă de bătrînică, uscată și măruntă, și rea de gură, de să te învenineze nu alta. Cîtu-i draga de lume, torăia în curte, torăia la o vecină. Ba meliția ei bătea de multe ori pe uliți depărtate, prin capul satului" („Ursitul") — șopîrla și meliția fiind imaginile ce împrumută mobilitate acestei figuri, pe o arie ce se dezvoltă gradat : casa, curtea, vecina, satul.

Arta sugerării atingînd un înalt grad de rafinament, cînd portretul se realizează într-un gest minim, o simplă interjecție repetată, în cadrul unei naturi magnific evocate :

„Cînd se apropia toamna cu pîclele de neguri, cu nori grei de plumb, cu vînturile tari și reci, care păreau țesute din vaiete și durere, cu ploile dese și subțiri, subțiri, atunci ieșea părintele Viron în pridvor și-și aținteа ochii neclintiți în plumburiul cerului. Și după ce sta mult așa, clătina din cap și făcea „Hm!". Se trăgea încet, încet la portiță, ochii neclintiți urmăreau valurile de apă tulbure ce alergau pe vale cu cîntece frînte, pline de durere, făcea iar, — după ce-a stat mult, privindu-le : „Hm, hm!" și iar mergea în casă" („Moș Viron").

Atît de bogată e sinteza stilului plastic-intuitiv al lui Agîrbiceanu, încît portretul

fizic şi moral ia naştere dintr-un singur condei; Vuţa: *„...buzele i se despăturau din zmerenia bătrîneţelor"* („Cula Mereuţ"). Portretul moral cunoaşte aceeaşi plasticitate, aici, ca de obicei în portretele fizice: *„Mergînd pe drum bate la cruci, ca şi cînd ar merge tot depănînd tort pe un rischitor, şi tot la zece paşi se opreşte să zică un Tatăl nostru şi tot la douăzeci o Născătoare"* („Sănduţa"). Portretul pur fizic: *„...lui Ghiuţu i se roşiau ochii sub sprîncenele negre, stufoase; parcă-i umblau deodată pe sub pielea neagră a obrazului vietăţi multe, aşa i se mişca toată faţa, iar pumnii noduroşi i se strîngeau gata să izbească"* („Ghiuţu"). In general însă, fizicul şi moralul sînt unite, într-o figurare totdeauna expresivă. Un sfînt bizantin şi un visător romantic: *„Expresia adîncă a feţei, privirea ochilor închisă, ca dusă pe gînduri, arătau că omul acesta a rătăcit mult prin lume, dus de un gînd ce nu i s-a împlinit niciodată. Şi era cu barbă în vălurele uşoare de argint, multe vălurele, că era lungă barba, şi cu faţa lungită parcă de suferinţă..."*; *„A trăit mult ca fecior de sat, îşi cînta doinele dureroase, bătea uliţele chiuind de dragul seninului şi al răcorii din văzduh; îşi arunca pălăria rotundă să se poleiască în polei de lună, îi cîntau, fremătau adînc pădurile mari de brazi. Glasurile şoptite veneau ca din altarul întunecat al unei biserici depărtate, mari şi pline de umbră"* („Marcu"). Tristeţea depărtării, ca o nostalgie misterioasă, apare şi într-un portret colectiv: *„In lumina soarelui tînăr, oamenii aceştia înalţi, cu ochii întunecaţi, cu obrajii veştezi, erau trişti şi abătuţi şi păreau a se gîndi cu stăruinţă la ceva foarte depărtat"* („Plutaşii").

Foarte variată, galeria de portrete rurale a lui Agîrbiceanu nu dovedeşte numai interesul obiectiv al scriitorului pentru om, ci este mărturia unui etos cuprinzător, în care duioşia faţă de candorile sufleteşti ale ţăranului, se întîlneşte cu înţelegerea delicată a elementarităţii acestui suflet arhaic, ori cu mila adîncă faţă de mizeria umană, faţă de omul supus sărăciei, bolilor, patimei şi rătăcirilor spirituale, şi cu sentimentul tragicului uman. Ceea ce criticii au considerat ca o deficienţă majoră a scrierilor lui Agîrbiceanu, tonul de predică, intenţia moralizatoare, deficienţă reală desigur în numeroase din operele sale, ascunde însă şi sensul creaţiei lui majore. Căci literatura lui Agîrbiceanu, în ce are ea pozitiv şi viu, se fundamentează pe acest etos cuprinzător, în care sentimentul moral constituie o pîrghie artistică. In atîtea din portretele literare ale lui Agîrbiceanu perspectiva etică e pură, e integrată artistic, la modul în care o cunoaşte natura umană însăşi, în mizeria şi splendoarea ei, şi în măsura în care instinctul creator al artistului biruie şi arta lui redă viaţa — luminoasă şi tragică.

Duioşia învăluie figurile bătrînelor, tuşa Oana şi bunica Iova, iar mila adîncă se revarsă peste chipul babei Măriuca din „Iarnă grea", al Fefelegii, al Chivei (din „Copilul"), al Vîrvoarei, al babei Mîia (din „Luminiţa"), aşa cum nu lipseşte duioşia şi mila nici din umorul mustrător cu care e zugrăvită „gura satului", tuşa Evuţa. Căci Agîrbiceanu e demiurgul generos, ce înţelege chiar bietul suflet al celor în luptă aprigă cu necuratul: baba Ilina, Sănduţa, Nica, Bologoaie.

Duioşie este apoi în stimmungul evocator din care se desprinde figura pastorală a lui moş Tănase, căprarul (iată cadrul: *„Pe revărsarea întinsă, bătută cu spini, a măgurii mari, furnică neastîmpărate caprele roşcate, albe, cu bărbile ascuţite, mîndre de podoaba coarnelor arcuite. Mai la vale, în preajma pădurii de stejar, de un lustru verde întunecat, metalic, sub lumina învingătoare a soarelui ce se tot ridică, — pasc împrăştiate vitele albe, ca de zăpadă, ademenind de la dreapta şi de la stînga cu limbile aspre firicelele de iarbă proaspătă"*), care e de o bătrîneţe de basm: *„Şi apoi vedeţi voi bine cît de bătrîn îs eu acum, şi atunci am fost şi mai bătrîn, că eu pe zi ce merge tot întineresc"*, şi care adevărat părinte al poveştilor, ni se înfăţişează într-o idilică imagine grigoresciană: *„La capătul pădurii, lîngă pîrîul adînc,*

rîpos, sub umbra unui stejar boltit, stă cu pipa strînsă între dinți un om mărunțel, cu fața acoperită de barba tunsă scurt, albă, plină de pîrîiașe, — cu ochii mici, vicleni, ascunși sub niște sprîncene stufoase. În jurul lui o roată de băețași și băețandri, cu obrajii plini, rumeni, cu ochii negri, umezi, stau în genunchi ori pe brînci, cei mai mulți cu capetele goale".

Ori alte figuri pastorale, ca Ionu Bodii, Dan Jitarul, ce împreună cu Costea pădurarul și cu celălalt Costea, „omul cu viața scurtă", sînt voinicii cu firea tare.

Apoi Melentea, cu umorul său tragic, ce dă sărăciei o dimensiune spirituală nebănuită, de domeniul fabulosului; Hudri („Vecinul nostru Hudri"), snobul satului, sau acea extraordinară galerie de bolnavi cu trupul, cu mintea și cu sufletul: Prăginel, Teleguț, Fișpanul, părintele Vartolomei Bogdan, Gruia, Angheluș, Dinu Daina...

Pentru a descrie starea de bătrînețe ca o boală a spiritului, stilul lui Agîrbiceanu e de o nespusă candoare, plasticizarea fină și tonul oral, cu accente de umor duios, unindu-se spre a desăvîrși un portret realist plin de poezie: *„Pentru dumneaei, nu mai are nici un preț viața asta. De privea cu ochii ei mici, ca două capete galbine de viespe, în lume, vedea lumea spălăcită, cum ar fi o față de masă ce-a fost odată albastră, dar acum nu mai are nici o coloare. Se și uita dumneaei încruntată la oameni, cu un dispreț rece, ce-l arăta cîteodată și prin ridicarea buzelor. Trecea, în casă, de pe vatră pe laviță, apoi mergea iar la vatră, fără s-o întrebe cineva ce are. Nici că avea dumneaei ceva, numai i se ura, că n-avea ce să facă..."*

„Și era bătrînă, mînca-o-ar pămîntul s-o mănînce, de nu mai știai de multe ori ce să alegi din vorbele ei. Mai auzea și greu pe lîngă alt necaz, și avea doi obraji mîncați de strîmbuțe și pîrîiașele bătrînetii, de să fi apucat pe drumurile acelea o furnică ar fi rătăcit ca într-un labirint. O bărbiță ascuțită și gura curat ca o pungă, ce-o desfaci cît ții baierile". („Bunica Iova").

Tragica îmbătrînire din figura slabei de minte Nica e legată de o demoniacă izbucnire a elementului naturii:

„Nica era la noi în sat o fată scurtă și groasă, cu obrajii lați, bătrîni, cu ochii albaștri, ca o cicoare trasă de soare. Toată ziua da tîrcoale în jurul morii, — că părinții ei au o morișcă c-o peatră, pe care o poartă o creangă de părău. Nica e vecinic plină de făină, prin părul ei parcă s-a țesut păienjeniș îmburat de fină pulbere albă. Morișca ispravă mare nu făcea și părinții fetei o lăsau pe ea să morărească, iar ei își vedeau de alte trebi. Numai cînd veneau povoaie mari, de ropăia prin păduri ca o descărcare grabnică de grindină, vedea tatăl său de rîndul măcinișului. C-atunci se umfla pîrîul de munte, își încovoia trupul ce luneca repede, ca un uriaș șarpe sur, și rotița morii se-nvîrtea nebunește. Nica atunci nu putea sta în moară. Fața îi îmbătrînea și mai tare, ochii spălăciți i se tulburau puțin, îi venea s-amețească și intra în casă".

Dovedit mai tîrziu a fi și el un „posedat" (alcoolismul lui are ceva demoniac), Gruia e o brută:

„Gruia, cînd voia, era omul lui Dumnezeu, și iarăși, cînd voia, era omul dracului. A holteit multă vreme și trecuse de treizeci și cinci de ani, cînd s-a însurat. Nici atunci chiar nu i-ar fi trăznit lui prin cap să facă treaba aceasta, dacă nu i-ar fi tot tocat la ureche mamă-sa, Chiva, văduvă de douăzeci de ani. Fetele se fereau de el, se temeau, cînd îl vedeau mare, negru greu cît un bivol, ciolănos și cu niște ochi ce păreau că împung. Îl ocoleau întocmai cum ai ocoli o vită împungace. El, iarăși, era scump la vorbă. Și avea un grai gros, afund, de părea că și lui i-e silă. De jucat, cu fete, n-a jucat în viața lui. De aceea și-a luat o văduvă, adică mă-sa i-a ales-o. El a dat numai din cap către femeie, înainte de cununie și a zis numai două cuvinte, privind-o boldiș: — Vrai tu?

— Vrau, răspunse femeia Vuța și cu aceasta s-a isprăvit".

După împletirea trăsăturilor morale și fizice, în imagini a căror plasticitate e atît de dură, elementaritatea caracterului

moral se impune din scurtul dialog final, de o puternică rezonanţă epică.

In portretul lui Angheluş se întîlnesc trăsături din figura lui sir Aubrey de Vere al lui Matei Caragiale şi Lică Trubadurul al Hortensiei Papadat Bengescu:

„In ţigănimea afumată, plină de larmă, de la marginea satului, Angheluş e împărat. Cînd trece el prin bordeiele pitite în pămînt, cu cîte-un singur ochi de fereastră murdar şi speriat, ţiganii i se feresc din drum, ţigancle tinere îl săgetează din ochii de păcură aprinşi, harancele cele bătrîne clatină din cap cu admiraţie, iar dancii înhoalbă ochii mari, rămînînd cu gurile căscate.

Şi Angheluş trece mîndru printre toţi, cu trupul drept, ca un militar, cu pălăria moale, fină, pe cap, cu straie de catifea verzie, cu ghete elastice, scumpe. Pe giletca lui face semicerc un pui de şarpe de aur, iar pe degete scîntee inelele grele, împodobite cu pietre scumpe".

„...Şi cînd pe urmă, după multe întrebări, după cercetări îndelungate, se da de urma tîlharului, eşea la iveală că într-o prăvălie s-a strecurat un domn cu un pardesiu sur, într-alta unul cu o barbă neagră, într-a treia unul cu o ceteră subsuoară. Şi toţi aceştia erau unul: blestematul de Angheluş".

Prăginel e nu numai bolnav trupeşte, dar în acelaşi timp e un inocent şi are viziuni. Infirmitatea fizică:

„Prăginel era de treizeci de ani, dar nu i-ai fi dat nici cincisprezece. Avea faţă de copil, fără barbă. Numai pe frunte avea cîteva creţe de bătrîneţe, pe frunte, în jurul ochilor mici şi în colţul gurii ce-i sta strîmbă, ca şi cînd ar fi căpătat acolo un pumn zdravăn. El umbla pe uliţele satului, tîrîndu-şi piciorul drept, se sprijinea într-o bîtă şi de cîte ori păşea, da să cadă pe spate. Vezi, că oasele lui se muiară, părea că are zgîrciuri în loc de oase. Şi înainta tare cu greu pe drum şi traista lui de cerşitor se umplea în silă".

Omul-vierme (aşa cum am găsit altă dată omul-gînganie): *„Se întîmpla să scape bîta din mînă, şi-atunci se îndoia şi cădea unde-l apuca. Dar el se zvîrcolea ca viermele pînă ce reuşea să se ridice. Atunci îşi făcea o cruce largă neregulată si pleca mai departe".*

Infirmitatea lui nu e numai fizică: *„Am fost copil cu vitele pe munte. Şi păzeam vitele bine şi nu eram bolnav. Da' vezi că peste mine a dat vîntul turbat. Este prin aer un vînt, de spun că-i vînt turbat. Şi a dat de două ori peste mine. Odată m-a prins mîncînd, a doua oară stînd în casă".*

Viziunile lui Prăginel: *„— Vezi că eu acuma nu mai înjur. Cînd umblam cu vitele, cîtă frunză pe lemne atîţia spurcaţi îmi ieşeau din gură. Da' după ce m-am betegit, am adormit într-o noapte ca un mort şi cînd dormeam mai tare mi s-a arătat în vis o porumbiţă albă. Porumbiţa sta pe un stejar şi tot făcea „guri-guri-guri". Mă uitam la ea şi mă minunam. Deodată văd că vine o femeie albă ca zăpada, şi-mi zice: „Măi Prăginel, place-ţi porumbiţa?*

— Place, zic eu. Place tare.

— Şi mi-a zis: vreai tu să fii ca porumbiţa?

— Cum să fiu eu ca porumbiţa?

— Aşa curat, că porumbiţa.

Şi-atunci mi s-a părut că-mi cade de pe trup piciorul cel uscat şi mîna cea seacă, şi m-am simţit uşor, ca şi cînd aş fi fost din negură. Şi-am zis:

— Vreau!

— Dacă vreai, de aci încolo să nu sudui mai mult. Şi-a fugit porumbiţa şi maica domnului. De-atunci nu mai înjur şi necuratul nu mai are putere asupţa mea."

Poezia amară a sărăciei, cucerire a realismului, e specifică lui Agîrbiceanu. In „Iarnă grea", în „Fefeleaga", ea dă o tonalitate duios sumbră povestirii. Sumbră este natura pe al cărei fundal se proectează, în „Iarnă grea", portretul babei Măriuca: *„Vara fusese secetă mare, cu călduri dogoritoare, cu vînturi uscate*

Iarna se pusese înainte de postul crăciunului cu patru săptămîni. Oamenii așteptară o zi, așteptară două, să se ducă zăpada. Dar cînd au văzut că se tot îngroașă în loc să se subție, își puseră vițuțele în grajduri, aduseră oile de pe cîmp acasă. Își priveau tăcuți clăițele de fîn, dădeau tîrcoale în jurul lor și oftau din greu." Diminutivele „vițuțe", „clăițe", scot și mai bine în relief micimea, supunerea primitivă a omului sărman, asuprit, situația precară a microcosmosului său domestic, față de puterea marei naturi. În elementaritatea lor amarnică, țăranii par striviți de natura în care stau încleștați cu arhaică resemnare: *„Se sfîrșia luna lui faur și oamenii slăbiseră de durere de inimă. Nu mai aveau ochi buni să-și privească vițuțele. Părul li se rărise la boi și la vaci, pielea se întinsese pe oase și ciolanele și coastele împungeau prin piele. Caii umblau îndoindu-se pe uliți, pocnindu-și oasele, tăbărau la gunoiul înghețat și alegeau, cu buzele îmbătrînite, cotoarele de fîn.*

Și cînd era să se deschidă gură de primăvară, începu să fulguiască din nou și un fior de moarte trecu prin sufletele sătenilor. Diminutivul „vițuțe" sporește, de astă dată, nota de umanitate, căci indică apropierea plină de grijă dintre om și animal, comunitatea naturală, domestică. Intinderea spectrului foamei și al morții este zugrăvită cu același creion apăsat și sec, ce prinde nota elementară: *„Oile trăiră aproape numai cu frunză uscată. Lîna și-o purtau ele, dar umblau amețite pe drum, ca bete. Și într-o dimineață, pieri mai întîi calul unui romîn. Și se adunară oamenii, ca și cînd ar fi murit un om, să-l vadă. Îl priveau, tăcînd, mergeau ei și veneau alții"... „Un viței, un bou, o vacă se duceau în fiecare zi. Și pe la marginea satului, deasupra prin păduri începură să croncăne corbii, rotindu-se în văzduh; stoluri de ciori, cîrîind sălbatic, începură să se învăluie peste sat..."; „Și cînd veneai în sat din Dealul Crucii, satul părea pustiu. Cu șurile, cu grajdurile, cu casele descoperite — unde fusese acoperiș de paie — stătea acolo ca o arătare de spaimă. Din cînd în cînd vreun bou își arăta scheletul mare prin vreo curte, ori vreun cal trecea cu ochii bolnavi, triști, rupt de foame, mestecînd vreun pai.*

Vitele începură apoi să piară cu nemiluita și oamenilor le venea nebunia".

De pe acest fond începe să se desprindă apoi, în limba de totdeauna a poveștilor, figura babei Măriuca: *„Era în sat o bătrînică, una de-i zicea Măriuca, și bătrînica asta avea și ea o văcuță și un viței sugaci"...*

Fefeleaga, în schimb, apare dintr-o dată, chiar la începutul povestirii. Notația sumară și strînsă, lipsită de imagini, avînd acea plasticizare întîlnită și în alte portrete, învie la mod clasic figura femeii: *„Dis-de-dimineață o vezi pe drum, tîrîndu-și calul de căpăstru. Femeia e înaltă, uscată, cu obrajii stricați de vărsat, arși de soare și de vînturi. Pășește larg, tropotindu-și cizmele tari, pline de umflături uscate. Calul o urmează cu gîtul întins, scobîlțind din picioarele ciolănoase".* Această prezentare condensează toată existența Fefelegii: *„Dis-de-dimineață"*, deoarece ea pornește la lucru din zori, viața ei fiind muncă neîntreruptă și grea; *„o vezi pe drum"*, căci lucrul ei înseamnă pribegie; *„tîrîndu-și calul de căpăstru"* sugerează dintr-o dată destinul comun cu al animalului care o urmează greoi, așa cum e și mersul ei penibil, ostenitor, *„tropotindu-și cizmele tari". „Femeia e înaltă, uscată"*, ceea ce semnalează caracterul ei aspru, dîrz, discreția mare a sentimentelor; *„cu obrajii stricați de vărsat, arși de soare și de vînturi"*, asociindu-se în această caracterizare fizică, în alterarea figurii, destinul întunecat, lipsit de bucurii și de frumusețe, al bietei Fefelege, cum și osteneala ei nesfîrșită pe drumurile aprinse de soare ori măturate de vînt. *„Pășește larg"*, căci mersul ei e hotărît și dur, ca și cizma din care tropotește și care e *„plină de umflături uscate"*, din cauza vechimii, a uzării. *„Calul o urmează cu gîtul întins"* — această linie zveltă, vie, indică blînda supunere a animalului, în contrast

cu lipsa de grație, cu asperitatea formelor uscate și decrepite din înfățișarea femeii, pentru ca *„scobălțind din picioarele ciolănoase"* să întregească imaginea, de un tragic donchihotism, a perechii. Cei doi s-au însoțit în greul vieții, în lupta aprigă pentru trai: *„— Mă Bator, mă! Numai încet, că nu dau tătarii! Iar Bator se zdrobește rău de povîrniș, pare că să-i sară de la loc toate ciolanele, așa împung de tare prin piele. Iar corfele dăsăgite din spinare bleoncăne în toate părțile, dînd să se desprindă de pe șeaua mică de lemn. Picioarele dinainte ale lui Bator se razimă tare în pămînt și pleoapele se lasă de multe ori pe cele două răni alburii, ca și cînd ar vrea să învie luminile stinse de mult"*. E dezolant, e amar, fără nici o lumină în zare — și cînd se aude din nou îndemnul femeii: *„Ho, măi Bator, ho măi sărace, stai să mai odihnim, că doar nu dau tătarii"*, repetarea expresiei, variată aici doar de acel „măi sărace", care întărește impresia mizeriei, cu ironia sa gravă, dureroasă, — automatismul ei arată lipsa de fantezie, penuria imaginativă a femeii, mărind parcă noaptea în care soarta pare că o înecă. Ea stă în sărăcia de acum, departe de spaima ancestrală, păstrată în acel „că doar nu dau tătarii", și totuși roabă unei silnicii la fel de grele. Însă în trupul vlăguit al Fefelegii se ascunde totuși un izvor de lumină, chiar dacă lumină amară. E întîi o gîndire, ale cărei forme brute nu exclud tîlcuirea mai adîncă, strivită de obstinația cu care femeia urcă povîrnișul vieții: *„Cît aur vor fi scos unii și alții din piatra adusă în spinare de Bator, Măria nu s-a gîndit niciodată să socotească, dar, de multe ori, cînd Bator abia urca pe spinarea dealului, își zicea așa în gîndul ei: „Din cîtă piatră o purtat săracul, mai că s-ar putea face un deal ca ăsta". Îi plăteau de-o povară zece cruceri. Și cînd era drumul bun, putea aduce cinci-șase poveri. Tot făcea pe săptămînă vreo trei zloți. Și-și zicea în gînd: — Tot putem trăi"*. Simțirea pare seacă, întocmai ca piatra din care formele aspre ale Fefelegei și ciolanele lui Bator parcă ar fi tăiate, dar gîndul roade ca un burghiu, așa, fără folos, numai ca să facă loc izvorului de lumină din adînc. Căci ea se știe roaba fără nădejde a acestei trude amarnice: *„îndată ce s-a înhămat la munca din care vedea că toată viața n-are să mai scape"*... În mintea ei înăsprită, în roca dură a ființei ei, eroziunea înceată a gîndului: *„Ghii, măi Bator, ghii măi sărace"*, — *și-și vedea de drum, gîndindu-se la ceva. Nu știa ce-i, dar simțea că-i amar și nu știa de ce-i mai vine în minte: că, adică de ce mai trăiește omul în lumea asta* (stilul indirect liber cîștigă și el, prin acel „că adică", o asperitate materială, de ciocăniri de pietre). *N-a răspuns niciodată la întrebare, decît ridicînd din umeri și deci, îi era ciudă că din cînd în cînd îi venea iar gîndul acela. Cîteodată, dimineața, cînd puneu coșercile pe cal, i se părea că și Bator s-ar gîndi la lucrul ăsta și că dacă n-ar fi orb, ar privi-o întrebător"*. Grozav o lovește soarta și cu spor neîntrerupt de moarte. Își pierde mai întîi bărbatul și apoi, pe rînd, mîncați și ei de oftică, toți cei cinci copii, care se poticnesc la anul al cincisprezecelea: *„Ca și cînd acolo, la anul acela al cincisprezecelea ar fi fost un prag înalt — înalt, de care se împiedică copiii Fefelegii, cad și-și rup grumajii"* (tot în stilul indirect liber, care dealtfel atinge în „Fefelegea" o mare virtuozitate expresivă, femeia își imaginează, în asperitatea pietrei care o înconjoară, acel prag înalt al morții, ca un perete stîncos și neîndurător). Și ea suferă cu discreție, cu mutenie de piatră: *„De spus nu spunea nimănui de-o doare ori ba"*; cu un fel de stoicism teribil în elementaritatea lui: *„Dar pînă era mortul în casă, dînsa ieșea de multe ori și se apropia de cal: — Ce mai faci mă Batore, sărace? Și calul ciolănos da din capul mare cît o solniță, părînd a zice: — De, ce să-i faci, așa e lumea!*

Și drept avea calul! Așa e lumea. Fefeleaga a simțit bine că-i așa, de cîte ori îi murea vreun copil și-și vedea casa din ce în ce mai goală." Are o demnitate a ei, cu care răspunde celor ce o înșeală la so-

coteală, abuzînd de idiotizarea la care îşi închipuie că o supune mizeria: *„De uitat nu uita dînsa, dar dacă vedea că omu-i lacom pe creiţărașii ei, nu zicea nimic, nu-i mai cerea, ci numai un zîmbet de batjocură se așeza parcă pe-ntreaga ei față. Şi era ceva de tot curios zîmbetul pe obrajii aceştia pămîntii, mîncaţi de vărsat, ca două lespejoare de piatră sură, pe care au picat mulţi picuri grei de ploaie, găurindu-le"*. Portretul moral se adînceşte considerabil prin zugrăvirea „zîmbetului de batjocură", iar portretul fizic se plasticizează prin imaginea care recurge la elementul mediului peisagistic, piatra, imagine cu atît mai sugestivă cu cît sitlul e despuiat, sec, de o simplitate aridă. Dealtfel, Fefeleaga îşi dă seama de superioritatea ei morală faţă de cei avuţi: *„...îi dispreţuia şi, şti-o amarul ei de ce, se simţea mai mult decît ei"* (intervenţia directă a autorului, acel „şti-o amarul ei de ce", expresia fiind luată chiar din gura Fefelegei, aşează figura femeii în perspectiva milei zguduitoare). Ea are o „filozofie" pe care o opune bogătaşilor necinstiţi: *„Ce-s eu? Nimic. Da' pe mine nu mă blestemă, nimeni nu zice să mă bată Dumnezeu, pe cînd pe dumneata tot satul te blestemă. — acum să-i fi dat bogătaşul plata întreită, nu-i mai trebuia. Mergea acasă, mai punea o mînă de fîn sub botul calului şi-i zicea: — Da' tu ce mai spui, Batore sărace? Şi calul, pipăind cu buzele mari, groase, fînul, da din cap ca şi cum ar zice: Da, da! Aşa-s oamenii"*. Spre deosebire de atîtea din femeile zugrăvite de Agîrbiceanu, Fefeleaga nu crede în necuratul: *„Fefeleaga nu credea în dracul şi puterile lui. Femeile îşi făceau cruce de necredinţa ei, dar Fefeleaga rămînea rece: — Nu, soro, nu-i drac. Drac e omul cel rău şi nedrept. Asta-i dracul."* O notaţie fină şi adîncă, de o cutremurătoare simplitate: *„Fefeleaga nu ştia cum trece vremea. Timpul la ea avea o singură măsură: de la moartea unui copil pînă altul îşi închidea ochii. Numărînd aşa, ajunse cu un singur copil, o fată, şi socotea trei ani de la cea din urmă moarte ce-a fost în casa ei"*. Iată şi imaginea care oglindeşte trecerea vremii, imagine lucrată de fapt cu aceeaşi metodică simplitate, bogată însă în vibraţii lăuntrice, corzile bine întinse ale emoţiei scoţînd un sunet prelung, dureros: *„Îmbătrîniseră şi muierea, şi calul. Muierea era căruntă pe jumătate, avea părul ca lîna oilor seine. Pe obrajii ei mîncaţi de vărsat se formaseră pîrîiaşe adînci, zbîrcindu-i faţa. Bărbia se ascuţise şi începea să se ridice spre gura căzută înăuntru. Calul era şi mai ciolănos. Cele două petice pămîntii de sub corfe se măriseră, părul de pe coaste, de pe spinare, se rărea mereu. Buza de jos îi atîrna, ca şi cînd ar fi trasă de o povară nevăzută la pămînt"*.

Cu moartea ultimului copil, cînd totul se năruie definitiv în jurul ei, Fefeleaga trăieşte o adîncire în conştiinţă, asemănătoare celei a lui Ivan Ilici, eroul lui Tolstoi. Intîi e o acceptare mută a loviturii, o singurătate aspră, pe care prezenţa credinciosului tovarăş de muncă nu o poate goni: *„Şi cînd i-a murit copila aceasta din urmă, Fefeleaga n-a spus o zi nimănui nimic. Cît ce-a închis ochii, a pus luminiţa în sfeşnic să ardă mai departe, a ieşit în curte, a dezlegat pe Bator de la pociumb, l-a lăsat acolo slobod. Nu i-a zis nimic, ci din întîmplare şi-a ridicat ochii spre capul bălanului. Pleoapele stăteau deschise, fără să clipească, deasupra golurilor ochilor. Nici cînd nu i se părură aceste două răni aşa de grozave, aşa de adînci, ca acum"*. Concentrarea stilistică, economia în descripţia momentelor, mişcarea obiectivului vizual pe o linie a purităţii şi simplităţii mişcărilor vieţii: *„Cît ce-a închis ochii, a pus luminiţa în sfeşnic să ardă mai departe, a ieşit în curte, a dezlegat pe Bator de la pociumb, l-a tras întins de căpăstru, l-a dus în şopronul plin de fîn şi l-a lăsat acolo slobod"* — sînt pe măsura neînchipuitei discreţii a durerii. Incremenită de durere, ca o mater dolorosa de dincolo de puterea răbdării umane, ea nu plînge, simţind doar „nodul amar" al unui gînd care îi zguduie fiinţa: *„Fefeleaga merse apoi în casă, se*

puse pe-o laviță de brad și a stat ziua-ntreagă, așa cum stă lemnul. N-a plîns, nu s-a bocit, nu și-a sărutat copila, ci sta așa, cu capul în palmele aspre, și-i tot venea nodul acela amar, pînă-n gît, că adică, pentru ce mai este omul în lume. Acum nu ridica din umeri, dar nici nu-și deslușea gîndurile într-un răspuns". Și existența ei sărmană îi trece dinainte, întocmai ca a lui Ivan Ilici în clipele morții, spre a descifra zădărnicia acestei vieți de trudă și de chin: *„Ce vedea mai viu, era viața ce a dus-o, de căpăstru, întîi cu un cal negru, apoi cu Bator. Vedea Dealul Băilor înalt, țepiș, cu colți de stîncă, ieșiți ca niște măsele de uriași, vedea poteca bătută și pe potecă Fefeleaga cu Bator de căpăstru. Număra așa ca în vis de cîte ori a trecut dealul acela, socotea cam cîte poveri de piatră să fi adus în vreme de vreo patruzeci și cinci de ani. Apoi trecea cu gîndul la duminicile de peste an, în cîte a fost și în cîte n-a fost la biserică. Și cînd n-a fost, de la care om cîți bani a luat? Cu care s-a sfădit pentru plată? Apoi vedea iar pe Bator cum pășește, pocnindu-și oasele în urma ei, cum sună vreo potcoavă ce dă să cadă. Îl vede cum se zmîncește pe picioarele dinainte, pe Dealul Băilor la vale. Îl vede și aude acolo departe pe Fefeleaga cum îl îmbună: „Stai, mă, Batore, sărace. Stai să mai hodinim, că doar nu dau tătarii." Apoi, încet, încet, cu mare greutate, socotește numărul anilor, dintre morții săi, de la bărbat pînă la fetița aceasta din urmă. Lung șir de ani. Și ce de drumuri bătute, maica mea doamne, că dacă le-ai pune în șir drept, ai fi ajuns la marginea lumii!"*

Prin această proză simplă și tragică, transpare puternic etosul scriitorului. Esențialitatea notației face ca emoția care se degajă, acea duioșie întunecată a realismului lui Agîrbiceanu, să stea în cumpănă cu sentimentul de dureroasă resemnare, pe care îl trăiește, înainte de moarte, ciobanul din „Miorița".

Spre deosebire de baba Măriuca din „Iarnă grea", a cărei figură se desprinsese de pe fondul unei naturi cosmic-adverse, dar firești, figura babei Mîia, din „Luminița", se dezvoltă dintr-un cadru quasi-mitic, quasi-apocaliptic: *„Primăvara se începuse cu secetă mare. Se roșiseră livezile ca arse de brumă, iar dealurile erau pămînt gol. Vitele zbierau pe cîmp ziua, răcneau prin curți noaptea, iar oamenii își plecaseră capul adînc în piept"* (gestul e hieratic)... *„de la Rusalii cerul se căptușì deodată cu nori grei, plini de întuneric și de vijelie. Și pădurile de brad începură să vuiască adînc, ca o cădere puternică de ape mari. Și-un fulger se aprinse în înălțime, din Pleșea pînă-n Măgura, zvîcni în toată lungimea lui, și întunericul începu să se coboare și mai tare".*

Peste baba Mîia s-a așternut vălul uitării, încît figura ei vie se desprinde parcă din eternitate: *„Vreodată cine știe cum va fi fost, dar acum baba Mîia zăcea de mult pe pat, și nu mai vorbea nimeni de dînsa, ca și cînd n-ar mai fi pe lume".*

Obiectivul se apropie și realismul e acum pur: *„Cînd îi întindea mălaiul, Mîia de trei ori pe zi clătina din cap că nu-i trebuie, și numai a patra oară îmbuca ceva. Și ochii ei, înconjurați de pielițâ sbîrcită, vineție, priveau nemișcați, dulcegi, plini parcă de-o apă alburie.*

Zicea de multe ori: „Doamne, tu fată, că rău înghit". Și după ce fata nu-i zicea nimic, după un răstîmp întindea din gîtul plin de vine și de oase, și mai zicea o vorbă: — oare nu s-a înnorat afară?

Și cîteodată fata trebuia să iasă să privească cerul". — dar tonul are o patină biblică. Amestec de stil realist și mitic-biblic: *„Cînd începură să se descarce trăsnetele unul după altul, ca dărîmături de stînci prăpăstioase, baba Mîia își zise: Închide, tu fată, ușa. Are să vremuiască.*

Și-a închis fata ușa, și s-au culcat amîndouă în lumina fulgerelor.

Dar ploaia vreo patru zile n-a mai contenit. Cîteodată scăpau de după dealuri vînturi mari, ce duceau spre Pleșea grămezi mari de nori, ca niște turme de dihănii și de uriași, negri, vineți, mînioși, încleștați unii într-alții. Cîte o ruptură de

cer rămînea albastru înalt, dar îndată alergau alți nori să o astupe. Și vîntul se oprea apoi, și ploaia începea să cadă acum, măruntă, deasă".

Obiectivul se apropie iar, și plasticizarea amestecă și ea realismul cu miticul: *„...și Mîia luă ulcica, și deslipindu-și buzele, sorbi odată, de două ori, de trei ori. Și băutura albă părea că trece — în drumul său în jos — peste podețe, părea că se adună în gropi și se varsă apoi mai departe, — așa ghiolcănea.*

Și Mîia deodată se simți mai bine".

Obiectivul se apropie de tot, prinde pe retina lui gîndurile Mîiei, printre care se prelinge conștiința neantului: *„Și de multe ori gîndul ei colinda departe, cu zeci de ani în urmă. Își amintea de tot ce a văzut, de tot ce a pățit în viață. Dar iată, acelea, ca și cînd n-ar fi fost. Ca norii cari trec pe cer tărîndu-și umbra pe pămînt și se duc să nu se mai întoarcă. Și iată c-a rămaș numai cu fata! Dar și fata, ca și cînd n-ar fi".*

Tonul devine tot mai fin și ajunge franciscan: *„Și în necurmatele zile de boală, părăsită, baba Mîia privea cu dragoste la luminița de ceară. Iată că luminița aceasta e singurul sprijin care n-o părăsește niciodată. Ea o păzește acum și va ajuta-o în ceasul din urmă. Și bătrîna suspina de multe ori: „Sfîntă lumină, sfîntă ceară, sfinte albine!"*

Dacă stilul portretului cunoaște, la Agîrbiceanu, aceste forme realist mitice ori realist-biblice, în zugrăvirea celei mai proeminente dintre luptătoarele cu necuratul, Bologoaie, realismul e integru, în ciuda tangentei neîntrerupte cu fantasticul. Deoarece femeia „tot macină din gură", ea se face cunoscută mai întîi prin limba-i de Cassandră rurală:

„Să nu pui, nepoate, să nu pui vinars în gura ta, mai bine să iei cătran, că fi-'ertatul Niculița maicii tot cetea într-o carte că vinarsu-i zeamă drăcească, bun să strice legea creștinească. Și unde-și pune dracul ghiara își ia Dumnezeu mîna, că două săbii nu pot sta într-o teacă. Ci tu să te alipești mai vîrtos de Biserică și de Maica Preacurată. C-atunci fuge mamonul alungat de fumul de tămîie și se-ascunde-n pietri și cînepă, izgonit de puterea Precestei. Și stă acolo pînă cînd aude pe crîșmar, cum ciocănește și desfundă un butoi cu șpir. Atunci se svîrcolește o dată de-și moaie toate oasele, da tot nu poate ieși, pînă ce nu țincăne păhărelele cu rachiu pe mesele din crîșmă. El atunci începe să joace la cîntecul acela, și atîta joacă pînă își iese din piele, și vine numai cu duhul, de nu-l văd oamenii și se bagă în butoi.

Acum oamenii care țin la Biserică îl simțesc că-i aproape, că le vine așa o durere de cap de nu mai pot sta, că-și iau pălăriile și merg cinstiți la casa lor Cel cu sufletul păgîn nu-l miroase, ci mai vîrtos simt o arsură în piept și tot dau s-o răcorească, golind păhărelele. Atunci Aghiuță își împarte duhul în mii de fărîme, se așează frumos în păhărele să-l înghită bieții creștini. Și după ce l-au înghițit pe necuratul, cu încetul le leagă Ucigă-l-toaca limbile și le iese în ochi, holbîndu-se ca un mort. Atunci să-ți faci cruce și să fugi dintre oamenii aceștia, că-și pierd mințile. Ducă-se-pe-pustii îi face să creadă că-s în rai de-acuma".

Și dacă arta portretului la Agîrbiceanu ia forme atît de variate, potrivite cu variația tehnicei narațiunii, tendința către o formă proprie, de tip clasic, nu lipsește nici ea, deși cadrul narațiunii persistă, moralistul din Agîrbiceanu fiind implicit povestitorului. O astfel de formă, care se aplică unui model exemplar, unei figuri desindividualizate, stihiale, este cea parabolică. „Dinu Daina" e o parabolă a urii. Iată mai întîi portretul fizic, în individualizare realistă: *„Dinu Daina era mijlociu de statură, trunchios, cioplit în patru, cu obrajii lați, arămii, c-o mustață aspră neagră, îmborzoiată la capete, ca și coada veveriței. Ochii lui n-aveau o culoare anume: cînd suri, cînd verzi, dar mai mult întunecați. Nu sămăna cu mamă-sa. Amîndoi părinții se ciudeau de unde a putut să răsară astfel de chip în casa lor.*

Se ciudiră de mult, căci acum ei vor fi

numai cenuşă şi cîteva ciolane". Portret precedat de fapt de situarea în parabolă: *„Intre cei patru fraţi, Dinu Daina părea un străin. Nici după chip, nici după fire, nu le sămăna. Cei patru erau înalţi, albi la faţă, cu mustaţa bălăioară, cu ochii albaştri. Toţi sămănau cu tatăl lor*". Indată însă începe parabola şi figura lui Dinu Daina se schematizează: *„...cei patru mai mari îi ziseră lui Dinu:*

— *Să ne împăcăm, frate, şi să ne vedem fiecare de ale noastre.*

— *Sîntem împăcaţi, zîmbi Dinu. Dar la el zîmbetul era mai mult rînjet.*

— *Ba nu sîntem. Moşia părintească am împărţit-o în cinci. Aşa e bine, e după dreptate. Dar tu mai ai şi casa, curtea şi grădina pe deasupra.*

— *Şi ce mai vreţi? întrebă Dinu cu privirile întunecate.*

— *Vrem în bani, partea noastră de casă, curte şi grădină. Aşa cere şi dreptatea şi buna înţelegere frăţească.*

— *Nu vă dau nimic. Pîriţi-mă, răspunse dîrz cel mai mic.*

— *Noi n-am vrea să umblăm cu judecăţi, începu cel mai mare. Judecăţile înghit mulţi bani. Ci eu aş zice să mergem la popa; o să ne spună el cum e cu dreptate.*

— *Eu n-am nimic cu popa, atît că o să mă îngroape odată. Eu nu dau decît prin judecată.*

— *Să ne duşmănim, fiind fraţi?*

— *Să ne duşmănim! răspunse cu mînie Dinu Daina...*"

Treptele reacţiunilor lui Dinu: *„zîmbi Dinu. Dar la el zîmbetul era mai mult rînjet"; „întrebă Dinu cu privirile întunecate"; „răspunse dîrz cel mai mic"; „Să ne duşmănim! răspunse cu mînie Dinu"* nu constituie o individualizare, ci doar o plasticizare a schemei. Şi parabola continuă, la modul dialogal:

„— De azi încolo nu-mi mai sînteţi fraţi.

— *Dacă vrei tu, n-o să-ţi mai fim.*

— *De-aici încolo, să vă păziţi de mine.*

— *Ne-om păzi, dacă ne spui.*"

Şi Dinu, care are *„privirile turburi, împungace", „sufletul aspru şi întunecat"*, îşi urmăreşte, cu duşmănia lui, fraţii. In scurtă vreme, devenit păzitor de cîmp, pădurar, străjă de noapte, tot satul ajunge să tremure de el. Iată-l pădurar: *„Văzutu-l-au trecînd spre Pădurea-Frumoasă la miază-zi cu puşca-n spate, şi trei-patru se repeziră în Păltiniş la miază-noapte; dar cînd să coboare cu sarcina-n spate: Dinu înaintea lor. Văzutu-l-au trecînd spre Frasinul la răsărit, şi ei alergară în Aluniş spre apus...*" Răutatea lui Dinu se revarsă şi asupra copiilor: *„Prin păduri cresc mulţi cireşi sălbatici. Vara, pe lîngă sturzii negri, mai culegeau din boabele mărunte şi băieţaşii care păşteau vitele pe marginea pădurii. Azi trăiesc în sat, patru oameni şchiopi, care spun că din răul Dinului, pe cînd erau copii, sărira din cireş*". Mînia lui e stihială: *Mînia îi fierbea mereu în suflet părea că nu-l lasă să îmbătrînească. Părea că s-a uscat aşa cu brazdele lui pe faţă, cu privirea aspră, neîndurată*". Duşmănia împotriva fraţilor continuă în duşmănia împotriva propriilor lui copii: *„Copiii crescuseră străini de tatăl lor, nici nu-i spuneau „tată", ci numai „dumneata" cînd era de faţă, iar cînd lipsea — „dumnealui". Unii se căsătoriră. Şi care cum se muta cu nevasta în vreo casă, era privit de Dinu ca un duşman, ca şi fraţii lui*". In meseria lui, „dreptatea" pe care o slujeşte ia forma rigorii crude, manifestare a aceleaşi uri: *„Dinu cînd văzu că nu mai dă de nici un hoţ, ne mai avînd asupra cui să-şi descarce veşnica lui mînie, se mulţumi de slujbă şi rămase acasă. La o săptămînă însă se bolnăvi de moarte*". Iar în boala lui: *„Să-l vezi, păgînul! să-l vezi duşmanul oamenilor! Că blastămă cerul şi pămîntul! Il doare tot trupul şi se izbeşte cu pumnii să nu-l mai doară. Se uită prin casă şi blastămă durerea*". Preotului venit să-l asiste în clipa morţii îi spune că *„Dumnezeu e un mare răzbunător al tuturor nedreptăţilor*" — accentul căzînd de bună seamă pe „răzbunător" (ca în „dublul" divin al lui Marcion). Imaginea din urmă sub care ni se înfăţişează acest om, întrupare a răului absolut, fiind:

„mortul ce sta în sicriu cu fața aspră, încruntată, privind pe sub o pleoapă cu albul turbure..."

In „Vecinul nostru Hudri", portretul ia forma cu desăvîrșire clasică a „caracterului" moralist, așa cum l-au practicat Teofrast și La Bruyère, doar că imixtiunile narațiunii persistă. Hudri e un „snob" rural, și zugrăvirea lui se face pe zilele săptămînii, care la el sînt stereotipe („schema", ca și la parabolă). Intîi descripția generală, cu nota de pedanterie a snobului:

„Vecinul nostru Hudri e un om mic de statură, îndesat ca un pociump, îmbrăcat totdeauna în straie curate. Cămașa lui se împătură în crețe regulate, nici nu-i lungă pîn-la genunchi, nici prea scurtă să s-ascundă sub șerpar, ci-i numai bine potrivită pentru un om trufaș. Ai crede că femeia lui are fier de călcat, cum au doamnele, de i-o poate potrivi așa de bine. Dar numai ea știe, săraca, de cîte ori dă cu maiul, de cîte ori drege încrețiturile acelea blestemate, numai ca să fie bine, numai ca să n-aibă ceartă cu Hudri. Căci el pînă ce nu caută în hîrbul de oglindă, dar mai ales pînă ce nu se pipăie bine, nu pleacă din casă".

Inceput, după canonul „caracterului", la timpul prezent, stilul devine neglijent, prin alternările cu imperfectul: *„In toată dumineca dup-amiază trebuia să meargă la popa să cetească gazetele. Își scotea o pereche de ochelari, și-i tot tocmea o bună bucată de vreme, apoi ochii lui se încruntau, în fruntea îngustă de două degete se ridica, în mijloc deasupra nasului, o îndoitură groasă, și el cetea în sine, tușind și făcînd din cînd în cînd „hm"; „Lunea de dimineață mergea la diacul bisericii..."; „Marțea și miercurea Hudri pornește cu jurații și cu perceptorul prin sat. Ia și el subsuoară un protocol, se face că cetește din el la fiecare poartă, înseamnă ceva într-o cărticică și dă sfaturi juraților"... „Hudri umblă în aceste două zile, fără să mănînce decît seara. Mai bea cîte-un păhărel de spirt, cînd trec pe la vreo crîșmă, și-i îmbie pe toți crîșmarul, cu cîte-un păhărel. Atunci se simte Hudri așa de bine — văzîndu-se socotit ca și oamenii cu slujbă domnească — încît nu se mai gîndește la mîncare toată ziua. Umblă așa, lihod de foame, și caută să afle toate certele și pîrele ce sunt între săteni, culege știri în zilele acestea de marțea și miercurea, ca să poată avea de lucru joia.*

Căci joia se judecă pîrele la primăria comunală. Și în ziua aceasta, în fiecare săptămînă, Hudri e de față acolo, cu toate știrile ce și le-a cîștigat pentru fiecare caz. Stă deoparte, încordat, și de cîte ori îi trebuie primarului ceva dovadă, Hudri e gata cu ea. Aici aduce servicii mari, și primarul, din cînd în cînd, îl îmbie cu cîte-o țigară, iar oamenii îl blastămă în gîndul lor, și se miră de unde știe toate"; „Vinerea e ziua lui Hudri. Atunci e în slujbă. S-au înțeles de la comună — sînt vreo trei ani — să-l încredințeze pe el cu amarul de dare ce trebuiau să plătească vreo trei case țigănești, care aveau și ceva avere și nici nu se mai țineau. în gîndul lor, de neamul lui Faraon"; „Simbătă Hudri merge totdeauna la oraș. E tîrg de săptămînă și el niciodată nu poate lipsi, deși nu tîrguiește nimica. Da-i place să se poarte gătit printre oameni, să-i dee străinii binețe, crezîndu-l vreun diac de la biserică. Îi place lui să-și poarte nasul sus, printre mulțimea aceea de oameni.

Un străin, care l-ar cunoaște mai așa în fugă, ar crede că-i un smintit în toată forma. Dar nu-i. Toate patimile omenești le are: clevetitor, mînios, pizmătăreț, cu nasu-n vînt și mai presus de toate leneș."

Bogată și plină de nuanțe, arta portretului la Agîrbiceanu se desăvîrșește stilistic prin chiar numele personajelor: Bologoaie, Fefeleaga, Vîrvoara, baba Mîia, Dan Jitarul, Ionu Bodii, Culița, Gruia, Angheluș, Melentea, Ghiuțu, Teleguț, Prăginel, Hudri. Sugestia lor muzicală face parte din tehnica plasticizării, pe aceeași linie de elementaritate a viziunii epice.

CĂRȚI NESCRISE... DAR AȘTEPTATE

Sînt cititori care se opresc cîteodată în mijlocul unei lecturi și se gîndesc la destinul eroilor a căror viață o urmăresc de-a-lungul cărții. Chiar atunci cînd știu că personajul este o ficțiune nu se pot împiedeca să mediteze la soarta lui și să-l însoțească în peregrinări cu sentimentele lor de dragoste, de compasiune sau de dispreț. După ce au închis scoarțele tomului reflectează la viitoarele și posibilele aventuri ale eroilor. Ceea ce e scris în volum nu le ajunge, doresc să știe și ceea ce nu e scris și poate nu se va scrie niciodată. Sînt firi arzătoare și deloc mediocre, colaboratori anonimi care întrețin zelul artiștilor zorindu-i să scrie un ceas mai devreme operele așteptate. Nu sînt înzestrați cu facultăți excepționale, nici cu aceea misterioasă a devinației, dar ghicesc cele mai adesea ori viitorul personajelor. Cunosc asemenea distinse spirite pentru care faptul lecturii se petrece în doi timpi: 1) citesc volumele și culeg „în mod științific date" 2) dau problemei noua soluție. Uneori seara stau aplecați asupra unor astfel de opere care încă nu s-au scris. Cu surprindere, cu emoție, parcurg filele lor. Bucuria pe care o încearcă seamănă cu a bibliofililor ce descifrează vechi manuscrise, cu literele mîncate de timp și acoperite de uitare, cu a bibliofililor care cu aplicație dar și cu fantezie, cu silință dar și cu inteligență exhumează fapte și gînduri ale trecutului. Dar voluptatea lor este mai mare fiindcă participă la descoperirea unor slove care nici măcar n-au fost așternute pe hîrtie. O lume care nu s-a deschis încă este bănuită, presimțită, înțeleasă. Priviți fața acestor cititori. Îi veți vedea uneori îngrijorați: să știți că o nenorocire pîndește pe erou. I s-a întins o capcană. Va ști s-o evite? Alteori sînt surîzători: nu-i tulburați. Se pregătește ceva bun eroului, o veste dulce și îndelung așteptată e pe cale să-i sosească. Dacă veți deslușI pe fața lor o lacrimă nu-i întrebați nimic. Plîng viața unei ființe apropiate la căpătîiul căreia au veghiat statornic. Și odată mai mult acești cititori seamănă cu scriitorii, cu Balzac de pildă, care a lăcrimat și el la moartea bătrînului Goriot.

Edgar Allan Poe arată undeva că lucrurile prețioase trebuiesc tăinuite nu în locuri secrete ci în văzul tuturora. În văzul tuturora se află și viețile personajelor literare și nu trebuie să ne mire dacă există cititori care știu iubiri care nu s-au născut, drame care nu s-au declanșat, morți care nu s-au săvîrșit. Nu e nimic miraculos în aceasta. Din două una: ori aceste lucruri sînt neadevărate și atunci nu trebuie să le luăm în seamă, ori sînt tot atît de adevărate pe cît cele scrise în carte și atunci trebuie să credem în ele. Dacă nu am

apucat să le citim e fiindcă în mod obligator cărţile sînt incomplete.

Cîteodată obiceiul de a colabora cu autorul se transformă însă în viciu.

Jules Renard povesteşte în „Lanterna oarbă" despre un astfel de cititor care luînd în mînă o carte cu acel fior unic pe care-l transmit opurile, vibrînd de emoţiile presimţite şi aşteptate, dă chiar de la primele pagini semne de iritare. Pe măsură ce citeşte el se arată tot mai nemulţumit. Atmosfera o găseşte nerealizată, eroii neconturaţi, scenele mari ratate. In concluzie închide volumul care i-a adus numai nemulţumire şi substituindu-se autorului neîndemînatic scrie restul cărţii. Dar asta e cu totul altceva.

Se ştie de asemeni că dramaturgul francez Victorien Sardou avea obiceiul să asiste la primele două acte şi reîntors acasă să-l scrie pe cel de al treilea. Vină greu de iertat mai ales dacă ne gîndim că scriitorul trăia de pe urma acestui viciu.

Alţii (vezi Giraudoux, O'Neill) reiau întîmplări şi eroi celebri cum ar fi Antigona sau Electra, nemulţumiţi cu rezolvarea pe care le-a dat-o un Sofocle sau un Eshil. Din categoria lor face parte şi Victor Eftimiu care recent ne-a repovestit viaţa lui Faust.

S-o mărturisim: citind cărţi cu paginile încă albe şi cugetînd la ele, aceşti lectori fac în orice caz o treabă mai temeinică decît criticii care demontează o capodoperă luînd piesă cu piesă la analiză, dar arătîndu-se cu totul neştiutori cînd e vorba s-o refacă. Contemplatori activi, ei sînt într-o strînsă comuniune cu viitoarele capodopere al căror contur, în reveriile lor, îl prefigurează cu claritate. Ei leagănă copilăria unor străluciţi eroi, născuţi în penumbrele închipuirii. Şi — de ce să n-o spunem — uneori stimulează creaţia grăbind apariţia cărţilor.

Dar cîte mari calităţi nu au aceşti cititori! Să remarcăm de pildă promptitudinea cu care scriu cu imaginaţia viitoarele lucrări. Ei nu aşteaptă ani de zile pentru a compune volumul II al diferitelor opere, ca diferiţi scriitori de profesie. Aşa cum citesc într-o răsuflare, redactează dintr-o răsuflare. Şi să nu uităm greutăţile de care se lovesc atunci cînd redactează de pildă volumul II al operei citite: limba în care scriu nu este a lor, tiparele în care se desfăşoară existenţa eroilor, le sînt dinainte date, ca să nu mai vorbim că trebuie să respecte particularităţile temperamentale ale scriitorului respectiv. Dar faptul că fiecare cititor propune altă versiune a viitoarei cărţi nu-i o dovadă de exigenţă? Insuşire atît de însemnată şi pe care au avut-o numai marii scriitori! In ceasul morţii Eminescu era neliniştit, Samson Bodnărescu deplin satisfăcut.

Se cunoaşte faptul că la origină literatura este o operă colectivă. Multe minţi şi nenumărate talente au lucrat la naşterea operelor. Inainte ca Ulisse — pentru a da un exemplu celebru — să rătăcească pe mări bîntuite de furtună, să fie prizonier în peştera Ciclopilor sau ademenit de vrăjitoarea Circe, înainte ca vicleanul erou al Odisseiei să se fi temut de sirenele cele ademenitoare, la toate acestea au gîndit nenumăraţi oameni ai epocii. De vreme ce altă dată operele se năşteau dintr-un vis colectiv, de ce nu s-ar naşte şi astăzi. Odată ce minunea a fost cu putinţă, ea se va repeta cu siguranţă.

Criticii sînt cititori asidui ai cărţilor nescrise. In primele lucrări ale unui autor ei prevăd viitoarele opere. Cînd în 1845 Nekrasov i-a înmînat lui Bielinski manuscrisul prietenului său Dostoievski intitulat: „Oameni sărmani", criticul a citit între rîndurile acestei lucrări de tinereţe şi „Fraţii Karamazov" şi „Idiotul" şi „Crimă şi pedeapsă". Captivat de atîtea capodopere cîte se presimţeau, Bielinski a aşteptat cu nerăbdare să-l cunoască pe Dostoievski şi să-i spună: „Vei deveni un scriitor ilustru". Să recunoaştem că ţi se poate tăia răsuflarea în vecinătatea apropiată a atîtor capodopere.

Iată dar ce putere extraordinară au unele cărţi: într-una singură se află nenumărate altele.

Cititorii de cărți nescrise deschid adeseori tomurile și visează la cele care vor veni. I-am surprins pe unii din aceștia imaginîndu-și paginile următoare ale unor opere în mai multe volume cum ar fi „Desculț" de Zaharia Stancu.

Pagini pe care cu toții așteptăm să le citim, mai nerăbdători și mai întreprizi decît noi, ei le și citeau. Urmăreau frazele sacadate, abrupte, străbătute de un fior secret care-și treceau unele celorlalte emoția, sporind-o și amplificînd-o mereu. Parcurgeau monologul dramatic rostit de erou pe un ton aspru, dur și care se închega din propoziții scurte ca o avalanșă din bulgări de zăpadă. Monologul, însoțit de o gesticulație redusă, vădea încordare nervoasă, tensiune, forță de a stăpîni cititorul. Impetuozitatea aceasta, energia aceasta filele o transmiteau de îndată. Setea de viață, vitalitatea eroului, care arată o admirabilă vigoare în bucurie și în suferință era strigată pînă și în șoapte. Capitole ample centrate pe un fapt brutal, aprig sau alteori vorbind despre nostalgii fără nume și aspirații tainice descriau, mai departe, soarta lui Darie. Amintirile se înlănțuiau zugrăvind vremuri cumplite, fulgerele brăzdau cerul cărții, lumina era sinistră ca într-un crepuscul; cîteodată însă la o geană a zării culorile deveneau dulci, suave și pe apele lor line sufletul răzvrătit al eroului cunoștea o clipă de liniște și de nădejde. Iată-l pe Darie plecat din sat într-o luntre, iată-l trecînd prin lumea devastată de război, chinuită de dureri adînci, turburată de așteptări nemărturisite. Cu pupilele arse de grozăviile pe care le vede, măcinat de foame, această prea credincioasă tovarășă a sa, eroul își urmează destinul pe care i l-a hărăzit scriitorul. Comentarii ample reiau și dezvoltă sub toate fețele același fapt atroce sau pur, sau comentarii pline de ironie amară, adesea rînduri de poem, însoțesc eroul pe drumul său.

„Florile pămîntului" (episod din vol. II din „Desculț") întreține nădejdea că vom citi în curînd romanul așteptat.

Și — poate nu va trece mult și vom citi și alte lucrări: de pildă volumul II din „Sfîrșit de veac în București". Proza ornamentală și ritmică a lui Ion Marin Sadoveanu cu detailatele și migăloasele ei incursiuni în sufletul personajelor va putea fi urmărită — cine știe? — într-o zi apropiată.

Cititorii de cărți nescrise se întreabă uneori pe marginea unor lucrări memorabile scrise cu ani în urmă cum ar fi „Calea Văcărești" sau „Foc în hanul cu tei" de I. Peltz: Ce s-a întîmplat cu lumea cărților acestea? Ce au devenit de exemplu negustorii de mărunțișuri, voiajorii comerciali, croitoresele, poeții ratați care trec prin tomurile lui Peltz, clamîndu-și mizeria morală și materială? Ce au devenit ceainăriile, casele mucede, hotelurile sordide în care personajele sale își dezmierdau fiecare altă iluzie? El vrea să revadă pe oamenii aceștia care și-au petrecut zilele vînzînd haine vechi, servind în cafenele, istovindu-se la mașinile de cusut. Ar vrea să știe ce vis nou s-a născut în sufletele lor Lăutarul care suferea pe vioara lui, poetul ratat care aspira la dragostea unei fete bogate, unchiul care nădăjduia să-și deschidă o școală de dans și să facă avere, ce așteaptă astăzi din partea vieții?

Cititorii de cărți nescrise recitesc „Calea Văcărești", urmăresc destinul eroilor. O femeie bolnavă se istovește în muncă în timp ce nesimțitor bărbatul cheltuiește banii prin localuri de noapte; un reprezentant comercial părăsit de soția sa, caută să-și prelungească viața minată de o maladie congenitală; un președinte de societate filantropică, ridicol și tiranic profanează totul cu aurul său; o precupeață avară și meschină chinuie pe cei din jurul ei. Toată această lume și toate aceste fapte se urmează unele celorlalte, în timp ce tonul unui personaj, gestul altuia, tăcerea celui de al treilea, reamintesc nu drame izolate ci o tragedie colectivă. In ce fel s-au transformat personajele cărora Peltz le-a dat viață, personaje cărora o întocmire socială nedreaptă le-a zădărnicit iubirea, speranțele și libertatea, personajele cărora tristețea și mediocritatea le-au fost umbre

fidele ? Iată întrebări al căror răspuns cititorii de cărți nescrise îndrăznesc să și-l dea, în așteptarea celor pe care le va da, poate, autorul.

Din amintirea lectorilor n-a pierit nici una din bunele pagini ale cărților despre trecut, scrise cu ani în urmă sau mai recent. Dar oricît de interesante ar fi ele, există altele cu mult mai apropiate de inima cititorului, cele care vorbesc despre actualitate, despre ceea ce se întîmplă sub ochii lor. Aceste pagini sînt așteptate.

Scriitorii care au arătat că știu să privească viața dintr-un unghi revelator, care au arătat că știu să descopere și să înfățișeze probleme acute sînt chemați de cititorii de cărți încă nescrise, să-și depună depoziția.

Poate că unele din aceste lucrări nescrise dar așteptate nu vor apărea de îndată. Dar într-o zi — care nu poate să întîrzie — le vom citi. E sigur. Nici o incertitudine nu poate să umbrească speranța, nici o îndoială nu poate să micșoreze încrederea. Cititorii care visează la destinele eroilor din cărțile iubite își vor sărbători atunci modesta lor contribuție, de totdeauna, la nașterea operelor. Drept răsplată ei cer un singur lucru : cărțile să fie pe măsura speranțelor lor. Să se știe că nu-i puțin.

B. E.

EUGENIA TUDOR

ÎNSEMNĂRI DESPRE.... GENUL PLICTICOS

Motto: „Am citit cartea cea plicticoasă, am adormit cu ea în mînă, în somn am visat că citesc mai departe, de plictiseală m-am trezit şi asta de trei ori".

H. HEINE

Istoria literaturii nu-l consemnează nicăieri, nu s-au scris poate studii speciale, închinate lui; cu toate acestea, din însemnările polemice sau din mărturiile oamenilor de cultură ne putem da seama că genul plicticos a existat şi a vieţuit, paralel cu literatura adevărată, din cele mai vechi timpuri.

In vremea noastră genul plicticos a cunoscut perioade înfloritoare urmate de altele de decădere. A fost luat în discuţie uneori sub denumirea de „schematism" sau „cenuşiu" şi combătut cu asprime. Şi totuşi, deşi o vreme dispare şi nu se mai arată, cu perseverenţa diabolică ce-l caracterizează, el revine la suprafaţă şi din nou inundă piaţa literară cu noi producţii masive (ne referim la numărul de pagini) şi noi generaţii de cititori cad secerate de moţăială, de plictis...

Lucrurile nu ar părea prea complicate dacă aceste cărţi pe care, fără să greşim, le încadrăm în genul plicticos, n-ar aduce adesea în discuţie o problematică majoră, de o importanţă deosebită.

Romanul „Fata plutaşului" de Ştefan Andrei îşi propune să dea viaţă unei teme pe cît de actuale pe atît de interesante: viaţa tineretului pe un mare şantier de construcţie.

In „Pe marginea Dunării" Şerban Nedelcu a urmărit să înfăţişeze exploatarea nemiloasă la care erau supuşi locuitorii satelor noastre în vremea dictaturii fascisto-antonesciene, precum şi aspecte din lupta ilegală, plină de riscuri şi sacrificii a comuniştilor la ţară.

Nici problematica abordată de romanul lui M. Maian „Oameni în alb" nu e mai puţin importantă şi actuală. Autorul a intenţionat să zugrăvească activitatea plină de neprevăzut şi uneori destul de anevoioasă a tinerei generaţii de intelectuali în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, în regiuni unde domneşte încă o atmosferă pîcloasă, unde noul răzbate şi se impune cu greu.

Deşi nu vizează direct actualitatea, tot atît de interesantă ni se pare tema romanului „Alei, codrule fîrtate" de Dumitru Almaş. Autorul a intenţionat să reînvie timpurile legendare ale haiduciei, alegîndu-şi ca erou principal pe căpetenia de haiduci Bujor.

Cine va contesta importanţa deosebită sau caracterul actual al acestor teme, care interesează pe cititorul nostru? Bineînţeles, nimeni! Şi autorii merită să fie felicitaţi pentru îndrăzneala de a le fi atacat. Dar de la tematică şi pînă la literatură este un drum destul de lung şi plin de obstacole, pe care scriitorul trebuie să-l străbată.

In cazurile citate mai sus ni se pare că autorii au rămas la începutul drumului.

Intr-un moment cînd literatura noastră nouă a cunoscut succese importante ca „Desfăşurarea" sau „Ferestre întunecate" de Marin Preda, ca „Pasărea furtunii" de Petru Dumitriu, „Bărăgan" de Vi. Em. Galan, etc. în domeniul literaturii inspirate din actualitate, ori neuitatele evocări din trecutul poporului nostru ale maestrului Mihail Sadoveanu, a rămîne la începutul drumului nu mai este deloc un fapt care merită laude; ci dimpotrivă.

Insuşirea esenţială — plictiseala — nu decurge neapărat din întinderea pe sute de pagini a cărţilor pe care le vom discuta. Plicticos poate să fie şi un volumaş de o sută sau de cincisprezece pagini, cînd nu comunică idei şi sentimente autentice, cînd nu emoţionează şi nu convinge. Dar cu atît mai condamnabilă apare o carte plicticoasă cu cît autorul ei a umplut sute de pagini fără să emoţioneze pe nimeni. Intinsă pe un spaţiu foarte mare, o lucrare cu conflicte fabricate şi eroi-fantome, pare şi mai plicticoasă decît dacă ar fi fost scurtă. Nu vom pleda totuşi aici pentru concizie (deşi poate n-ar strica, în această eră a romanelor fluviu, în şase pînă la douăsprezece părţi şi a trilogiilor cu prolog şi epilog). Dar nu putem să nu ne gîndim cu regret, după ce am parcurs aceste patru romane (destul de masive) că trei sau două pagini din Cehov — comunică, sugerează, cu fineţea-i caracteristică, adevăruri ale căror comentarii s-ar putea înşira pe sute de pagini.

Aşa dar, o precizare: cărţile plicticoase nu-s neapărat plicticoase pentru că sînt lungi. Izvorul plictiselii trebuie căutat altundeva.

*

Cu zeci de ani în urmă poposea prin iarmaroace cîte-un păpuşar, care împreună cu cele două sau trei păpuşi ale sale alcătuia întreaga trupă. El era şi directorul şi mînuitorul, şi glasul păpuşilor sale. Dacă avea ghinionul să fie răguşit ori să nu-şi poată modula cum trebuie glasul de bas, atunci spectatorii constatau surprinşi că din trupul pirpiriu şi mărunţel al tradiţionalului Vasilache izbucnea o voce tunătoare, că arţăgoasa şi bătăuşa Marioara vorbea tot aşa de gros ca şi popa Mardare din sat, şi că plînsul copilului venit să-i despartă din încăierare semăna cu răgetele unui taur înjunghiat...

Bineînţeles că în asemenea condiţii spectacolul era ratat: dacă nu-şi cereau banii înapoi, oamenii nu-l cruţau pe rău inspiratul păpuşar de vorbe usturătoare pentru păcăleala pe care le-o trăsese, deşi intenţiile sale erau dintre cele mai bune...

Intorcîndu-ne la cărţile plicticoase, credem că neajunsul lor esenţial din punctul de vedere al literaturii (sau poate calitatea dominantă din punctul de vedere al genului pe care l-au numit plicticos) constă în faptul că începînd de la conflict, personaje, situaţii şi pînă la amănuntele caracterizatoare avem sentimentul penibil că ghicim, în fiecare vorbă şi mişcare a personajului, în fiecare întorsătură de situaţie, ca şi spectatorii din iarmaroc, glasul şi mîna autorilor lor. Să precizăm: nu e vorba de recunoaşterea stilului propriu sau de descoperirea modalităţii de creaţie specifice scriitorului (creatorii cărţilor plicticoase nu-şi dezvăluie niciodată personalitatea!) ci de faptul că autorii se substituiesc în chip nepermis personajelor, vorbesc în locul lor, cu toate că se străduiesc să aducă în discuţie totdeauna (şi cînd trebuie şi cînd nu trebuie) probleme principiale; reacţiilor fireşti, normale ale personajelor, le sînt substituite reacţii aşa zis juste, dar care nu reuşesc să dea impresia de veridic. Ca urmare firească a acestei atitudini apare lipsa desăvîrşită a unor caractere adevărate, puternice; personaje, în adevăratul înţeles al cuvîntului, nu există. In cărţile plicticoase, nu întîlnim decît nume de personaje — unele simple, altele mai ciudate, căutate, ca să facă probabil mai multă impresie, (de exemplu Mîş, Cîrciu, Chican) alături de care se adaugă cîteva trăsături fizice destul de vagi, ocupaţia personajului respectiv şi, în fine, nişte date biografice, înşirate rece, corect, ca pe o fişă de evidenţă.

Numele acestea nu desemnează cum ar fi normal caractere, ci doar principii abstracte, pe care personajele respective sînt destinate să le reprezinte.

Cînd spun, de pildă, „moș Goriot" mă gîndesc în primul rînd nu la fabricantul de paste făinoase, sau la ideea... nerecunoștinței, ci la sufletul de o bunătate nemărginită a eroului, la puterea de sacrificiu a unui tată, care nu precupețește nimic din dragoste pentru fetele sale.

In cazul cărților plicticoase lucrurile se schimbă.

Aci numele evocă cel mult profesia sau categoria (pozitivă ori negativă) din care face parte personajul respectiv. De pildă, Stanca, este eroina principală a romanului lui Ștefan Andrei, o țărancă devenită brigadieră și apoi mineriță pe un șantier; ceea ce se mai poate spune despre ea este faptul că (cel puțin în intenția autorului) trebuie să fie o eroină pozitivă și „dîrză".

Drăgan, un alt nume din aceeași carte desemnează pe un alt brigadier de pe șantier, care este tot erou pozitiv.

Manea, — e magazioner și dușman de clasă...

Din cartea lui Mihail Maian, „Oameni în alb", aflăm că Victor Mareș e medic, că e tînăr și că este erou pozitiv; că Ifrim, (un alt nume) e muncitor la fabrica de conserve din oraș, și e erou pozitiv de asemeni; Iorgu, e un alt medic, tot erou pozitiv; Ion Grigorescu e tot medic, dar de data asta erou negativ — și tot element negativ, și medic este Stamate...

In romanul lui Șerban Nedelcu, Lisaveta este o femeie de la țară, asuprită și deci element pozitiv; Ion Damian, țăran întors de pe front (e vorba de cel de al doilea război mondial), element pozitiv, etc. etc. Bujor, este căpetenia haiducilor, erou pozitiv și... cam atît. Lista s-ar mai putea continua la fel de fadă însă calitățile personajelor, însușirile lor sufletești, nu se pot spune fiindcă, deși autorii le-au lipit cîte o însușire-două — asemenea unor etichete — ele nu se pot reține decît în cazul cînd sînt învățate pe dinafară!

Autorul unei cărți plate, cenușii, ține cu orice preț, mai înainte de toate, să demonstreze valabilitatea unei idei; dar uită un lucru esențial: să insufle viață personajelor, să urmărească cum se nasc și evoluează ideile în mintea lor.

Oprindu-ne la cartea „Fata plutașului" de Ștefan Andrei, observăm că aici, autorul vrea să reliefeze, printre altele, ideea că șantierele naționale au schimbat viața satelor noastre, chiar tinerii săteni participînd cu entuziasm la munca pe asemenea șantiere. Acesta este deci principiul abstract de la care se pornește. Ca să-l ilustreze, autorul a socotit de cuviință să creeze un personaj. Și personajului acestuia i-a dat numele Stanca Timofte. I-a confecționat și o brumă de biografie: Stanca este fata celui mai bun plutaș din sat, e frumoasă, are un iubit, pe tînărul Androne, pe deasupra mai e și utemistă. Cum trece practic autorul la exemplificarea, la concretizarea principiului? Nu așa cum ar fi normal, prin zugrăvirea procesului interior care are loc în sufletul eroinei sale, nu prin dezvăluirea lumii sale interioare, ci situîndu-se pe poziția după care eroul pozitiv al epocii noastre este, *trebuie să fie* un om infailibil, un „ce" dat o dată pentru totdeauna, ale cărui fapte nu trebuiesc cercetate, justificate (atunci cînd se încearcă o explicație, nu se pornește de la mișcarea sufletească a omului, ci de la motive exterioare, de ordin sociologist).

Și chiar dacă, să zicem, se arată undeva că eroul pozitiv a comis o prostie, neavînd de loc convingerea că greșește, e suficient ca o altă persoană să-i atragă atenția, pentru ca eroul, iluminat dintr-o dată să se *convingă* pe deplin că ceea ce făptuise mai înainte era de fapt... o greșeală.

Astfel, după ce participă cu entuziasm la o acțiune organizată de utemiștii din sat, crezînd că face un lucru bun, (e vorba de aducerea cu forța, în fața sfatului popular a cailor, pe care cei mai mulți săteni — (sub influența chiaburilor) — îi trimiseseră în pădure, ca să nu se prezinte cu ei la muncă voluntară), Stanca este „mustrată" împreună cu ceilalți membrii ai biroului U.T.M. de către secretarul organizației de partid, Avram. Dar iată reproducerea exactă a mustrării: — *„Adică așa*

ați crezut voi? Că dacă n-au vrut să iasă zece oameni la lucru să ne ajute, n-o să mai putem construi hidrocentrala? Atîta neîncredere aveți voi în puterea noastră? Spune tovarășă Stanca! Fără ei nu putem?"

In fața unor asemenea întrebări eroina nu poate avea altă atitudine, decît să „tacă încruntată și abătută".

— *„Ar trebui să judecați cu mai multă luare aminte înainte de a face un lucru, continuă secretarul. Uneori crezînd că faceți bine, puteți face rău".*

Auzind asemenea vorbe pline de duh (sic!) la care trebuie să adăugăm modulația specială, am putea spune *inedită* a vocii aceluia care le rostește: „vorbea cu *asprime măsurată* (?!) și-n glasul său *gros,* cuvintele aveau un tremur cald, duios", eroina șovăie, și bineînțeles, cum era de așteptat, cîteva rînduri mai la vale se căiește: „Stanca își dădu seama că *greșise!* Îi părea rău că n-avea puterea acelor vrăjitoare din basmele copilăriei să întoarcă lucrurile. Avea *convingerea* că acum ar ști ce să facă" (?!). N-ar mai șovăi, ar spune tovarășilor ei, cu toată siguranța:

— Dați-i dracului! Vom porni cu zece căruțe mai puțin, dar vom face și mai multă treabă, decît cu ei!"

Curat vrăjitorie, ca-n basme! Dar pentru că avem în față un roman care se pretinde realist, sîntem în drept să ne întrebăm: de unde vine *convingerea,* atît de puternică și de subită a eroinei, că ceea ce considerase cu cîteva clipe mai înainte un fapt demn de laudă era, în fond, o greșală? O scoate autorul din mînecă, ca un... vrăjitor. Vorbele banale ale secretarului nu puteau avea o asemenea influență hotărîtoare și fulgerătoare! Sau dacă au avut-o, după cum ni se spune aici, atunci nu avem de-aface cu un personaj autentic, cu un caracter în adevăratul înțeles al cuvîntului, ci cu o schemă abstractă pe care autorul a umplut-o cu tot felul de comportări „juste".

Dar influența lui Avram merge și mai departe în concepția autorului. La fel de rapid și fără dificultăți, din cîteva vorbe, el o *convinge* pe Stanca și de alte lucruri printre care și de necesitatea de a merge să lucreze pe șantier. Iar eroina se convinge așa de tare, încît „toată noaptea" se gîndește să meargă pe șantier și „se hotărăște" a doua zi dimineață (Ce rapide sînt acțiunile acestor eroi!) să vorbească cu tatăl ei în această privință.

Dar iată motivele plecării fetei, așa cum ni le prezintă însuși autorul:

„Veștile aduse de tinerii, care fuseseră pe șantiere cu căruțele, despre baraj, despre tunel, despre stîncile aruncate în aer cu dinamită, despre apa Repedei care va fi împărțită în două — cum împărțită? se întreba ea — îi aținau curiozitatea, o *ispiteau* (?!), nu-i mai dădeau pace. Voia totodată să-i dovedească lui badea Avram, pe care-l supărase, *că știe să-și țină vorba* și *că-i o fată în care utemeul poate avea încredere!"* Deci, în ultimă instanță motivele care o determină pe Stanca la o asemenea hotărîre sînt de ordin exterior: aceasta dovedește că autorul s-a situat pe o poziție simplistă, facilă. El nu pătrunde esența umană, nu încearcă sondaje serioase în viața sufletească a eroilor săi ci confecționează conflicte interioare arbitrare, determinate de raporturi la fel de arbitrare, chiar dacă se încearcă astfel demonstrarea unor principii valabile.

Așadar, pornind de la aceste premize sociologiste, vulgarizatoare, și conflictul care urmează — între Stanca, dornică să plece pe șantier, și tatăl ei, care se opune plecării — și dîrzenia Stancăi, și încăpățînarea ei apar false!

Cam tot în același fel, se convinge Lisaveta, eroina romanului „Pe marginea Dunării" că trebuie să-i ajute pe prizonierii sovietici, care muncesc pe moșia boierului Dumbrăveanu. Imprejurările sînt asemănătoare, iar cel care oficiază acțiunea miraculoasă a convingerii imediate, este bineînțeles tot un activist, pe nume Sandu Matei. De data asta secretarul vorbește „molcom": Deși la început femeia protestează nedumerită: „Ce pot eu să dau, păcatele mele?... Se gîndea, dar nu putea pricepe: de ce venise Matei tocmai la ea, o femeie necăjită! De ce nu se ducea la ță-

ranii mai înstăriți?", e suficient ca secretarul să facă apel la altruismul femeii, arătîndu-i că „numai ajutîndu-ne unii pe alții putem căpăta mîngîierea", pentru ca să aflăm că „vorbele lui Sandu o făcură *să tresară*". De acum putem fi siguri că Lisaveta o să se convingă! Și într-adevăr autorul se grăbește să ne confirme presimțirea, punînd-o pe Lisaveta, să spună: „Să-ți dau și eu ceva. Să fie pentru sufletul lui Gheorghe".

Așadar, eroii pozitivi ai cărților cenușii se transformă peste noapte sau într-o clipită, fără să-și facă prea mari probleme de conștiință. Ei ajung să înțeleagă, ca prin minune, cu o rapiditate uimitoare ceea ce cu o clipă mai înainte nu le fusese clar! Dacă ar fi să credem în valabilitatea unor asemenea eroi, Nilovna lui Gorki ar trebui să ne apară cu totul demodată!

Procesul de transformare a „Mamei" este încet pentru că convingerile ei se creează treptat, și se bazează nu atît pe vorbe cît mai ales pe comportarea celor din jur.

Abia după ce înțelege ea singură cît de frumoasă este cauza pentru care luptă Pavel, după ce își dă seama că revoluționarii veniți în casa ei sînt oameni cu totul deosebiți, pentru că o respectă și o tratează ca pe un om, bătrîna mamă se convinge că drumul ei este alături de fiul ei, alături de revoluție. De la femeia resemnată și sfioasă, îndurînd cu răbdare batjocura bărbatului bețiv, pînă la curajoasa și îndurerata mamă a luptătorilor pentru revoluție, care își riscă viața împărțind pretutindeni cuvîntul eliberator, Nilovna a avut de parcurs etapele anevoioase ale înțelegerii depline. Numai înfățișînd procesul psihologic complicat și adînc din sufletul Nilovnei, (și nu servindu-i o porție de lămurire) Gorki a ajuns să creeze o figură vie, convingătoare, un model de luptătoare revoluționară.

Datorită concepției sociologiste de la care pornesc, autorii cărților plicticoase atribuie în mod arbitrar eroilor reacții și gînduri nefirești, în scopul de a dovedi calitățile lor de oameni înaintați. Găsim în aceste cărți, dar mai ales în „Fata plutașului", pagini întregi unde se încearcă descrierea lumii lăuntrice a personajului, care în intenția autorului trebuia să țină sau chiar să apară drept analiză psihologică. Numai că aceste, adesea foarte ample descrieri ale gîndurilor sau sentimentelor eroilor, păcătuiesc prin faptul că nu se încadrează în mod organic unei fizionomii unitare, nu reușesc să contureze o atare fizionomie. De exemplu, în timpul unei ședințe de U.T.M. în care tinerii săteni iau hotărîrea să răspundă apelului muncitorilor de la hidrocentrala din apropiere și să participe a doua zi cu căruțele la muncă voluntară, eroina pozitivă, Stanca Timofte, este pusă nici mai mult nici mai puțin decît... să viseze.

Poate la... cineva? Nu! In asemenea momente, o eroină pozitivă nu poate, nu are voie să se gîndească la altceva decît la... un șir de căruțe. Ne-o spune însuși autorul: „Vedea ca-n vis cele o sută de căruțe înșirate la trap, (ce vis zgomotos!) pe șoseaua șerpuită în lumina zilei însorite, gonind spre Gura Zăgazului și de acolo încă cincisprezece kilometri pînă la șantier".

Iată la ce pot să viseze fetele, la ce trebuie să viseze ele cînd sînt eroine „pozitive!" Nu cunoaștem o replică mai dezarmantă dată... vîrstei romantice!

De fapt pretinsul vis al Stancăi, impus eroinei, trădează nerăbdarea, înverșunarea autorului de a o înfățișa cu orice preț ca pe un personaj pozitiv. Dar nici „visul", nici strădania autorului nu reușesc să sugereze fizionomia unui caracter autentic. Pe această linie a mers tot timpul autorul romanului „Fata plutașului" și rezultatele scontate sînt de aceeași calitate îndoielnică. Să vedem un alt exemplu: în timp ce leagă bușteni, Drăgan, noul iubit de pe șantier, al Stancăi, aduce vorba, printre altele și de marele nostru poet Eminescu. Stanca Timofte, ca eroină „pozitivă" ce se află, nu găsește altceva de făcut decît... să recite în gînd „Somnoroase păsărele"...

„Stanca se ridică pe vîrful picioarelor (de ce nu pe călcîie?) și-și zîmbi sieși: (aha, ca să ajungă pînă la „sine" chiar și eroina trebuie să se ridice pe vîrfuri!) „Face pe grozavul! Parcă eu nu știu de Eminescu? Și începu să recite în gînd:

Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună
Se ascund în rămurele
Noapte bună!

Era singura poezie pe care o cunoştea din Eminescu, învăţată în clasele primare".

Ar fi greu să ghicim care a fost intenţia autorului introducînd acest episod, cu totul nelalocul lui. Poate a vrut să demonstreze că pe şantiere tinerii brigadieri nu muncesc numai, dar se îngrijesc şi de ridicarea nivelului lor cultural? Principiul poate să fie just, dar din păcate numai principiile nu ajung pentru a scrie literatură.

Tot atît de puţin justificate psihologiceşte, apar personajele din romanul lui Mihail Maian. De pildă, Iorgu, cel mai bătrîn medic din orăşelul unde poposeşte proaspătul doctor Victor Mareş, (eroul pozitiv central al romanului) are de la început o atitudine binevoitoare şi o încredere aproape oarbă faţă de acesta din urmă deşi ar avea motive să se îndoiască de el.

Doctorul Iorgu nu-l cunoaşte pe Mareş, pentru că n-a schimbat cu el nici o vorbă. Ba chiar ar fi îndreptăţit să se supere, cînd află că Mareş, care nu i-a făcut nici o vizită de curtoazie, a participat la o sindrofie la Stamate acasă, un alt doctor cotat de toată lumea drept escroc. Şi cu toate astea, doctorul Iorgu o contrazice hotărît, de la început, pe sora Efimiţa (de la dispensarul unde lucrează Mareş,) cînd aceasta vine să-i comunice că Mareş îi trimite lui Stamate clienţi.

„— A luat ieri masa la Stamate! — Vuieşte tot tîrgul!

— Fii pe pace, zîmbi ironic doctorul Iorgu. Tîrgul nostru nu vuieşte *prea greu...*" (?)

De ce o fi zîmbit ironic doctorul Iorgu? Fiindcă probabil autorul i-a garantat, dinainte de a-i face apariţia în carte, că Victor Mareş nu este cu nimic vinovat. Ulterior, după ce Mareş asistă la o operaţie greşită, pe care o efectuează doctorul şef Grigorescu din îndemnul lui Stamate, şi bolnava însărcinată pierde copilul, (în timp ce Mareş era de gardă) Grigorescu şi Stamate îl fac răspunzător pe acesta din urmă. Vestea despre nepriceperea tînărului medic se răspîndeşte în tîrg, şi o află şi doctorul Iorgu. Dar nici de data asta el nu e înclinat să creadă în vinovăţia lui Mareş, deşi nu ştie cum s-au petrecut lucrurile şi mărturiseşte faţă de Ifrim, secretarul organizaţiei de partid din fabrică, şi de nevasta acestuia: „Nici nu-l cunosc bine. N-a fost niciodată la mine".

Chiar după ce Mareş fuge din oraş, dînd astfel impresia că e vinovat, doctorul Iorgu e neclintit în părerea sa, iar Ifrim însuşi caută să-i găsească circumstanţe atenuante într-o discuţie cu preşedintele sfatului popular:

— „Poate că a fost nevoit să plece la Bucureşti. Poate că cineva din familie e bolnav şi a primit o telegramă..." (Deşi dacă ar fi primit scrisoare trebuia să ştie tot tîrgul!).

Atît doctorul Iorgu cît şi Ifrim, nu apar de loc ca nişte personaje autentice, care luptă pentru descoperirea adevărului aşa cum a intenţionat autorul (ei presimt, ştiu dinainte, sînt siguri de partea cui e adevărul!) ci doar ca scheme şterse în spatele cărora îl descoperim pe autor, care emit opiniile şi vorbele autorului.

La fel de incredibilă şi neclară este figura doctorului Grigorescu. Grăbit să demonstreze principiul că tinerii intelectuali întîmpină multe greutăţi din partea unor cadre învechite şi înrăite, autorul îi creează pe Stamate şi pe Grigorescu, care vor trebui să se ciocnească cu Mareş, eroul pozitiv. Dar dacă în zugrăvirea lui Stamate autorul reuşeşte să insufle oarecare viaţă personajului, în plăsmuirea lui Grigorescu bunele sale intenţii rămîn fără rezultate practice.

Ajunşi aici trebuie să luăm în discuţie însuşi conflictul cărţii care se bazează pe un fapt neverosimil. Şi dacă personajele nu au o viaţă lăuntrică, proprie, care să le îngăduie să acţioneze pe cont propriu, fără „îndemnuri" din afară, tot astfel, şi conflictele cărţilor plicticoase sînt exterioare, formale. Autorii nu au în vedere logica internă a faptelor, nu încearcă să

redea aspectul complex al vieţii, confecţionează şi în cazul conflictului scheme simpliste. Un asemenea conflict exterior întîlnim şi în romanul „Oameni în alb". Faptul decisiv care declanşează conflictul este o operaţie greşită pe care o face Grigorescu, din îndemnul lui Stamate, în prezenţa lui Mareş. Să ne oprim puţin asupra doctorului Grigorescu, personaj creat în mod special pentru a servi conflictului cărţii. Mai întîi aflăm că doctorul Grigorescu este stimat de toată lumea (chiar şi de clarvăzătorul şi vigilentul Iorgu), şi considerat drept „un chirurg priceput" sau cu altă expresie a autorului „un clinician priceput" care în tinereţe, „fusese mînat de ambiţia de a străluci în profesie", deci un om pasionat de meseria sa, dornic să realizeze lucruri mari, îndrăzneţe. Din cauza unei asemenea îndrăzneli, încercînd să aplice unui bolnav un tratament nou, doctorul Grigorescu a fost mutat disciplinar în oraşelul acesta unde... — lucru ciudat —, nimeni nu cunoaşte antecedentele (deşi tîrgul ştie tot despre fiecare din locuitorii săi!) Doctorul Grigorescu se bucură de multă stimă şi încredere (deşi este prieten cu Stamate, la care se duc pacienţii ţărani pentru că are aparat de raze. (?!) O dată creată această impresie autorul vine şi completează biografia personajului cu alte date care se exclud. Aşa de pildă, acest om „priceput" şi „ambiţios" avea, cum era şi normal, o părere dintre cele mai proaste despre un medic nepriceput ca Stamate: „nu-l putea suferi ca om şi-l disprețuia profund ca medic, din cauza profundei sale ignoranţe şi a tupeului său şarlatanesc". (Am citat întocmai spusele autorului!) Şi totuşi acest medic „priceput" primeşte să facă operaţie unei cliente trimise de Stamate (pe care-l disprețuia!) fără să facă un consult în prealabil! Abia în timpul operaţiei, Grigorescu descoperă consternat că femeia, care-i fusese recomandată de Stamate ca fiind bolnavă de apendicită, nu avea nevoie de operaţie!

Dar ceea ce ni se pare şi mai lipsit de logică este faptul că „priceputul" chirurg, medicul îndrăgostit de meseria sa, care a primit să opereze, fără să verifice o pacientă recomandată de ignorantul şi disprețuitul Stamate, nu se afla la primul caz de acest fel! Ne spune însuşi autorul, cu dezinvoltura care-l caracterizează, că Grigorescu „adesea era pus în situaţia de a opera bolnavi greşit diagnosticaţi (?!) care de fapt nu aveau nevoie de operaţie". Oricine poate să-şi pună întrebarea legitimă de ce omul acesta „priceput" primea să facă operaţii pe care i le recomanda nepriceputul Stamate? Autorul care e şi un spirit perspicace a ticluit un răspuns şi la această întrebare: pentru că Grigorescu avea şi pasiunea... banilor! Pentru operaţiile pe care le făcea din îndemnul lui Stamate primea jumătate din onorar!

Nu ştim cum se-mpacă, cum se pot împăca însuşirea de chirurg „priceput" cu atitudinea de-a dreptul criminală a doctorului Grigorescu, care primea să facă operaţii cînd nu trebuia numai pentru că avea nevoie de bani!

Sau pasiunea pentru bani era predominantă, cotropitoare şi atunci ar fi trebuit să găsim în paginile cărţii un nou Grandet, sau pasiunea pentru medicină ar fi trebuit să învingă şi să-l oprească pe Grigorescu de a comite gafe de soiul aceleia relatate în carte cu lux de amănunte şi în jurul căreia se brodează conflictul dintre cele două tabere de medici.

Realitatea este că Grigorescu, aşa cum îl descrie M. Maian, nu are nici una din aceste „pasiuni" şi nu are mai ales nici un fel de individualitate. Vrînd să creeze probabil un tip odios, mefistofelic, autorul a reuşit să schiţeze doar o jalnică apariţie, un hibrid cu pretenţia de complexitate, care pune sub semnul întrebării însuşi conflictul cărţii. Aprecierea pe care o dădea Ibrăileanu despre modul în care-şi creia personajele Sandu Aldea s-ar putea aplica perfect şi în cazul doctorului Grigorescu din cartea lui M. Maian:

„Dar autorul nu are spiritul sintetic, atitudinile şi faptele personajelor sale nu se topesc la un loc, în concepţia sa, pentru a ne da tipuri: ele stau alăturea separate, parcă în diferite compartimente ale

creerului său şi le zugrăveşte una după alta, iar ele, cum am văzut, adesea se contrazic". *)

*

Din cele discutate pînă aci n-ar trebui să se tragă concluzia că numai cărţile inspirate din actualitatea imediată sînt atinse de morbul plictiselii. Aria genului plicticos este mult mai cuprinzătoare. Că este aşa o dovedesc şi cărţile plicticoase inspirate din trecutul poporului nostru. Romanul „Alei codrule, fîrtate" de Dumitru Almaş, apărut nu de mult în Editura Tineretului, vine să întărească cele afirmate mai sus. Deşi în cazul literaturii de inspiraţie istorică problema are laturi mai complexe, avîndu-se în vedere caracterul specific al literaturii de acest gen, în articolul de faţă nu-l vom discuta decît din unghiul de vedere al genului plicticos.

Scriitorul Dumitru Almaş, de altfel apreciat evocator al unor figuri de seamă din istoria poporului nostru (vezi lucrările despre Miron Costin şi Spătarul Milescu) şi-a propus în ultima sa lucrare să dea viaţă unor aspecte din lupta pentru dreptate a haiducilor conduşi de legendarul Bujor, din Moldova de la începutul secolului trecut. Deşi autorul (posedînd o vastă documentare) a încercat să reînvie atmosfera specifică a timpului prin folosirea unui impresionant număr de versuri populare (sau de inspiraţie populară) şi prin foarte încărcatul aparat de date şi cifre revelatorii pentru sistemul economic al epocii respective, el nu a reuşit să insufle viaţă figurilor de boieri, haiduci, sau ţărani exploataţi, astfel că bogatele date şi informaţii îngrămădite în cartea, intitulată „roman" rămîn adesea în stare brută, grupate pe specialităţi ca în fişele unui sîrguincios cercetător. Şi în cazul de faţă, autorul nu a reuşit să creeze individualităţi umane, avînd comportări particulare, specifice, ci s-a menţinut în limitele unei evocări foarte estompate, urmărind doar demonstrarea, în general, a unor principii juste. Boierii sînt puşi să discute despre averi, robi, despre birurile pe care le au de încasat şi să facă bilanţuri; haiducii fac false şi retorice rechizitorii boierilor cărora le aţin calea, cu o luciditate şi o fermitate care nu mai aparţin unor luptători neorganizaţi cum sînt haiducii. Astfel un boier de la începutul secolului al nouăsprezecelea, îmbrăcat cu işlic şi călătorind, singur într-un chervan, se gîndeşte, preţ de trei pagini şi jumătate, care-i sînt veniturile şi averile — mijloc foarte nimerit pentru autor de a ne informa asupra situaţiei economice din vremea respectivă. Boierul, vorbeşte cu sine însuşi despre origina sa boierească („străbunicul meu a fost doar rudă cu Duca vodă. Eu ginere de Mavrocordat"...) face comparaţii, exprimate în cifre exacte, în legătură cu creşterea birului către turci (Dacă la 1794 bairam peşcheşul s-a plătit 60000 lei, acum — ce să facem noi, nevrednicii? — l-am sporit la 120000") îşi face autobiografia cu o exactitate, şi o obiectivitate vrednice de invidiat:

„Am fost vistier, *sînt velagă, adică zapciu al tîrgului Iaşi* (mai era nevoie să-şi explice sie însuşi ce înseamnă velagă?) cu cuţitul într-o mînă şi pîinea în cealaltă, cercetez şi judec pricinile ce se-ntîmplă între tîrgoveţi. Şi havalele curg: de la căpitanul de Darabani 2000, de la polcovnic 1000, de la başceauş 600, de la vătaful de harabagii 9000, de la casapii din oraş 2500... Am pus şi *tahmizul, adică rîşnitul cafelei lei 1200* (iar explicaţii, bine înţeles de care nu avea nevoe boerul pentru sine însuşi ci pe care le oferă autorul cititorilor din 1957, numai că le oferă neîndemînatec!)

Iată şi părerea, ciudat de înaintată şi foarte autocritică, pe care o are un boier de la începutul secolului al nouăsprezecelea despre poziţia sa de clasă:

„Unde se iveşte chipul meu, prostimea dă cu fruntea în pulbere, mai ceva ca la ivirea unui domn, *pentru că...* (urmează explicaţia foarte lucidă!) *are căpitanul Chiriţă un gîrbaci cu şapte varvarichiuri*"...

*) G. Ibrăileanu, *Scriitori şi curente*, Ed. V.R, 1930

Scena care reprezintă judecarea boierului de către haiduci e de-a-dreptul plicticoasă, monotonă, iar reproşurile pe care le fac haiducii din 1807 boierului Iordache Balş, sînt tot atîtea „principii" insuficient deghizate în haina străvezie a limbajului lor arhaic :

— „Vă veseliţi în cîntări desfrînate, cînd noi plîngem şi amar suspinăm.

— Şi mai ziceţi că alcătuim acelaşi neam !...

— Cît o să vă mai purtăm în spate, şi cu sudoarea, cu sîngele nostru o să vă mai hrănim ?

— Să ştiţi : răbdarea noastră mai mult nu poate !

— De-acu vă tăiem capetele !

— Intocmai ! etc, etc, etc..."

Haiducii sînt, în intenţia autorului, apariţii atît de simpatice, încît fură inimile tuturor (nu numai inimile femeilor dar chiar şi pe ale celor prădaţi). Astfel însuşi Stareţul Zaharia de la mînăstirea Bistriţa, un călugăr beţiv şi mulieratic, surprins de haiducii lui Bujor într-o seară cînd tocmai se pregătea să petreacă împreună cu o roabă, rămîne nici mai mult nici mai puţin, decît... înduioşat de prezenţa mosafirilor nepoftiţi şi aşa de pătruns de cauza haiducilor încît, (deşi aceştia i-au răpit roaba şi l-au ameninţat cu pistoalele) îi binecuvîntează la plecare iar autorul ne înştiinţează că „Nu-i mai era ciudă pe Bujor. I se părea chiar că pleacă, ducînd o frîntură din inima lui..."

Exemplele s-ar putea înmulţi.

Ne oprim însă, aici, socotind că cele amintite sînt suficiente pentru a dovedi că autorul nu a reuşit să imprime suflu artistic cantităţii apreciabile de material documentar desfăşurat pe nu mai puţin de 630 de pagini.

Intr-o operă literară, într-un roman mai ales, cititorul trebuie să aibă senzaţia scurgerii vieţii, trebuie să fie stăpînit de sentimentul veridicului. Acest sentiment, nu poate rezulta de cît din comportarea firească şi urmărirea atentă a psihicului eroilor, din desfăşurarea şi împletirea logică a faptelor. Valabilitatea principiilor susţinute într-o lucrare literară nu poate ţine locul personajelor şi conflictelor autentice, iar incapacitatea de a se detaşa de abstracţiuni şi scheme, de a privi viaţa în dezvoltare, de a pătrunde gîndurile şi sentimentele eroilor, se dovedeşte a fi principala cauză care împinge pe unii autori către confecţionarea de cărţi plictisitoare. Amestecîndu-se în acţiune, explicînd, „poetizîndu-şi" personajele, (cînd sînt pozitive) ori arătîndu-le cu degetul, denunţîndu-le (cînd sînt negative), în ciuda zelului şi a intenţiilor care-i animă, aceşti autori ajung să-l plictisească şi să-l sîcîie pe cititor, întocmai ca şi atunci cînd, dorind să vadă un film bun, are nenorocul să stea în faţa unuia dintre acei comentatori nepoftiţi, care-l înştiinţează dinainte despre ce o să se întîmple, cine, ce are să spună, cine o să moară, cine o să învingă, etc. Ori, însăşi problematica abordată în cărţile discutate reclamă din partea autorilor o exigenţă maximă faţă de ei înşuşi. Scriitorii sînt datori să se ridice la înălţimea acestei tematici importante pentru literatura noastră. Pe drept cuvînt, parafrazînd spusele lui Engels despre drama lui Lassalle, cititorul cărţilor plictisitoare ar putea să se adreseze astfel autorilor respectivi : „Am faţă de opera dumitale pretenţii foarte mari, adică *cele mai mari*, atît în ceea ce priveşte latura estetică cît şi cea istorică".

MIRON DRAGU

PASIUNI ȘI EROI ÎN OPERA LUI BALZAC

„Istoria inimii omenești dezvăluită pas cu pas...“, — astfel își concepea Balzac monumentala sa operă. Mărturisirea încredințată contesei Hanska („Streinei“) în scrisoarea din 26 octombrie 1834, a reprezentat un deziderat esențial care a stat la temelia uriașului edificiu al „Comediei umane“. De peste o sută de ani de cînd au fost scrise aceste cuvinte, exegeza balzaciană a cercetat îndeosebi în acest sens, opera scriitorului. In vastitatea și profunzimea ei, „Comedia umană“ dezvăluie la fiecare nouă lectură sensuri și frumuseți neobservate încă în urmărirea acestor celebre „biografii contemporane“ ale secolului XIX, pe care le-a realizat Honoré de Balzac.

Recitirea romanelor și nuvelelor cuprinse în primele două volume de Opere, unele apărute pentru prima oară în romînește, relevă aspecte noi și deschide perspective mai largi înțelegerii personalității unice a creatorului „Comediei umane“. Cele două volume cuprind romanele de început scrise între anii 1830 și 1834 și mai ales opere care fac pare din două mari capitole ale „Comediei umane“: Scene din viața particulară („Gobsek“, „Casa „La Motanul cu mingea“, „Colonelul Chabert“) precum și Scene din viața de provincie („Eugenie Grandet“).

Vitalitatea constituției eroilor lui Balzac, înzestrați cu marile puteri ale pasiunii, spiritului și ale voinței, mărturisind o tinerească exuberanță au recunoscut-o contemporanii săi în însăși înfățișarea scriitorului. Verva scînteietoare care încîntase pe Théophile Gauthier sau pe Georges Sand, în discuții prelungite ore întregi — izvora din vivacitatea și expansivitatea caracteristică lui Balzac. Începînd cu proiectele literare din perioada cînd scria *„Șuanii“*, primul roman apărut sub semnătura lui în 1829, și pînă în momentul cînd are geniala revelație a sistemului întregii sale opere — *„Comedia umană“* — Balzac ne apare veșnic preocupat, urmărit pînă la obsesie de conflictele și oamenii timpului său despre care scria sau intenționa să scrie. Caetul voluminos intitulat *„Gînduri, subiecte, fragmente“*, înmănunchiază doar o parte dintre schițele fugare în care alături de fapte vii ale vieții, erau notate crîmpeie de imagini, puncte de plecare ale operei care urma să fie abia elaborată; pretutindeni, mereu cele două planuri, — al realului și al ficțiunii — coexistau, se confundau și s-ar putea spune că se îmbogățeau reciproc. Zi și noapte, acest uriaș laborator de creație se afla într-o perpetuă efervescență. O lume întreagă de bărbați și de femei, de pasiuni și de elanuri îi fecunda imaginația, dominîndu-l, făcîndu-l să trăiască adevărul figurilor și tumultul operei sale. Pînă în ultimele clipe ale vieții, pe patul de moarte, pe buzele scriitorului revenea numele unui personaj vestit al *„Comediei umane“* — doctorul Horace Bianchon: *„...Bianchon, chemați-l pe Bianchon... el singur mă va mai putea salva!“.)*

Unitatea pe care a dat-o operei, siguranţa şi precizia graţie căreia a coordonat şi sistematizat mulţimea imensă de eroi, în „scenele" *„Comediei umane" (Din viaţa pariziană, de provincie, particulară, militară, politică* etc.) constituie tot o mărturie a forţei care-l susţinea pe scriitor în reflectarea realităţii. Prefaţa la ediţia „Comediei Umane" din 1842 amintea teoria unităţii universului demonstrată de Geoffroy Saint-Hilaire, subliniind o ideie formulată anterior de el însuşi, după care *„geniul nu e complet decît atunci cînd adaugă la facultatea de a creia, puterea de a-şi coordona creaţia"*.

Vigoarea scriitorului este sensibilă şi în uriaşa sa capacitate de cunoaştere, de cuprindere vastă a societăţii, a aspectelor ei multilaterale. *„Pretutindeni se făcea simţită acea balzaciană încredere în sine care-l îndemna să se amestece în toate, să abordeze toate subiectele"*... (Remy de Gourmont). Din mărturiile sale, ca şi din documentele biografilor săi, se vădeşte strădania statornică de a observa şi înţelege, *„cu imensa lăcomie a talentului şi a firii"*, a scriitorului care se mîndrea cu titlul de *„doctor în ştiinţe sociale"* şi care, oriunde s-ar fi aflat, asculta, veghea, simţea cu o aviditate veşnic nesăturată. El trăia deopotrivă în vălmăşagul luptelor de stradă din jurul anului 1830, ca şi în interioarele cu mobile rare, după gustul delicat din vremea lui Ludovic al XVI-lea.

Viziunea artistică a scriitorului determină o uriaşă capacitate de absorbţie. Expansivitatea şi vioiciunea gîndirii ca şi a tuturor manifestărilor sale este sensibilă nu numai în acea efervescenţă a stilului său de care s-a pomenit adesea. Ea este evidentă şi în preferinţele scriitorului pentru zugrăvirea unei anumite tonalităţi a caracterelor umane. Ochiul său a fost impresionat şi atras în primul rînd de fiinţele avînd o structură aparte, posedînd mari resurse de energie, de perseverenţă şi de tărie, în stare în sfîrşit, de eforturi supra-omeneşti. Procesul ridicării burgheziei, al marşului spre îmbogăţire al unei întregi generaţii de aventurieri şi speculanţi, de apostoli ai crimei şi ai desfrîului sau de filosofi ai cinismului — ca o particularitate obiectivă a epocii — era un proces al luptei pe viaţă şi pe moarte, în care hotărîtoare şi biruitoare, puteau fi numai acţiunile celor puternici. Dramatismul acut al acestui moment istoric a fost mai profund şi deci mai adevărat surprins în paginile *„Comediei umane"*, pe măsura urmăririi lui în caracterele acelor oameni în care se manifesta cu toată intensitatea. Prin prisma simpatiilor sale, a înclinaţiilor spre naturile puternice, inflexibile, sau oscilînd între sentimente şi pasiuni extreme, Honoré de Balzac a putut realiza o genială descriere a celor mai reprezentativi oameni din societatea sa. El a surprins cel mai bine aspectele particulare ale fizionomiei şi atmosferei sufleteşti în care setea de îmbogăţire devine supremul scop, diformînd şi schimonosind chipul omului.

*

Epicureismului, sensualităţii, dorinţei de a trăi cu toate fibrele satisfacţile vieţii, li se opun în operă, ca şi în viaţă, tendinţa spre ascetism şi dăruire exclusivă studiului şi creaţiei neîntrerupte. Legile miraculoase ale voinţei din romanul „Louis Lambert" sau tratatul ştiinţific avînd aceeaşi temă la care lucrează, claustrîndu-se într-o mansardă sărăcăcioasă, un erou ca Raphaël de Valentin din romanul „Pielea de Sagri", l-au pasionat de fapt pe Balzac încă din tinereţe. Lucrarea sa „Teoria voinţei", compusă pe băncile Colegiului Oratorienilor din Vendôme, a marcat de fapt începutul unor preocupări de acest sens adînc înrădăcinate în conştiinţa scriitorului. Balzac avea un adevărat cult pentru voinţa umană, pe care o concepea ca fiind ...*„un fluid care poate să schimbe totul după plac, chiar cele mai fixe legi ale naturii"*...

Dar ambele tendinţe contradictorii au coexistat biruindu-se reciproc, căutînd să se stăpînească, să domine întreaga fire a artistului de-a lungul întregii sale creaţii, aducînd mărturia înclinaţiei spre o nezăgăzuită dezlănţuire a forţelor, pe care a

probat-o cu prisosinţă nu numai fecunditatea, imaginaţia sa fabuloasă, ci, mai ales, însăşi opera — caracterele eroilor — intensitatea pasiunilor care-i însufleţesc. Fiecare dintre ei, în chipul lor specific, Raphaël de Valentin, Rastignac, Goriot sau Balthazar Claës, verişoara Bette sau Eugénie Grandet, Gobseck sau Vautrin, Taillefer, Nucingen sau du Tillet, contesa de Beauséant sau de Restaud, — au intrat în scena uriaşă a „Comediei umane" purtînd în structura lor sufletească ceva din energia, încordarea şi firea veşnic cercetătoare a creatorului lor. *„Persoana artistului* — spunea Sainte-Beuve despre Balzac — *întreaga lui structură, se angajează şi se afirmă pînă în operele lui; nu le scrie numai cu gîndirea pură, ci cu sîngele şi cu carnea lui".*

Ori care ar fi variaţiile temperamentale ale eroului balzacian, o caracteristică fundamentală pe care epoca a imprimat-o adînc firii lui, este dorinţa de a fi puternic, de a răzbi cu orice preţ. *„Non cecidit animus!" — (sufletul nu se lasă înfrînt)* — exclamaţia care îi aparţine lui Raphaël sună ca un leit-motiv al destinului celor mai mulţi dintre eroii „Comediei umane" Atmosfera de junglă captalistă pe care ei o respiră la tot pasul i-a făcut să fie neînduplecaţi în iureşul bătăliei pentru existenţă: rece, lipsită de elementară omenie, ca şi de inutile complicaţii sentimentale pentru ei. Numai reflexul sîngeriu al bărbii roşcate arborate de Taillefer mai aminteşte vag, doar celor iniţiaţi, în orgia unei nopţi cum este aceea din „Pielea de Sagri" de crimele care stau la temelia unei averi fabuloase. Bancherul nu e atotputernic prin virtuţile sale, ci prin fondurile care i se fructifică progresiv şi sigur în tezaurul Băncii Franţei. Calea pentru a-l jefui o arată Vautrin lui Rastignac în „Moş Goriot"; asasinarea unui moştenitor, căsătoria cu Victorine Taillefer — iată drumul sigur spre putere: Jacques Collin — supranumit *„Trompe-la-Mort"*, ocnaşul *„veritabil Lucifer în redingotă"* ştie cum trebuie intrat în societate, *(„Ca o ghiulea de tun" !)* — deviza lui aparţine tuturor ambiţioşilor: *„Totul sau nimic!"*. Din toată înfăţişarea lui exterioară, din vocabularul său precis şi tăios, ca şi din atitudinea sa brutală uneori, se degajă o mîndrie uşor ironică, superioară, o siguranţă de sine pe care nu caută să şi-o ascundă. Să fii cinic, să fii brutal, să-i striveşti pe alţii în funcţie de propriile tale interese, iată credinţa unor asemenea oameni!

Unii dintre eroii lui Balzac încearcă într-adevăr supreme satisfacţii în clipele cînd au conştiinţa deplină că stăpînesc o mare putere. Alţii trăiesc în plin senzaţia puterii cu mai puţină luciditate, dar o simt mai mult intuitiv, instinctual, ca Grandet din Saumur. Vautrin încearcă o puternică satisfacţie demonstrîndu-i lui Rastignac, cu perspicacitatea şi verva sa caracteristică, teoretic şi practic, cum se poate parveni în viaţă.

In austeritatea rece a camerei sale, Gobseck, sigur pe sine, nemişcat şi triumfător în jilţul său vechi, cu invariabilele lui sclipiri metalice din priviri pare să retrăiască aceeaşi senzaţie de stăpîn, de dominator nemărginit al vieţii, pînă în adîncurile ei. In liniştea şi echilibrul sufletesc al lui Gobseck, atunci cînd proclamă, cu tonul cel mai firesc din lume — *„aurul e întruchiparea tuturor forţelor omului!"* — Balzac a fixat de fapt unul din momentele de cristalizare ale personalităţii burgheze. Asemenea judecăţi reprezintă nemijlocit generalizări ale unei proprii experienţe de viaţă.

Pentru Gobseck, oamenii aduşi la disperare, veniţi să-i solicite mila, reprezintă nişte simpli actori care, cel mult, după cum spune el, *„reuşesc să mă mişte prin puterea vorbelor lor. Aceşti actori neîntrecuţi jucau numai pentru mine, fără să mă poată amăgi"*... Intensitatea la care trăieşte el pasiunea acumulării se bazează pe o realitate obiectivă a epocii, pe consecinţele sociale ale acumulării capitalului care-l fac capabil, după propria mărturie, *„să citească în inimi"*, să transforme camera lui rece şi goală într-un sanctuar măreţ unde *„amantul cel mai înflăcărat, care aiurea se înfurie pentru un singur cuvînt şi scoate*

imediat sabia, se roagă cu mîinile împreunate..." unde, subliniază Gobseck, toată lumea se roagă, chiar *„negustorul cel mai fudul, femeia cea mai mîndră de frumuseţea ei, militarul, se roagă şi plînge de ciudă sau de durere*".

Pe chipul cămătarului, de obicei de o imobilitate stranie, pe care lampa fumegîndă şi verde aruncă reflexe palide, se zugrăveşte arareori o uşoară undă de însufleţire, mai curînd poate *„un abur de veselie*" care mai aminteşte natura umană a *„omului bancnotă*".

Infailibilitatea acţiunilor sale îl măreşte în ochii săi, îi redă o bucurie intensă atunci cînd, modest, aproape sărăcăcios îmbrăcat, păşeşte murdar de noroi în somptuosul apartament al contesei de Restaud, pentru a-şi încasa polita. *„Îmi place să umplu cu noroi covoarele oamenilor bogaţi, nu din meschinărie, ci pentru a-i face să simtă gheara Nevoii*" ! — spune el. Se simte invulnerabil, ca un trimis al destinului, ca posesor al unei puteri tiranice, căreia îi este îngăduit orice, ori cînd şi ori unde, — dar în acelaşi timp gustă din plin şi satisfacţia de a putea prevedea, plecînd de acasă, pînă şi gradaţia zvîrcolirilor victimei sale. Îi place să expună pe larg această tactică, să o pigmenteze cu observaţii ironice sau cu diferite notaţii psihologice, filozofice, asupra naturii umane. *„Mă va primi cu un zîmbet tandru, îmi va vorbi pe tonul drăgălaş, rezervat de obicei beneficiarului poliţei, mă va copleşi cu vorbe mîngîietoare, mă va ruga poate, iar eu...*" Dar uneori victima se zbate zgomotos, ameninţă, urlă în *„ghearele Nevoii*", ar vrea să-l distrugă pe cămătar. ...*„Escroc bătrîn!*" — îi strigă contele Maxime de Trailles. Ori ce s-ar întîmpla însă, pentru că se ştie puternic, Gobseck rămîne calm, replicînd imperturbabil şi rece scuzelor bîlbîite ale tînărului ...*„Ştiu, voiaţi doar să nu plătiţi poliţele...*". Şi ceea ce urmează, ca de obicei, este aceeaşi *tăcere grea, ca într-o bucătărie, după ce se taie o raţă...*" Pentru ca însăşi acalmia deplină, care se instaurează greoaie, să poarte ceva din puterea surdă, posacă dar triumfătoare a lui Gobseck.

Nu numai marile caractere amplu analizate în paginile operei lui Balzac, posedă o asemenea însuşire : personaje secundare, cum sînt, de pildă, domnişoara Michonneau din *„Moş Goriot*" sau Claparon din *„César Birotteau*", pînă chiar şi portăreasa doamnei de Marneffe din *„Verişoara Bette*", — fiecare în felul său — cu răutatea şi cruzimea unei domnişoare bătrîne ; cu grosolănia şi obrăznicia pe care o împrumută puterea banului, sau cu bucuria trivială a femeii de mahala ajungînd să deţină secretele unor oameni din înalta societate — îşi exercită, cu o vădită plăcere, puterea vremelnic dobîndită. Cel puţin, pentru domnişoara Michonneau predarea lui Vautrin, poliţiei, pare să însemne una dintre cele mai frumoase pagini din viaţă ; un moment în care, în sfîrşit, oamenii i-au aflat puterea, au cunoscut-o şi într-altfel decît ca o umilă şi nefericită fată bătrînă ; un moment care-i răzbună poate, jignirile suferite dealungul existenţei.

In genere, autorul „Comediei Umane" excelează în prezentarea amplă a societăţii în întindere şi în adîncime, în limite extinse care fac posibile descrierea atitudinii, a mişcărilor, evoluţia şi dezvoltarea deplină a caracterelor. Acestea apar întotdeauna mişcîndu-se în perimetrul unei largi arii sociale.

Resursele de energie, mobilurile interioare puternice care-i însufleţesc pe eroii lui Balzac, necesită un cadru larg al acţiunii în măsură a deschide cîmp nemărginit încercărilor la care sînt supuşi, ciocnirilor pe care le au de înfruntat, desfăşurărilor uriaşe de energii. In limitele acestui cadru extins al acţiunii, romanele lui Balzac includ decorurile de interior ca şi faţadele caselor, obiecte din imediata apropiere a personajelor, sfera relaţiilor de familie, comerciale tinzînd neîncetat spre o cuprindere vastă a unei multitudini de întîmplări, a căror consecinţă să aibă ca rezultat o necesitate adîncă, de neînlăturat.

Prezentarea tuturor acestor elemente însoţite de obicei de un bogat istoric, împru-

mutînd termenii arheologiei, ai arhitecturii, artelor şi ştiinţelor, este înzestrată cu o semnificaţie infinit superioară obişnuitei „culori locale", „amănuntului semnificativ" sau simplei descrieri a unor obiecte sau locuri. Acesta este doar un aspect al sensului activ pe care-l poate căpăta mediul în romanele sale. Iată numai două interioare alăturate în aceeaşi nuvelă: ele aparţin unor adversari; datornicei frivole, pătimaşe şi cămătarului inflexibil, dur, teribil în hotărîrea sa de a nu-şi îngădui nici cea mai mică slăbiciune omenească („Gobseck"). Amestecul de răvăşeală şi lux orbitor, de înfrigurare şi agitaţie, de moliciune şi feminitate intensă care domneşte în buduarul contesei de Restaud, unde amănunte numeroase ale tabloului excelează în a transmite cît mai concentrată atmosfera lascivă, aţîţătoare, a întregii camere — sugerează forţa unei pasiuni devorante, ...*„goana deznădăjduită după plăceri trecătoare"*. Curăţenia ca şi aparenţa umilă a mobilierului din casa cămătarului, ...*„începînd cu stofa verde de pe birou şi terminînd cu învelitoarea patului"*, unde de ani de zile fiecare obiect îşi păstrase locul, desăvîrşesc aspectul general de o austeritate rece, apăsătoare, a întregului interior limitat la strictul necesar, cu avariţia fanatică a omului la care, pînă şi luminile ochilor, reflexele fizionomiei, rîsul sau vorba au ceva metalic, şi sînt de obicei, pe cît posibil, economisite. Alăturarea este evidentă, efectul contrastant marchează cu mai multă plasticitate iminenţa tragică a deznodămîntului; cele două patimi pregătesc prin intensitatea la care se desfăşoară o şi mai violentă, o catastrofală ciocnire între cele două personaje.

Celălalt aspect al descripţiei exterioare, ţine la Balzac de intervenţia directă şi activă în viaţa personajului a elementelor mediului înconjurător. Începînd prezentarea cadrului unde moş Goriot urma să-şi petreacă ultimii ani din viaţă, autorul subliniază că *„...o dramă ca asta nu poate fi îndeajuns înţeleasă, dacă nu prezentăm dinainte atmosfera, culorile întunecate şi conţinutul ei grav"*. Într-adevăr, mizeria, tristeţea şi descurajarea pe care o respiră atît de dens amănuntele exterioare ale pensiunii Vauquer, joacă un rol important în fundamentarea pasiunii paterne a lui moş Goriot. Rezistenţă lui blajină ascunzînd o împietrire dureroasă la asprimea cu care-l înconjoară acele elemente brutale, meschine ale existenţei sale cotidiene (însoţite de cruzimea, cinismul şi trivialitatea blazaţilor pensionari ai doamnei Vauquer) capătă astfel o deosebită semnificaţie. Tăria sentimentului care se păstrează neclintită la Goriot şi după ce omul a fost sărăcit de fiicele lui, pune în lumină firea lui stăpînită de un singur ţel: asigurarea fericirii copilelor. Jalnicul sfîrşit al tatălui care s-a sacrificat pentru ele, se pregăteşte în mediul sumbru al pensiunii Vauquer.

Casa bătrînului Grandet din Saumur — în romanul „Eugénie Grandet", — este ştearsă şi rece, cu o faţadă veşnic încremenită şi încărcată de stucaturi şi figuri roase, înegrite de vreme. Întreaga casă adăposteşte parcă o viaţă închisă; locatarii ei sînt închişi, zăvorîţi pe vecie între zidurile propriilor uneltiri. Treptat, tot acest cadru „descris", va acţiona în fapt, reliefînd mai puternic semnificaţia dramei Eugéniei, devenită în cele din urmă ea însăşi, prizoniera tuturor obiceiurilor avarului mort, păstrînd aceiaşi nemişcare a poziţiei mobilelor, reeditînd acelaşi program metodic al maniilor defunctului tată, moştenind rînd pe rînd gama întreagă a tertipurilor comerciale folosită de Grandet, de la ascultarea rece ne trădînd vreo atenţie, şi pînă la diplomaţia interminabilelor tărăgănări în locul refuzului net. Sfîrşitul tragic al primei şi unicei ei dragoste, este pecetluit astfel pentru veşnicie de sfera relaţiilor sociale, chiar şi de procesul prosper al dezvoltării averii sale.

Atmosfera dominantă — indicînd parcă neînduplecat, din vălmăşagul de fapte şi întîmplări, mai mult sau mai puţin accidentale, o necesitate adîncă — domneşte parcă mai acută în nuvela „Casa „La Motanul cu mingea". Educaţia săracă, trivială, orizontul mărginit, compunînd o viaţă spiri-

tuală redusă la dimensiunile tejghelei, odioasă prin banalitatea ei, a mutilat formaţia unei făpturi încîntătoare, pline de gingăşie şi delicateţă, cum este domnişoara Augustine Guillaume. In casa ei părintească, în care *„ori ce visare poetică însemna un contrast cu fiinţele şi lucrurile de acolo, şi unde nimeni nu-şi putea îngădui nici un gest, nici o privire care să nu fie observate şi pîndite pas cu pas"*, totul se desfăşoară conform unui tabiet cotidian înrădăcinat de mult în acţiunile fiecăruia. Fiecare zi începea cu repetarea aproape mecanică a aceloraşi mişcări, cu schimbarea unor priviri şi observaţii în legătură cu starea vremii şi evoluţia ei probabilă la deschiderea magazinului, în fiecare dimineaţă. De la acele inventare care se repetau ciclic, „echinocţial", cu fatalitatea succesiunii fenomenelor naturii şi pînă la reluarea anostă a aceloraşi cuvinte în zilele de prînzuri sau seri festive, după ce argintăria a fost împachetată meticulos (*„Fetelor, n-am făcut nimic astăzi!.."*) — totul lasă impresia rutinei. Tabietul acesta profesional şi familial, ca şi conştiinţa deplină a domnului Guillaume în prosperitatea întreprinderii sale cu rădăcini adînc înfipte în pămînt, alimentează voluptatea senzaţiei de stăpîn cu care eroul contemplă în fiecare zi, strada Saint-Denis. Pictura motanului care se joacă cu mingea, scorojită şi deformată de ploi, rezistă în ciuda anilor neschimbată, sugerînd forţa, persistenţa tradiţiei. In această casă-prăvălie, unde perspicacitatea se judecă după ghicirea cu mult timp înainte a falimentului unui comerciant oarecare, însuşi tabloul de familie de o rară sensibilitate pe care un artist ca Sommervieux îl pictează Augustinei, este primit şi apreciat ca un prilej destul de nimerit pentru a extinde *„în sfîrşit!"* reclama firmei „La Motanul cu mingea".

Prezentarea faptelor recompune astfel minuţios, cu ajutorul mobilelor, exteriorul caselor şi al obiceiurilor devenite adevărate fenomene de automatism, atmosfera copleşitoare în toată puterea ei de acţiune a acestei vieţi de o tragică frămîntare *„deşi în fond, cît se poate de statică, un fel de existenţă mecanică şi instinctivă, aidoma celeia a castorilor"*. Cadrul acesta extins joacă un rol însemnat în formarea sentimentelor puternice care-i însufleţesc de obicei pe eroii romanelor lui Balzac.

Epoca faimoşilor Gaudissarţi, a specialiştilor în speculaţii îndrăzneţe de bursă, este o epocă a situaţiilor extreme în care nu există decît învinşi sau învingători, victime sau asasini, *„casieri sau delapidatori"* — cum se spune în „Melmoth împăcat". Forţa pasiunii este cu atît mai impresionantă, cu cît descrierea ei depăşeşte cadrul obişnuit al prezentării unui sentiment etern uman care atinge paroxismul, ea pare să-şi tragă seva din alcătuirile sociale, să reproducă ceva din caracterul implacabil al tendinţelor vremii. Personajul balzacian este puternic şi neînduplecat prin pasiunile şi obsesiile sale pentru că el este *„legat de marile interese ale vieţii"* după expresia autorului „Comediei umane".

Impresia implacabilului este datorată în primul rînd elementelor mediului social care par să apese asupra personajului, solicitîndu-i la maximum toate facultăţile, toate posibilităţile de a acţiona în împrejurări specifice epocii. Manifestările acestuia nu sînt nici mistice, nici patologice, (deşi uneori, ele ating aceste limite, în „Séraphita" de pildă), ci înainte de toate, consecinţa situaţiilor extreme, a împrejurărilor care alătură frecvent contraste violente ale vieţii.

Astfel, tabloul parvenirii rapide a unui gazetar care şi-a vîndut conştiinţa se alătură mizeriei la care este supus un talent ca D'Arthez umilit şi inevitabil strivit de societate („Iluzii pierdute"). Claparon şi Nucingen, du Tillet şi notarul Roguin folosesc tactica şi acţiunile obişnuite ale bursei pentru a-l excroca pe naivul şi cinstitul parfumier — César Birotteau.

Rastignac, autorul infailibil al celor mai tari lovituri din lumea elitei pariziene, devine în chip firesc mentorul lui Raphaël împărtăşindu-i esenţa experienţei sale. Cu tupeul aventurierului care n-a dat niciodată greş, sînt recomandate în romanul „Pielea de Sagri", pe tonul cel mai

cinic, crima, destrăbălarea, jaful... Alte căi nu există, pentru a răzbate în societatea vremii!

În paginile romanelor lui Balzac sămînța unor asemenea sfaturi germinează în primul rînd în structura acelor naturi umane capabile să trăiască cu o sensibilitate mai ascuțită furtunile societății. Amploarea uriașului rechizitoriu făcut racilelor orînduirii burgheze este hotărîtă de amploarea vitalității eroilor, de amploarea dramelor prin care trec ei și prin care se realizează deplină, viziunea artistică a scriitorului. Genialitatea lui Balzac se vădește astfel, după cum s-a mai arătat, într-o asemenea alegere și desfășurare a caracterelor, încît trăsăturile lor particulare slujesc în chip desăvîrșit evidențierea categorică a ceea ce e hotărîtor pentru un anumit fenomen social. Nestatornicia și oscilația între puritate și pofta de plăceri, acomodarea la murdăria epocii, corupția intelectualului, dependența lui de sacul cu bani sînt și mai izbitoare prin intensitatea manifestării lor la individualități puternice, de o mare sensibilitate. Urmărind evoluția unei asemenea structuri sufletești, în mediul social prezentat în toată violența conflictelor sale cititorul are certitudinea presiunii vieții însăși care acționează peremptoriu asupra personajului.

Realitatea, cu strălucirea orbitoare a imenselor policandre de cristal în care se răsfrînge policrom mirajul unui imperiu al fastului și desfătării, cu foșnetul mătăsurilor, cu frumusețea și grația delicată a femeilor, — pătrunde deodată brutal în viața lui Raphaël — cel care plecînd de la aceste baluri, pășește tîrziu, seară cu seară, pragul umil al mansardei sale întunecate și tăcute. Este o alternare chinuitoare, insuportabilă pentru firea tînărului înzestrat cu o sensibilitate ascuțită, cu o imaginație îndrăzneață, năzuind spre virtute și noblețe sufletească, spre gloria pe care i-o va aduce o viață de creație modestă și laborioasă, închinată cunoașterii omului, dar biciuit de ambiții nemărginite. Prin perioada *„scutecelor mînjite de virtute"* — cum numește Vautrin, condescendent și cu un aer de matură înțelepciune, frămîntările, crizele pe care le străbate Rastignac în alegerea drumului spre putere, — trece și Raphaël, la început, bazînd totul pe muncă Ca și la Julien Sorel din romanul lui Stendhal sau la Marsay și Blondet din „Comedia Umană" sau mai ales la Rastignac, dorința de a gusta demnitatea pe care o dă munca onestă se dizolvă treptat și la Raphaël într-o zbatere deznădăjduită, pe viață și pe moarte, pentru putere.

Există o logică interioară a acestei societăți, mai presus de puterile unui Raphaël sau chiar ale unui Rastignac; ea se oglindește în supremația pe care și-a cîștigat-o banul asupra destinului lor. Imprejurarea este în măsură totuși, răscolindu-i, să facă evidentă forța fiecăruia dintre ei. Pentru a trăi, Raphaël se împrumută, își închiriază talentul și puterea de muncă unui maniac care-i plătește derizoriu redactarea unor tratate stupide de istorie; pentru a-și plăti mănușile și trăsura, el cheltuiește pînea pentru o lună de zile; pentru a căpăta bani mai departe, se împrumută; sub tirania poliților neachitate, înțelege zguduit că *„a datora înseamnă, așa dar, a nu-ți mai aparține..."*

Însăși viața, în manifestările ei extreme, pare că influențează eroul, că-i impune ritmul ei trepidant, incompatibil cu o evoluție lentă a sentimentelor, hărțuindu-l fără încetare zi și noapte. Mirajul casei de joc (în care *„sunetul aurului exercita o orbitoare putere de fascinație asupra simțurilor întărîtate de lăcomie"*) dar mai ales, ridicolul de care se acoperă artistul cu pretenția de a trăi prin roadele muncii și prin puterea talentului sau cruzimea cu care-și bate joc contesa Fedora de puritatea sentimentală — toate acestea îl prind într-o horă halucinantă, fără putință de scăpare pe Raphaël de Valentin, îl împing spre hotărîri disperate.

Intensitatea la care se consumă pasiunea eroului apare sensibilă ca un reflex permanent al oscilațiilor sufletești prin care trece, de la deznădejdea resimțită în pragul sinuciderii, la setea extraordinară de viață din clipa posesiunii miraculoasei piei

de Sagri. Realizarea acestui efect în prezentarea vieţii lăuntrice a lui Raphaël se întemeiază pe un anumit raport dintre determinarea caracterologică a eroului şi aglomerarea violentă a unor momente de viaţă, implicînd consecinţe grave, hotărîtoare. Sîntem convinşi de posibilităţile setei nestăvilite de plăcere a lui Raphaël, numai cunoscînd în prealabil rafinamentul său în perceperea senzaţiilor exterioare, amploarea pe care o capătă în conştiinţa lui efectele de lumină şi de culoare ale tablourilor antice în magazinul de antichităţi *„cu obiecte regeşti, de desfrîu, înţelepciune şi nebunie..."* Aflat în drum spre moarte, Raphaël, predispus contemplării atente în stare să-i stimuleze jocul nervos de o uimitoare vioiciune al imaginaţiei, priveşte fascinat în juru-i convins că are înaintea lui *„oseminţele a douăzeci de lumi deodată"*. In liniştea desăvîrşită a nopţii, — în timp ce se uită împrejur — i se pare că aude *„ţipete sfîşiate"*, că figurile îl privesc din ramele tablourilor cu fixitate obsedantă, că iau proporţii nemai pomenite, monstruoase, fiind *„supuse la mii de accidente luminoase"* în care o mulţime de reflectări, încrucişîndu-se în vălmăşagul nuanţelor multicolore, trezeau gînduri şi spaime, proectau în ciocnirea dintre umbră şi lumini, apariţii stranii. Ecoul trezit de fiecare obiect, aproape, îşi are originea în trecutul istoriei, în dramele ei zguduitoare.

Realizată astfel la proporţii uriaşe, prin intermediul folosirii elementului fantastic, imaginea forţei distrugătoare a pasiunii ,îşi găseşte în eroul principal al romanului „Pielea de Sagri", măsura naturală şi amploarea firească personajelor balzaciene. Ideea talismanului a cărui eficacitate e condiţionată de scurtarea vieţii personale, este semnificativă pentru dublul caracter specific pasiunii lui Raphaël. Tînărul, atras de mirajul puterii, este supus de fapt propriei lăcomii care-l împinge spre moarte. *„Pielea de Sagri", trebuia să formuleze secolul nostru, egoismul nostru"* — spunea Balzac într-una din prefeţele „Comediei umane". Aceeaşi semnificaţie profundă a romanului o subliniase în repetate rînduri şi Goethe în scrisorile sale către Riemmer, din 1831, ca indicînd *„unul din viciile fundamentale şi fără leac ale naţiunii..."*

Momentele afirmării desăvîrşitei stăpîniri a eroului de către propria sa patimă, compun în paginile romanelor lui Honoré de Balzac cadrul unei atmosfere tragice în care se simte densă, inevitabilitatea catastrofei.

Imaginea fantastică a talismanului care pe măsură ce-i acordă o putere nelimitată lui Raphaël, îi răpeşte în acelaş timp lacomă din puţinele zile care i-au mai rămas de trăit — este de fapt reprezentativă pentru întreaga operă a scriitorului.

Prin forţa dezlănţuirii ei, pasiunea eroilor balzacieni are un dublu aspect. Atingînd paroxismul pasional, ei nu trec numai ca o ghiulea prin societate, strivind şi distrugînd totul înainte ci şi explodează, se autodistrug ; ferocitatea egoistă a eroilor capătă deodată puterea miraculoasă de a se întoarce împotriva propriei lor existenţe. Ravagiile cumplite pe care le lasă în urma lui Gobseck, „ghilotina financiară" — nu se exercită numai asupra victimelor sale. Foamea de aur ajunge să-l sărăcească sufleteşte din ce în ce mai mult ; trăsăturile umane încep să-i dispară ; el se privează treptat de ori ce plăcere, pentru ca în preajma sfîrşitului să-i apară chiar lui însuşi, chinuitor de vie, răceala sufletului său. Ca şi la bătrînul dogar din Saumur, Grandet, patima aurului se transformă într-o urmărire tiranică a unui unic scop, în virtutea căruia sînt neutralizate ori ce sentimente familiale. Nici unul dintre eroii „Comediei umane" care au desfăşurat o uriaşă energie pentru smulgerea propriei fericiri, nu reuşesc să se şi bucure de cele obţinute !

Senzaţia propriei distrugeri domină întreaga fiinţă a eroilor în apropierea deznodămîntului acţiunii. Ei înşişi, posesorii unor resurse de energie imense, ating în romanele „Comediei umane" un moment în care nu-şi mai pot stăpîni patima, cînd se lasă tîrîţi ca şi baronul Hulot, sau Anastasie de Restaud, de o forţă infinit superioară, a cărei dezlănţuire îi împinge implacabil spre un sfîrşit tragic, de neînlăturat.

Şi aceasta este o privelişte de un dinamism unic, specifică poate numai operii balzaciene, în care precipitarea evenimentelor, aglomerarea trepidantă a faptelor vieţii, pregăteşte sensul catastrofic al conflictului.

Latura devorantă a pasiunilor, devine astfel aspectul corolar al tensiunii la care ele se consumă. Tot aşa cum la o tînără fată ca Emilie de Fontaine dezvoltarea fără margini a ambiţiei dizolvă treptat armonia reacţiilor umane firești, la Gobseck, punctul culminant la care ajunge patima avariţiei este semnalat prin pierderea facultăţilor raţionale. In el se sting nu numai firavele pîlpîiri de omenie, veselia care mai dăinuie ca un abur ; satisfacţia puterii sau bucuria executării victimelor, este firesc urmată de distrugerea definitivă a echilibrului şi luciditătii normale. *(„Astfel la Balzac care a studiat temeinic toate nuanţele avariţiei, bătrînul cămătar Gobseck a dat deja în mintea copiilor atunci cînd începe să-şi strîngă o comoară din mărfuri acumulate". (K. Marx: „Capitalul" Vol. I).* Grămezile uriaşe de mărfuri alterate descoperite după moartea cămătarului în podul casei, fără a fi servit nimănui, reprezintă o imagine semnificativă, generalizatoare, a caracterului mutilant, destructiv, pe care-l capătă pasiunile omeneşti în societatea burgheză.

*

Asemenea unei gigantice piese de teatru a întregii omeniri pe scena căreia se înfruntă şi se ciocnesc mii de personaje mînate de pasiuni puternice, *„Comedia umană"* prezintă un act cu nenumărate tablouri în care ni se înfăţişează spectacolul zguduitor al marilor elanuri şi prăbuşiri în neistovita căutare a fericirii.

Astfel de eroi s-au născut din însăşi forţa dominării şi a cuprinderii unor imense cunoştinţe asupra zbuciumului uman, din intensitatea arderii interioare, din excesivitatea fiecăreia dintre manifestările autorului „Comediei umane".

Honoré de Balzac şi-a descris contemporanii săi cel mai bine în momentele desfăşurării resurselor de energie, inteligenţă şi voinţă, în clipele în care forţa căreia ei i-au dat naştere, i-a întrecut şi i-a distrus. *„Dacă Corneille a scris generoasa epopee a eroismului, Balzac a scris triumfătoarea epopee a pasiunii"...* — spunea H. Taine. Intr-adevăr, această *„istorie naturală a inimilor"*, pe care a visat-o şi a înfăptuit-o Honoré de Balzac, va rămînea pururi nu numai ca o mărturie a unei mari epopei, ci şi ca un triumf al geniului uman, al inepuizabilelor sale resurse creatoare.

DISCUȚIE DESPRE ARTA ABSTRACTĂ ÎN „LE FIGARO LITTERAIRE"

Reprezintă oare arta abstractă un pericol pentru pictură? Pregătește poate o nouă artă decorativă? Se pare că asemenea probleme au început să agite mult spiritele chiar în cercurile artistice pariziene, din moment ce săptămînalul „Le Figaro Littéraire" a socotit necesar să reproducă în întregime o dezbatere care a avut loc recent în saloanele redacției și la care au participat opt reprezentanți ai artelor plastice. Semnificativ este că, deși într-o măsură mai mare sau mai mică toți interlocutorii resping „arta figurativă", nici unul din ei nu are sub 36 de ani și nici nu face parte din „avangarda" curentului modernist. Așa cum rezultă din tabloul anexat de revistă, media vîrstei participanților la discuție este de 45 de ani. Adică, cu alte cuvinte, în lumea artistică pariziană, abstracționismul a încetat de mult de a mai fi un „copil teribil", el este discutat și comentat de oameni care, probabil, în timpul celui de al doilea imperiu ar fi intrat în Academia Imperială de Arte Plastice. Intr-adevăr, așa cum constată și unul din participanții la discuții, André Dunoyer de Segonzac, pentru conservatorii de muzee, pe scară internațională arta abstractă a devenit o nouă artă oficială. Dacă v-ați plimba în lume — spune de Segoznac — de la Oslo la Sao Paolo, veți găsi pretutindeni tablouri construite totdeauna după aceeași formulă. Artiștii „non figurativi" reprezintă aproape arta oficială, sînt premiați și decorați de miniștri, în timp ce umilii „figurativi" (citește: realiști) sînt respinși în regatul umbrelor.

Leon Gischia, un pictor de 54 de ani, încearcă să găsească motivele fenomenului dezvăluit de de Segoznac, formulînd o explicație împărtășită și de alți participanți: directorii de muzeu care l-au ignorat pe Van Gogh și pe Cézanne, nu vor să mai rămînă „în urma picturii". Nu vor să li se mai arunce epitetul disprețuitor de „academicieni". De aceea ei au astăzi „reflexul invers". Ei „sar" asupra noului închipuindu-și că pun astfel mîna pe arta viitorului. Ni se pare însă că explicația mai exactă o descoperă Raymond Nacenta, directorul galeriei Charpentier: *„Ne găsim în prezența unei mode și poate chiar a unei coaliții de interese care face ca pictura non figurativă și cea care se numește în mod curent abstractă să aibă o audiență considerabilă în întreaga lume.* (capitalistă n.n.) *Desigur, aceasta se întîmplă și din cauză că este un lucru nou, dar* (mai ales, n.n.) *și din cauză că în Statele Unite un anumit public* (nu mai este nevoie să adăugăm care, n.n.) *„a mărșat"*, (am spune atît la propriu cît și la figurat, căci dacă „marcher" vine de la „marche", nu trebuie uitat că se înrudește

şi cu „marchê", care în franţuzeşte înseamnă „piaţă" n.n.).

„*Americanii* — continuă Raymond Nacenta — *au un serios complex de superioritate care se sprijină pe dolari. Ei au decretat: Abstracţiunea este arta modernă şi tot ceea ce nu este abstract este perimat". E o atitudine primitivă, copilărească* — observă directorul galeriei Charpantier. *In Franţa avem pictori care se reclamă de la şcoala abstractă şi alţii care continuă să dezvolte arta figurativă. Tocmai acest lucru constituie complexitatea „Şcolii de la Paris".*

Nacenta, care pare să aibă poziţia cea mai avansată în această dezbatere spontană, face de asemeni şi o altă remarcă interesantă: anume că nu rare ori se întîmplă ca pictura nefigurativă să devină un simplu joc de culoare al unor opoziţii de nuanţe, o simplă alăturare a diferitelor „pete", *„ceea ce ţine mai mult de arta decorativă decît de pictură". „In acest caz ar trebui să supraveghem mai aproape evoluţia esteticii noastre".* Nu putem fi decît de acord cu această concluzie a criticului de artă francez.

Insă nu toţi participanţii la discuţie din „Le Figaro Littêraire" aprobă un asemenea punct de vedere. Leon Gischia, Roger Priouret, Charles Lapicque se ridică împotriva „pretinsei facilităţi" a artei abstracte şi ne avertizează să nu o identificăm cu abstracţionismul oficial. Fiecare artă îşi are pompierismul şi academismul ei. Cu atît mai mult arta abstractă — susţin ei. Succesul atrage numeroşi impostori. Iar în definitiv, arta figurativă nu reprezintă şi ea primejdia facilităţii? In această ordine de idei, Charles Lapicque descoperă „facilitatea fotografică" a artei figurative.

Este locul să observăm că toţi participanţii la discuţie, vorbind despre „arta realistă" execută o uşoară mişcare de translaţie imperceptibilă la prima vedere: se identifică „realism" cu arta „figurativă". Mai departe: „arta figurativă" cu „arta de a imita realitatea". (Charles Lapicque). Mai departe: arta „de a imita realitatea" cu arta „fotografică"... După acest mic tur de forţă, oare poate stîrni mirare entuziasmul colectiv pe care toţi participanţii la discuţie îl au pentru arta abstractă?

Semnificativ este însă că întreaga dezbatere este dominată de un spectru: spectrul academismului şi al fumisteriei, al imposturii şi al diletantismului, care se pare că bîntuie acum mai mult decît oricînd în arta apuseană. Căci, aşa cum observă cu justeţe Edouard Goerg, există o anumită logică în dezvoltarea artei abstracte şi „efuzionismul" şi „projecţionismul" („mişcări" iniţiate se pare de Salvador Dali şi de partizanii lui care înlocuiesc pensula cu tuburi care proiectează materie colorantă pe pînză, strivind apoi culoarea pe o paletă) nu reprezintă mai puţin ultimele sale expresii. După cum observă pictorul citat mai sus, în aceste ultime „curente" artistice, orice regulă, orice metodă de creaţie este abandonată cu desăvîrşire. Intervine hazardul pur. Deoarece improvizînd pe pînză culori, te bazezi în mod evident pe „şansă". Aceasta, desigur nu mai este artă ci ceva asemănător ruletei, sau poate unui joc de copii.

Acest aspect al problemei a stîrnit de fapt cele mai vii discuţii, în care s-au determinat oarecum două tabere: unii cu Edouard Georg şi Pierre Mazars (redactor al ziarului „Le Figaro Littêraire") şi Gaston Sebire, care s-au arătat sincer alarmaţi de ultimele elucubraţii ale abstracţionismului. Lui Mazars „taşismul" *) i se pare astfel deosebit de îngrijorător, de altfel noi nu putem decît să-l aprobăm. In ceea ce-l priveşte pe pictorul Gaston Sebire, acesta a văzut cîţiva băieţi care aruncă o călimară cu cerneală pe o pînză, pe care o curăţau apoi cu benzină găsind rezultate amuzante. S-ar putea spune — replică Edouard Goerg — că asemenea indivizi *„au o mînă îndemînatecă, însă n-au inimă, n-au ochi".* Au ei măcar o mînă îndemînatecă? *„Şi cînd te gîndeşti*

*) de la francezul „tache" (pată)

că astăzi poți face publicul să acccepte orice" — exclamă Edouard Goerg.

Este îndoielnic — cred — că există un real interes al publicului pentru arta abstractă. De altfel și alți participanți ai discuției recunosc că publicul *„este încă rebel în forul său interior față de arta abstractă"*. Însă *„mulți martori procedează ca și conservatorii din muzeu"* (adică mizează pe arta abstractă ca pe un cal favorit pariurilor la curse). Poate mai degrabă ca snobii, s-ar putea adăuga. Sau ca oamenii de afaceri, căci nu este un secret pentru nimeni că adesea (mai ales în America), unii încearcă să facă adevărate „investiții" (evident, la prețuri relativ derizorii) prin tablourile expozițiilor de artă modernă și au tot interesul să stîrnească cît mai mare tapaj în jurul abstracționismului. In sfîrșit, alții se interesează de arta abstractă pur și simplu din curiozitate sau — pentru a utiliza terminologia discuției — dintr-un anumit complex de inferioritate.

In fața acestor semnale de alarmă, cîțiva pictori au încercat să facă o distincție între „abstracționiștii talentați" și „impostori". Astfel, Leo Gischia observă că mîine, mulți din tașiști „împinși de exigențele lor interioare" se vor ridica împotriva procedeelor deplorabile pe care le utilizează ei înșiși astăzi: *„Mulți din tașiștii de astăzi vor fi mîine inamicii artei abstracte"*.

In încheere, am dori să atragem atenția asupra a trei probleme care s-au ventilat în discuție și a căror formulare nu ar putea să nu stîrnească rezerve.

Prima, anume că arta abstractă fiind o reacțiune firească împotriva artei figurative, se găsește deabia la începutul ei, nu poate fi deci judecată după rezultate și trebuie sprijinită ca o mlădiță în creștere. Cei mai competenți critici de artă occidentali, (printre care Adolfo Venturi, Raymond Mortimer etc.), consideră dimpotrivă că arta abstractă și-a atins apogeul, a dat de acum tot ce a putut da și că în orice caz se găsește pe panta descendentă (dacă se poate vorbi de așa ceva). In apărarea acestei îndoielnice „mlădițe", care ar constitui-o abstracționismul, Leon Gischia invocă cele șapte secole care s-au scurs de la dispariția artei antice la apariția capodoperelor artei medievale. *„Cu pînzele abstracte de astăzi, noi sîntem poate la începutul unei perioade asemănătoare, perioadă magnifică și imperisabilă"*. Oricum, a aștepta șapte secole, e cam mult...

A doua idee care s-a ventilat în discuție ar fi că publicul este atras către arta abstractă de „universul de culoare", de „baia de lumină" pe care o reprezintă și pe care a trezit-o în conștiința cetățeanului însești împrejurările vieții moderne. Că în epoca contemporană cinematograful, tirajul mare al reproducerilor de operă de artă, ridicarea relativă a nivelului cultural al maselor au adus după sine o lărgire a gustului pentru pictură, acesta este un lucru incontestabil. Însă că tocmai arta abstractă ar reprezenta acel „univers colorat", „baia de lumină" spre care tînjește omul de pe stradă, lucrul acesta este absolut fals. Chiar participanții la discuție, oarecum contrazicîndu-se, trebuie să admită indirect acest fapt cînd invocă marele succes pe care-l trezesc actualmente expozițiile lui Van Gogh. Dar dacă Van Gogh poate fi considerat abstract, atunci abstract este și Rembrandt. Lucrul acesta l-a susținut de altfel Jean Cocteau într-o discuție asemănătoare, purtată recent în „Les Lettres Francaises" cu Aragon... De altfel în discuția din „Le Figaro Littéraire" Dunoyer de Segonzac susține textual: *„Rembrandt, în anumite cazuri, este un abstract. Izvorul său de inspirație este natura. Bineînțeles că el nu a fost un fotograf cu toate că a fost figurativ"*. Da, cu acest „soi de abstracționism" sîntem și noi de acord dar nu cu al lui Chadwick, Paul Klees, Salvador Dali și alții aejusdem farinae.

In concluzie, nu putem decît să ne îndoim de concluzia pe care o trage Leon Gischia că abstracționismul reprezintă „stilul epocii contemporane". N-am dori să recurgem la analogii istorice, deși ele ar fi foarte potrivite în cazul de față.

Poate fi însă stilul epocii o modă care se schimbă din deceniu în deceniu, care descoperă că maeştrii şcolii de ieri sînt astăzi impostori — vezi destinul lui Ignazio Zuloaga, ridicat în slăvi în 1935 de critici americani, considerat azi un nume odios în dezbaterea din „Le Figaro Littéraire" sau al lui Chirico; vezi destinul atîtor „genii" ale artei abstracte, intraţi azi în desăvîrşită uitare şi care demonstrează că departe de a „elimina accesoriul" — cum pretinde Gaston Sebire — abstracţionismul îl ridică la rangul de mare idol. Şi în ceea ce priveşte moda de astăzi, este sigur că dolarul o poate serios influenţa, dar e tot atît de sigur că el nu reprezintă totuşi o judecată de valoare estetică.

H.O.B.

MATEI GALL: „MASACRUL"

Întîmplările de mare tragism din viața oamenilor, relatate de martori oculari, impresionează poate chiar mai puternic decît însăși literatura acelor întîmplări. Cînd vezi un film, o piesă de teatru sau un roman, unde în desfășurarea faptelor intervine fantezia ordonatoare a creatorului de literatură, în emoția pe care o trăiești mai stăruie încă o neînsemnată, dar nelipsită rezervă: știi că este la mijloc totuși o ficțiune; emoția ta conține și admirație pentru talentul și priceperea artistului, îți permiți să amesteci și desfătarea ce ți-o dă o operă de artă, judeci, apreciezi, interpretezi. Cînd însă cunoști un document al acestor întîmplări, cînd un om scăpat „ca prin minune" din ghiarele morții vine și-ți povestește simplu, direct, fără să adauge nimic de la sine, cum au murit zeci și zeci de tineri comuniști, nu cu arma în mînă avînd posibilitatea să se apere, ci masacrați mișelește în celulele în care fuseseră închiși, atunci emoția ta este întreagă numai emoție; admirația ta este pentru eroismul acestor oameni; judeci și condamni bestialitatea călăilor.

Cartea lui Matei Gall este o astfel de carte. Un document. Un „proces verbal" al unui act de eroism colectiv. Și are toate calitățile unei astfel de cărți. Nimic căutat, nimic exagerat; sobrietate și simplitate; nici un pic de sentimentalism. Fapte, numai fapte în adevărul lor cutremurător. Și cît de multe afli despre oameni în aceste pagini modeste! Matei Gall nu analizează caractere și nici situații, el înfățișează — în înțelesul cel mai strict al cuvîntului, — întîmplări ale oamenilor și dacă pînă la urmă nu realizează caractere individuale distincte (ceea ce nici n-a intenționat, probabil, fiindcă n-a intenționat să scrie „literatură") a realizat ceea ce aș numi imagini ale unor grupuri de oameni; în cartea lui Gall personajele sînt de fapt „comuniștii" sau „soldații simpli" sau „ofițerii" etc. Iar actele oamenilor săi sînt simple, dar esențiale, ele caracterizează precis; un jandarm sau altul jefuiește cadavrele comuniștilor asasinați de gestapiști; un soldat sau altul dă din pîinea sau din ciorba lui unui supraviețuitor al masacrului; un general cuprins de panică ordonă împușcarea tînărului scăpat de gloanțele asasinilor; un ofițer rezervist află o soluție ca să evite ordinul generalului, căci nu vrea să-și murdărească mîinile cu sînge. Un merit deosebit al cărții lui Gall este lipsa „pozei" eroice, a „vorbelor mari", a căutării efectelor; toate acestea de fapt ar fi dăunat, ar fi sunat artificial.

Iată cîteva pasaje:

„De sus se aud voci de femei care cîntă „Sculați voi oropsiți...", dar cîntecul se oprește aici. Rafala l-a retezat.

In plafonul celulelor de la parter se aude bine zgomotul pe care îl fac trupurile în cădere. Bătrîna Niki Zorovna, nepoata ei, Tamara partizanca...

Nu mai încape nici o îndoială: masacrul continuă! In celula sa, Vasile, responsabilul camerei, rostește cu glas tare:

— Tovarăși, înainte de a muri, să ne îmbrățișăm și să ne luăm rămas bun."

Sau :

„...Se întinse pe spate cu fața la soare și închise ochii.

De-odată auzi de-asupra capului o voce. Deschise pleoapele și văzu un soldat care-i întindea o bucată de pîine :

— Poftim, și vă rog să nu vă supărați, dar și nouă ni s-a dat doar jumătate de rație..."

Sau :

„Soldații care-l însoțesc pe plutonier s-au apropiat acum de cei doi. Își fac cruce, minunîndu-se că în acest mormînt a mai rămas totuși o ființă vie.

— A avut zile, dacă așa a vrut dumnezeu, și a scăpat. Lăsați-i viața, don' plutonier. La vorbele soldaților, plutonierul tresare. Cu mișcări domoale așează pistolul în toc și, strîmbîndu-și ironic buzele, spuse :

— Ai avut zile. Pleacă unde vrei".

Cam în acest stil este povestit totul. Rarele pasaje în care autorul a „construit", frazele nu mai sună convingător. Din fericire aceasta se întîmplă rar.

Închizi cartea lui Matei Gall, cu admirație pentru lupta atît de grea a comuniștilor în ilegalitate și cu regretul că astfel de cărți nu apar mai des.

Remus Luca

SZABÓ GYULA: „NEAMUL GONDOȘILOR"

M-am gîndit de multe ori, în timp ce citeam romanul lui Szabo Gyula la dezbaterea ce se desfășoară în revistele noastre literare cu privire la „tradiție și modernitate" și la neașteptatele (poate) concluzii care s-ar cristaliza, dacă discuția ar părăsi rarefiata altitudine a abstracțiilor, coborînd pe pămînt, la fenomenul literar concret, analizat nu în aspectele sale cele mai generale, ci în aparițiile sale individuale.

Ar fi interesant de pildă să vedem în ce măsură cartea lui Szabo Gyula confirmă sau (poate) infirmă unele din principalele condiții legiferate de adepții spiritului (sau stilului) modern — așa cum au fost ele exprimate în discuțiile de pînă acum — sau în ce măsură confirmă sau infirmă pozițiile în care moștenirea culturală trage mai greu la cîntar. Ar fi interesant din mai multe motive: întîi s-ar discuta despre una din cărțile bune ale literaturii noastre noi, în al doilea rînd s-ar discuta despre o carte a cărei problematică este dintre cele mai actuale, în al treilea rînd ar putea intra în discuție și problema stilului individual, a structurii particulare specifice a acestui stil și importanța lui în fenomenul de creație, a originalității, și pe urmă am putea ajunge și la constatări interesante cu privire la tipic și la tipizare și la unele neajunsuri ale prozei noastre cînd e vorba de înfățișarea eroului pozitiv. E adevărat că aceste probleme pot fi cu succes discutate în legătură cu oricare dintre cărțile noastre bune, totuși, romanul lui Szabo Gyula vine parcă anume să încurce unele ițe și să ne amintească din nou adevărul vechi decînd există adevăr pe lume că teoria fără practică (și vice versa) mai mult strică decît drege.

Mai întîi e incontestabil caracterul de contemporaneitate, de acută actualitate a romanului ; proza lui Szabo Gyula nu are de loc aerul de lucru învechit, de perimat, de depășit ; ea ne comunică date dintre cele mai noi despre sat, relații noi, între oameni care trăiesc azi, frămîntați de problemele esențiale ale lumii noastre ; în centrul acțiunii stă tocmai înfruntarea dintre lumea nouă care se impune și lumea veche condamnată la pieire, tema mare a cărții este lupta de clasă într-un sat secuiesc. In raporturile dintre oameni predomină aspectul economic, cu toate complicațiile și consecințele pe care le are în viața personală a eroilor ; intriga de dragoste pe care o urzește subiectul, este — am putea spune — determinată efectiv de aspectul strict economic al relațiilor dintre oameni. Szabo Iulis, care îl iubește pe Akacos Sanyi, este măritată cu Gondoș Pali de părinții ei adoptivi pentru ca ave-

rea familiei să nu se frîngă; pe urmă Szabo Julis îl părăsește pe soțul ei și se mărită cu Akacos Miska, argatul lor, care-i peste măsură de lacom după pămînt mult și bun. Astfel, romanul lui Szabo Gyula ar îndeplini una din condițiile pe care Lucian Raicu le trasa stilului modern (preponderența economicului în relațiile dintre oameni. Nu-i vorbă, aceasta nu-i o trăsătură chiar așa de „modernă". Raicu îl cita pe Slavici, în acest sens. Se mai pot cita însă Balzac, Zola, chiar și Dikens, iar la noi Nicolae Filimon și eventual Duiliu Zamfirescu). Szabo Gyula însă nu este un analist (ca Marin Preda de pildă, nemaipomenind de Rebreanu). Găsim în proza lui de pildă destule descrieri frumoase și realiste a sentimentelor oamenilor, dar nu „analiza" acestor sentimente. Firea oamenilor, gîndurile lor, sentimentele lor, lumea lor interioară nu o cunoaștem pe calea analizei psihologice propriu-zise, ci în cursul unei acțiuni cu multe întorsături neașteptate (ex. hotărîrea bruscă a lui Mișka de a se rupe de familia Gondoș și de averea ei pe de o parte din dragoste pentru Eszti, pe de altă parte fiindcă-i devenise insuportabilă necinstea, imoralitatea acestei familii) — în dialoguri, de-asemenea adesea cu întorsături neașteptate (certurile dintre Lidi și Julis) — în atitudinile oamenilor, destul de sumar explicate de autor, explicite însă prin ele însele (de pildă străduințile lui Gondos Pal de a-și mărita propria noră cu argatul fiului său, pentru că tatăl argatului devenise președintele comitetului provizoriu). Prin construcția cărții și prin mijloacele stilistice pe care le folosește, Szabo Gyula nu se depărtează de o linie ceva mai veche a prozei maghiare; mai cu seamă influența stilului lui Moricz Zsigmond se simte în proza lui Szabo Gyula și nu spre paguba lui.

Nici grabă prea mare nu dovedește Szabo Gyula în desfășurarea acțiunii, pentru a reda cursul vertiginos al desfășurării vieții în epoca noastră; că lucrurile prind o dezvoltare rapidă, se simte și se vede și în proza lui Szabo Gyula — dar în cazul acesta faptul ține nu de stil ci de conținutul cărții. Szabo Gyula descrie foarte așezat, foarte răbdător, foarte chibzuit, niște lucruri care de fapt au răscolit satul pînă în adîncuri. Iar efectul artistic este remarcabil.

Ar fi greu, așadar, să situăm cartea lui Szabo Gyula (prin stilul ei) în zona „modernității" — totuși ea este evident o o carte despre contemporaneitate, e strîns legată prin sensul ei, de sensul revoluției noastre, oamenii ei sînt oameni care trăiesc și se înfruntă azi, luptînd pentru realizarea idealului social al epocii noastre.

S-ar mai putea aduce, cu folos pentru discuție, problema tipicului, în legătură cu această carte. Și s-ar putea cerceta cauzele pentru care nici personajele pozitive proeminente, nici personajele negative proeminente nu sînt satisfăcător realizate și se resimte în alcătuirea lor structurală influența concepției schematice; de ce cartea e dominată de figurile (admirabil realizate) a lui Julis și a lui Miska Akacos, care totuși nu poartă în ele sensul major al cărții. E drept, nici Akacos Sanyi, secretarul organizației de bază, nici Gondos Pal, oarecum un pater familias chiabur, nu sînt niște scheme, niște principii ilustrate; ei trăiesc, și în împrejurările mai lăturalnice ale vieții (în familie, în dragoste) sînt veridici, convingători; nu sînt convingători, sînt falși, neconformi cu ei înșiși, atunci cînd de pildă Akacos Sanyi vorbește în calitatea lui politică de secretar al organizației de bază, iar Gondos Pal cînd, inspirat și stăpînit de clarviziune, prezice cu ură și durere prăbușirea clasei chiaburești și face planul viitoarelor sale uneltiri. Există la aceste două personaje (importante în acțiunea cărții) o ruptură în structura lor intimă, o nepotrivire, o încurcătură în concepereа lor de către autor.

Ar mai trebui scris despre capacitatea deosebită a lui Szabo Gyula de a evoca satul, poezia muncii, dragostea... Ar mai trebui amintite dialogurile suculente, pline de humor ale secuilor, personajele secundare minunat caracterizate prin cîte o tră-

sătură de condei... Și multe s-ar mai putea aminti despre această carte bună și frumoasă.

Remus Luca

P. S. *Notăm aici cîteva erori grosolane de limbă ale traducătorilor (care, chiar fără ele, n-au de ce să se laude prea mult cu lucrarea lor la un nivel mai puțin decît modest) : „Copilul* căpătă *o mutră plîngăreață (pag. 95)... Se-ncolăci Julis fierbinte în jurul lui... (pag. 116) ...Ce-o tot ocolești ca fata bătrînă pe peținori? (pag. 138) ...Această întrebare cu tîlc îl atinse pe Sanyi în cel mai dureros punct al său. (pag. 139) ...se găsea în capătul celălalt al mulțimii (pag. 148.)*

VICTOR TULBURE: „VERSURI ALESE"

O poezie simplă, străină de artificii și contorsiuni formale, expresie a unui spirit terestru pătruns de adevărul dominant al epocii socialiste. Format sub bătaia armelor, tîrît prin tranșee, ferit de explozii în înaintarea vertiginoasă din Apuseni încolo către Tatra, desfășurat sub soarele eliberării și dogoarea steagurilor roșii, călit deci în anii furtunoși ai începutului, eroul liric al poeziei lui Victor Tulbure este un Pavel Corceaghin autohton, în condițiile noastre istorice, — un om al frontului antifascist și al luptei proletare, un fiu al patriei, cîntăreț al frumuseților ei. Chipul lui Tiorkin l-a deslușit el însuși, pe frontul comun, mai înainte de a-l cunoaște din literatură. Vișinul lui Vania își întinde ramurile încărcate de roade roșii peste întreaga poezie a lui Victor Tulbure, și, ca motiv poetic, este dezvoltat în pomul de lumină al grădinarului din „Vara fierbinte". Între bătrînul din Gurahonț și Boroș Marioara cu povestea Scufiței Roșii vedem o unitate a generațiilor sub lumina aceloraș sentimente. Poezia lui Victor Tulbure te poftește la o prețuire totală și pătimașă a frumuseților și bunurilor pămîntului ; pe drumurile țării, poposind la casele oamenilor de omenie, ca un neobosit călător, poetul cinstește blidele cu bucate și bărdacele cu vin, și amintindu-și foarte des de anii războiului, reînvie imagini de front ; dragostea, în cadrul nocturn sublunar e lipsită de orice rafinament burghez, desăvîrșită prin simplitate și omenesc ; pasiunile și aspirațiile poetului se încadrează în dimensiunile naturale ale existenței terestre. Se poate spune, chiar cu riscul unei replici nimicitoare din partea modernițtilor absoluți că Victor Tulbure este un continuator al valorilor realiste din poezia noastră. I se pot pomeni și dascălii : să zicem, Goga, Șt. O. Iosif și Topîrceanu. Un continuator al acestora, în altă epocă însă, pe care poetul o trăiește intens și o exprimă cu mijloace adecvate acestei existențe. Prin structura ei realistă, prin expresia clară și mărturisirea directă a unor sentimente autentice, poezia lui Victor Tulbure îndeplinește toate condițiile unei poezii de mare circulație, a unei poezii populare. In acest sens Victor Tulbure cultivă cîntecul (nu versul) popular :

Șapte dealuri brumării
Și o vale verde —
Murgule să mi te ții
Urma cînd ne-om pierde.

. . . . . .

Că și eu voi sta să cat
Cum din sat și-arată
Mîndra pasul legănat,
Umbra-i legănată.

Va veni la pieptu-mi iar
Capul să și-l culce
Și-ți va da din pumn zahar —
Mie — gura dulce.

evocă figura lui Bălcescu :

In ora cînd în slove mă dărui pe deplin
Cine îmi calcă noaptea și liniștea și casa ?
— Eu, Nicolai Bălcescu, feciorul cel mezin
Al Barbului Pitaru și-al Zincăi Serdăreasa,

și își justifică direct mărturisirea : „Dulce grai de cîmp și de colnic /M-a-nvățat unchesul meu, țăranul./ De aceea m-am toc-

mit de mic /Ucenic la tata Sadoveanu", *scriind poemul „Sadoveanu", evocînd parcă din istoria Moldovei figura maestrului „Rapsod vestit, iubit Ceahlău al slovei". Tot în acest sens, „Vară fierbinte" este cea mai recentă şi convingătoare creaţie a poetului.*

Se poate spune, de data aceasta cu riscul unei replici mai puţin nimicitoare din partea tradiţionaliştilor absoluţi (oameni calmi şi aşezaţi, prin difiniţie), că o parte din poezia lui Victor Tulbure cuprinde toate însuşirile poeziei moderne realist-socialiste. (Nu asociem aceste noţiuni de dragul jocului ci de dragul exclusiviştilor). Am putea să pomenim de Stancu sau de Arghezi, dacă n-am ţine seamă de personalitatea sigură şi proprie a poetului Victor Tulbure. De aceea vom evita asemănările, socotind valabile şi proprii, şi astfel de obişnuite momente în poezia sa:

Potecile mi se aştern în cale,
Sub paşii mei noi drumuri se întind.
Mă-nalţ în piscul frumuseţii tale,
O, ţara mea, adîncul să-ţi cuprind

De pieptul tău cînd îmi lipesc obrazul,
Bătaia clipelor să o ascult
Auzul meu îţi desluşeşte glasul
Ce din strămoşi ne vine, de demult.

Iată o mărturisire a tradiţiei, a continuităţii, într-o formă care nu jigneşte de loc estetica poeziei moderne, onorabilă cel puţin cît motivele asemănătoare argheziene.

Şi un alt aspect al aceleiaşi sensibilităţi:

Inchide astăzi cartea; ne-om dărui naturii
Ne vom culca în ierburi, şi-acum întîia oară,
Pe braţele de sevă şi muşchi ale pădurii
Tu vei simţi în sînge, gonind o căprioară.

In această privinţă volumul „Lauda patriei" precizează mai convingător trăsăturile moderne ale poeziei lui Victor Tulbure, atitudini şi modalităţi de expresie mai proprii experienţelor recente ale poeziei noastre, deşi, dacă ne e îngăduit un paradox, am putea spune că Victor Tulbure şi-a ridicat propria creaţie pe o treaptă superioară modernă în 1944 ori următorii apropiaţi, după debutul din 1956 cu anecdota „Moşul, iapa, o scrisoare, Tiorkin, şi-ncă o-ntîmplare." Dar aceste observaţii n-au alt rost decît să salute apariţia versurilor alese şi să invite criticii la analiza creaţiei unuia dintre cei mai de seamă poeţi din generaţia mijlocie.

Ion Horea

CORNELIU LEU: „OCHIU = DRACULUI"

Există o tradiţie a romanului de moravuri în literatura noastră, şi acest gen se bucură astăzi de o atenţie deosebită din partea scriitorilor. Este semnificativ faptul că un scriitor tînăr cum este Corneliu Leu, de pildă, îşi face adevăratul debut în literatură cu un roman de moravuri din viaţa unui orăşel dobrogean.

Cititorul care parcurge paginile romanului Ochiu-dracului **) de Corneliu Leu, rămîne cu impresia că se găseşte în faţa unei comedii satirice de moravuri, turnate în forme specifice epicei. Faptul acesta este demn de reţinut pentru că el nu rămîne fără consecinţe asupra realizării romanului lui Corneliu Leu, atît în ceea ce priveşte compoziţia sa generală cît şi procedeele mai amănunţite de individualizare a personajelor sau modul de desfăşurare a intrigei.*

Din primele pagini ale cărţii descifrăm strădania scriitorului de a contura liniile caracteristice ale personajelor centrale din roman. Prin faţa cititorilor se perindă astfel siluete umane abia schiţate, potrivit unei maniere întîlnite adeseori în cinematografie. Jack Pantelimon cel cu privirea tristă şi mustaţa cănită, Mihai Mihai cel sceptic şi răutăcios, Cuculiş cel curtenitor şi mieros. Omer cel iute la mînie, gardianul ţanţoş cu uniforma decolorată, preotul Zissu, înzestrat cu rare aptitudini pen-

*) E.S.P.L.A., 1956

tru afaceri, etc, etc, reprezintă doar o infimă parte a acestei faune umane bogate, angajată într-o adevărată cursă a înavuțirii. Romîni și evrei, greci și turci, armeni și nemți, negustori și avocați, medici și ofițeri, gazetari și misiți, toți sînt ispitiți în aceeaș măsură de mirajul aurului, toți visează lovitura cea mare care să le aducă averi uriașe sau situații privilegiate.

Negustorul Ilie Calcan, de pildă, dorește să ajungă mare cerealist, părintele Zissu speră să construiască o fabrică de lumînări, domnul Ciocu visează să ajungă primar prim, gardianul Trică năd̆ăjduiește să fie avansat subcomisar, voiajorul Grigore să-și cumpere o mașină, etc, etc. Unii pindesc socotelile de viitor ale tovarășilor de breaslă, alții calculează momentul bancrutei concurenților, iar alții așteaptă mila sau bunăvoința celor mai puternici.

Cronicar de moravuri și mentalități, atent la vibrațiile interioare provocate de mirajul îmbogățirii, Corneliu Leu urmărește cu pricepere destinul individual al personajelor sau forfota grupului uman și goana după afaceri tenebroase. De la negustorul Ilie Calcan care „și-a făcut întreaga avere vînînd ban cu ban printr-o perseverență diabolică" pînă la dubiosul voiajor Suditu care speră să se îmbogățească printr-o lovitură „în stil di granda", reacțiile individuale sau colective ale galeriei de personaje în plin proces de dezumanizare, sînt notate de Corneliu Leu cu multă minuțiozitate.

Viața trepidantă a afaceriștilor, pe de o parte, existența chinuită a lucrătorilor (mai schematic înfățișați în roman), pe de altă parte, sînt sugerate de Corneliu Leu pe fundalul orașului dobrogean, cu coloritul lui specific. „In ciuda aspectului de amorțire pe care-l avea din depărtare, orașul dovedea o vioiciune rar întîlnită. De la cel dintîi ceas al zorilor și pînă multă vreme după asfințit, larma, mișcarea, preocuparea, alergătura și frămîntarea din el creau un adevărat haos".

Peste negustorii venali și intelectualii lipsiți de scrupule, peste trepăduși odioși și muncitorii uciși în cuptoarele vechi de la cărămidării domnea însă ca un zeu atotputernic Sotir Kefala, „fostul hangiu, fostul morar, fostul cerealist" care era „stăpînul absolut al orașului". Puterea acestui odios și temut bogătaș localnic, (a cărui ascensiune dubioasă romancierul o înfățișează cu numeroase detalii) este atît de mare încît misiții doresc să-l slujească chiar pentru sume mici, numai să se știe că sînt în serviciile lui, gazetarii îl slăvesc fără rezerve, iar negustorii caută să se asocieze cu el, știind că nu vor pierde niciodată în afaceri.

Privit dintr-o altă perspectivă, marele industriaș pare tot atît de puternic și față de muncitori: „Kefala, în orașul ăsta, spune muncitorul comunist Pandele, îți dă să mănînci sau nu-ți dă să mănînci, îți dă să cîștigi sau nu-ți dă să cîștigi, te lasă să trăiești sau te omoară..."

Dar stăpînul bătrîn și atotputernic, dușmanul temut și invidiat de trepădușii din jur, este amenințat de moartea neiertătoare pe cînd se pregătea să facă cea mai mare afacere a vieții sale, să vîndă armatei ovăzul din toate depozitele din țară la un preț întreit, în ultima zi cînd această afacere se mai putea tranșa.

Vestea morții apropiate a lui Sotir Kefala produce un adevărat cataclism, nu pentru că orașul pierde un cetățean iubit, ci că fiecare ins care aspira să realizeze o lovitură „di granda", începînd de la gardianul Trică și sfîrșind cu preotul, farmacistul sau directorul ziarului „Strălucitorul", dorea să mijlocească afacerea cu ovăzul, beneficiind de avantajele acestor cîștiguri colosale.

Afacerea cu ovăzul tulbura astfel mințile tuturor celor dornici de parvenire, declanșînd cele mai josnice instincte și acțiuni de culise. Negustorii se iau la bătaie între ei, așa zișii intelectuali ai orașului se înjură ca la ușa cortului; ajung să se urască de moarte, se dezlănțuie atacuri de presă, se fac plastografii, rude necunoscute atacă succesiunea bătrînului bogătaș, etc.

Dar fericitul ales să rezolve afacerea cu ovăzul este Grigore, voiajorul care aspi-

rase toată viața să aibă o mașină. Totul eșuează însă lamentabil. Grigore e ucis înainte de a pleca la București de Suditu, concurentul său, rudele înebunite scotocesc buzunarele cadavrului pentru a găsi procura distrusă și ultimul tren care pleacă spre capitală, în ultima zi cînd se mai putea interveni în afacere, vestește eșecul acestei viermuieli umane.

Romanul Ochiu-dracului *nu închide astfel în paginile sale o simplă dramă sentimentală. Dramele individuale din* Ochiu-dracului *sînt grefate pe un complex social și traiectoria vieții unor eroi sugerează, în același timp, destinul unei lumi trufașe și putrede care se macină încetul cu încetul. În felul acesta mesajul romanului scris de Corneliu Leu capătă o profundă semnificație.*

Vădind un talent incontestabil, romanul Ochiu-dracului *pune în același timp în lumină lipsa de experiență a unui scriitor care nu știe încă să construiască o operă de mari dimensiuni. Nesiguranța manifestată de scriitor în ultimul capitol al romanului, referitor la rezolvarea destinului unor personaje, este evidentă. Adeseori Corneliu Leu devine ecoul eroilor săi pe care îi trece în revistă fie în prăvălia lui Dumitru Celariu, fie în farmacia lui Niculescu-Mușețel, prin comentarii directe și obositoare. Numeroase incursiuni biografice în viața personajelor, făcute în diferite etape de dezvoltare a acțiunii, diminuiază și ele forța epică a romanului prin digresiuni în care un spirit facil de șarjă ia proporții exagerate.*

Pe de altă parte, dorința de a da o intensitate maximă conflictului romanului, realizată prin elemente de comedie socială satirică, duce la rezultate exact contrarii, cum este, de pildă, cultivarea elementului spectaculos artificial în roman și trenarea rezolvării conflictului pentru a se putea aglomera cît mai multe detalii comico-satirice în finalul cărții. Dar în pofida unor deficiențe localizate, în primul rînd în compoziția cărții și în abordarea unor modalități literare improprii pentru o scriere în proză realizată după canoanele clasice, Ochiu-dracului *este mărturia unui talent literar autentic în plin proces de maturizare, de căutare a unui făgaș propriu de creație.*

Romul Munteanu

PETRE SOLOMON: „DRUM SPRE OAMENI"

Au existat de-a lungul vremurilor și mai există și astăzi unii poeți care opun cercetătorilor dornici de a le profila universul filozofic multe și variate obstacole. Adesea, concepția lor despre lume și artă se ascunde cu înverșunare în hățișul imaginilor, simbolurilor etc, refuzîndu-se formulărilor explicite; se cunosc cazuri și mai complicate, cînd unei poziții afirmate deschis îi corespunde — lăuntric și poate inconștient — alta total deosebită.

Cei care deschid volumul „Drum spre oameni", pot răsufla ușurați de la primele pagini: Petre Solomon nu îi va supune unor dificultăți asemeni celor amintite mai sus. Convingerile sale sînt proclamate cu o limpezime fără cusur. Poetul e încredințat „că altă cale nu e/ Nici pentru poezia vieții,/ Decît aceea care, către oameni suie". *El știe că* „Poeților de astăzi le e dat"/ Să cînte Omul, Munca și Iubirea". *El nu uită o clipă că* „cei mai mari poeți întotdeauna / au fost legați de viața dimprejur", *că* „În fața asupririi, niciodată / Poeții n-au tăcut, ci au dat glas/Mîniei lor, cea neînduplecată", *că — în concluzie — datoria sa este* „Să cînte tot ce-i demn de-a fi cîntat — / Iubirea, lupta, munca, viața nouă — / Și să-nfiereze tot ce-i de-nfierat". *Absolut edificator, nu-i așa? Și unde mai pui că, omițînd barele dintre versuri (pe care totuși le-am pus din scrupul filologic), forța expresivă a citatelor n-ar suferi cu nimic.*

Dar să lăsăm gluma la o parte. Prin extrasele de mai sus am încercat a exemplifica viciul fundamental al versurilor lui Petre Solomon: caracterul lor conceptual, absența fiorului emotiv. Petre Solomon prea adesea nu își supune ideile unei transfigurări poetice, nu caută a le transmite dintr-un unghi inedit, nu le

subordonează unei viziuni originale, — ci le versifică pur și simplu, agrementîndu-le ici-colo cu tropi. „De ce-i atît de greu să pui pe versuri / Această lume-a omului modern?“ *se întreabă undeva poetul. Reținem expresia „a pune pe versuri“, care pare sortită a defini cum nu se poate mai plastic acea practică simil-poetică, mai bine zis sub-poetică de care vorbeam mai sus.*

Lui Petre Solomn nu-i este străină nici cealaltă atitudine, aparent opusă: cînd nu întreprinde versificarea ideilor, el se îndeletnicește cu versificarea faptelor.

Plătește însă și aici din păcate un greu tribut anecdotismului plat. Uneori, cuprins parcă de un soi de jenă, autorul recurge la precauții inoperante. Versurile „Ucenicul și poezia“, în care sînt amintiți în apărare Coșbuc. Eminescu și Beniuc, se încheie prin strofa de bravadă neputincioasă: „Un ucenic — dar ce ucenicie! / De multe alte-aminte îmi aduc, / Dar cel mai mult, de-acest mărunt / Și, poate, nepoetic amănunt...“

Ce rămîne atunci valabil din volumul de care ne ocupăm?

După părerea noastră, merită a fi relevate acele pasaje răzlețe vădind elemente ale unei viziuni poetice proprii — încă necristalizate. Despre ce este vorba? Imaginile cele mai demne de atenție izvorăsc dintr-o viziune picturală a lumii, percepută în linii și culori — viziune care ar putea, dezvoltată cu grijă, să îngăduie crearea unor poezii lirice descriptive de bună calitate. Peste o strofă ca aceasta nu se poate trece cu indiferență: „Culorile din tuburi au ieșit / Și-acum se ceartă parcă, în tăcere. / Ca într-un gingaș fagure de miere,/ Privelîștea în ochi s-a limpezit“. *Ce imagine justă a procesului subtil de decantare optică, suprapus aceluia de primenire interioară, pe care îl declanșează culorile proaspete ale primăverii! Într-o altă poezie, răsăritului de soare i se celebrează* „Bogata revărsare de culori / Pe pînza unei bolți cît infinitul“. *„Sărbătoare la Sulina“ — deși slabă în ansamblu — debutează printr-un vers plin de sugestivitate:* „Culorile s-au îmbulzit pe chei...“ *O mai deplină valorificare a acestei viziuni — prin fina ei acordare cu emoția ce se cere exprimată — aflăm în poezia „Iarna“. Socotim că Petre Solomon ar putea obține în viitor rezultate mai fericite ca poet liric, dacă s-ar strădui să dezvolte în creația sa acest mod propriu de percepere și oglindire a realității.*

Vrednice de atenție ni se par și unele poezii atestînd talentul satiric — insuficient cultivat — al autorului. Întîlnim cîteva tipuri bine creionate („Domnul cu cățel“, „Un meloman“); „Fișa pentru Esop“, al cărei obiectiv satiric nu e totuși destul de precis, se încheie deosebit de spiritual: „Mă simt dator, deci, față de Esop / Să dau despre făptura-ți socotează. / Atîta doar am vrut. În care scop, / Închei — cum ești și tu — fără morală“.

Înainte de a termina, să ne referim și la ciclul „Din lumea celor care nu cuvîntă“. Titlul împrumutat de la Girleanu figurează în fruntea unei serii de mici poeme, în majoritatea lor ghicitori, asemeni celor populare (deși nu ni se propune efortul descifrării — titlurile arătînd de la început despre ce este vorba): „Bolta în lung eu o tai. / Limpede scriu, dar n-am grai. / Tunetul, hoț, mă citește / Și-apoi, în văzduh, se fălește.“ *(„Fulgerul“). Unele creații de acest gen devin simpatice prin turnura lor glumeață:* „Cu toate că pătrund prin orice zid, / „Sînt prețuită abia cînd sînt pierdută“ — *(„Cheia“), altele se dovedesc impregnate de un delicat lirism* („Aceste lacrimi, cine le-o fi plîns? / Pămîntul? Luna? Fragedele fire / De iarbă, lîngă inimă le-au strîns, / Văzînd în ele lacrimi de iubire“. *(„Roua“).*

Efortul de descoperire și cultivare a timbrului care îi convine, unit cu o mai mare exigență în creație și cu o severă selecție a materialului îi vor îngădui pe viitor lui Petre Solomon să dea publicității volume în care poeziile valoroase să fie scutite de vecinătatea dezagreabilă a scrierilor plate, prozaice sau lipsite de pecete originală.

Șt. Cazimir.

DIONISIE ȘINCAN: „OAMENI ȘI STÎNCI"

Un tînăr prozator înzestrat cu calități promițătoare, Dionisie Șincan, și-a propus să reînvie pe baza documentelor, a știrilor și informațiilor din presa vremii, precum și din unele mărturii ale constructorilor munca eroică a brigăzilor de tineret în anii 1948—1949 pe șantierul național Bumbești-Livezeni. Autorul reconstituie retrospectiv faptele, urmărind în linii mari transcrierea evocatoare. Șincan este în primul rînd povestitor și mai puțin reporter. Faptele nu sînt istorisite cu febrilitatea martorului care consemnează pe nerăsuflate cele văzute. Paginile cărții lui nu vor purta amprenta descrierii faptului divers, cotidian, ci se încadrează într-o perspectivă mai largă, tinzînd spre evocare.

„Era în primăvara anului 1948. Primăvară sumbră, friguroasă, învestmîntată în mantia ceților care se tîrau deasupra munților ca niște uriașe corăbii cu pînzele larg desfăcute. Și vînturile lumii suflau în pînzele acestea mînînd corăbiile, plimbîndu-le într-o goană smintită deasupra Parîngului, îngrămădindu-le în defileul Jiului ca într-un port de liniște, de calm.

Brigăzile coborau dinspre Livezeni și urcau dinspre Bumbești. Miile de oameni călcau pentru prima oară pămîntul acesta sterp, arid. Tinerii priveau munții, umerii lor duri, uriași, cu ochii uimiți"...

Deși în cartea lui Dionisie Șincan sînt consemnate fapte în aparență puțin eroice — ridicarea unui pod peste un rîu, prelungirea unei căi ferate cu încă cîteva sute de metri în inima munților, alfabetizarea unui grup de brigadieri, săparea a nu știu cîte tone de pămînt, reeducarea cîtorva tineri pînă mai deunăzi niște pierde-vară, iar acum fruntași în producție — totuși, aici găsim pagini emoționante închinate eroismului acelora care au luptat pentru construirea liniei ferate Bumbești-Livezeni.

Emoția autorului în fața acțiunilor eroilor, efuziunile sale discrete, dau paginilor cărții, o tonalitate deosebită. Sînt în „Oameni și stînci" pagini de autentică sensibilitate.

Dionisie Șincan dovedește interesante aptitudini de portretist. Dacă lucrările sale de debut, inspirate din viața tătarilor dobrogeni, în cea mai mare parte dovediseră însușiri de peisagist ale autorului, portretele brigadierilor din volumul „Oameni și stînci" arată o nouă latură a talentului său.

Dionisie Șincan în acest volum nu a reușit întru totul să creeze o acțiune dinamică, unitară, care să țină încordată atenția cititorului. Sînt în „Oameni și stînci" pagini greoaie, repetiții obositoare de cuvinte, de imagini, mai ales în prima parte a cărții. Socotim că în direcția urmăririi unei acțiuni intense, autorul trebuie să-și îndrepte atenția.

POP SIMION: „LAUDA TINEREȚII"

În „Lauda tinereții", cronică de reporter, vom găsi din belșug fapte pasionante pe care tineretul patriei noastre le-a săvîrșit în anii 1948—1949 pe șantierul de la Salva-Vișeu.

Deși la Pop Simion (la Dionisie Șincan de asemeni) nu întîlnim reportajul de mare respirație, suflul larg învăluitor pe care ar fi trebuit să-l genereze măreția faptelor descrise, găsim totuș un număr impresionant de aspecte ale eroismului acelui an, capabile să reconstituie într-o bună măsură cele întîmplate pe șantierul național Salva-Vișeu. Primul atribut al cărții lui Pop Simion este încordarea și tensiunea dramatică a relatării. Autorul „Laudei tinereții" știe cînd trebuie să lase faptele să vorbească și cînd e momentul să introducă comentariul liric. Pop Simion — și pentru un reporter asta este o calitate esențială — știe cînd trebuie să se apropie sau să se depărteze de obiectiv.

Brigadierii lui Pop Simion sînt în general feciori de țărani, conștienți că au de îndeplinit o sarcină de onoare: construirea liniei ferate Salva-Vișeu. Cinstiți, mîndri, ei au o judecată limpede, sufletul lor necunoscînd mari complicații. Chipuri ca Pavel Moț, Vereș Ludovic, Vasalie Gheorghe Bouar, sau ca ale lipovenilor Achim Petukov și Rîba Iermolai, rămîn în mintea cititorului tocmai prin puritatea și vigoarea trăsăturilor lor morale. Pentru fiecare din ei reporterul întocmește o fișă biografică. Șantierele naționale nu au numai un rol constructor ci și unul politic de aceeași importanță. Aici cresc cadre de tineri în spiritul moralei proletare, se clarifică muncitori, învață oamenii pentru prima oară buchiile, înțeleg ce înseamnă puterea clasei muncitoare. Tînărul prozator s-a priceput să surprindă în tot firescul lor aceste realități ale zilelor noastre.

Deși Pop Simion manifestă preferință pentru peisagistică, credem că în această direcție reușește cel mai puțin. Descrierile sale sînt prea abstracte, elementul plastic fiind deajuns de sărac și întrebuințat fără valoare de sugestie. Nu putem încheia aceste rînduri fără a releva dragostea cu care se apropie scriitorul de versul popular, integrat pe alocuri cu discernămînt în text.

C. Armașu

POEȚI GERMANI DIN R. P. R.

Antologia poeților germani din R.P.R. reprezintă o unitate în diversitate, reunind stiluri și temperamente deosebite, înflorind dintr-o experiență asemănătoare și o concepție de viață comună. De la delicata Lotte Berg la sobrul Alfred Kittner și talentatul mînuitor al epicului Franz Liebhardt, peisajul poeziei germane din R.P.R., chiar dacă nu-și epuizează toate nuanțele coloristice capătă o cuprindere vastă și un contur definit. Atacînd temele majore ale evului nostru: construcția socialistă, pacea, dragostea de patrie și lupta pentru libertate, unele poeme surprind semnificația profundă a elementelor vieții cotidiene, a obiectelor mărunte. Surghiunitului din „Cîntec de mulțumire al Surghiunitului" de Alfred Kittner, acele lucruri mici, familiare, nebăgate în seamă — sticla, covorul, cheia — îi apar înconjurate de un nou farmec, legîndu-l, umile și trainice, în timpul îndelungat al osîndei, de marea frumusețe a vieții:

Vouă lucruri nebăgate în seamă
Mulțumim; cu voi nu mai mi-e teamă.
Voi sînteți, așa e rostul firii,
Dragi tovarăși simpli ai omenirii.

Pentru Lotte Berg patria este întruchipată de poteca cunoscută, de căsuța din cartier, de mireasma cozonacilor, de fetița cu cîrlionți blonzi devenită astăzi brigadieră. Dar acest ton de cele mai multe ori cald, intim, nu este însă cel general al poeziilor. Mai frecvente sînt solemnitatea patetismul. Tot Lotte Berg în „Nopți de august" reia tradiționala figură a drumețului, acel Wanderer care, în folklorul și poezia clasică germană filozofează cu nostalgie asupra vieții. Dar, scuturînd în noaptea înstelată a augustului contemporan tristețile trecutului, vechiul nomad regăsește siguranța și forța în legătura temeinică cu realitatea, cu pămîntul iubit:

Tu te-ai oprit din drum,
Iar fruntea ta, cu brazdele adînci,
Incet ai rezemat-o de țărînă
Și inima pămîntului bătea.

Îmbinînd vibranta emoție cu simplitatea firească a relatării, A. M. Sperber în poezia: „Să poată-n tihnă ori ce om dormi", creiază o imagine impresionantă a ideii luptei pentru pace; poetul veghează somnul lin sau agitat al oamenilor, somnul care îi deosebește și îi apropie atît de mult unul de celălalt, surprinzîndu-i în acea clipă de nemărginită destindere și lipsă de apărare pe care trebuie s-o ocrotim cu orice preț:

In tot ce spune și în tot ce face
Nu-i ori ce om la fel. Dar tot se strîng

Ca să respire liniștit, în pace,
Să afle vraja somnului adînc.
In pieptul meu o flacără se zbate
Cînd gîndurile-n jurul lor le-adun
Cum oare pot de somn să aibă parte
Cînd lumea e pîndită de furtuni?

Dar nu întotdeauna, de-a lungul culegerii, calea către avîntul sau gravitatea lirică conduce la asemenea realizări. Mai des ea se pierde în noianul generalităților, care sînt neîndoielnic mărturii ale unei simțiri sincere, dar insuficient de convingătoare sub raportul emoției artistice.

Creațiile mai originale știu să lege noua tematică de motivele vechi ale baladelor și poeziilor populare. Interesant este ciclul lui Frantz Liebhardt intitulat „Au fost doi flăcăi șvabi". Odiseia celor doi flăcăi, care aruncați fără voie dintr-o tranșeie în alta, se sting într-un tîrziu departe de țară, reface prin tragicul lor destin personal soarta unei națiuni angajate într-un joc crud de cîțiva profitori. Semnul runic cusut de mamele înspăimîntate, în chip de talisman, pe cămășile celor care plecau să moară, nu i-a putut salva; însă pe micul Hans, născut într-o nouă eră, era libertății cucerită prin lupta oamenilor, nu-l va mai putea atinge niciodată aripa mohorîtă a cataclismelor mondiale. Versurile cresc în ritmul vechiului cîntec german al marșurilor obositoare de campanie:

Spre zările lumii, deschise,
Doi șvabi, doi flăcăi, au plecat
Și-n oastea ei, moartea-i tocmise
Pe-o noapte cu cer înstelat.

Poetica misterioasă a castelului medieval lîngă care se înalță proaspătă uzina, grația dansului străbun înviat de gesturile vioaie ale tinerilor, dovedesc dezvoltarea noului pe solidul fundament al tradițiilor progresiste și păstrează o amprentă specifică a culorii locale. Ideia este subliniată în poezia „Concurs cultural" de Franz Johannes Bulhardt.

In muncă și în joc, ori și cine,
Strămoșii să-i vadă în voi.
Cinstiți-i precum se cuvine,
Prin fapte mărețe și noi.

Cu toate acestea parcă se simte o oarecare timiditate la majoritatea poeților acestui volum în urmărirea imaginilor mai cutezătoare, a simbolurilor, ceea ce răpește din posibilitatea de sugestie a poemelor și le dă, cu toată noutatea și complexitatea problematicii, o haină cîteodată banală.

Păstrînd în majoritatea cazurilor o atitudine serioasă, severă sau înflăcărată în fața vieții, rareori intervin în antologie satira sau pur și simplu note de ironie și umor. De aceea surprinzător de alertă și demonstrativă este „Adresa falsă" de A. M. Sperber, în care, pe străvechea legendă fantastică a călătoriei în iad, se brodează o savuroasă anecdotă. Diavolul aflînd caznele îndurate de bietul negru din S.U.A. în existența sa cotidiană, îi spune profund scîrbit, trecîndu-i cu vederea păcatele:

Pe gînduri cade dracul, sloboade-apoi cuvînt:
— „Tu-n iad ai fost de mult, chiar pe pămînt.
N-ai nici un rost pe-aicea să mai stai.
Cărăbănește-te și du-te-n rai!

Orientată în special spre problemele importante ale contemporaneității, opera poeților germani din R.P.R. suscită interesul cititorilor care caută și descoperă în ea răspunsul plin de sensibilitate al artei la probleme comune tuturor cetățenilor din țara noastră.

In privința traducerii considerăm cît se poate de util și cu rezultat vădit în această carte ca un poet să fie tălmăcit de către un singur traducător, cel care este mai deprins cu stilul autorului respectiv. Altminteri, dificultatea de a urmări drumul creației scriitorului ajunge de netrecut. Cu rare excepții, ne aflăm aproape în situația de a nu ști sigur dacă făcînd o comparație între poemele Lottei Berg de pildă, observăm etapele creșterii ei artistice, sau deosebirea dintre talentul lui Virgil Teodorescu și cel al lui H. Grămescu.

Sanda Radian

REVISTA REVISTELOR

Din Țară

„GAZETA LITERARĂ", martie 1957

— PE TEME DE ACTUALITATE —

„Gazeta literară" acordă un spațiu destul de întins unor articole care țintesc să aducă în atenția scriitorilor probleme de actualitate, sugestii privitoare la realismul socialist și în genere la orientarea literaturii. Ca mai totdeauna, tinerii sînt îndemnați să scrie materiale de acest fel, foarte necesare la noi, într-o vreme cînd nivelul dezbaterilor literare din presă e încă scăzut. Critici cu autoritate se mențin într-o comodă rezervă, cu totul păgubitoare pentru literatură.

Cîteva sugestii aduse de tinerii critici sînt interesante, meritînd să fie obiectul unei discuții mai ample decît ne-o îngăduie cadrul și rostul rubricii noastre.

Pentru A. Băleanu realismul socialist este o problemă de orientare generală a scriitorului și nu o metodă de oglindire a vieții, este „o Renaștere, un nou umanism care pătrunde în toți porii culturii contemporane, revoluționează arta în ansamblul ei". Accentul e pus pe caracterul de „proces", de „mișcare de idei" al noii perioade din istoria literaturii.

O remarcă de bun simț face A. Băleanu cînd spune că realismul socialist trebuie raportat la sensul general al dezvoltării unei literaturi, la tendința caracteristică în ansamblul operei unui scriitor și nu trebuie transformat într-un criteriu de judecare și analiză a fiecărei poezii ori schițe luate în parte. Pledînd pentru o nouă literatură, ar fi într-adevăr cu totul deplasat să căutăm miezul realist-socialist al fiecărui pastel, al fiecărei poezii de dragoste. Distincția propusă de A. Băleanu cu privire la caracterul de generalitate al realismului socialist este reluată în fond și în articolul lui D. Solomon „Discuții pentru un dicționar curent" care conține de asemeni cîteva sugestii apte să suscite întrebări, așa dar sugestii interesante. Pentru autorul acestui articol, nu numai realismul socialist, dar realismul însuși este definit ca o problemă de „atitudine în fața vieții". Se vorbește constant, ca de un lucru de la sine înțeles, de o „atitudine realistă" a scriitorului, fiind citată o frază dintr-un articol de Petru Dumitriu, căreia tînărul critic îi descoperă cea mai deplină justificare. Evident, termenul de „atitudine realistă" este un termen ocazional, de folosit într-un articol, cu același înțeles pe care îl are formularea: „cutare este un realist" (adică știe să se descurce în viață). Realismul în înțelesul său estetic este cu totul altceva. N-am găsit o îndreptățire nici disprețului manifestat de autor față de „cele mai moderne descoperiri în domeniul „limbajului poetic", cu mențiunea că acestea „aparțin unor limfatice și efemere „isme" lipsite de ori ce autoritate artistică". Ținînd seama de faptul că poezia este în ultimă instanță o chestiune de „limbaj poetic", ar însemna să respingem tot ce a produs mai însemnat

poezia epocii moderne. Dacă luăm termenul de „limbaj poetic" în accepțiunea limitată a cuvîntului, disprețul e cu atît mai puțin îndreptățit. Chiar acei care s-au declarat împotriva „modernismului" refuzînd să creadă că sufletul omenesc s-a schimbat radical în numai două-trei decenii, nu s-au gîndit niciodată să conteste valoarea noilor descoperiri în materie de „limbaj poetic". Este cazul poetului Al. Philippide a cărui profesie de credință antimodernistă se poate urmări într-un articol publicat acum vreo treizeci de ani în revista „Viața Romînească" (Articolul era intitulat „Modernism" și se poate ceti și astăzi cu mare folos).

Adevărată este observația că toate școlile literare din trecut, chiar cînd erau produsul unei stări de spirit antidogmatice împotriva tuturor canoanelor și îngrădirilor în creație, au formulat cu timpul reguli, sancționînd pe acei care se îndepărtau de programul curentului respectiv. E citat G. Călinescu care în introducere la „Impresii asupra literaturii spaniole" arată că pînă și romanticii au recurs la reguli. O particularitate a realismului socialist ar fi atunci să elibereze literatura de reguli și dogme, de ori ce fel de îngrădiri, descătușînd toate forțele creatoare. Realismul socialist — se spune mai departe, — se eliberează de dogmatism, prin eforturile tuturor scriitorilor și oamenilor de artă care s-au angajat pe acest drum, sprijinind tendințele avansate ale societății.

Articolul „Realismul socialist și unele întrebări ale vremii noastre" (A. Băleanu) și „Discuții pentru un dicționar curent" (D. Solomon) merită, în ansamblu o apreciere favorabilă, spre deosebire de cele semnate de M. Dragu și H. Zalis („Ritmul epocii și originalitatea scriitorului", „Realismul-socialist și individualitatea eroului pozitiv"). Cel dintîi e de ajuns de confuz (afirmă de exemplu că operelor literare de astăzi trebuie să le fie propriu un „tempo alert"), iar cel de al doilea spune banalități cu un aer solemn. Asemenea articole sînt mult prea abstracte (nu în înțelesul bun) plutind în generalități și speculații (cîteodată interesante) fără să nimerească fondul esențial și concret al temei luate în dezbatere. A. Băleanu chiar declară în articolul de care a mai fost vorba că ori ce încercare de a defini „mai concret" realismul socialist duce inevitabil în prăpastia dogmatismului. *Cînd spunem că articolele se mențin la nivelul abstracțiunilor n-avem — bine înțeles — în vedere lipsa „exemplelor". Formal, analizele copioase care însoțesc biata „teză" promovată pot da iluzia dezbaterii concrete, fără să rămînem mai puțin cu sentimentul că lipsește o pătrundere substanțială a fenomenului studiat. Și dimpotrivă, un articol care nu citează nume de scriitori, de eroi, scene, dialoguri, în care, așa dar, nimic nu e concret din punctul de vedere formal, ne poate da senzația „Concretului" maxim. „Teza" pe care o susține cu multă gravitate H. Zalis, este următoarea: „Se știe că în viață nu toți oamenii gîndesc și simt la fel..." Gîndindu-se că a fost prea abstract, H. Zalis vine în ajutorul cititorilor mai puțin învățați cu subtilitățile, invocînd o serie de „exemple" (din literatură). Teza „complexității" sufletului omenesc, se cere imperios ilustrată, și exemplificată în chipul cel mai fericit prin... Nicoară Potcoavă. (Acesta „este în mod cert un conducător ferm de oști, dar în sufletul său își face loc și gingășia iubirii... etc.") Teza dogmatică este dovedită pe viu prin citarea mult prea convingătoare a numelui lui... Kafka, precizîndu-se că această primejdioasă teză „se manifestă deghizat". Iată deci indicate originile ascunse ale dogmatismului.*

De altfel însăși abordarea temelor de tratat dovedește cîteodată o anume artificialitate. Intr-adevăr, ce înțeles practic are o temă ca aceasta: „Realismul socialist și individualitatea eroului?" Se dovedește că eroul trebuie să fie complex, dar nici atît de complex încît să fie sancționat pentru aderența sa la teza dogmatică a „complicării caracterologice"; să trăiască în mediul său de muncă, dar să dovedească și anumite gingășii în familie; să fie logic, dar să nu cadă în rigiditate, etc. In fond, ceea ce e adevărat în aceste locuri comune nu e într-o legătură esențială cu problema

realismului socialist, cu specificitatea noii literaturi, cu spiritul contemporaneității, etc. Incît pomenirea realismului socialist în chiar titlul articolului e o simplă formalitate, o formulă de politețe.

P. S. N. Buicliu se declară nemulțumit de activitatea a doi critici muzicali: G. Bălan și Mihai Rădulescu — care, se pare că exprimaseră anume rezerve față de lucrările acestui compozitor. E vorba așa dar de oarecari nemulțumiri și revendicări cu caracter strict personal. In raport cu această stare de lucruri, titlurile date de N. Buicliu articolelor publicate în „Gazeta literară" — „Pentru o justă critică muzicală" și „Mai multă principialitate și competență în critica muzicală" — capătă împotriva intențiilor autorului o notă de humor.

V. R.

„CONTEMPORANUL", martie 1957

În continuu progres față de anii anteriori, „Contemporanul", se dovedește a fi un săptămînal de interes foarte larg nu numai prin varietatea problemelor abordate, dar și prin promptitudinea cu care revista reflectă fluxul mișcării cultural-artistice din țară ca și din străinătate. Meritul pentru seriozitatea și substanțialitatea celor mai multe dintre articolele apărute în paginile revistei revine colaboratorilor, dar un merit cel puțin egal are și redacția care a știut să atragă în jurul său și să-și asigure aportul unor condeie competente. De altminteri, este suficient să urmărim ultima pagină a „Contemporanului", rezervată străinătății, pentru a înțelege că un excelent spirit gazetăresc animă activitatea acestei redacții.

Numerele din martie ale „Contemporanului" au beneficiat de publicarea unor materiale de o deosebită importanță ideologică, cum au fost textul integral al cuvîntării lui D. T. Șepilov la Congresul unional al artiștilor plastici sovietici, și de asemeni textul integral al articolului recent din Kommunist „Partidul și problemele dezvoltării literaturii și artei sovietice". Ambele texte reprezintă un stimulent pentru dezbateri vii, creatoare, apte să asigure noi succese în lupta pentru lichidarea dogmatismului și a tendințelor revizioniste din teoria și practica literar-artistică actuală.

Prin cronica teatrală susținută de acad. Tudor Vianu, cronica cinematografică trecută recent în sarcina unui vechi cunoscător al acestei arte, D. I. Suchianu, prin cronica plastică semnată de I. Frunzetti, ca și prin cronica muzicală încă fără un titular permanent, revista se menține în miezul vieții artistice, apreciind fără întîrziere și de la un nivel de exigență totdeauna justificată cele mai reprezentative fapte de artă. După o întrerupere de cîteva săptămîni, cronicarul literar Radu Popescu și-a reluat activitatea dîndu-ne în trei foiletoane succesive o interpretare personală, aproape completă, a problemelor puse de romanul „Eroica" al lui Laurențiu Fulga. După întinsa expunere tematico-ideologică făcută în „Gazeta literară" de N. Moraru asupra aceleiași cărți, se simțea nevoia unei aprecieri concludente întreprinsă cu mijloacele specifice ale criticului literar și această apreciere ne-a oferit-o Radu Popescu, deși i-am putea imputa că a înfățișat oarecum disparat analiza lipsurilor și meritelor romanului, lipsindu-ne de o concluzie globală mai limpede.

Prezența în actualitate a revistei s-a făcut remarcată și prin discuțiile adăpostite în paginile sale. Am putut urmări în acest cadru intervențiile de un maxim interes ale maestrului Camil Petrescu, exemplu de vervă polemică ca și de argumentare solidă, stringentă a propriului punct de vedere.

In același interval, „Contemporanul" a marcat că revista n-a improvizat pe această temă, și că a publicat intervenții care

închinat numeroase articole aniversării răscoalelor țărănești din 1907. Este de reau adus fiecare contribuții prețioase la cunoașterea evenimentului. Seria de articole „Scriitorii și 1907" datorite lui Ion Roman, întemeiate pe o informație atentă, au constituit un examen revelator — iar comunicările academicienilor Traian Săvulescu și Mihai Ralea elucidează aspecte esențiale pentru înțelegerea acelui moment istoric.

Nu putem încheia această succintă prezentare fără a remarca frumoasa ținută grafică sub care se înfățișează „Contemporanul". Punerea în pagină a acestor numere s-a făcut fără reproș, contribuind mult la nota de atractivitate și vioiciune prin care revista în ansamblul său invită la lectură.

Ș. R.

POEZIA DIN „IAȘUL LITERAR" nr. 2|957

Poezia din acest număr al revistei ieșene este mai ales comemorativă. Majoritatea materialului din acest număr este închinat aniversării a 50 de ani de la răscoalele țărănești. Astfel N. Țatomir publică o suită de distihuri despre 1907. Poetul izbutește adesea, ca printr-o formulare lapidară și aspră, încărcată de sensuri, asemeni proverbelor, să sugereze atmosfera apăsătoare ori panica stăpînilor înspăimîntați. Citățm dintre cele mai reușite distihuri: „Jalba" („Cum vin și-n pîlcuri dese trec pe cîmpia albă/ Par litere și rînduri ce se așternpe-o jalbă..."). „Căciula", („O ce n-ar da coconul ca sluga lui, credula,/ Lăsînd din pumni toporul, să-nvîrtă-n pumni căciula") apoi „Gîrbaciul", „Foc la curte", „Judecata", „Ascunzișul", „Ziarele", „Represiunea". Mai puțin izbutite apar caracterizările bazate nu atît pe sugerare, cît pe invectivă. De pildă „Prefectul" e „satrap al țărănimii și rudă cu mai marii", și „cameleon" — ce-și pune „sumanul și ițarii". Parlamentul e compus din „șacali" care „urlă-n sală, punîndu-și fiecare/ Cînd liberale ciocuri, cînd bărbi conservatoare"; nechilul e „jumătate vulpe iar lup — o jumătate"; jandarmul „dulău" iar vodă „paing" și „hienă", etc.

Andi Andrieș e prezent în acest număr prin „Jalba către prefect" și „Arde conacul".

Pe lîngă versuri frumoase care reușesc să dea impresia dezolantă a mizeriei țărănești în preajma lui 1907:

Primăvara bate-n ușă... Jilavi mugurii tresar.
Numai plugul ca în raclă ruginește în hambar.
Stau nevestele în cuhne, priveghind ceaunul gol,
Cîinii urlă-n miez de noapte către-al lunii rotocol...,

poezia Jalba către prefect *păcătuește prin exprimări confuze: „Pentru noi pămîntul n-are nici o taină-n adăpost (?)... „Dați-ne pămînt de lucru (?) ca să nu murim de foame" sau versuri plate de genul:*

El ne dăruiește pîinea, și-l cinstim ca-i bun și sfînt",...

ori: „Să-l păstrăm cum se cuvine, ca pe-o uriașă glastră" (e vorba despre pămînt), ...„Să-l cinstim ca pe-un părinte tare darnic, bun și sfînt.../ Domnule prefect, deaceea noi țăranii vrem pămînt", etc.

Arde conacul *e un pastel nocturn străjuit de umbra imensă a unui „om cu cușma neagră și pumnul strîns pe furcă".*

Poemul lui Horia Zilieru Țăranii și partidul, *exceptînd partea întîia, care e clară și sugestivă, suferă pe alocuri de incoherență și obscuritate:*

„Și-n valea ca o cîrjă de sihastru/ Tăind în pătrățele (?) ceru-albastru/ Citeau în zorii robilor un drum/ Ce-l pipăiau cu degete de fum/ În doina sacră un alin/ Cum torni pe rană vin pelin/ Și-n stelele cu veninosul foc/ Tropotul greu de soroc (?)",

sau: „Ecoul despică in suflet un vad/ Cu raze şi-aromă de brad/ — Ioane, ta plin călimarul şi tocul,/ Prin slove să dai cu ghiocul; (?)/ Vremea, ca pe iapa ta sură,/ Apuc-o de nară, de gură,/ S-o-nhami la suiş,/ Tîrîş şi-n pieziş...“

Greoaie, tocmai pentru că autorul face risipă de aur, argint, azur şi poleială (visul e înlănţuit în „cerc de aur“, zăpada-i „ca un nou azur“, primăverile „de-argint“ „pulberea oceanului „sclipind a soare-apune“ (?!) omul are în păr „poleială de lumină“ bolta-i „azurie“, etc) rămîn versurile lui Florin Mihai Petrescu („Sculptorul“, „Acestea-s ale mele“). Mai izbutită apare poezia „Iarnă“ fiindcă ideea e mai puţin înnăbuşită de podoabele care-i plac atît poetului. Mai semnează versuri Nicolae Tăutu. (Geneză, *din ciclul „Itinerar liric: George Enescu“). Remarcăm de asemeni „Spovedania unui derbedeu“ de Serghei Esenin, într-o frumoasă traducere a poetului George Lesnea.*

A. G.

„REVISTA DE FOLCLOR“ nr. 1–2/1957

În viaţa culturală a unui popor cu o veche şi frumoasă tradiţie folcloristică, o revistă de specialitate caracterizată printr-o înaltă ţinută ştiinţifică era firesc să fie aşteptată cu nerăbdare. De aceea apariţia unei atari publicaţii satisfăcînd o dorinţă unanimă a iubitorilor de frumos, consfinţeşte totodată intensa activitate a specialiştilor noştri în domeniul artei populare. Ceea ce asigură în primul rînd valoarea acestei reviste este concepţia ştiinţifică ce stă la baza studiilor publicate, înţelegerea folclorului în specificitatea lui, atenţia acordată sincretismului creaţiei populare. Această concepţie dă de fapt şi profilul revistei. Dacă în trecut existau reviste de folclor, editate cu jertfele uimitoare a unor jeloşi folclorişti, ele erau închinate aproape în exclusivitate numai folclorului literar sau cu aceeaşi exclusivitate numai folclorului muzical, acordîndu-se destul de rare ori atenţie coregrafiei. Noua revistă de folclor ţinînd seama de sincretismul artei populare îşi deschide paginile unor studii serios documentate, menite să explice creaţia populară în toată complexitatea ei. Întîlnim ample şi bogate studii de orientare, cum este acela al cunoscutului cercetător Mihai Pop: „Problemele şi perspectivele folcloristicii noastre“, în care pe baza unei analize minuţioase se desluşesc direcţiile principale din ultimii cincizeci de ani şi se indică perspectivele de dezvoltare ale folclorului romînesc.

Interes deosebit prezintă şi studiile: „Cîteva consideraţiuni asupra ritmului şi notaţiei melodiilor de joc romîneşti“ de Pascal Bentoiu, „Cercetarea prozei populare epice“ de Ovidiu Bîrlea. „Despre factorii care înlesnesc evoluţia muzicii populare“, de Gh. Ciobanu, „Despre notarea dansului popular romînesc“ de Vera Proca.

Revista publică de asemenea materiale privitoare la „Cîntece şi jocuri de nuntă din ţinutul pădurenilor“ de Mariana Rodan-Kahane şi „Folclorul coregrafic din Sibiel“ de Em. Balaci şi A. Bucşan. O serie de studii sînt consacrate istoriei folclorului şi a folcloristicii; menţionăm articolele: I. Muşlea: „Samuil Micu-Clain şi folclorul“; J. Byck: „Dr. M. Gaster-folclorist“; Tiberiu Alexandru: „Bela Bartok şi folclorul romînesc“; Ilarion Cocişiu: „Un străin (anonim) despre muzica romînească de la începutul secolului al XX-lea“; Adrian Tochi: „Istorie şi folclor“.

Revista oferă bogate informaţii privitoare la activitatea folcloriştilor din întreaga lume despre diversele conferinţe de folclor despre reviste şi publicaţii de specialitate din străinătate. Un material de o excepţională utilitate conţine revista prin publicarea „Bibliografiei folclorului romînesc pe anii 1944—1950“ de Ion Muşlea.

Sperăm că vom întîlni în numerele viitoare studii închinate valorii literare a folclorului precum şi studii de estetică, referitoare la arta noastră populară. Sînt pro-

bleme de importanță generală la dezlegarea cărora folcloriștii se cade să participe alături de alți iubitori de artă populară dintre care nu pot lipsi istoricii și criticii literari.

I. B.

De peste hotare

„Inostrannaia Literatura", 1957, februarie, nr. 2

Sub titlul „Insemnări despre romanul contemporan cehoslovac", I. Bernștein publică un substanțial articol de analiză a operelor în proză apărute în republica vecină. Pentru cetitorul romîn, acest articol e de un actual interes, fiindcă în el se analizează fenomene similare ce se petrec și în literatura noastră.

De la început autorul se declară în dezacord cu acei literați care explică schematismul unor romane actuale, ca urmare a folosirii de procedee naturaliste, deoarece în Cehoslovacia de astăzi au fost lichidate vechile contradicții dintre om și mediu, specifice capitalismului, care de fapt generează naturalismul. Deci, autorul atribuie noțiunii de naturalism un strict conținut istoric, iar slăbiciunile prozei cehoslovace le explică prin alte pricini. Dar aceste pricini nu rezidă nici în faptul că „munca în genere nu poate constitui o temă pentru literatura beletristică și că tocmai aici se formează terenul favorabil pentru schematism", *cum susțin alții. Dimpotrivă* „practica romanului cehoslovac a arătat că destinul uzinei, șantierului, a gospodăriei colective la sate poate constitui resortul unei acțiuni epice" *(De ex. „Fără șef" de Svatopluk, „Cu pasul întins" de Otcenașek etc.). Sînt însă romane, în care scriitorii, dorind să înfățișeze rolul maselor populare, cu alte cuvinte să creeze „un erou colectiv", nu reușesc decît să prezinte* „o mulțime de personaje, ce apar pe neașteptate ca din neant, înzestrați cu cele mai sărace trăsături, deosebindu-se unul de altul doar prin vîrsta și uzina la care lucrează".

Explicația stă în neputința autorilor acestor romane de a se ridica prin generalizare peste faptul brut, însă în aceasta, accentuiază autorul „nu există nimic comun cu simpla fotografiere a faptelor de către minusculii epigoni ai lui Zola din literaturile statelor capitaliste". *O altă explicație stă și în faptul că* „sub influența criticii dogmatice mulți scriitori și-au propus o sarcină irealizabilă, să oglindească în fiecare operă toate laturile realității, pînă la detaliu".

Explicația reală ar sta în nerespectarea specificului artei, și stergerea oricărei granițe între roman și reportaj, între roman și articolul politic. Aici și-a exercitat influența nefastă considerarea tipicului ca o categorie exlusiv politică și are dreptate criticul slovac Ian Rosner că „dintr-o exigență a artei realiste, îndreptată contra naturalismului, a rezultat o cerință îndreptată în esență contra realismului". *Cît privește afirmația aceluiaș critic că* „pricina sărăciei acțiunii în roman stă în identificarea dinamicii subiectului cu dinamica dezvoltării sociale" — *aceasta este adevărată numai în parte. Cele mai bune opere epice ale scriitorilor cehoslovaci n-o confirmă. De pildă Puimanova sparge canoanele romanelor vechi de familie și pune în centrul celei de a doua părți a trilogiei sale, un eveniment istoric — procesul de*

la Leipzig. Aici, faptele mari ale istoriei folosesc pentru dezvăluirea caracterelor personajelor — iar trilogia Puimanovei exprimă una din tendințele cele mai de seamă ale romanului contemporan — năzuința către marea sinteză epică. „Altă treabă, cînd autori puțin talentați, sau puțin experimentați, de multe ori sub influența concepțiilor dogmatice despre realismul socialist, leagă în mod artificial acțiunea romanelor cu evenimentele sociale". *Astfel în romanul ceh s-a încetățenit și un șablon: expoziția coincide cu luna mai 1945, iar deznodămîntul cu februarie 1948.*

Articolul subliniază deasemeni că critica cehoslovacă se preocupă intens de conflictul romanului. Lipsurile care se vădesc în acest sector își au originea în idilism, într-o perspectivă prea optimistă. Aici autorul citează cuvinte extrem de semnificative dintr-un raport a lui Ian Drda, la cel de al doilea congres al scriitorilor: „Frica de a produce pagube partidului în construirea socialismului prin arătarea lipsurilor reale, ne-a adus la aceea că am ajuns să folosim mijloace cu totul false și necomuniste, situîndu-ne pe panta preaslăvirii".

După ce analizează racilele provocate de idilism în cîteva opere, autorul trece la problema înfățișării personajului în roman. Aici critică împărțirea mecanică în personaje pozitive și negative, și aduce în sprijinul afirmațiilor sale, cuvintele lui V. Minaci, care de asemenea au fost rostite la congres: „Sub presiunea adevărurilor generale despre lupta de clasă noi am înzestrat pe eroii noștri cu destine care nu ne emoționau pe noi înșine, era vorba mai de grabă de rezolvarea unei ecuații politice mai mult sau mai puțin interesante, decît despre destinul individual al omului". *Autorul face o analiză amănunțită a eroilor din romanul lui Otcenașek „Cetățeanul Brich", adevărate biruințe literare sub raportul adîncimii psihologice, pentru ca, în continuare, să arăte încă două direcții în care s-a exercitat dogmatismul. Prezentarea conducătorului de partid ca „erou ideal" este rezultatul direct al cultului personalității. Pe de altă parte* „Literații afirmă că în romanul ceh și slovac au fost lăsate pe planul secund astfel de metode de caracterizare ca monologul interior, redarea directă a gîndurilor eroului, analiza motivelor care-l împing la acțiune". *Toate aceste mijloace critica dogmatică le cataloga drept* „psihologizare bolnăvicioasă".

Literatura sovietică a exercitat și exercită o influență mare și binefăcătoare asupra romanului cehoslovac, însă autorul nu trece sub tăcere faptul că „asupra literaturii cehoslovace și-a exercitat o influență păgubitoare atitudinea necritică față de operele slabe și schematice ale literaturii sovietice".

Concluziile acestui articol judicios și plin de învățăminte, nu numai pentru vecinii noștri cehoslovaci, sînt concepute într-un spirit care îndeamnă la activitate creatoare: „Sprijinindu-se pe bogata lor tradiție națională, pe cele mai bune cuceriri ale literaturii universale, folosind experiența literaturii sovietice, scriitorii Cehoslovaciei caută căi noi de creare a unor opere cu adevărat artistice".

V. N.

„LA LITTERATURE SOVIÉTIQUE" nr. 2/957

Străbat, din paginile Nr-ului 2 al revistei avîntul, preocuparea pentru nou care caracterizează cultura sovietică de azi.

Fie că citim excelenta nuvelă a lui Vladimir Tendriakov, „Zdruncinături" sau relatarea discuțiilor în jurul problemelor dramaturgiei; cronicile axate în stricta actualitate sau impresiile lui Johanson de la Biennala din Veneția, ideea centrală care transpare din fiecare material publicat este că artistul — romancier, dramaturg, pictor, muzician — are dreptul, trebuie să încerce *și să experimenteze orice formă care duce — firește, pe drumul realismului so-*

rialist — la victoria deplină a artei în slujba omului și a adevărului vieții.

Sinceritatea, dragostea pentru om, realismul lui Tendriakov sînt cunoscute unora din cititorii țării noastre. Nuvela apărută în „Littérature Soviétique" pornește de la următoarea idee: în societatea sovietică, — victorioasă pe atîtea planuri — mai există racile care frînează uneori drumul spre progres. A le tăgădui sau a le camufla sub o pulbere înșelătoare de aur, este mai dăunător decît a le scoate la iveală. Un accident nenorocit pe un drum anevoios de țară, și un om e grav rănit. Trebuie transportat de urgență la clinica cea mai apropiată. I se cere directorului unui S.M.T. un tractor, care ar ușura transportul rănitului, evitînd hurducăturile din drum. Birocrat timorat, sclav al hîrțoagelor și al regulamentelor rigide, acesta refuză să-l dea. Sfîrșitul e tragic. Omul moare. Cu asta se și termină nuvela.

Dacă ar fi fost tributarul unei literaturi fals romantice, Tendriakov ar fi putut-o încheia altfel: micul grup de salvatori ar fi doborît obstacolul și rănitul ar fi fost salvat. Ceea ce urmărește însă autorul e altceva. Nuvela „Zdruncinături" trebuie să zguduie conștiințele oamenilor cu vederi înguste, să trezească combativitatea celor-lalți. Și reușește. Din această dramatică întîmplare ne dăm seama că oamenii vor ieși călîți în fața dificultăților vieții și hotărîți să le zdrobească. Numai în felul acesta se vor dovedi utili societății. Tendriakov este unul din exponenții cei mai interesanți ai tinerei generații de scriitori sovietici, hotărîți să curme cu idilismul care a frînat creația realist socialistă.

Pentru finețea descrierilor de natură și pentru sensibilitatea poetică deosebită, să menționăm, în partea beletristică a revistei, povestirea „Răzbunare" de Alexandr Peregudov și poezia „Fetița urîtă" de Nicolai Zabolotki.

Valoroasă este și contribuția a doi colaboratori mai puțin cunoscuți ca scriitori. Îi numim: medicul Lydia Bogdanovici și pictorul Leonida Volynski, cunoscut în U.R.S.S. ca scriitor abia din anul 1950.

In „Însemnările unui psihiatru", Lydia Bogdanovici împărtășește cititorilor cîteva din experiențele sale de medic psihiatru. Sondînd în sufletele bolnavilor cauzele ascunse, uneori neperceptibile ale nevrozelor, concluzia medicului este că reeducarea psihică se poate face numai prin trezirea conștiinței utilității lor în societate și implicit prin munca ce-i va reda aceleiași societăți.

Reportajul lui Leonida Volynski „Galeria din Drezda" ne arată cum au fost descoperite — putem spune chiar deshumate — în anul 1945, comorile de artă ascunse de hitleriști înaintea dezastrului final. Reportajul, pe cît de pasionant la lectură, este pe atît de instructiv pentru o bună înțelegere a mesajului operei picturale. Volynski a știut să redea toată dragostea sa pentru tezaurul artistic, ale cărui frumuseți ar fi rămas poate îngropate pentru totdeauna, dacă un grup de bravi ostași sovietici nu le-ar fi scos la lumina zilei. După cum se știe, tablourile salvate au fost restituite, Republicii Democrate Germane.

Juri Alianski publică cîteva note interesante despre teatrul din Tuva, situat într-o regiune muntoasă, la sud-est de Moscova, cale de cinci zile cu trenul. Pînă acum douăzeci de ani, lipsit de o literatură dramatică originală, teatrul din Tuva și-a creat în zilele puterii populare nu numai un repertoriu propriu, dar a izbutit să și reprezinte piese din repertoriul clasic universal. Ca o confirmare a universalității artei, vine știrea că autorul clasic cu care actorii tuvini s-au familiarizat cel mai ușor, este Molière. Juri Alianski găsește o explicație în faptul că marele autor a știut să redea în piesele sale francheța populară care păstrează savoarea farsei. Dar, ca să ajungă aici, cîte dificultăți! A fost nevoie, nu numai de cursuri de cultură teatrală pentru actori, dar și de obligația pentru ei de a-și însuși și de a înțelege o serie de noțiuni pe care nu le cunoscuseră pînă atunci: mulți din ei aflau pentru prima oară despre existența notarilor, a complimentelor galante; despre gulerele scrobite după moda spaniolă și despre farsa italiană; despre Aristot și limba latină; și cît e de

greu de executat o reverență, cu care marele clasic însoțea mișcările de scenă ale subreților săi!

„Discuții asupra teatrului" de criticul teatral Vladimir Sappak este o foarte interesantă și obiectivă dare de seamă asupra problemelor care agită, deopotrivă, pe autorii dramatici, actorii, regisorii și criticii sovietici. „Astăzi — *spune Vadim Sappak* — întreaga cultură sovietică se află în plin torent de fapte noi; maeștrii artei, scuturînd povara greșelilor trecute, se îndreaptă spre noi realizări. Și probleme pur teoretice, capătă de acum încolo o deosebită acuitate".

Purtate în arena publică, au avut astfel loc dezbateri înfocate la redacția revistei „Novii Mir", în coloanele revistei „Teatr" și ale revistei „Literaturnaia Gazeta". Vederile estetice ale participanților au fost din cele mai diferite: dramaturgul Alexei Arbuzov s-a împotrivit atotputerniciei regisorului sub motivul că acesta eclipsează ideile autorului; acestuia i-a răspuns eminentul regisor Valentin Plutoșek, întru apărarea acelei creatoare diviziuni a muncii în reușita unui spectacol — care este a autorului și a directorului de scenă ce realizează spectacolul; autorul dramatic Alexandr Stein a spus că destinul teatrului se rezumă la repertoriu; criticul Alexandr Karganov a pledat pentru identitatea de vederi asupra vieții și artei, a actorilor și autorilor dramatici. S-a discutat despre „Fața teatrului" și despre rolul actorilor, pe care celebrul Mihail Romanov îi cheamă, în calitatea lor de „dominatori ai sufletelor", să dea o mai mare măsură a capacității lor de creație... Dezbaterile continuă, dar de pe acum se poate spune că teatrul sovietic este în plin proces de renaștere creatoare.

„Pentru ce se spune că pictura este un limbaj universal?" — *se întreabă, în articolul său „Impresii de la Biennala din Veneția", președintele Academiei de Arte Frumoase din U.R.S.S., Boris Iohanson. Și răspunde:* „Pentru că ea se reazămă pe o reprezentare concretă, sensibilă, care se asociază imaginilor despre lume acumulate în mintea noastră". *Menționînd pesimismul, atitudinea deopotrivă ironică și cinică în fața vieții, demoralizarea, lipsa oricărui ideal și a oricărei idei ca fiind caracteristice artei abstracte, el vorbește despre triumful artei credincioase adevărului, dragostei pentru om, marilor idealuri ale omenirii și își exprimă totodată convingerea că toate curentele moderniste sînt condamnate la dispariție, de viața însăși.*

L. D.

LA ORIGINILE ROMANULUI PSIHOLOGIC)*

Dacă romanul curtean medieval oscilează între narațiunea romanescă și poemul erotic, nu e mai puțin adevărat că el marchează — după o trecere de zece veacuri — o remarcabilă tendință de analiză psihologică, inițiată întîi în Daphnis și Chloe *(unde interesul devenise interes uman, căci peripeția era mai degrabă interioară) și reluată, peste romanele pastorale ale Renașterii, abia în* Prințesa de Clèves. — *Dar nu în nordul Franței, în centrul de înflorire al acestui gen, trebue căutate momentele de investigație psihologică a romancierilor curteni (Chrêtien de Troyes prea este preocupat doar de aventură, de fantastic și de idealul curtean), — ci în Provența, unde viața mai pașnică, mai civilizată, mai liberă față de constrîngerile bisericii și ale feudalității a creat în mediul seniorial acel stil de societate mondenă în care a apărut lirica trubadurilor — experiență poetică progresistă de incalculabile consecințe pentru evoluția ulterioară a liricii europene. Genurile amplu desvoltate în nord sînt aici total sau aproape inexistente. Romanul curtean, de pildă, este reprezentat doar prin trei sau patru opere (deși Provența cunoștea demult și pe larg subiectele bretone), — dar printre acestea se numără* Romanul lui Jaufrè *și* Flamenca, *opere de o semnificație parti-*

*) Cahiers du Sud nr. 339/1957.

culară pentru evoluția romanului psihologic.

Asupra acestora (și pornind probabil dela considerențe analoge celor de mai sus) se opresc medieviștii R. Nelli și R. Lavaud, în ultimul număr din Cahiers du Sud *(1957, nr. 339). Admițînd data apariției (în jurul anului 1180) și ipoteza unei influențe reciproce între autorul anonim și Chrétien de Troyes și după ce subliniază faptul că resortul propriu zis epic (devotamentul vasalului față de regina sa, onoarea cavalerească) și resortul pasional sînt aci conjugate potrivit temei generale (pe care încă Montesquieu o semnalase ca temă ce constitue fondul tuturor romanelor de cavalerie: „galanteria fondată pe ideea iubirii, legată de ideea de forță și de protecție"), autorii precizează că nu absolut „din iubire" săvîrșește Jaufré vitejiile, ci din virtute: eroul are cultul valorilor morale în mai mare măsură decît eroii lui Chr. de Troyes, care numai incidental ajung apărători ai celor oprimați. Romancierul provensal manifestă o elevație morală superioară confratelui său nordic, deși eroul său este mult mai puțin mistic decît cei din romanele* Graalului; *este mai ironic, uneori frizînd chiar erezia.*

Dar, pe lîngă acest sens, autorul anonim dă dovadă de „un rafinament în analiza sentimentelor, cum nu s-a manifestat încă într-un asemenea grad" (cum afirma și eruditul medievist Brunel), — mai ales în analiza sentimentelor Brunissenei, iubita lui Jaufré, poate personajul feminin cel mai delicat nuanțat din întreaga literatură medievală. Brunissen, castelana, ținînd la respectul strict al convenienței, mai degrabă l-ar lăsa să moară pe adoratul ei cavaler decît să se trădeze în fața vasalilor săi: naivă și rafinată în același timp, capabilă de viclenii dar incapabilă să-și disimuleze față de el pasiunea, această personificare în același timp a slăbiciunii și a forței este realizată surprinzător de subtil în toată complexitatea ei. Poezia personajului se acomodează perfect cu realismul psihologic cel mai exigent, — căci, în definitiv, este absolut verosimil ca un asemenea tip de înaltă doamnă să fi existat la această dată. — Profunda subtilitate în analiza sentimentului erotic este cu atît mai meritorie cu cît sîntem la o dată cînd încă pasiunea „se caută". Se știe că trubadurii începutului de veac XII nu excelează prin originalitate și sinceritatea efuziunii. Sensul vocabulei provensale „amor" este încă haotic, confundîndu-se uneori cu instinctul posesiunii, alteori cu pura prietenie. Ori, autorul a reușit să sugereze că iubirea lui Jaufré pentru Brunissen este iubire-pasiune, *deci cu totul altceva decît „l'amour de tête" trubadurească. Și aceasta, la o dată cînd încă nu exista, nici în sudica limbă* d'oc *nici în nordica limbă* d'oil, *un cuvînt care să desemneze „pasiunea". — Considerațiile critice ale celor doi medieviști sînt urmate de fragmente ilustrative, între care extrem de interesantul pasaj (v. 7488—7670), de surprinzătoare finețe a notației stărilor psihologice prin care trece Brunissen.*

Romanul Flamenca *(mijlocul sec. XIII) are un profil diferit. Autorul (Bernardet — ?) împrumută schema acțiunii dela un castia-gilos (= pedepsirea gelosului), — Flamenca înșelîndu-și soțul dintr-un sentiment de datorie al femeii „de neam înalt" care nu-și poate considera decît ca un merit, ca un fel de virtute, faptul de a-și acorda grațiile frumosului și mai ales istețului cavaler care a găsit cele mai ingenioase mijloace de a o sustrage de sub vigilența gelosului soț. — Tema, de origine populară, este prezentată în lumina unei clare lipse de respect față de religie: încă un argument adiacent pentru combaterea tezei ce susținea că „iubirea curteană" ar fi un concept constituit sub influența cultului Fecioarei Maria. Deobicei îndrăgostitul provensal, trubadurul în speță, cere ajutorul lui Dumnezeu pentru îndeplinirea dorințelor sale cele mai profane, mai vinovate: nicăiri însă nu întîlnim atîta ireverență față de Biserică, atîta ireligiozitate ca în* Flamenca.

Mai semnificativă însă (notă rarisimă, dacă nu unică, în romanul curtean) este insistența poetului de a zugrăvi eroul ca un om foarte cultivat. Toate personajele romanului par a aspira la o formație (literară, religioasă, filosofică) mai liberă ca a teologilor și mai largă ca a cavaleriei. Guil-

laume a studiat la Paris, a citit pe poeții antici (mai ales pe Ovidiu), practică științele ermetice, știe tot ce se poate ști, — și cu această formație intelectuală se apropie de libertinajul ajuns la modă grație autorului părții a doua a Romanului Trandafirului, *care l-a influențat direct pe Bernardet. — Dar și Flamenca este o femeie foarte instruită, iar pe oamenii instruiți îi apreciază pînă și servanta sa, Alis. — Transcriind aspirațiile spiritelor luminate ale vremii spre o renaștere a literelor și artelor,* Flamenca *aduce accente remarcabile de gîndire liberă și o rară îndrăzneală de a aprofunda doctrina și psihologia iubirii.*

Căci trebue reținut un fapt esențial: evul mediu provensal a încercat să gîndească liber prin erotică. *Dar aci iubirea, personaj convențional și ideal în toată poezia provensală, are un relief mult mai accentuat și mai turburător: „ea are încă de pe acum acea realitate de semi-zeu pe care o va avea copilul Amor în sec. XVI cînd, grație cultului naturii conjugat cu renașterea mitologiei antice, va simboliza una din marile forțe reale ale naturii". — Toată atenția poetului-romancier pare a fi solicitată aci de domeniul tainic al iubirii, de zonele obscure ale sentimentului și visului nocturn. Comuniunea spirituală desăvîrșită a celor doi îndrăgostiți, stările de dedublare, telepatia amoroasă și atîtea alte fenomene psihice legate de mistica pasională, sînt descrise cu precizie și originalitate. „Poetul vorbește despre ceea ce pentru alții nu este decît convenție, simbol, alegorie, ca despre o realitate, ca despre stări subiective dar reale... Și această lume onirică, quasi-inconștientă, supra-reală (nu ireală) este ceea ce aduce aci densitatea sa singulară mîturilor iubirii și le dă viață".*

Dar romancierul a lărgit și într-o altă direcție concepția sa despre iubire. Pasiunea iubirii trece spontan în virtute, în umanitate. Iubirea îl face pe erou să simtă o milă, o simpatie pentru suferințele altora. „Ceea ce poeții precedenți doar sugeraseră, exprimaseră scurt și stîngaciu, romancierul nostru o spune expresiv, frumos, cu profunzime. El nu se mișcă în convențiile erotico-prețioase ale vechilor trubaduri, ci în sănătosul optimism naturalist al Romanului Trandafirului *și, după cum se pare, de pe acum în acela pe care Renașterea îl va face să înflorească peste două veacuri". — Într-adevăr, sîntem într-o epocă în care poeții încearcă să apere Amorul provensal contra detractorilor săi susținînd că el este sursa tuturor virtuților, afirmație condamnată de Biserică, și, de altfel, evident eretică. Condamnînd viața ascetică în profitul curteniei, afirmînd explicit și implicit tot timpul că iubirea este realitatea supremă, principiu și scop al oricărei vieți morale, autorul se manifestă ca un adversar al eticii religioase, iar romanul, ca un roman libertin.*

Notațiile fine ce pun în lumină și explică evoluția caracterelor și desfășurarea pasiunilor sînt însoțite de o exigență, cu totul remarcabilă pentru acea dată, de a reda și adevărul lumii exterioare. Prin aceste calități Flamenca *inaugurează o tradiție și anticipează tendințe esențiale ale romanului de mai tîrziu, constituindu-se, după aprecierea autorilor, într-o „operă mare: cea mai bogată și mai densă — dacă nu cea mai frumoasă — a evului mediu francez și provensal".*

Ovidiu Drimba

„CRITIQUE" februarie, nr. 2|1957

Este interesant de a găsi în articolul „Marile curente ale esteticii contemporane" semnat de Denis Huisman și André Vergez confirmarea faptului că estetica occidentală se sbate în continuare în dileme devenite pentru ea tradiționale: oscilația între subiectivismul și impresionismul simplelor descrieri ale emoției sau extazului în fața diferitelor opere de artă, pe de o parte, deplîngîndu-se însă aci lipsa unui fundament estetic obiectiv — și analiza „scientistă" a cauzelor psihologice sau so-

ciologice ale operei în estetica de tip psihanalitic sau sociologic, pe de altă parte, cu pericolul însă aci de a escamota tocmai specificul artei, de a compromite „autonomia esteticei" și de a dizolva „o anume estetică contemporană în antropologie". — o asemenea oscilație nu ne este necunoscută, ci chiar pe deplin familiară. Articolul celor doi publiciști francezi confirmă răspîndirea accentuată pe care o cunoaște în Apus estetica psihanalitică, teoria după care în artă ar fi exprimate acele impulsuri contrariate sau refulate, care incapabile de a se traduce în acte, sînt „estetizate în imagini" : „este poate insignifiant, dar nu inexact de a semnala că pînzele lui Utrillo se acoperă cu fațade de cafenele tocmai într-o perioadă cînd împrejurările îl împiedică să bea..." Dar chiar autorii articolului citează critica instructivă formulată de René Huyghe („Dialogue avec le Visible") la adresa interpretării tabloului Sfînta-Ana din Luvru al lui Leonardo de către Freud : Freud tindea să descopere în faldurile rochiei Fecioarei imaginea unui... vultur obsesiv care ar fi fost desenat acolo involuntar, dar Huyghe remarcînd „dificultatea pe care o încearcă cel care ar verifica pe imagine afirmațiile marelui psiholog" subliniază că ar fi poate mai utilă o „psihanaliză a psihanalistului", sugerînd că obsesia i-ar aparține cu mai multă probabilitate lui Freud decît lui Leonardo, de fapt Freud proectînd asupra tabloului „ceea ce așteaptă, ceea ce aspiră să întîlnească" !

Poziția marxistă în estetică, analizată doar prin prizma cărții lui Henric Lefebvre „Contribution à l'esthétique", este prezentată de articolul din „Critique" sub semnul problemei „elucidării condiționării sociologice a artei" (ceea ce înseamnă desigur o restrîngere silită a problematicei esteticei marxiste) : relevînd teza caracterului suprastructural al artei, cei doi autori ai articolului subliniază că nu se poate tăgădui („trebuie să-i acordăm autorului" [Lefebvre]) faptul că operele lui Virgiliu sau cea mai mare parte a pieselor teatrului elisabetan au avut, împotriva aparențelor, „un sens politic" sau faptul că dramele lui Diderot și comedia „larmoyante" a sec. XVIII pot fi explicitate în mod fecund pe fondul cunoașterii ascensiunii economice a burgheziei. „Paradoxului" ideii unei arte condiționate social-istoric dar supraviețuind cu mult condițiilor care i-au dat naștere, i-a răspuns însuși Lefebvre, care a relevat „elementele de continuitate" în viața socială a popoarelor, apăsînd asupra valorilor de „conținut" ale artei care-i asigură durabilitatea și respingînd orice estetică pur „formală". Aceasta ar fi — în viziunea articolului din „Critique", — estetica „sociologică", *(să spunem însă că autorii ignorează cu totul lucrările lui Georg Lukács — a căror cunoaștere și expunere ar fi făcut desigur imposibilă identificarea astăzi evident simplistă a esteticii marxiste cu o simplă estetică „sociologică".)*

Urmărind expunerea articolului din „Critique" am putut regăsi „cadrilul" clasic al mișcărilor de idei în estetica burgheză a ultimelor decenii : am regăsit într-adevăr tradiționala reacție împotriva insuficiențelor psihologismului sau sociologismului în a defini valoarea specifică a operei de artă, reacție efectuată sub semnul tradițional al salvgardării „autonomiei esteticului" („Estetica" lui Croce consemna încă din 1902 o asemenea reacție). Această reacție o reprezintă azi André Malraux, la care vom regăsi aceeași banală opoziție între „materia primă" sociologică și psihologică a artei și opera de artă văzută ca un act de „creație" și nu de „reflectare", aceeași „nouă" idee că arta nu este un simplu reflex al unor conflicte psihologice sau influențe sociale ci este o „transfigurare" a tuturor acestor date („arta este un antidestin"), ideea că obiectul propriu al artei este stilul *— prin „stil" afirmîndu-se libertatea artistului față de „materia primă" a conținutului, etc. Autorii articolului din „Critique" văd în Malraux reacția împotriva „reducției ruinătoare", psihologice sau sociologice, a „valorilor" în artă, reacția împotriva esteticii deterministe (pentru Malraux dealtfel punctul de plecare în creația artistului nu l-ar forma realitatea, ci „formele" preexistente, transmise de înain-*

taşi: „Rembrandt nu se îndreaptă către reprezentarea vieţii, ci mai întîi către a vorbi limbajul maestrului său Lastmann...") : „Estetica încetează de a fi pur deterministă pentru a deveni atentă la scopuri şi semnificaţii". De aci pînă la proclamarea — efectuată de Alain sau Valéry — a „tehnicei" ca „obiect privilegiat" al analizei estetice nu mai este decît un pas şi — în această ordine de idei — se relevă lucrările unui Etienne Souriau care „repudiind categoric orice soi de psihologism" pare a formula azi în Franţa o estetică tehnocrată, studiind configuraţiile şi structurile tehnice ale operii („Artistul are mai puţin să spună ceva, decît să facă ceva", „Arta este înainte de toate acţiune, acţiune instauratoare"). O asemenea estetică nu ni se pare a fi decît o varietate sui-generis a acelui formalism tehnic — de care ne-am ocupat recent în paginile „Vieţii romîneşti".

Unul din curentele estetice cele mai energic afirmate astăzi în Occident este cel al esteticei fenomenologice (articolul din „Critique" se ocupă de recenta „Phénomenologie de l'expérience ésthétique" în două volume a lui Mikel Dufrenne) : ecoul real pe care-l are estetica fenomenologică se datoreşte vigoarei cu care emite pretenţiile de a elimina definitiv din experienţa estetică subiectivismul şi impresionismul, provine din energia cu care propagă supunerea totală la „obiect", din dispreţul pe care-l afişează faţă de „simpla experienţă emotivă şi subiectivă a operei de artă", din polemica vehementă pe care o desfăşoară împotriva „preferinţelor" şi „gusturilor" în judecata operelor artistice, preferinţe şi gusturi pe care le consideră potrivnice intuiţiei exacte, obiective a operei, limitînd anvergura receptivităţii reale („Avoir du goût, c'est n'avoir pas de goûts" — scrie Dufrenne — „A avea gust, înseamnă a nu avea gusturi", principiul său cu aparenţă de obiectivitate atît de riguroasă fiind : „Nu opera este în noi, ci noi sîntem întrînsa"). Este însă curios să constatăm că atunci cînd analizează natura „sentimentului estetic", fenomenologia contemporană consideră determinarea „valorii estetice" a operei ca intuiţia unei „esenţe" care se actualizează prin intermediul sentimentului provocat în cutare loc, în cutare epocă, de cutare operă de artă, ca o revelaţie „esenţială" (desigur faimoasa „Wesenschau", „intuiţie esenţială" husserliană) — toate aceste „esenţe" autentice fiind însă considerate ca nişte categorii apriorice care se află prefigurate cu o existenţă virtuală în spiritul nostru (tragicul, sublimul, graţiosul, etc.), intuiţia lor fiind declanşată la contactul cu operele de artă individuală („Trebuie să-l întîlnesc pe Mozart ca să aflu că sînt capabil de gingăşie..." scrie Dufrenne). Întrucît cartea lui Dufrenne ca expresie semnificativă a curentului fenomenologic merită o analiză deosebită — analiză pe care o vom face într-un articol special, — ne mulţumim aci să arătăm că pretenţiile de obiectivitate ale curentului sînt iluzorii şi că Denis Huisman şi André Vergez voind să vadă în estetica fenomenologică o mîntuire din subiectivism n-ar fi trebuit să uite că teoria acestor „esenţe" cu o existenţă apriorică în conştiinţa noastră aparţine în fond celui mai pur idealism subiectiv, „esenţele" fiind simple ipostaze — pretins obiective şi absolute — ale unor experienţe subiective şi inevitabil limitate.

Aspiraţia tot mai accentuată a multor esteticieni occidentali de a elibera ştiinţa lor de stigmatul impresionismului, relativismului sau subiectivismului şi de a găsi un criteriu „obiectiv" al determinării „obiectului estetic" — a generat şi reînvierea aşa numitei „estetice experimentale" — căzută în definitivă desuetudine după Fechner. Sfera cercetărilor experimentale în estetică (Etienne Souriau a înfiinţat acum 15 ani un laborator de estetică la universitatea din Paris) se dovedeşte însă limitată : articolul din „Critique" citează ca „interesante" lucrări avînd ca temă preferinţele coloristice, percepţia formelor muzicale, etc., empirismul inevitabil al unor asemenea „cercetări experimentale" asigurîndu-ne de o răspîndire mult mai mare în S.U.A., unde Thomas Munro este liderul necontestat al curentului „esteticii obiective". Limita esenţială a unor asemenea studii pare a fi aceea

că ele furnizează informații doar asupra „percepției estetice" făcînd însă abstracție quasi-totală de opera însăși și de structura ei, încît autorii articolului din „Critique" pot conchide expozeul asupra acestui curent prin următoarea formulare paradoxală dar semnificativă: „O estetică experimentală nu ar putea fi, în orice caz nu ar putea fi în mod exclusiv, o „estetică experimentală".

Printre „marile curente ale esteticii contemporane" nu ne va surprinde să găsim și tradiționalele atacuri ale partizanilor „autonomiei esteticului" împotriva a ceea ce ei numesc „estetica conținutului", iar Gaetan Picon pare să refacă azi în cartea sa „L'ecrivain et son ombre" polemicile de la noi ale unui Zarifopol împotriva „esteticii conținutistice": ironiile împotriva celor care prețuiesc pe Beethoven din „Oda bucuriei", pentru sentimentele generoase care „le umflă pieptul", ironiile împotriva criticii de artă care vorbește despre „spiritualitatea lui Da Vinci" sau despre „revelațiile cosmice" ale lui Breughel, puteau fi întîlnite în urmă cu decenii într-o anume critică estetizantă care-și alegea bine înțeles, caricatural obiectul polemicei (Picon e categoric și pe plan teoretic: „estetica conținutului este estetica non-artistului").

Este însă semnificativ impasul definitiv în care ajung pe această cale esteticienii occidentali contemporani: încercînd a da totuși „esteticului" un sens, a-i regăsi o „semnificație metafizică", fără a recădea însă în platonismul idealismului tradițional, ei nu ajung adeseori decît la metafore — Souriau face apologia artei ca o activitate sui-generis, „skenopoetică" și afirmă într-o formulare grandilocventă că artistul face o operă „iahve-ică" — sau la fraze sibilinice — același Souriau consideră că opera de artă ne ajută să presimțim absolutul, făcîndu-ne „a suferi și a ne bucura în același timp în așteptarea unei revelații misterioase, iminente și niciodată explicitate". Această frază a lui Etienne Souriau — „turburătoare" dar în fond cu totul inconsistentă — este citată ca încheiere de articolul din revista „Critique": o încheiere dezamăgitoare — semnificativă însă pentru incertitudinile cronice în problemele capitale ale esteticei din estetica franceză oficială contemporană — a unui articol foarte instructiv ca tablou elocvent a liniilor care se încrucișează astăzi în gîndirea estetică din Occident.

N. T.

MISCELLANEA

PATENT DEMODAT

Într-o notă publicată la rubrica „Insemnări" a revistei clujene Tribuna, *G. Lipoveanu se arată a fi cu deosebire interesat de ...„consecințele unui bobîrnac". După aprecierile sale nuvela „Cămașa de mire" de Remus Luca ar avea drept temă „traiul în comun a două neamuri de sălbatici... români și unguri", subiectul ei putîndu-se rezuma în trei cuvinte: istoria unui bobîrnac. Bineînțeles, nu-i vorba de un bobîrnac oarecare, ci de unul care provoacă „numai pe parcursul a patru pagini" nenumărate „extirpări de măsele, incendii, distracții cu furt și cuțite, despicări de nasuri și urechi, spintecări de jos în sus și junghieri în inimă".*

Mai întîi dorim să înlăturăm nedumerirea ingenuă al lui G. Lipoveanu asigurîndu-l că dincolo de cele patru pagini ale nuvelei care numără circa 50, lipsesc total scenele în stare să-i frîngă sufletul său simțitor și fără apărare, (probabil că datorită acestei slăbiciuni, omenești de altfel, Lipoveanu n-a îndrăznit să treacă dincolo de pagina a patra). Se pare însă că teama paralizantă presupusă de noi n-a acționat în toate compartimentele și autorul notei s-a văzut constrins, desigur fără voia lui, să se limiteze la facultățile sale imaginative. E drept că discret și concis nu ne oferă satisfacția urmăririi scenelor pe care și le-a imaginat, groaznicele halucinații care l-au urmărit cine știe cîtă vreme; cu eleganță proprie el ne conduce de-a dreptul spre concluzii: „Cămașa de mire" este istoria urii sălbatice dintre romîni și maghiari.

Noi, după cum ați aflat mai sus, fiind plini de îndrăzneală și cultivînd voluptățile macabrului, am trecut mai departe de cele patru pagini încriminate. Aici ne-au întîmpinat nenumărate surprize și de aceea ne vedem siliți să aducem unele neînsemnate, foarte neînsemnate, după cum se va vedea, modificări la concluziile amintite.

Nuvela lui Remus Luca tinde să reflecte noile raporturi de conviețuire între poporul romîn și minoritățile conlocuitoare. Ceea ce îl surprinde pe Ion Chirilă, eroul principal al nuvelei, întors în sat este tocmai caracterul inedit al acestor raporturi. El făptuise un omor în vremurile trecute, un omor ale cărui cauze trebuiesc căutate și în atmosfera șovină întreținută de clasele exploatatoare romîne și maghiare. De aceea este de-a dreptul surprins de realitățile total diferite pe care le constată la reîntoarcere în sat. Ion Chirilă nu este întîmpinat de ura consătenilor săi maghiari, ci de înțelegerea lor, majoritatea dintre ei dorind sincer să-l reîntegreze în sînul colectivității, de care fusese rupt cu brutalitate. Aceasta este tendința principală a nuvelei, exprimată fără nici un echivoc.

Justificarea noilor relații din viața satului este sprijinită pe comunitatea intereselor sociale și economice ale țăranilor romîni și maghiari, uniți în gospodăria colectivă. Remus Luca ne sugerează ideea că reînvie-

rea morală a personajului, dacă se va produce și cînd se va produce, va fi rezultatul atmosferei de înțelegere între naționalitățile satului și forțelor de atracție ale gospodăriei colective.

Ce legătură se poate face între aceste idei fundamentale pentru care se militează în nuvelă și concluziile lui G. Lipoveanu? Evident, de nici o natură! El a folosit un patent arhidemodat conform căruia îți poți permite judecata unei lucrări literare după numai cîteva pagini citite.

P. G.

ELOGII CARE SE RĂZBUNĂ

Dintr-o scurtă recenzie la volumul „Fructe în mai" de Ștefan Iureș, apărută în „Gazeta literară". aflăm că tînărul poet dovedește deficiențe nu dintre cele mai mărunte: „Sînt cuvinte rău alese sau întorsături negramaticale, sînt epitete sau comparații nepotrivite, sînt imagini prost construite, negîndite poetic, care viciază unele poezii — dau impresia de facilitate, de retorism". Trecem peste faptul că în legătură cu aceste deficiențe se vorbește despre „limba și gramatica de toate zilele", ca și peste formularea căutat-grațioasă relevînd „ritmul ideilor.., colțuros hurducat, căzînd din stîncă în stîncă", pentru a ne opri la recomandarea din final — căci prin caracterul său concluziv, are darul să exprime aprecierea de valoare generală — care recomandă poetului „o viziune mai largă asupra menirii sale poetice".

Desigur, nici un cititor n-a avut de remarcat ceva deosebit în judecata recenzentului, cum n-am fi avut nici noi, dacă memoria noastră n-ar fi reținut (ah, blestemata memorie!) că Iureș nu este la întîiul său volum de versuri și că volumul său de debut, tipărit cu trei-patru ani în urmă, a fost prezentat pe atunci ca o „izbîndă a poeziei tinere". Chiar astfel se intitula articolul unui critic serios, și cine n-a avut curiozitatea să-l parcurgă la timpul potrivit sau a făcut-o superficial, are la îndemînă și acum revista în care s-a publicat articolul, din păcate, în „Viața romînească" (nr. 1/1954). Lectura n-ar fi inutilă. Din șirul nesfîrșitelor considerații ale criticului se poate extrage, în esență, cam următoarea „opinie critică": „Iureș, tînăr poet cetățean" se distinge între alții fiindcă „are o liră multicordă", manifestînd o curiozitate artistică „largă, stăruitoare, curajoasă", care curiozitate este interpretată ca „o premiză favorabilă atît pentru bogăția conținutului cît și, aproape secvent, pentru vastitatea arenei poetice *pe care evoluiază Pegasul poetului". Fiindcă analiza implică amînarea unui verdict definitiv, criticul nu se încurcă să precizeze de la bun început: „Trebuie să spunem fără ocol, că Iureș a reușit să înfățișeze la* un ridicat nivel artistic, *clocotul vieții contemporane". Odată tonul zărit, nu-i rămîne criticului decît să remarce „demnitatea cu care e zugrăvit omul în creația poetică a lui Iureș", faptul că „poetul reușește să ne comunice* fiorul autenticității, *să reflecte veridic măreața noastră realitate" sau că „poetul se avîntă spre marile teme, spre poemele mai largi și respirația lui nu se dovedește scurtă,* versurile sînt pline, emoționante, de un dramatism zguduitor". *În entuziasmul său criticul mai observă încă* „multă profunzime", „cîntecul sincer, convingător", „viziunea poetică grandioasă", „măiastra sobrietate". *Iar dacă valurile poeziei sînt cumva prea puține, atunci iată că într-o poezie ca „Rolul" criticul distinge o așa „bogăție de nuanțe" care nu se întîlnește decît într-o nuvelă sau un roman, poetul știind să „întrebuințeze dialogul, replica, exclamația" Atîtea superlative încît nu mai știm dacă păcatul pe care criticul îl atribuie poeziei lui Iureș, acea „goarnă dogită a exclamativului nesusținut", aparține doar tînărului debutant.*

În orice caz, simțim nevoia să ne întrebăm: ce s-a întîmplat? Unde au dispărut atîtea calități ale tînărului poet cîte nici nu mai ajungea să le numească entuziastul său critic? Să fie Iureș într-un asemenea

regres? Noi credem mai curînd că a continuat să rămînă acelaş, fără a-şi pierde şi fără a-şi spori virtuţile. Iar dacă nu şi le-a sporit, cum deducem din recenzia „Gazetei literare", este fără îndoială şi o consecinţă a uşurinţei cu care i s-au consacrat, la primul său volum, lauri ca cei de mai sus. Pentru poet este aici, poate, un motiv de tristeţe ; pentru noi, ceştialalţi, un prilej de a gîndi la consecinţele elogiului de circumstanţă.

A. P.

IPOTEZE... GEOGRAFICE

În numărul 1 (1957) din Steaua, *Dumitru Drumaru publică un merituos studiu despre* Poezia lui Octavian Goga. *Vorbind însă despre creaţia dintre 1900—1902 a poetului, autorul emite, în legătură cu cîteva poezii ale acelei perioade, unele ipoteze geografice foarte ciudate. Din elementele concrete (peisaj, interioare, etc.), D. Drumaru vrea să conchidă că parte din acele poezii sînt scrise la Răşinari, deoarece „zona silvestră o intuim numaidecît" : „...există nuci care fac umbra răcoroasă şi plăcută la vreme de arşiţă ; tei, paltini, brazi, crînguri cu fagi pe care se înfăşoară iedera". Şi mai departe, alte „argumente" pentru demonstrarea „zonei silvestre" de creaţie: „în case ard opaiţe ; găsim vetre"(!). Dacă în legătură cu aceasta s-ar mai putea discuta (numai în casele de munte or fi vetre? numai acolo ard opaiţe? numai acolo sînt nuci umbroşi?), autorul devine mai categoric cînd localizează creaţia altor poezii, departe de Răşinari :*

„Nu e mai puţin adevărat că în cîteva poezii sînt pomenite luncile, răchitele clătinate de vînt, clopotele care sună plăcut peste întinderi. Există, în una, Iubirea mea, *şi imaginea sălciilor aplecate peste apă ca nişte fecioare despletite :* „La mal răchiţi sfioşi şi bolnavi îşi cîntă dragostea nătîngă/Iar sălciile bietele fecioare — nu preget dorul să şi-l plîngă". *In componenţa peisajului intră, e limpede, alte elemente. Sîntem în apropierea unei ape mari, desigur Mureşul, în valea căruia se află satul Crăciunel, unde poetul venea adesea să-şi petreacă verile.*

De ce o fi „limpede" că în versurile citate de critic ne aflăm „în apropierea unei ape mari", nu ştim. Ştim doar că sălciile cresc şi lîngă apele mici. Dar de cînd s-o fi deplasat Crăciunelul pe Mureş? Consultînd Ghidul drumurilor din Romînia, *Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, am „dedus", la rîndu-ne, că există trei sate cu acest nume în Transilvania : Crăciunelul de Jos, pe Tîrnava mare (între Blaj şi Mihalţ), Crăciunel pe Homorodul Mic (în fostul judeţ Odorhei) şi Crăciunelul de Jos, pe un pîrîu neînsemnat pe hartă (în fostul judeţ Hunedoara). In cazul lui Goga, e evident că e vorba despre Crăciunelul de Jos de pe Tîrnava Mare (aşa cum singur o spune poetul în* Mărturisirile *sale literare, sau în alte fragmente autobiografice, cum e scrisoarea către Bogdan-Duică (publicată în* Tribuna *I (1957), nr. 6, de cercetătorul Aug. Z. N. Pop). Cît despre sălcii şi răchiţi, consultînd* Flora Romîniei... *Dar nu, mai bine să-l invităm pe tov. Drumaru la Răşinari, să vadă răchiţi cîte poftеşte.*

V. Răşinaru

CE SE ÎNTÎMPLĂ CÎTEODATĂ CU CĂRŢILE

Tocmai mă pregăteam să plec în oraş, cînd auzii ciocănind în uşă. Mă dusei să deschid şi poştaşul îmi înmînă zîmbind un pachet, în care bănuiam că trebuie să fie o carte, sau o revistă. Expeditorul nu-şi dădea adresa, iar poştaşul nu mai era acolo ca să-l întreb de unde-mi vine pachetul.. Curios, desfăcui hîrtia albă, care părea că mai fusese întrebuinţată, şi ce să văd? O carte pentru copii intitulată : „Prietenii din pădure" şi apărută în Editura Tineretului. Cîteva clipe n-am ştiut ce să cred... Aveam

impresia că cineva mi-a făcut o glumă, care, orice s-ar spune, n-avea haz... Coperta cărții — frumos colorată și reprezentînd o orchestră formată din gîze, melci, broaște, etc. parcă nu-mi era necunoscută! O mai văzusem undeva.... Desigur într-o vitrină! Ce năzbîtie o mai fi și asta? Mă obseda ideea că eram victima unei farse de prost gust... Începusem să mă enervez, cînd, deschizînd cartea recunoscui pe prima pagină... propriul meu scris: „Melaniei, de la unchiul Mihai"... Era cartea pe care i-o făcusem cadou nepoatei mele ca mărțișor! Anul trecut îi dăruisem o balenă de sidef, și cum fata e cam grăsuță și foarte sensibilă, începuse să plîngă, crezînd că-i făcusem un asemenea dar, ca să-mi bat joc de ea... Anul ăsta, ca să scap cu fața curată i-am cumpărat o carte. Și am găsit cartea Hedi-ei Hauser, care mi s-a părut foarte potrivită pentru o fetiță de zece ani, care mai iubește și gîzele. Tot privind cartea nu mă puteam dumiri cum ajunsese în mîinile postașului. Nu cumva nu-i plăcuse nici mărțișorul ăsta? Nu era de mirare... De la ea mă puteam aștepta la orice! Așa o fetiță mofturoasă n-am mai văzut! Aruncai furios, cartea pe masă, jurînd că n-o să mai fac niciodată cadouri de mărțișor, cînd, dintre paginile cărții zbură o foaie de caiet liniată și pătată de cerneală pe care se lăfăia scrisul lăbărțat al nepoatei mele. — Aha, domnișoara îmi trimisese și cîteva rînduri de refuz!... Curios să văd ce-mi scrie începui să citesc următorul bilet, pe care considerîndu-l demn nu numai de atenția mea, dar poate și de a altora, îl transcriu în întregime:

„Dragă unchiule. Nu te supăra că-ți trimit mărțișorul înapoi, dar oricît mi-am bătut capul n-am reușit să citesc cartea asta! N-aș putea spune că, pînă la pagina 15 nu mi-a plăcut, dar tocmai cînd trebuia să aflu cum a cîștigat melcul întrecerea cu cărăbușul și brotăcelul, în pagina următoare, nenumerotată (pentru că are pe ea o ilustrație care reprezintă un broscoi cu pantaloni scurți și niște Caii-popii!) am citit ceva care n-avea nici o legătură cu ce citisem mai înainte: aici era vorba despre niște libelule așa că n-am înțeles cum a rămas cu melcul! După douăsprezece pagini, (adică drept în mijlocul cărții pe care mi-ai trimis-o!) am dat de ...„tabla de materii".. Curioasă am întors pagina să văd ce mai poate urma (Știu că deobicei, după tabla de materii urmează... coperta!) În cartea pe care mi-ai trimis-o matale, după tabla de materii urmează o pagină albă, în josul căreia am citit numele redactorului de carte, al tehnoredactorului și data cînd a apărut... Răbdătoare am mai întors o pagină și am dat de o pagină ca toate paginile, numerotată 33 — care începea așa: „gașilor! Cine rîde la urmă, rîde mai cu poftă!" Mi-a venit și mie să rîd, dar m-am abținut, fiindcă am vrut să rîd... „la urmă", adică atunci cînd ai să încerci și matale să citești cartea pe care mi-ai trimis-o și din care n-am înțeles nimic..."

A. N. T.

DESPRE... DOUĂ REPROȘURI ȘI-UN REGRET...

Într-o recenzie apărută în „Iașul literar" nr. 2 ne-au izbit mai cu seamă două reproșuri și un regret pe care le exprimă exponenții culturii din vechea cetate de scaun al Moldovei, cu privire la revista „Viața românească".

Mai întîi se reproșează „Vieții românești", într-o paranteză, că în paginile sale numele poetului Codreanu, apare ca Mihail și nu Mihai, eroare foarte gravă pentru care ținem să ne cerem cuvenitele scuze!

În al doilea rînd, apreciații literați ieșeni ne informează asupra unui lucru pe care nu-l știam: anume că articolul lui Octav Șuluțiu despre Anton Holban apărut în „Viața românească" este o reproducere dintr-o gazetă veche. Deoarece pînă la ora cînd am citit recenzia din „Iașul literar" noi eram siguri că articolul lui Oc-

lav Şuluţiu este un material inedit, care nu a mai fost publicat nicăieri, am fi foarte recunoscători competentului recenzent al revistei ieşene, dacă ne-ar informa şi pe noi unde şi cînd a mai apărut articolul cu pricina.

În ceea ce priveşte, în sfîrşit, regretul manifestat faţă de rubrica „Miscellanea" a revistei noastre. („Ce bună era rubrica aceasta pe vremea lui Ibrăileanu") nu putem decît să răspundem tot printr-un regret (fără paranteze!): Într-adevăr, ce spirituale, ce vioaie, erau „Însemnările ieşene" pe vremea cînd colaborau acolo M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, etc, etc...

V. E.

MONŞTRII SACRI SAU NOSTALGIA MARILOR ROLURI

În occident, în deosebi în Franţa, după părerea majorităţii criticilor, teatrul tinde din ce în ce mai mult să părăsească stadiul creator şi să intre într-un stadiu experimental, de „alibiuri tehnice", printr-o reducere a intrigii la analiza psihologică, sau la explorarea zonelor subconştientului, a „imperiului mut al obiectelor" în cazul teatrului de avangardă, care pune realitatea în paranteze, neinteresîndu-se decît doar de ceea ce apare dincolo de ele. E ceea ce un romancier american numea cu o voluptate disperată — ameţit de ritmul trepidant al New-York-ului: „Marşul spre înăuntru." Situaţia dramaturgiei, dealtminteri, se aseamănă cu cea a romanului. Şi cauza impasului în care a ajuns, este aceeaşi: lipsa de substanţă, de conflict, de acţiune, provocată de o cerebralizare extremă a realului. Intelectualizarea dramei, începută cu piesele lui Gide, Giraudoux, Cocteau, care făcînd o risipă genială de artificii, căutau în simbolurile antichităţii un reviriment — abstract însă — continuată de teatrul burlesc, bulevardier, vodevilesc sau psihologic burghez al lui Marcel Aymé, Marcel Achard, Labiche, Pagnol, Guitry, — despre care un critic dramatic spunea că „ç'est le théâtre des mains dans les poches" — de teatrul roz ori negru, în aceeaşi măsură devitalizat şi el, al lui Anouilh, (simptomatică pentru caracterul tot mai facil al pieselor lui Anouilh este discuţia purtată în jurul ultimei sale comedii „Ornifle ou le courant d'air" inspirată vizibil după Don Juan-ul lui Molière; piesa, scrisă într-un stil sclipitor, însă de o amoralitate revoltătoare, a fost întîmpinată cu răceală de public), intelectualizarea dramei, deci, a dus printr-un proces lent de sterilizare, la suprarealismul pieselor lui Michel Siniger, Marcel Moussy, Louis Falavigna, Eugen Ionesco, Adamov, Jean Vauthier — ultimii trei, şefii şcoalei de avangardă, autori ai unor piese interesante prin virtuozităţile, prin invenţiile lor surprinzătoare, dar condamnate să rămînă totuşi, ceea ce nu este în esenţa teatrului să fie, adică un teatru literar, înţeles numai de un cerc restrîns de amatori.

Există prin urmare în Occident o criză acută a teatrului de mase. Nevoia publicului de a vedea piese de acţiune, de o mare intensitate dramatică, se vădeşte în popularitatea crescîndă de care se bucură repertoriul clasic al Teatrului Naţional Popular condus de Jean Vilar. Piesele lui Shakespeare, Corneille, Schiller jucate uneori în aer liber, în curtea palatului papilor de la Avignon, trezesc în mulţimea spectatorilor, dornici să vadă fapte zguduitoare, oameni bîntuiţi de pasiuni, angajaţi cu toată fiinţa lor în acţiuni grandioase, dornici să se elibereze de nevrozele unei vieţi apăsătoare — ecourile patetice ale arenelor antice, în care actorii, într-un cadru frust, elementar, rosteau cu gesturi tragice jalea Hecubei, durerea lui Oedip, blestemele demonice ale Medeei.

Criza aceasta a teatrului modern, teatru de o agitaţie gratuită, a înţeles-o cel mai bine — şi nu întîmplător — tocmai unul dintre cei mai intelectualişti dramaturgi din apus, autorul Maşinei Infernale, *Jean Cocteau. În prefaţa la* Vulturul cu două capete, *piesă complect deosebită de ce-*

lelalte opere dramatice ale sale, inspirată dintr-un fapt istoric şi concepută după toate regulile melodramei, în sensul ei bun, cu roluri „tari", cu ciocniri puternice, cu tirade fulminante, cu un ritm dinamic, vertiginos, cu o gestică istovitoare. care îi cer actorului adevărate tururi de forţă fizice şi sufleteşti, Jean Cocteau, cercetînd cauzele degenerescenţei dramei, ale transformării teatrului de acţiune într-un „teatru de cuvinte", le reduce la trei factori: exagerarea regiei, decorului şi, implicit, diminuarea funcţiei actorului, dispariţia „marilor roluri", şi, în ultimă instanţă — observaţie în fond justă — concurenţa cinematografului care „pe de o parte obligă publicul să vadă eroi interpretaţi de artişti tineri, pe de altă parte, îi obligă pe aceşti artişti tineri, să vorbească încet şi să se mişte cît mai puţin posibil."

Incercînd să reaşeze actorul în altarul lui sacru de sacerdote al ficţiunii reprezentate, cu resursele, rezonanţele şi amplitudinile lui proprii, stăruind mai ales asupra rigorilor excesive ale regiei, scenografiei. şi tuturor celorlalte accesorii necesare pînă la un anumit punct, însă totuşi, în sine, extrinsece actului dramatic spontan, Cocteau trage următoarele concluzii în prefaţa amintită, care, la timpul ei, — imediat după cel de al doilea război mondial — a constituit un fel de manifest pentru un teatru nou, „reteatralizat", complect sau total, după cum avea să spună mai tîrziu Jean-Louis Barrault, un teatru în care resursele fiinţei umane să fie utilizate la maximum: „De aici a rezultat că au fost zdruncinate înseşi bazele convenţiilor teatrale, că au dispărut Monştrii sacri, *care cu ticurile, cu timbrurile şi măştile lor de fiare bătrîne, cu piepturile lor vînjoase, cu propria lor legendă, alcătuiau relieful indispensabil perspectivei podiumului şi luminilor rampei care înghite totul. Oreste, Hermiona, vechii eroi, se demodară, vai, şi, fără cariatide care să le mai sprijine, marile roluri pieriră odată cu ei. Locul lor, pe nesimţite, l-au luat cuvîntul cultivat de dragul cuvîntului şi mizanscena. Cuvintele şi mizanscena căpătară treptat un rost de care actori ca Sarah Bernhardt, de Max, Réjane, Mounet-Sully şi Lucien Guitry nu avuseseră niciodată nici cea mai mică idee. Pe scenele pe care evoluau aceşti iluştri înaintaşi, regia se făcea singură, iar decorul nu glăsuia mai tare decît ei". Apoi în continuare, preconizînd o sinteză înnoitoare, încheie astfel: „A îmbina cele două forţe, piesa umană şi marele rol — nu-i oare acesta mijlocul de a salva teatrul şi de a-i reda eficacitatea? Planul este periculos. E drept că adevăratul public fuge de teatrul intelectualizat. Dar marea elită, dezobişnuită de a mai gusta acţiunea violentă, legănată de fraze, ar putea să ia în nume de rău această deşteptare cu surle şi trîmbiţe şi să o confunde cu melodrama. Dar nouă puţin ne pasă. Din moment ce lucrul este necesar".*

Reflecţiile acestea, foarte actuale ne amintesc în unele locuri de discuţiile asupra regiei care au avut loc recent în paginile „Contemporanului". Aşa cum remarca maestrul Fintesteanu în articolul său „Regizor şi actor", „în cursul dezbaterilor s-a făcut o greşeală de fond: excluderea actorului din problemă sau minimalizarea rolului său, cînd totuşi discuţia se împiedica de el". Greşeală de fond! Constatarea cuprinde în ea o ironie abia reţinută. Intervenţia lui Radu Stanca, iarăşi, tînărul regizor de la Sibiu, care vorbea de înclinările unor regizori de a-şi justifica profesiunea „cu orice preţ" în dauna actorului, a textului, părea că atinsese punctul nevralgic al disputei, dar jovialele puneri la punct ale regizorilor rutinaţi au împins discuţia pe un făgaş mai lin.

Şi noi avem o mare tradiţie teatrală! „Monştrii sacri" ai lui Cocteau au vieţuit şi pe tărîmurile acestea. Ne gîndim la Matei Millo, la Aristiţa Romanescu, la Constantin Nottara. Poate că şi acum mai cresc în jurul nostru. Dar, alămurile gălăgioase ale regiei le acoperă uneori glasurile. Să tacă tromboanele, tubele! Piano, pianissimo... Cît despre autorii dramatici — ei au la dispoziţia lor tot materialul necesar din care să croiască roluri de pomină.

Constantin Ţoiu

CITIȚI

PUBLICAȚIILE UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R.

*

GAZETA LITERARĂ
VIAȚA ROMÎNEASCĂ
TÎNĂRUL SCRIITOR
S T E A U A
U T U N K
IGASZ-SZÓ
IAȘUL LITERAR
SCRISUL BĂNĂȚEAN
NEUE LITERATUR

*

Abonamentele se primesc la toate oficiile poștale din țară, prin factorii poștali, difuzorii voluntari, din întreprinderi și instituții, precum și la Uniunea Scriitorilor din R.P.R. București, șos. Kiselett nr. 10, raionul I. V. Stalin, telefon 7.79.46

U.F. 24

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

*

MANUSCRISELE NEPUBLICATE
NU SE INAPOIAZĂ

*

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15 Raionul I. V. Stalin, București
Telefon: 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40

ADMINISTRAȚIA: Șoseaua Kiseleff nr. 10, Raionul I. V. Stalin, București
Telefon: 7.79.46

*

ABONAMENTE ANUALE: lei 60

ABONAMENTE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.

Lei 5